

Олександр ДЗЮБЛЮК
Віталій РУДАН

УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ
БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ



Монографія



Тернопіль 2016

**Олександр ДЗЮБЛЮК
Віталій РУДАН**

**УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ
БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ**

Монографія

Тернопіль
Вектор
2016

УДК 336.71
ББК 65.9(4 Укр)262.10
Д 43

Рецензенти:

Корнєєв Володимир Вікторович – доктор економічних наук, професор, завідувач відділу фінансово-бюджетної політики НДЕІ Міністерства економічного розвитку і торгівлі України.

Нікіфоров Петро Опанасович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів і кредиту Чернівецького національного університету ім. Ю Федьковича;

Слав'юк Ростислав Анатолійович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри банківської справи Львівського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університет банківської справи»

*Рекомендовано до опублікування Вченою радою
Тернопільського національного економічного університету
(протокол №7 від 22 червня 2016 р.)*

Дзюблюк О.В.

Д 43 Управління ліквідністю банківської системи України: монографія /
О.В. Дзюблюк, В.Я. Рудан – Тернопіль: Вектор, 2016. – 290 с.

ISBN 978-617-7516-01-8

У монографії розглядаються теоретичні аспекти управління ліквідністю банківської системи України. Значну увагу приділено побудові теоретичної концепції управління ліквідністю вітчизняної банківської системи. Проведено комплексний аналіз проблем управління банківською ліквідністю в Україні на макро- і мікроекономічному рівнях. Розроблено економіко-математичну модель оптимального поєднання інструментів грошово-кредитної політики в контексті забезпечення належного обсягу ліквідності банківської системи України. Запропоновано стратегію управління ліквідністю банківської системи України. На основі ретроспективного аналізу розвитку банківської справи в Україні виокремлено фундаментальні чинники нерівноважного розвитку банківської системи та визначено перспективи її розвитку, подано рекомендації щодо удосконалення грошово-кредитної та валютної політики в контексті створення стимулів для економічного зростання.

**УДК 336.71
ББК 65.9(4 Укр)262.10**

ISBN 978-617-7516-01-8

© О.В. Дзюблюк, В.Я. Рудан, 2016
© Видавництво «Вектор», 2016

Зміст

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ	7
1.1. Роль і місце банківської системи у розвитку національної економіки	7
1.2. Економічний зміст та сутність ліквідності банківської системи	23
1.3. Теоретична концепція управління ліквідністю банківської системи	41
РОЗДІЛ 2. КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	58
2.1. Оцінка ефективності застосування інструментарію Національного банку України щодо управління ліквідністю банківської системи	58
2.2. Система управління ліквідністю банку на мікроекономічному рівні	75
2.3. Оптимізаційна модель управління ліквідністю банківської системи України	90
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	107
3.1. Стратегія управління ліквідністю банківської системи України.....	107
3.2. Підвищення ефективності управління ліквідністю на мікроекономічному рівні в Україні.....	122
3.3. Розвиток тіньового банкінгу та його вплив на управління ліквідністю банківських систем.....	136
РОЗДІЛ 4. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ТА МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ	150
4.1. Банківська система України: фундаментальні чинники нерівноважного розвитку	150
4.2. Нова ера монетарної політики: від антикризового заходу до цілеспрямованого неопротекціонізму.....	165
4.3. Удосконалення валютного регулювання та контролю в частині реалізації стратегії розвитку банківської системи України.....	186
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	198
ДОДАТКИ	218

ВСТУП

Розгортання в останній період часу кризових явищ в економіці України вимагає від Національного банку та Уряду пошуку оптимальних шляхів подолання економічного спаду. Одним із найбільш важливих елементів у загальній системі заходів щодо запобігання рецесії та стимулювання економічного росту є забезпечення належного рівня фінансової стійкості та ліквідності банківської системи країни, що може бути досягнуто засобами і методами грошово-кредитної політики, включаючи як традиційні, так і нетрадиційні її інструменти. Банківській системі належить ключова роль у механізмі реалізації заходів державної економічної політики щодо протидії появи негативних тенденцій розвитку як у реальному, так і у фінансовому секторах економіки. При цьому забезпечення належного рівня ліквідності банківської системи визначає принципову можливість ефективного виконання нею функції фінансового посередництва, яка позначається на умовах економічного розвитку загалом. Підвищує актуальність дослідження й необхідність розробки комплексної стратегії подолання кризових явищ в Україні, де забезпечення належного рівня ліквідності банківської системи має бути одним із головних завдань Національного банку України та Уряду.

В Умовах фінансово-економічної кризи підсиленої військовими діями на Сході України важливим завданням Національного банку України є оптимальне поєднання інструментів управління ліквідністю банківської системи з метою стабілізації функціонування вітчизняних банків та створення передумов для відновлення економічного зростання нашої держави. Важливе місце в контексті управління ліквідністю банківської системи повинна зайняти розробка стратегічних і тактичних дій Національного банку щодо формування ефективного механізму перерозподілу ліквідних коштів як в межах банківської системи, так і в межах національної економіки. Адже ефективність управління банківською ліквідністю, це не тільки внутрішня проблема банківської системи, яка полягає у своєчасному подоланні дефіциту чи надлишку ліквідних коштів в середині банківської системи, а умова безперервного функціонування національної економіки та сталого економічного розвитку.

Саме підходи Національного банку України до управління ліквідністю банківської системи в умовах нерівномірного розподілу ліквідних коштів серед банківських установ, що породжує одночасне існування профіциту та дефіциту ліквідності вимагають наукового обґрунтування, яке б дало змогу розробити механізми збалансування ліквідності банківської системи та використання її як одного із основних ресурсів фінансування реального сектору економіки України.

В цьому контексті, на наш погляд, досить важливим практичним та теоретичним завданням є вивчення успішного досвіду антикризової політики провідних центральних банків світу, таких як: Федеральної резервної системи США, Європейського центрального банку, Банку Англії та Народного банку Китаю, які в першу чергу спрямовували свої зусилля на подолання кризи ліквідності банківських систем шляхом застосування нетрадиційних інструментів монетарної політики, суть яких на початковій стадії полягала у збільшенні надлишкових резервів банківської системи, що дозволяло збільшити

обсяги кредитування реального сектору економіки. Більше того, досвід провідних центральних банків світу у сфері кількісного пом'якшення та структурного рефінансування міг би лягти в основу формування стратегії управління ліквідністю банківської системи України та слугувати дорожньою картою для формулювання стимулів зростання національної економіки.

Зважаючи на кризовий стан в банківській системі України ґрунтовних теоретичних і практичних досліджень потребує пошук фундаментальних факторів нерівноважного розвитку банківської системи, які криються як у підвалинах становлення національної банківської системи так і у експериментальній зміні монетарних режимів. Нового погляду потребує дослідження ефективності та доцільності монетарного режиму інфляційного таргетування з огляду на сировинний та диспропорційний характер економіки України.

Окремої уваги потребує вивчення ефективності управління банківською ліквідністю на мікроекономічному рівні, виходячи із умов розвитку банківської справи в Україні, вимог нових стандартів управління банківськими ризиками, стану корпоративного управління та ризик-менеджменту, стратегічних орієнтирів функціонування вітчизняних банківських установ, спрямованих на швидке отримання прибутку, досить часто шляхом нехтування системою управління ризиками.

Усе це зумовлює необхідність комплексного вивчення проблем управління ліквідністю банківської системи України та формулювання практичних рекомендацій щодо розв'язання актуальних проблем забезпечення належного рівня ліквідності вітчизняної банківської системи.

Основною метою даної монографії є обґрунтування теоретичних засад управління ліквідністю банківської системи та розробка методичних і практичних рекомендацій щодо удосконалення управління ліквідністю банківської системи України шляхом ефективного поєднання інструментів грошово-кредитної політики на основі економіко-математичного моделювання; розробки підходів до формування стратегії управління ліквідністю банківської системи; формулювання напрямів удосконалення ризик-менеджменту комерційних банків та підвищення ефективності макропруденційного нагляду за діяльністю банківських установ; впровадження нетрадиційних інструментів грошово-кредитної і валютної політики в сфері управління банківською ліквідністю та створення стимулів для економічного зростання.

У *першому розділі* монографії досліджуються теоретичні засади управління ліквідністю банківської системи, де принциповою позицією авторів є теоретичне обґрунтування поняття ліквідності центрального банку, як однієї із складових ліквідності банківської системи та ліквідності банківської системи в цілому, як стану взаємопов'язаних і взаємозалежних банківських установ країни. В даному розділі монографії узагальнено теоретичні підходи до вивчення сутності та функцій банку і банківської системи з точки зору управління ліквідністю. Розроблено теоретичну концепцію управління ліквідністю банківської системи України, яка відображає формулювання цілей та принципів управління, розподіл функцій суб'єктів управління, механізм застосування

інструментів управління, характеристику об'єктів управління, а також забезпечення процесу управління.

Другий розділ монографії присвячено комплексній оцінці управління ліквідністю банківської системи України. Зокрема, проаналізовано негативні фактори впливу на ліквідність банківської системи України; досліджено ефективність адміністративних, ринкових та комунікаційних інструментів Національного банку України з управління ліквідністю банківської системи; проаналізовано проблеми управління банківською ліквідністю на мікроекономічному рівні. В даному розділі розроблено оптимізаційну модель управління ліквідністю банківської системи, яка дозволяє здійснити розрахунок оптимальних величин балансів та показників ліквідності комерційних банків, оцінити ефективність впливу інструментів управління ліквідністю всієї банківської системи та динаміку її ліквідних коштів, що виражаються показником вільної ліквідності банківської системи.

Третій розділ монографії містить дослідження можливостей удосконалення управління ліквідністю банківської системи України, обґрунтування стратегії управління ліквідністю, а також рекомендації щодо підвищення ефективності управління ліквідністю комерційних банків на мікроекономічному рівні. В даному розділі обґрунтовано підходи до стратегічного управління ліквідністю банківської системи шляхом розширення ієрархії цілей грошово-кредитної політики; подано пропозиції щодо удосконалення механізму обов'язкового резервування та процентної політики Національного банку України; розроблено рекомендації щодо удосконалення розрахунку економічних нормативів ліквідності комерційних банків; розроблено Політику управління ліквідністю комерційних банків у якості окремого нормативного документа тощо.

У четвертому розділі монографії на основі ретроспективного аналізу розвитку банківської справи в Україні виокремлено фундаментальні чинники нерівноважного розвитку банківської системи та визначено перспективи її розвитку, подано рекомендації щодо удосконалення грошово-кредитної та валютної політики в контексті створення стимулів для економічного зростання.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ

1.1. Роль і місце банківської системи у розвитку національної економіки

Зародження, становлення і розвиток економічних відносин суспільства зумовлено обмеженістю і водночас різноманітністю природних ресурсів, засобів існування, предметів побутового вжитку, що вимагало від конкретних груп людей, які володіли тим чи іншим благом шукати шляхи здобуття інших, більш необхідних для їхнього існування благ.

Виникнення і розвиток товарно-грошових відносин стало фундаментом для зародження банківської справи, адже першими банківськими операціями були валюто-обмінні операції, зумовлені необхідністю обміну грошової одиниці одного міста, держави на іншу. Згодом, внаслідок нагромадження скарбів економічними агентами, виникла потреба їх безпечного зберігання, що сприяло виникненню депозитно-ощадних операцій. Ще пізніше, коли гроші стали засобом існування, виникла необхідність розвитку позиково-кредитних операцій. Разом з цим виникли і платіжно-розрахункові операції, основною метою яких було обслуговування платежів купців та торговців. Вище переліченими операціями спочатку займалися храми, тобто ті установи, які викликали найвищу довіру суспільства, а згодом міняйли, тобто приватні особи, що здійснювали банківські операції на засадах комерційного характеру, виступаючи у ролі посередника між певними економічними агентами. Такі міняйли (лихварі) стали одними із ключових верств тогочасного суспільства (Вавилону, Стародавньої Греції та Риму), оскільки виконували функції зберігачів та постачальників необхідних для існування людей, купців, ремісників коштів. Згодом, із розвитком суспільства, діяльність міняйл стала більш організованою та важливою, що в кінцевому підсумку призвело до виникнення банків (від італійського слова banco – лавка).

Власне довгий еволюційний шлях становлення, велика кількість операцій, функцій та юридично-правових норм регулювання банківської діяльності зумовлює відсутність у національній та світовій економічній літературі єдиного тлумачення сутності поняття «банк».

Так, аналізуючи праці класиків світової економічної теорії та сучасну економічну літературу на предмет дослідження теоретичних підходів до тлумачення поняття «банк», можна виокремити шість основних напрямків визначення сутності банку (додаток А), зокрема: 1) визначення сутності банку, як фінансового посередника; 2) визначення суті банку через виконання ним певного кола операцій; 3) визначення сутності банку шляхом обґрунтування відмінностей між банком та небанківськими фінансово-кредитними інститутами; 4) визначення сутності банку, як підприємства; 5) визначення сутності банку через виокремлення та дослідження його функцій; 6) визначення сутності банку через його юридично-правову природу.

У світовій економічній літературі, зокрема, у представників західної науки (А. Шеффле, А. Маршалл, А. Лансбург [233] Дуглас В. Даймонд [268] та ін.) переважають підходи до визначення сутності банку як фінансового посередника. Безперечно, варто погодитися з даними вченими, що банки виступають у ролі посередника між різними економічними агентами, однак трактування банку, як фінансового посередника, не дає можливості ґрунтовно підійти до визначення сутності поняття, оскільки, в своїх теоріях фінансового посередництва вчені ставлять банки поряд з іншими фінансовими посередниками таким як: кредитні спілки, трастові і страхові компанії, інвестиційні фонди і, тим самим, ототожнюють банк з небанківськими фінансово-кредитними організаціями, тобто з усіма фінансовими посередниками.

З іншого боку, трактування суті банку як фінансового посередника, нам представляється, як загальне і надто широке, оскільки, не зважаючи на те, що сучасний банк стає все більш схожим на фінансовий супермаркет, більша частина його діяльності проходить на грошово-кредитному сегменті фінансового ринку, а відтак, з цієї точки зору, більш логічно вважати комерційний банк посередником грошово-кредитних відносин суспільства.

Розвиток теорії банківського фінансового посередництва, вочевидь, спонукала до виникнення теоретичних підходів, які визначали сутність банків шляхом їх порівняння з іншими фінансовими посередниками (страховими компаніями, інвестиційними фондами, кредитними спілками тощо). Представники даного підходу (Й. Шумпетер [248], Дж. Ло, Г. Маклеод [233]) підкреслюють основну, на наш погляд, відмінність між банком та небанківськими фінансово-кредитними установами – здатність до створення кредитних грошей, в їхньому розумінні позикового капіталу. Однак, таке трактування сутності банку висвітлює один, окремий аспект його діяльності, нехтуючи функціональною та операційною складовою діяльності банку.

Досить поширеними як серед вітчизняних, так і зарубіжних економістів (Б. Бухфальд [23], В. Лексіс [79], Ч.Дж. Вулфела [30], Е.Дж. Долан [53], С.В. Мочерний [102]) є підходи до визначення сутності банку через виконання ним певних операцій. Аналізуючи напрацювання зазначених вище вчених, можна стверджувати, що запропоновані визначення банку не зовсім чітко розкривають зміст поняття «банк», оскільки конкретно не визначають перелік тих операцій, які виконує суто банк і не виконують інші небанківські установи, адже майже кожна із наведених операцій мають право виконувати і виконують багато небанківських інститутів, тобто наведені визначення не дають можливості виокремити банк із загального списку фінансових посередників. Адже як зазначалося вище, основною відмінністю банків і небанківських фінансово-кредитних установ є те, що тільки банки мають здатність до створення кредитних грошей, також тільки банки здійснюють в сукупності три операції: видача кредитів, залучення депозитів та здійснення розрахунково-касового обслуговування клієнтів. Хоча, безперечно, варто погодитися із твердженням С. Чечетті про те, що сучасний банк – це фінансовий супермаркет з продажу фінансових послуг, однак суть поняття «банк» є значно ширшою [294].

Деякі вчені-економісти (О.І. Лаврушин [9], О.П. Жарковська [56], А.А. Мещеряков [94]) поділяють думку про те, що фундаментом діяльності банку є підприємницький характер, а відтак і визначають сутність банку як певного роду підприємства, організації чи установи. Варто погодитись з думкою вчених про те, що банк виступає у ролі підприємства, тобто такого економічного інституту, основною метою якого є отримання прибутку, не зважаючи на те, що місії банків мають соціальний характер, як приклад Грамін банк нобелівського лауреата М. Юнуса [250].

Щодо визначень зазначених вчених, потрібно відмітити і той момент, де автори розглядають банк як підприємство, що регулює грошовий обіг та здійснює емісію нових грошей. На наш погляд, таке твердження є помилковим, адже регулятором грошового обігу в будь-якій країні виступає певний державний орган, здебільшого центральний банк, а комерційні банки виступають лише трансляторами грошово-кредитної політики центрального банку, через яку і відбувається регулювання грошового обігу. Тому слід вважати, що в ролі регулятора грошового обігу виступає центральний банк чи інший державний орган наділений відповідними законодавчо закріпленими повноваженнями.

Існує також ряд економістів, які називають банки спеціалізованими організаціями та установами. Наприклад, на думку Белоглазової Н.Г. – «Банки являють собою спеціалізовані організації, які акумулюють тимчасово вільні грошові кошти юридичних осіб і населення, надають їх у тимчасове користування у вигляді кредитів, надають посередницькі послуги у взаємних платежах і розрахунках між підприємствами, установами або окремими особами, проводять касове обслуговування фізичних та юридичних осіб, здійснюють інші операції з грошима і грошовим капіталом» [11, с. 196]. Роджер Лерой Міллер і Девід Д. Ван-Хуз під комерційним банком розуміють депозитну установу, відносно не обмежену в можливості надання комерційних позичок, і яка має законне право створювати чекові депозити [172, с.126].

В даному контексті варто відмітити, що підґрунтям назви банку як підприємство, установа чи організація виступає суто лінгвістичний контекст, який впливає із особливого статусу банку у суспільстві, практично на всіх етапах його розвитку, а тому, у загальному сутнісному розумінні банк є фінансовим підприємством, основною метою якого є отримання прибутку, а основною діяльністю – виконання операцій на ринку грошей і капіталів.

Окрім проаналізованих вище підходів до визначення сутності поняття «банк» досить поширеним є юридично-правовий підхід, який переважно використовується на законодавчому рівні у всіх країнах світу. Проте трактування поняття «банк» у законодавстві певної конкретної країни має свої особливості. Для ілюстрації звернемося до прикладів Великобританії з її системою загального права та Німеччини, де юридична система базується на статутному праві. Основна відмінність між ними полягає в тому, що у правових системах романо-германського типу, або так званих «кодіфікованих» системах, більша роль відводиться писаному праву, тоді як у англо-саксонських системах домінує роль судових прецедентів, тож останні можуть регулювати правові норми, які не прописані законодавчо [60, с. 69].

Так, у Великобританії відповідно до статті 67 «Закону про банківську діяльність» слова «банк», «банкір» (banker) дозволяється використовувати у своїй назві лише компаніям, які авторизовані Банком Англії і, крім цього, виконують низку інших умов, у тому числі мають статутний капітал у розмірі не меншому 5 млн. ф. ст., або володіють резервами, не меншими за цю суму [269].

На відміну від англо-саксонської системи загального права німецька традиція статутного права втілена у «Законі про банківську діяльність» (KWG). Він надає більш широке правове визначення поняття «банк» і регламентацію правил його діяльності. Зокрема, в Німеччині визначення банківського бізнесу включає в себе залучення коштів від інших у вигляді депозитів чи інших внесків від населення, що підлягають поверненню, сек'юритизованих у формі пред'явницьких або ордерних боргових сертифікатів, незалежно від того, виплачуються відсотки чи ні, надання грошових позичок і отримання кредитів (кредитний бізнес), придбання векселів та чеків (дисконтний бізнес), придбання та продаж фінансових інструментів кредитної установи за рахунок коштів інших осіб (брокерські послуги), зберігання та управління цінними паперами за рахунок інших осіб (кастодіальний бізнес), а також низку інших послуг у сфері страхування, розрахунків (жиро-бізнес) та електронних грошей [257].

Досить змістовне визначення поняття «банк» міститься в Законі України «Про банки і банківську діяльність», кожна фраза якого наділена відповідним змістом. Так, у статті 2 зазначеного закону банк визначається як юридична особа (тобто банком не вважатиметься одноосібний власник, як, наприклад, у Швейцарії; окремі банківські територіальні підрозділи не розглядаються як банк), яка на підставі банківської ліцензії (банківська діяльність ліцензується НБУ) має виключне право (тобто тільки банкам це право надано і нікому іншому) надавати банківські послуги (перелічені у статті 47), відомості про яку внесені до Державного реєстру банків (тобто дана юридична особа повинна бути обов'язково зареєстрована у Державному реєстрі банків).

Що ж стосується переліку послуг, які мають право надавати вітчизняні банки, то в статті 47 Закону України «Про банки і банківську діяльність» чітко виділено таких три групи послуг як [150]:

- 1) залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб;
- 2) відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах;
- 3) розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик.

Виділивши три групи послуг, законодавець дав чітке обґрунтування сутності банку, виходячи з його правового та економічного статусу. Тобто підкреслив, що тільки банк може і має право здійснювати у сукупності три операції: залучати кошти на депозити, надавати кредити та здійснювати розрахунково-касове обслуговування.

Окрім цього, враховуючи сучасні тенденції розвитку банківського бізнесу та необхідність універсалізації банківської діяльності, законодавець, у згаданій

вище статті, зазначив, що «банк, крім надання фінансових послуг, має право здійснювати також діяльність щодо: 1) інвестицій; 2) випуску власних цінних паперів; 3) випуску, розповсюдження та проведення лотерей; 4) зберігання цінностей або надання в майновий найм (оренду) індивідуального банківського сейфа; 5) інкасації коштів та перевезення валютних цінностей; 6) ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (крім власних акцій); 7) надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських та інших фінансових послуг» [150].

Таким чином, з огляду на аналіз українського законодавства, можна стверджувати, що з правової точки зору, визначення поняття «банк» включає всі аспекти його діяльності. Формування правового підходу до визначення сутності поняття «банк», який відображений в законодавстві, отримало продовження і в професійній економічній літературі (Г.М. Азаренкова [1], В.О. Онищенко [109]).

Виходячи з вище викладеного, варто відмітити, що суть правового підходу до визначення поняття «банк» базується на регулятивному аспекті, тобто при визначенні сутності банку робиться акцент на здійсненні ним певного роду операцій чи наданні певних послуг, які можна прослідкувати та застосувати ряд регулятивних норм. Правовий підхід до визначення сутності банку є аналогічним до визначення сутності та сфери діяльності будь-якого іншого підприємства, яке бере участь у суспільно-економічному житті країни, адже практично всі без виключення підприємства функціонують на підставі відповідних кодексів, законів чи підзаконних актів та здійснюють свою діяльність на підставі ліцензій чи інших спеціалізованих дозволів. Відтак, законодавство в більшій мірі визначає суто правову сторону діяльності банку і практично не визначає функціональних характеристик не тільки банку, а й будь-якого іншого підприємства, що не дає змоги повністю відобразити економічну природу банку, як важливої ланки грошово-кредитних відносин суспільства.

Вирішення цієї проблеми знаходимо у функціональному підході до трактування сутності поняття «банк», який ґрунтується на визначенні та обґрунтуванні функцій комерційного банку. Такий підхід знайшов своє відображення як у вітчизняній (О.В. Дзюблюк [43]), так й іноземній економічній літературі (П. Самуельсон [216], І.А. Трахтенберг [233], Е. Рід [170]), однак через суттєві розбіжності у темпах розвитку та характері економік різних країн, немає єдиного вектора пояснення функціональної сторони діяльності банку.

Досить ґрунтовний підхід до вивчення сутності банку на основі розгляду його функції відображено у працях [9; 12; 10; 11; 35; 40; 43; 56], який виокремлює три основних функції банку, а саме: посередництво в кредиті, посередництво в платежах, створення кредитних грошей. Варто відмітити доречність підходу, згідно якого у функції «посередництво в кредиті» об'єднуються операції банків із надання кредитів і залучення депозитів, що, відповідно, відображає завершений цикл перерозподілу тимчасово вільних коштів економічних агентів, а не відображає його окрему частину [43]. Аналогічні функції комерційного банку виокремлюють В. Колесников і Л.Кроливецька [11].

Аналізуючи перелічені вище підходи до визначення функцій комерційних банків, а особливо судження П.Самуельсона, І. Трахтенберга та Е.Ріда варто наголосити на тому, що наукова діяльність зазначених вчених відбувалася у 50-70-х роках ХХ століття, коли коло операцій комерційних банків було дещо вузьким, ніж сьогодні, що власне і зумовило виокремлення тільки трьох базових функцій банків як: посередництво в кредиті, посередництво в платежах та випуск кредитних грошей. Хоча, основою для виокремлення даних функцій банку були не банківські операції, а обґрунтування сутності банку, як організації, яка, на відміну від інших фінансових посередників, має здатність емітувати гроші.

Проте, варто відзначити, що комерційні банки, як і будь-які інші ринкові організації здатні до еволюції, а відтак їх фундаментальні характеристики та функції доцільно розглядати з позиції еволюції організації.

Розглядаючи функції комерційних банків, перш за все, варто зрозуміти саме значення терміну «функція», яке є досить багатозначним. Сам термін «функція» походить від латинського слова *functio*, що означає звершення, виконання. Відповідно до тлумачних словників української мови [24; 231] значення слова «функція» трактується як: 1) явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін; 2) робота кого-, чого-небудь, обов'язок, коло діяльності когось, чогось; 3) призначення, роль чого-небудь [24, с.1552]. Відтак, виходячи з тлумачення значення слова «функція», під функцією комерційного банку потрібно розуміти прояв завдань, обов'язків та напрямків діяльності банку, що виражають його сутність, роль, призначення в суспільно-економічному житті та змінюється відповідно до змін самої діяльності банку.

Безумовно, посередництво в кредиті, посередництво в платежах і створення кредитних грошей були, є і будуть проявом сутності банку, але прототипи банків виконували спочатку функції з обміну монет та зберігання грошей, пізніше, коли банкіри зрозуміли, що залучені в клієнтів гроші можна позичати під процент іншим клієнтам, і тільки частину з залучених коштів залишати в резерві, банки почали виконувати функції посередництва в кредиті, а ще пізніше, коли виникли боргові розписки та векселі – створення кредитних грошей. Перехід від обміну монет до створення кредитних грошей відбувався упродовж декількох століть і, зважаючи на імпульсивність розвитку економічних відносин, три перелічених вище функції, стали тими функціями банків, які визначають їхню сутність.

Новим імпульсом у розвитку економіки, який, за значенням, можна прирівняти до розвитку торгівлі в часи Стародавньої Греції та Риму є розвиток торгівлі цінними паперами та похідними від них інструментами, а також впровадження інновацій в банківську діяльність.

Так, у 80-ті роки ХХ ст. в умовах розширення конкуренції на фінансових ринках діяльність банків в сфері кредитно-депозитного обслуговування господарюючих суб'єктів істотно ускладнилася. Інвестори стали все ширше використовувати можливості отримання більш високих доходів, які надавали фінансові ринки, що призвело до вилучення грошей із банків. Такі фундаментальні зміни історично вперше відбулися в США і Великобританії, де виникли ринково-орієнтовані фінансові системи. Банки цих країн були змушені

ставати активнішими інноваційними гравцями на традиційних і нових фінансових ринках – надавати послуги андеррайтингу, управління активами та страхування, а також розробляти нові продукти. Вони встояли за рахунок того, що стали виконувати роль агентів для своїх клієнтів і здійснювати нові прибуткові види діяльності. На сьогодні, кредитно-депозитна діяльність банків розвинутих економік світу стає меншою частиною їх бізнесу, натомість банки все ширше використовують у своїй діяльності різного роду операції з цінними паперами, які займають, фактично, більше третини активів балансу банку, про що свідчать дані річних звітів таких відомих банків як: The Royal Bank of Scotland (54%) [117], Deutsche Bank (46%)[113], HSBC Holdings (34%)[114], JPMorgan Chase (35%)[115]. Варто відмітити також і те, що з метою розширення частки бізнесу на фондовому ринку в світовій практиці створюються спеціалізовані інвестиційні та іпотечні банки, які торгують, різного роду, цінними паперами та деривативами, що складають до 80% їх активних операцій (як приклад, Morgan Stanley – 71% [116]). Загалом, у порівнянні з інвестиційними компаніями, частка на фондовому ринку банків США становить 36,3%, а в Євросоні, частка банків навіть є більшою, ніж інвестиційних компаній і складає 52% ринку (табл. 1.1).

Таблиця 1.1

Вкладення банків та інвестиційних компаній США і Євросоні у цінні папери*

Тип вкладень	США		Євросона	
	Обсяг вкладень, млрд. дол. США	Частка ринку у %	Обсяг вкладень, млрд. євро, вересень 2012	Частка ринку у %
Вкладення комерційних банків у цінні папери (III кв. 2015 р.)	7394,1	36,3	6166,3	52,0
Вкладення інвестиційних компаній у цінні папери (2015р.)	12968,0	63,7	5694,9	48,0

*Розраховано на основі [125]

Такими чином, виходячи із проведеного аналізу діяльності банків на фондовому ринку, можна стверджувати, що в процесі еволюції банки почали виконувати роль посередника на ринку цінних паперів, що дає достатньо підстав для визначення посередництва на ринку цінних паперів як однієї із основних функцій банків розвинутих країн, яка з плином часу стане основною і для банків країн, що розвиваються.

Подібного роду функцію банків виділяють і ряд інших вчених, таких як: Г.Белоглазова, Л.Кроливецька (брокерська (посередницька) функція банку) [11, с. 18], Т.Костеріна (посередництво на фондовому ринку (в операціях з цінними паперами) [73], О.Жарковська (посередництво в платежах між самостійними суб'єктами і в операціях з цінними паперами, де банк виступає у ролі фінансового брокера) [56, с. 106], О.Свиридов (організація випуску і розміщення цінних паперів) [217, с. 142]. Однак, перелічені автори під функціями банку на ринку цінних паперів розуміють послуги (брокерські) або операції (випуск і

розміщення) банків з цінними паперами, тоді як функція – це, перш за все, відображення ролі банку в економіці і суспільстві. Тому, більш доцільним є визначення функції банку на ринку цінних паперів, як «посередництво на ринку цінних паперів», що відображає діяльність банку на цьому сегменті фінансового ринку через виконання операцій з випуску, розміщення, торгівлі цінними паперами та надання брокерських і агентських банківських послуг.

Більше того, доцільність виокремлення функції посередництва на ринку цінних паперів є актуальним не тільки з погляду на зростання ролі банків на фондовому ринку, а виходячи з позицій управління ліквідністю банку. Так, здійснюючи посередництво на ринку цінних паперів, банки можуть як управляти цінними паперами сторонніх організацій здійснюючи андерайтинг, так і використовувати корпоративні цінні папери та цінні папери уряду для управління власною ліквідністю шляхом застосування механізму зворотнього викупу. За таких умов, посередництво на ринку цінних паперів з одного боку є відображенням ролі банку на цьому ринку, а з іншого – інструментом управління власною ліквідністю, що відрізняє банк від інших суб'єктів економіки, позаяк ліквідність є його іманентною ознакою, яка фактично забезпечує ефективне функціонування банку.

Окрім визначених нами чотирьох основних функцій комерційного банку, в економічній літературі існує ряд інших функцій банків, що складають частину основних (акумуляція коштів; трансформація ресурсів [12], емісійна; трансформаційна [35, с. 442]; мобілізація вільних грошових коштів і перетворення їх на капітал; забезпечення розрахунково-платіжного механізму, емісійно-засновницька [10, с. 16]) або характеризують суто технічні функції банку (надання послуг [142, с. 15]) не відображаючи його сутності як економічної категорії.

Дещо іншу точку зору, щодо функцій комерційних банків, висловлюють американські та європейські вчені. Оскільки, як в американській, так і в європейській економічній науці, останнім часом, прийнято поділяти функції банків на традиційні та сучасні. До традиційних банківських функцій вчені відносять таких три функції: посередницьку функцію банку, функцію надання ліквідності та функцію здійснення платежів [301, с. 114; 292, с. 1-5; 270. с. 44; 278]. Під посередницькою функцією комерційного банку розуміють залучення коштів на депозити від економічних агентів, які мають надлишок коштів та надання даних коштів економічним агентам, що відчують їх дефіцит. При цьому, банк трансформує (перетворює) короткострокові зобов'язання у довгострокові неліквідні активи. Суть функції надання ліквідності, на думку американських та європейських вчених, полягає в тому, що банк повинен бути спроможним забезпечити клієнтів ліквідністю у вигляді кредитів, а також тих клієнтів, які бажають отримати кошти зі свого депозиту в строк або достроково [292, с. 3]. На наш погляд, дані функції разом із функцією здійснення платежів є дещо подібними з тими функціями, які виділяють вітчизняні вчені, оскільки посередницька функція включає в себе як посередництво в кредиті, так і посередництво в платежах.

Виокремлення сучасних функцій комерційного банку пов'язане із активним розвитком, так званої, сучасної або удосконаленої банківської теорії, яка ґрунтується на засадах зміни сутності та функцій банку в часі, під впливом розвитку фінансового сектору, в напрямку від традиційного посередника до посередника більш складних форм і ризик-менеджера [259; 268]. Відповідно до цієї теорії, виділяють такі чотири функції сучасного комерційного банку: здійснення переказів і надання послуг платежу; трансформація активів; управління ризиками; обробка інформації та моніторинг клієнтів [259].

Перші дві функції комерційного банку, які виділяє сучасна банківська теорія є удосконаленням традиційних функцій комерційного банку і відображають його роль, як посередника в платежах і трансформації активів, яка на відміну від посередництва в кредиті, включає також й посередництво на фондовому ринку. Інформаційні підходи до теорії фінансового посередництва отримали свій розвиток в працях родоначальників сучасної банківської теорії лауреатів Нобелівської премії з економіки 2001 Джорджа А. Акерлофа, Майкла А. Спенса і Джозефа Е. Стігліца [251; 293; 295] та Дугласа В. Даймонда [268].

Так, зокрема, Джорджем А. Акерлофом, Майклом А. Спенсом, Джозефом Е. Стігліцом було встановлено універсальність феномена асиметричності ринкової інформації, її присутність на багатьох ринках. Асиметрія інформації характеризує ситуацію, в якій одні учасники ринку інформовані більше, ніж інші. В кредитній системі асиметрія інформації означає, що продавці і покупці фінансових інструментів (активів) перебувають у завідома нерівному положенні, що дозволяє продавцям вводити в оману потенційних покупців щодо якості таких активів, тобто передавати непоінформованій стороні неповну або перекручену інформацію.

Інший дослідник Дуглас В. Даймонд на початку 80-х років ХХ століття розробив концепцію фінансового посередництва як делегованого моніторингу, в основі якої лежить мінімізація витрат виробництва інформації (витрати на моніторинг позичальника), необхідної для вирішення проблеми стимулювання поведінки позичальника (посередника) в інтересах кредитора [268].

В 90-х роках ХХ століття, комерційні банки, з метою збереження конкурентних переваг над парабанками суттєво збільшили інвестиції у сферу обробки та моніторингу інформації, а також активно почали розвивати консультаційні й інформаційні послуги, що становили велику частку їх позабалансових операцій. Відтак, використовуючи свої можливості щодо доступу та аналізу інформації про діяльність економічних агентів, банки отримали змогу знижувати рівень асиметричності інформації. Враховуючи роль банків в сфері обробки та моніторингу інформації вченими було обґрунтовано функцію банку – «обробка інформації та моніторинг клієнтів» [259].

Важливе місце у світовій банківській літературі займає Концепція управління ризиками, яка являє собою теорію, що розробляється вченими Вартоновської школи при Пенсільванському університеті США [253; с. 523-546; 255; 252, с. 1165-1174.]. Акцент у цій теорії зроблений на вивчення кардинальних змін у банківській діяльності, викликаних розвитком національних фінансових систем і широким впровадженням фінансових інновацій, що вимагало від

інвесторів та кредиторів ширше використовувати складні інструменти управління ризиком. Бурхливий розвиток фінансового ринку та парабанків вимагав від комерційних банків масштабних інвестицій для побудови методик і моделей з управління кредитним ризиком, ринковим ризиком (що включає в себе валютний ризик і процентний ризик), ризиком ліквідності, операційним ризиком і системним ризиком, а відтак сприяв збільшенню ролі банків в управлінні ризиками як своїми, так і своїх клієнтів. Зважаючи на такі зміни у діяльності банківських установ групою вчених Х.Фреїхасом та Дж. Рочером [273], було обґрунтовано функцію управління ризиком, як одну із ключових функцій банку.

Виходячи із проведеного функціонального аналізу сутності поняття комерційного банку приходимо до висновку, що сутність банку як економічної категорії виражають такі його функції: посередництво в кредиті, посередництво в платежах, посередництво на ринку цінних паперів та випуск кредитних грошей, оскільки операції, які підкріплюють дані функції в сукупності займають до 90% активу балансу банків, тобто виражають його роль на фінансово-кредитному ринку, а також мають суттєвий вплив на ліквідність банку. Щодо інших функцій, таких як управління ризиками та обробка інформації і моніторинг клієнтів, то вони носять суто технічний характер та не відображають економічної природи банку. Відтак, на наш погляд, найбільш оптимальним варіантом, з точки зору економічної природи банку та його ролі в економіці, є виокремлення чотирьох основних функцій комерційного банку (рис. 1.1).



Рис. 1.1. Функції комерційного банку

Таким чином, з функціональної точки зору **банк** – це універсальний грошово-кредитний посередник, який виконує в сукупності чотири основних функції, а саме: посередництво в кредиті, посередництво в платежах, посередництво на ринку цінних паперів та випуск кредитних грошей. В широкому розумінні, **банк** – це фінансове підприємство, яке виступає у ролі універсального грошово-кредитного посередника виконуючи функції посередництва в кредиті, посередництва в платежах, посередництва на ринку цінних паперів та випуск кредитних грошей, а також здійснює свою діяльність відповідно до законодавчих вимог з метою отримання прибутку.

Власне через виконання функцій виражається роль банків в економіці країни. Адже саме банки, на відміну від парабанків, ефективно здійснюють перерозподіл коштів в економіці шляхом посередництва в кредиті, платежах і на ринку цінних паперів. Функція посередництва в платежах дозволяє банкам генерувати практично всі легальні фінансові потоки в країні, при цьому,

включаючи фінансові потоки парабанків, оскільки їхні рахунки відкриті саме в банках. Окрім цього, виконуючи свої посередницькі функції, банки забезпечують безпеку для надлишкового капіталу економічних агентів та здійснюють ефективне його розміщення на фінансовому ринку, а також здійснюють ефективне управління ризиками, оскільки диверсифікують кредитно-інвестиційний портфель та надають різного роду консультаційні й інформаційні послуги. Створюючи кредитні гроші, банки забезпечують достатній рівень та еластичність грошової бази в економіці. Таким чином, виконуючи свої функції, банки є центральною ланкою економіки, яка є транслятором фінансових потоків між всіма економічними агентами будь-яких форм власності, а також державою. Однак, ефективне виконання функцій комерційними банками в масштабах всієї економіки, як на макро-, так і на мікроекономічному рівнях, а також об'єктивна необхідність забезпечення життєдіяльності банку (нагляд за ризиковістю операцій, контроль за емісією, обслуговування платіжного обороту, фінансова підтримка в період кризових явищ тощо), вимагає формування міжбанківських відносин та взаємозв'язків в єдине ціле – банківську систему, яка, як нове повноцінне утворення, створює та реалізує нові функції цілого, функції банківської системи.

В економічній літературі існує декілька позицій щодо трактування сутності поняття «банківська система», які можна згрупувати у два науково-методологічних підходи: структурно-правовий та системно-функціональний.

Прихильники структурно-правового підходу розглядають банківську систему як певну структуру банків, яка визначається та регулюється законодавством. Так, наприклад, на думку Савлука М.І. під банківською системою слід розуміти законодавчо визначену, чітко структуровану сукупність фінансових посередників грошового ринку, які займаються банківською діяльністю. Дещо подібними є визначення Стельмаха В., Лаврушина І.О., а також наведені у Фінансово-кредитному економічному словнику та Законі України «Про банки і банківську діяльність» (додаток Б).

Системно-функціональний підхід є ширшим, ніж структурно-правовий, оскільки передбачає дослідження банківської системи, як системи взаємопов'язаних елементів, що має притаманні їй властивості та спрямована на визначення функціональних зв'язків (функцій) елементів та підсистем певної системи, між системами, оточуючим їх середовищем, тоді як структурний підхід вивчає тільки внутрішню структуру без її взаємозв'язків із зовнішнім середовищем. Найбільш влучним, на наш погляд, підходом до розуміння поняття «банківська система», в рамках системно-функціонального підходу, є визначення, в якому під банківською системою слід розуміти сукупність усіх банків країни, які взаємодіють між собою, підпорядковуючись установленим нормам і правилам ведення банківської справи з метою забезпечення можливостей для ефективного грошово-кредитного регулювання економіки, кредитно-розрахункового обслуговування господарського обороту, а також стабільної діяльності банківських установ [43]. Серед інших представників системно-функціонального підходу можна виокремити: Г. Белоглазову, Л. Кроливецьку, А.Тавасієва, В. Масленнікова (додаток Б).

Аналізуючи підходи до визначення суті поняття «банківська система», на наш погляд, прослідковуються дві основні неточності: по-перше, дослідники не включають у визначення банківської системи центральний банк; по-друге, у структуру банківської системи включають «банки і небанківські установи», «кредитні установи», «кредитні організації» та банківську інфраструктуру.

Так, починаючи із кінця ХІХ початку ХХ століть у банківських системах практично усіх країн світу функціонують центральні банки, які виступають у ролі єдиного емітента національної валюти, банку банків, банку уряду, грошово-кредитного та контрольно-наглядового органу. Поява центрального банку була зумовлена необхідністю забезпечення ефективного і безперебійного виконання комерційними банками своїх функцій в різні періоди економічного розвитку країни, адже наявність центрального банку дозволяє комерційним банкам отримати необхідний обсяг ліквідності для забезпечення безперебійного функціонування, а також створює ті інституціональні рамки, в яких функціонують банки та регламентує їхні відносини.

Питання необхідності та ролі центрального банку в банківській системі й економіці загалом досить часто ставало предметом дискусії між представниками банківської (Т. Тук, Дж. Мілль, Дж. Фуллартон, Дж. Уілсон та ін.) і грошової школи (Г. Норман, Х. Клей, Л. фон Мізес, Ф. фон Хайек, У. де Сото та ін.) щодо доцільності існування централізованої банківської діяльності та вільної банківської діяльності, особливо в цьому плані категоричною є австрійська школа на чолі з Л. фон Мізесом та Ф. фон Хайеком, яка вважає, що існування вільної банківської системи на основі 100-го резервування буде менш вразливою до економічних потрясінь, ніж централізована банківська система [234]. Більше того, на думку представників грошової школи, «вільна система банківського бізнесу» передбачає існування такого режиму, при якому діяльність установ емісійних банків дозволено на тих же підставах, що і фірм в будь-який інший сфері бізнесу, в тій мірі, в якій ці банки відповідають вимогам загального закону про компанії. Також у плюралістичній системі кожен з банків покликаний самостійно встановлювати масштаби своєї емісії, або загальний обсяг своїх зобов'язань до запитання, при цьому банк повинен пильно стежити за становищем своїх резервів, розрахунки між банками здійснюється через кліринговий центр, а контроль за кредитною експансією відбувається за допомогою «автоматичного механізму» [221, с. 246].

Прихильники централізованої банківської діяльності відстоювали думку, що центральний банк зможе збільшити обсяги своєї емісії в період кризи, не побоюючись при цьому зростання внутрішнього попиту на золото, оскільки економічні агенти готові приймати банкноти центрального банку беззастережно. Таким чином, створені комерційними банками прогалини в кредитній системі, коли криза змушує їх вимагати повернення боргів, можуть бути «залатані» центральним банком, що діє в якості кредитора в останній інстанції. Центральний банк виконує цю функцію, надаючи ринку великий обсяг ліквідності, або через безпосереднє кредитування банків, або кредитуючи тих, від кого банки вимагають повернення боргів [221, с. 265].

Банківська школа та її послідовники для пояснення виникнення центрального банку висувують таких дві гіпотези: 1) виникнення центрального банку еволюційним шляхом (серед комерційних банків виокремлюється один найбільший банк (як приклад, Англія); 2) створення центрального банку державою шляхом видання відповідного закону (як приклад, Акт про Федеральний резерв США). Окрім цього, в умовах активного розвитку науки у сфері поведінкової економіки, процес централізації банківської системи можна пояснити шляхом висунення третьої гіпотези про те, що результатом створення центрального банку є поведінка людей в якості економічних агентів.

Так, представниками поведінкової економіки, лауреатами Нобелівської премії з економіки Джорджем А. Акерлофом, Майклом А. Спенсом, Джозефом Е. Стігліцом (2001 р.), Даніелем Канеманом та Верноном Смітом (2002 р.), Робертом Шиллером (2013 р.) неодноразово проведено експеримент у формі гри в покер та проведено паралелі з поведінкою економічних агентів, і виявлено, що коли один учасник починає грати не за правилами, то через деякий час так грають всі. Виходячи з цього експерименту можна припустити, що у випадку існування вільної банківської системи, рано чи пізно, один конкретний банк буде відхилитися від правил, збільшуючи кредитну експансію за рахунок зниження норми резервування чи збільшення емісії грошей тим самим спонукаючи всі інші банки до таких дій. З іншої сторони, банк, який перший почав вдаватися до кредитної експансії отримує конкурентну перевагу над іншими банками та отримує можливість поглинати слабші банки задля свого розширення. Така ситуація часто-густо присутня на ринку фірм реального сектору економіки, що зумовлює створення антимонопольного комітету та відповідного державного централізованого органу (уряду), який контролює діяльність підприємств та встановлює інституціональні рамки їх діяльності. Аналогічна ситуація відбувається в системі комерційних банків, де утворюється сильний банк, який поступово отримує з боку держави функції контролю за іншими банками. З іншої сторони, важливою передумовою створення центрального банку було бажання в короля (Англія) чи уряду (США) контролювати фінансові потоки в країні та мати можливість доступу до ресурсів, які можна використати в цілях держави, в тому числі й для погашення державного боргу. Таким чином, в умовах централізованої економіки, де центром є державна влада (уряд, парламент, президент) існування вільної банківської системи без центрального банку чи іншого централізованого органу неможливо в принципі. Відтак, враховуючи важливість центрального банку для функціонування банківської системи, досліджуючи сутність та роль банківської системи в економіці, необхідно використовувати комплексний підхід, включаючи у структуру банківської системи центральний банк, як її вищий ієрархічний рівень.

Що ж стосується іншої неточності при визначенні дефініції «банківська система», а саме: включення у структуру системи «банків і небанківських установи», «кредитних установ», «кредитних організацій» та банківську інфраструктуру, то, на наш погляд, включаючи перелічені суб'єкти економіки до структури банківської системи, дослідники цим самим чітко не виділяють банківську систему від кредитної системи, адже небанківські установи

відносяться до кредитної, або ще ширшої – фінансової системи. При побудові визначення «банківської системи» чи будь-якої іншої системи, варто використовувати один із основних принципів побудови систем, а саме: системи є частиною більш великих систем і, в свою чергу, утворюються меншими підсистемами (рис. 1.2).

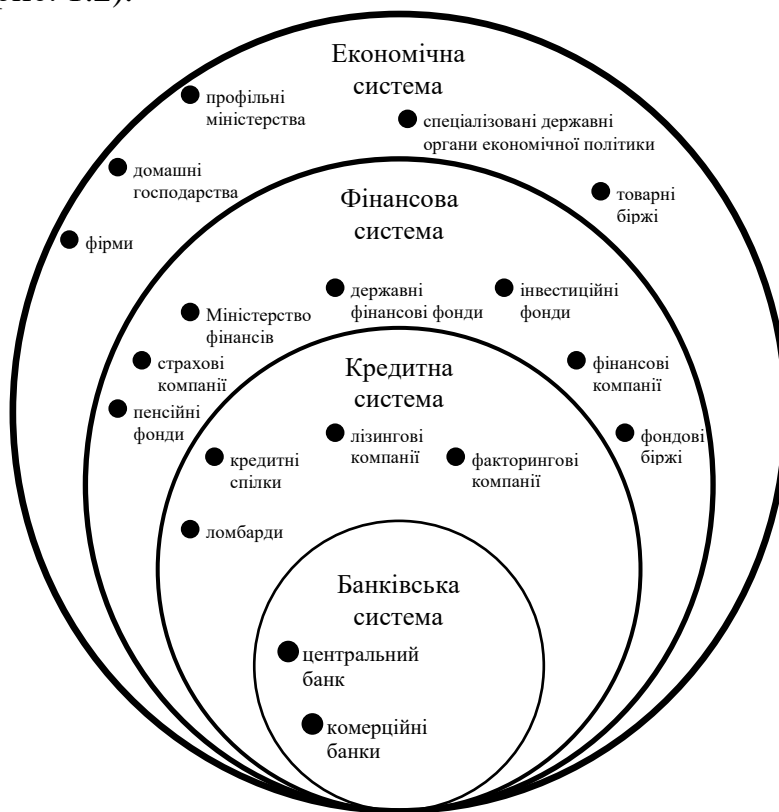


Рис. 1.2. Схема побудови економічної системи країни*

*Власна розробка авторів

Враховуючи зазначені неточності у визначенні поняття «банківська система» та аналізуючи теоретичні підходи до обґрунтування сутності категорії «система» (додаток В), виділимо шість основних принципів побудови систем:

- система – це сутність, яка підтримує своє існування і здатність до функціонування завдяки взаємодії своїх частин. Поведінка різних систем залежить від того, як пов’язані між собою їх частини, а не від самих частин;

- системи є частиною більш великих систем і, в свою чергу, утворюються меншими підсистемами.

- властивості систем – це властивості цілого. Жодна з частин ними не володіє. Чим складніша система, тим більше непередбачувані характеристики системи в цілому. Ці властивості систем відомі як емерджентні, або ті, що утворюються. Властивості «утворюються» тоді, коли система працює;

- кожна частина системи може впливати на систему в цілому;
- при зміні одного елемента системи завжди виникають побічні ефекти;
- системи противляться змінам, бо їх частини взаємопов’язані. Але їх зміни можуть бути раптовими, дуже швидкими та ефективними.

Враховуючи вищенаведене, сформулюємо власне визначення поняття «банківська система», під якою потрібно розуміти підсистему кредитної системи, що являє собою сукупність центрального та комерційних банків різних типів та форм власності, які взаємодіючи між собою, утворюють єдине ціле, формуючи нові функції, спрямовані на забезпечення ефективного переміщення капіталу в межах всієї економічної системи держави (рис. 1.3).

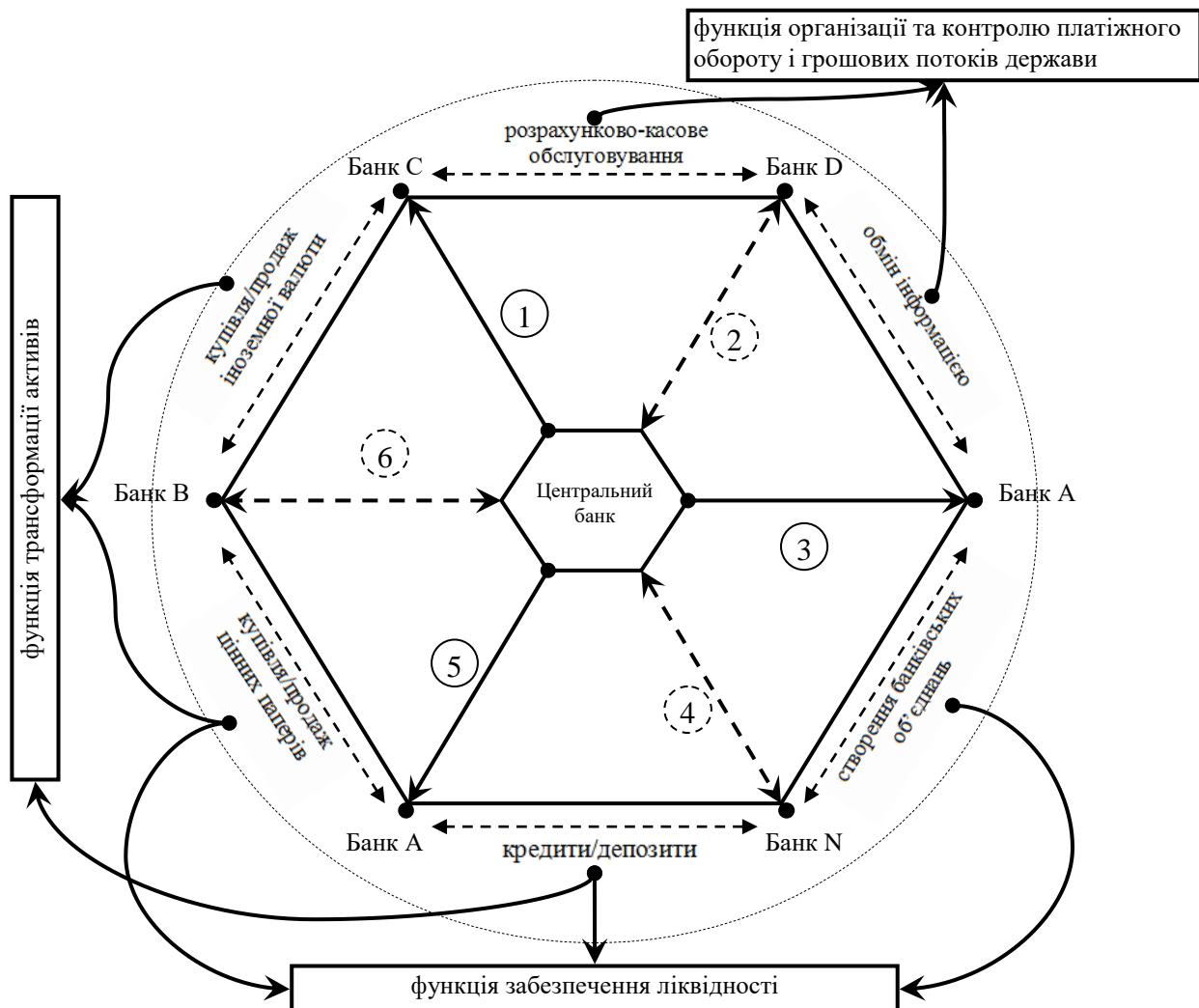


Рис. 1.3. Структура банківської системи, її взаємозв'язків та функцій*

*Власна розробка авторів

Враховуючи принципи побудови систем, виокремимо основні взаємозв'язки складових частин банківської системи – центрального банку та комерційних банків. Так, в банківській системі присутні взаємозв'язки між центральним банком та комерційними банками, а також взаємозв'язки комерційних банків між собою. Варто зауважити, що в силу особливих функцій центрального банку, між центральним банком та комерційними банками існують як двосторонні зв'язки, так і односторонні зв'язки. До односторонніх зв'язків належать: 1) контрольно-наглядова та регулятивна діяльність (ліцензування, встановлення економічних нормативів, проведення перевірок тощо) (на рис. №1); 2) встановлення норми резервування (№3); 3) встановлення облікової ставки (№5). Двосторонні взаємозв'язки між центральним і комерційними банками включають наступні: 1) купівля/продаж іноземної валюти та валютних цінностей

(№2); 2) рефінансування комерційних банків/залучення депозитів комерційних банків (№4); 3) купівля/продаж цінних паперів (№6).

Наведений комплекс взаємозв'язків між центральним і комерційними банками дозволяє проводити ефективну грошово-кредитну та валютну політику і, тим самим, досягати цілей економічного розвитку держави. Окрім цього, такі взаємозв'язки між комерційними банками, як надання кредитів/залучення депозитів, купівля/продаж цінних паперів, купівля/продаж іноземної валюти та валютних цінностей, створення банківських об'єднань, розрахунково-касове обслуговування та обмін інформацією в комплексі із взаємозв'язками з центральним банком формують **три основних функції банківської системи**, зокрема: функція трансформації активів, функція організації та контролю платіжного обороту і грошових потоків держави, функція забезпечення ліквідності, через виконання яких, банківська система виконує роль основного посередника руху капіталу в межах економіки держави та транслятора монетарної політики.

Функція трансформації активів передбачає трансформацію строків погашення пасивів та активів, тобто акумулювання короткострокових ресурсів у вигляді депозитів та короткострокових цінних паперів і трансформацію їх у довгострокові кредити. Реалізація даної функції сприяє перерозподілу вільних коштів в економіці, адже з одного боку, банки надають можливість тим суб'єктам економіки, які володіють тимчасово вільними коштами, розмістити кошти на депозити чи в цінні папери за прийняттого рівня ризику і прибутковості, а з іншого – економічним суб'єктам, що потребують ресурсів для свого розвитку банки надають можливість отримати довгострокову позику під певний відсоток. Здійснюючи трансформацію активів банківська система сприяє ефективному переливу капіталу між галузями економіки та створює можливості не тільки для залучення чи розміщення ресурсів економічних суб'єктів, а й для планування їх діяльності та управління ризиками, що, в сукупності, створює імпульси для економічного зростання.

Функція організації та контролю платіжного обороту і грошових потоків держави дозволяє банківській системі бути основним посередником в платежах між суб'єктами економіки і, тим самим, зменшує їх транзакційні витрати при оплаті товарів і послуг, а також дозволяє державним органам влади здійснювати ефективний нагляд і контроль за рухом грошей як в межах країни, так і за її межі.

Функція забезпечення ліквідності передбачає не тільки надання ліквідних коштів суб'єктам економіки шляхом кредитування, здійснення платежів та повернення депозитів, а й забезпечення ліквідними коштами банками один одного через функціонування міжбанківського кредитного ринку. Дана функція з надання і генерування ліквідності, на наш погляд, є визначальною для ефективного функціонування банків і банківської системи, адже дозволяє комерційними банкам досягти прийняттого рівня ліквідності і фінансової стійкості (через ринок міжбанківських кредитів і депозитів та кредити і депозити центрального банку), центральному банку – здійснювати ефективний вплив на

грошово-кредитний ринок і економіку в цілому, а економічним суб'єктам – можливість отримувати необхідні кошти для свого розвитку.

Реалізація функції забезпечення ліквідності вимагає організації ефективного управління ліквідністю банківської системи, що в свою чергу, вимагає ґрунтовного вивчення сутності ліквідності комерційного банку, центрального банку та в цілому банківської системи.

1.2. Економічний зміст та сутність ліквідності банківської системи

Зародження такої економічної категорії як «ліквідність» бере свій початок ще в часи існування первіснообщинного ладу, коли було започатковано товарний обмін. Так, саме здатність певного товару вільно та без перешкод обмінюватися на інший товар і характеризує його ліквідність. Згодом, з виникненням грошей, категорія «ліквідність» набула ще більшого розвитку як ліквідність грошей, а пізніше – ліквідність активу. Про це свідчить й походження терміну «ліквідність», від латинської мови «liquidus» – рідкий, текучий, що у буквальному розумінні слова характеризує легкість реалізації, продажу, перетворення матеріальних цінностей у грошові кошти [68, с. 6].

Розгляд «ліквідності», як економічної категорії в банківській справі, варто починати із зародження кредитної діяльності перших банкірів ще Стародавнього Вавилону [92, с. 12], Стародавньої Греції та Стародавнього Риму[220], де було вперше застосовано «книг рахунків» та норми Римського права в банківництві у частині перевірки добросовісного складання рахунків, кредитування та залучення вкладів. На наш погляд, саме із Стародавнього Риму бере свій початок така економічна категорія як «ліквідність балансу банку».

Стрімкий розвиток, а потім банкрутство банків Середньовіччя таких, як: банк Медічі, Барселонський депозитний банк, банк Севільї викликало зацікавленість економістів Саламанкської школи, які на наш погляд, були одними із перших, хто почав розглядати проблеми ліквідності та платоспроможності банківських установ. До таких економістів слід віднести іспанців: Мартіна де Альпікуета, Саравіа-де-ла-Калльє, Томаса де Меркадо, Домінго де Сото та Луїса де Моліну, які твердили, «що банкіри здійснюють смертний гріх, якщо використовують в своїх власних операціях гроші, прийняті ними у вигляді вкладів, а потім не можуть у встановлений термін передати суми, які вкладники просять видати або заплатити третій стороні із засобів, переданих на зберігання. Крім того, смертний гріх вони здійснюють і тоді, коли беруть участь в операціях, що несуть ризик того, що вони не зможуть повернути вклади» [234]. Таким чином, можна дійти висновку, що проблеми ліквідності банків, а також вирішення трилеми «ліквідність-ризиковість-прибутковість» почали розглядатися ще в XVI столітті.

Пізніше питання ліквідності банків торкалися і такі класики економічної теорії, як: Девід Юм, Джеймс Стюард та Адам Сміт, які в більшій мірі у своїх працях розглядали діяльність банку Амстердама, якому досить довгий час вдавалося ефективно долати різного роду кризові явища, спровоковані

економічними проблемами та війнами. Одним із основних постулатів даних вчених в контексті вирішення проблеми ліквідності банку є підтримка 100-процентного коефіцієнту резервування вкладів до запитання. Дійсно застосування 100-% коефіцієнту резервування вкладів «до запитання» автоматично дозволило б банкам бути практично абсолютно ліквідними, і завжди своєчасно і в повному обсязі погашати свої зобов'язання.

На основі досліджень зазначених класиків, теоретики банківської (Тук, Вільсон, Жільбарт, Мілль, Уайт, Селджин та ін.) і грошової школи (Чернускі, Хюбнер, Міхаеліс, Ротбарт, Уерта де Сото та ін.), а пізніше австрійської економічної школи (Мізес, Хайек) продовжили дослідження в сфері банківської справ, зокрема переваг банківської справи із 100-% резервуванням і частковим резервуванням, що напряду пов'язано із проблемами забезпечення ліквідності банків, гострою була дискусія щодо створення додаткової ліквідності центральними банками задля забезпечення комерційних банків з метою подолання кризових явищ, також багато уваги було приділено кредитній експансії банків та економічним циклам.

Що стосується безпосередньо застосування терміну «ліквідність» в банківській справі, то на думку багатьох як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, даний термін походить від терміну «ліквідітет», запровадженого німецькими економістами у ХІХ ст., що визначається як сукупність активів банку, які можуть бути легко реалізовані на грошовому ринку за готівкові гроші для виконання поточних зобов'язань і платежів. До ліквідітету відносили кошти в касі, іноземні гроші, кошти на рахунках в інших банках, цінні папери органів державної та місцевої влади, деякі групи дебіторів, векселі першокласних векселедавців. З точки зору даного підходу, від визначення кількості та структури активів, які легко реалізуються в загальній сумі банківських активів залежала платоспроможність банку [80; 83; 108; 245; 237; 48].

На думку багатьох науковців, основоположником сучасних теорій ліквідності є Дж. М. Кейнс, який в науковій праці «Загальна теорія зайнятості, процента і грошей» (1936р.) описав психологічний мотив «переваги ліквідності» – прагнення господарюючих суб'єктів тримати отримані доходи в грошовій формі. Дж. М. Кейнс зазначав, що найкраще умову ліквідності задовольняє готівка на руках, так як вона «абсолютно ліквідна» і могла б досконало виконувати важливу функцію грошей – бути засобом платежу за зобов'язаннями їх власника. У ситуації, коли виникають очікування несприятливої ринкової кон'юнктури, невпевненість господарських суб'єктів у прийнятті економічних рішень («мотив обережності») посилює мотив «переваги ліквідності». Варто зауважити, що Дж. М. Кейнс під готівковими коштами розглядав не тільки готівку (купюри, монети), а й кошти на поточних рахунках в банках, чеки та казначейські векселі [66]. Таким чином, можна припустити, що під впливом теорії Кейнса про «надання переваги ліквідності» склалося уявлення і про ліквідність комерційного банку, як його здатності своєчасно виконувати свої зобов'язання за рахунок готівкових коштів та інших ліквідних активів (коштів на рахунках в центральному та інших банках).

Слідом за Дж. М. Кейнсом, проблемами банківської ліквідності займалося багато вчених, проте єдиного і однозначного визначення ліквідності банку, а тим більше ліквідності банківської системи не було запропоновано, що зумовлено різноманітністю підходів та складністю явища банківської ліквідності.

Вихдячи із дворівневої структури банківської системи, вивчення банківської ліквідності доцільно розпочинати із комерційних банків, як нижчого її рівня, потім сформулювати теоретичні засади ліквідності центрального банку, як її вищого рівня і на основі отриманих теоретичних постулатів переходити до вивчення ліквідності всієї банківської системи (рис. 1.4).



Рис. 1.4. Структура ліквідності банківської системи

Так, при розгляді сутності поняття “ліквідність банку” як складової банківської системи, на нашу думку, слід виділити такі основні підходи:

1) підхід “виконання зобов’язань” – вказує на здатність банку своєчасно і в повному обсязі виконувати свої зобов’язання;

2) підхід “співвідношення активів та пасивів” – розглядає ліквідність банківської установи, як співвідношення активів та пасивів або зобов’язань та засобів, якими можна їх виконати;

3) підхід “перетворення активів” – тлумачить ліквідність банку як процес, можливість або ступінь легкості перетворення активу на засоби, якими можна буде виконати зобов’язання [88, с. 218].

Підходу “виконання зобов’язань” до розуміння ліквідності дотримуються автори Інструкції “Про порядок регулювання діяльності банків в Україні”, згідно якої ліквідність банку трактується як “здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх грошових зобов’язань, яка визначається збалансованістю між строками і сумами погашення розміщених активів та строками і сумами виконання зобов’язань банку, а також строками та сумами інших джерел і напрямів використання коштів (надання кредитів, інші витрати)” [166]. Цього ж підходу дотримуються і ряд інших авторів. Так, зокрема колектив авторів “Фінансово-кредитного словника” визначають ліквідність банку, як його здатність забезпечувати своєчасне виконання своїх зобов’язань [238]. С.В. Мочерний вважає, що ліквідність банку – це здатність банку забезпечити своєчасне виконання своїх зобов’язань; можливість перетворення статей активу на гроші для оплати зобов’язань з пасиву” [55, с. 188]. В.І. Міщенко вказує, що

“ліквідність банку – здатність банку своєчасно і в повному обсязі виконувати свої зобов’язання” [83, с. 10]. Т.Е. Крішталь визначає ліквідність банку, як його здатність виконувати боргові, збалансовані та потенційні кредитні зобов’язання, для цього необхідні не тільки оптимальна структура, обсяги і висока якість його пасивів і активів, але і можливість оперативного залучати кошти із зовнішніх джерел за розумною ціною. Ця здатність реалізується в часі тільки тоді, коли ліквідні активи трансформуються в грошову форму [75]. Російський вчений О.І. Лаврушин ліквідність банку визначає як спроможність своєчасно і без втрат виконувати свої зобов’язання перед вкладниками і кредиторами [12, с. 140]. Інша вчена І.В. Ларіонова трактує ліквідність банку як його здатність залучати готівкові кошти на фінансовому і грошовому ринках або в центральному банку за розумною ціною для забезпечення своєчасності платежів за своїми зобов’язаннями і задоволення потреб клієнтів у позикових коштах [77, с. 15].

Відповідно до другого підходу ліквідність банку розглядається, як співвідношення активів та пасивів або зобов’язань та засобів, якими можна їх виконати. Так, Б.А. Райзберг, Л.І. Лозовський, Е.С. Стародубцева визначають ліквідність як співвідношення між активами й пасивами балансу банку за певними строками [169, с. 134].

У рамках третього підходу “перетворення активів” щодо визначення поняття ліквідності банку, дана дефініція розглядається як процес, можливість або ступінь легкості перетворення активу на засоби, якими можна буде виконати зобов’язання. Зокрема, цього підходу дотримується російська вчена Г.С. Панова, яка визначає ліквідність банку як “стан, який характеризує здатність банку перетворювати різні групи активів безпосередньо у платіжні засоби з метою повного і своєчасного виконання зобов’язань по пасиву” [140]. Втім, розуміння ліквідності як процесу перетворення активів на засоби, якими можна буде виконати зобов’язання, є не зовсім доцільним, оскільки процес перетворення активів банку є керованим, а відтак в такому визначенні мова йде безпосередньо про процес управління, а ліквідність, навпаки, більшістю авторів розглядається як об’єкт управління.

Проведений нами аналіз термінологічних визначень ліквідності банку, дає підстави стверджувати, що кожне з вищенаведених визначень характеризує окремі аспекти ліквідності банку, однак переважна більшість вчених-економістів схиляється до думки, що “ліквідність банку” це його здатність своєчасно і в повному обсязі виконувати взяті на себе зобов’язання. З практичної точки зору, на наш погляд, найбільш повно визначає ліквідність банку Д. М. Олійник, який вважає, що: “Ліквідність банку – це здатність банку своєчасно і в повному обсязі виконувати взяті на себе балансові та позабалансові зобов’язання та своєчасно і в повному обсязі забезпечити можливі потреби платоспроможних клієнтів в кредитних коштах, за умови збереження постійної позитивної маржі між середньою вартістю наданих та залучених коштів, з урахуванням затрат пов’язаних з кредитним ризиком та затрат пов’язаних з обов’язковим резервуванням” [107].

Однак, з метою всебічного обґрунтування ліквідності комерційного банку, як нижчого рівня банківської системи, на нашу думку, виникає необхідність

пояснення словосполучення «здатність банку своєчасно і в повному обсязі виконувати взяті на себе зобов'язання», враховуючи фактори негативного впливу на ліквідність банку. Крім цього, потребує детального аналізу трактування ліквідності банку, як його здатності на першу вимогу вкладників і надійних позичальників забезпечувати виконання своїх зобов'язань готівкою в будь-який момент часу [214, с. 55], виходячи з позицій економічної природи банку, а саме: побудови діяльності банку на засадах часткового резервування, враховуючи зростання обсягів забалансових операцій банків.

Так, на здатність банку своєчасно і в повному обсязі виконувати взяті на себе зобов'язання, тобто на його ліквідність, впливає ціла низка факторів, серед яких переважна більшість вчених-економістів виділяють внутрішні та зовнішні, роблячи акцент на економічних та організаційних моментах. Так, до внутрішніх факторів впливу на ліквідність банку відносять: величину капіталу; якість активів і пасивів; збалансування активів за сумами і строками; навички менеджерів; склад клієнтів; відпрацьованість процедур та планування інструментарію тощо. До зовнішніх факторів впливу відносять – економічну ситуацію в країні; розвиток і доступ до ринків ресурсів; розвиток міжнародних фінансових ринків [50, с. 261].

Проте, зважаючи на практику діяльності банку, та, аналізуючи тенденції розгортання «Великої депресії 1929-1933 рр.» та світової фінансово-економічної кризи 2008 року, можна стверджувати, що опорою фінансової стійкості та оптимального рівня ліквідності банку є довіра до банку з боку населення та суб'єктів бізнесу, а також репутація банку. Тому доцільно виділити ще й такі фактори впливу на ліквідність банку, як психологічний, що характеризується ступенем довіри до банку, а також інформаційний, що виражається через поширення недостовірної та перебільшеної інформації про діяльність банку у засобах масової інформації та соціальних мережах. Дані фактори є взаємодоповнюючими і в умовах нестабільної ситуації в суспільстві мають вирішальний вплив на ліквідність банку, а зокрема, на його здатність своєчасно і в повному обсязі виконувати взяті на себе зобов'язання.

Виходячи з економічної природи банку, як фінансового посередника, що функціонує на засадах часткового резервування та залучає тимчасово вільні кошти суб'єктів економіки і перерозподіляє їх між тими економічними агентами, які потребують додаткових коштів для підтримання свого функціонування, отримуючи за це певну економічну вигоду, банківські установи де-факто не можуть виплатити всі кошти вкладників на першу їх вимогу, тобто не можуть бути абсолютно ліквідними, оскільки більша частина коштів вкладників перерозподілена між позичальниками. Тому банки зобов'язані виплачувати на першу вимогу вкладників тільки ті кошти, які залучені на депозити “до запитання” (поточні). Що ж стосується строкових депозитів, то банки зобов'язані виплатити кошти вкладників відповідно до строків зазначених в договорі банківського вкладу. Однак, враховуючи певні економіко-соціальні причини, такі як: економічна криза, криза банківської системи, різке підвищення цін, стихійне лихо, війна – банки можуть виплачувати кошти вкладникам на першу їх вимогу, використовуючи кошти на коррахунках в центральному банку та кошти

банківських резервів. Інша справа, яка величина коррахунків та резервів, що залежить від ефективності управління банківською ліквідністю на макро- і мікроекономічному рівні. За таких умов, здатність банку своєчасно і в повному обсязі виконувати взяті на себе зобов'язання, можлива лише у випадку стопроцентного резервування як вкладів “до запитання” так і строкових вкладів, відтак банк, який функціонує на засадах стопроцентного резервування буде абсолютно ліквідним, як приклад, банк Амстердаму 1609 р.

Відтак, словосполучення «здатність банку» не зовсім є доречним до визначення сутності ліквідності банку, оскільки відповідно до тлумачного словника «здатний» – який може, уміє здійснювати, виконувати, робити що-небудь, поводити себе певним чином; який має здібності; обдарований [231]. Тобто, інтерпретуючи тлумачення слова «здатний» до банківської термінології, ми розуміємо «здатність банку виконувати свої зобов'язання» як здатність виконувати зобов'язання за рахунок вже наявних ресурсів, що відкидає можливість отримання коштів у вигляді кредиту рефінансування від центрального банку. Таким чином, виходячи із вищезазначеного, більш доречним пояснення ліквідності банку буде як «спроможність банку» (відповідно до тлумачного словника «спроможний» – який може, має можливість здійснити що-небудь [231]), тобто відображає можливість банку залучити кошти на міжбанківському кредитному ринку чи в центрального банку і своєчасно погасити свої зобов'язання. Можливість залучити кошти у вигляді рефінансування чи міжбанківського кредиту, банк має тільки тоді коли він може забезпечити дотримання економічних нормативів та мінімізувати вплив негативних факторів на свою ліквідність.

Що ж стосується виконання зобов'язань банком готівкою і в будь-який момент часу, то варто звернути увагу на те, що активи банківської системи складаються не лише з готівки, тобто з високоліквідних активів (коррахунки, депозити у центральному банку). В даному випадку, необхідно чітко визначити структуру банківських активів за ступенем їх ліквідності.

Так, за ступенем ліквідності активи банку поділяються на такі групи:

1. Високоліквідні активи – активи, які можуть бути швидко конвертовані у грошові кошти, а саме: грошові та прирівняні до них кошти, в тому числі готівкова валюта і платіжні документи, а також дорогоцінні метали; кошти на кореспондентських рахунках, відкритих в центральному банку і в банках-нерезидентах розвинутих індустріальних країн; вкладення в державні цінні папери, необтяжені зобов'язаннями; депозити, що розміщені в центральному банку; кошти, надані різними позичальниками до запитання.

2. Ліквідні активи – кошти, що є в розпорядженні банку і можуть бути конвертовані в грошові кошти досить швидко. Активи цієї групи – це кредити, недержавні цінні папери та інші платежі на користь банку від його фінансово стабільних контрагентів (або таких, що мають гарантії повернення банківських кредитів) за терміном виконання - від одного до трьох місяців. Також сюди відносяться дебіторська заборгованість, погашення якої є реальним протягом короткого проміжку часу (наприклад, вартість заставного майна позичальників, що можна швидко реалізувати, в разі неповернення ними кредиту у

встановлений договором строк), а також кошти на коррахунках у банках, що не відносяться до першокласних (високонадійних) банків. Активи цієї групи (крім кредитів) можуть бути достроково перетворені в грошові кошти не більше, ніж в місячний термін з незначними реалізаційними витратами.

3. Активи довгострокової ліквідності, наприклад: довгострокові кредити, видані банком; лізингові операції банку; дольова участь в діяльності інших підприємств та банків; цінні папери, придбані на інвестиційні цілі; нематеріальні активи.

4. Найменш ліквідні або неліквідні активи банку: прострочені і безнадійні (проблемні) кредити; капітальні вкладення; будівлі, споруди і обладнання, що належать банку і відносяться до основних фондів [13].

Структура активів може змінюватися в залежності від зміни пасивів. Таким чином, встановлюючи раціональну структуру активів, банк повинен виконувати нормативні вимоги до рівня ліквідності і, відповідно, мати оптимальну величину високоліквідних, ліквідних і менш ліквідних коштів по відношенню до зобов'язань з врахуванням строків, сум і типів.

Виходячи з розподілу активів банку за ступенем їх ліквідності, можна стверджувати, що банки відповідають за своїми зобов'язаннями не тільки в готівковій, а і в безготівковій формі. Банки використовують готівку, в переважній більшості, лише для операцій з фізичними особами, при проведенні банківських операцій та наданні банківських послуг (кредити, депозити) юридичним особам, використовуються безготівкові форми грошей. Більше того, у високорозвинутих країнах, таких як: США, країни ЄС та Японія, лєвова частка розрахунків фізичних осіб припадає на безготівкові розрахунки за допомогою різного роду платіжних карт та Інтернет-банкінгу. Так, зокрема, обсяг готівки в Швеції складає лише 3% сукупної грошової маси, в США, аналогічний показник становить 7%, а в країнах Євросоюзу 9%. Досить незначний обсяг готівки та мала кількість готівкових транзакції дозволяє зменшити ймовірність паніки серед населення спровокованої нестачею готівки в банкоматах під час кризових ситуацій в країні, а отже, знизити ризик втрати ліквідності банком, відтак в даному випадку, ліквідність банку залежить від довіри до нього з боку контрагентів, що здійснюють еквайринг платіжних карт та прийом платежів конкретного банку.

З урахуванням вищевикладеного можна зробити висновок про те, що ліквідність банку безпосередньо пов'язана з тими активами, які має в розпорядженні банк. Дж. Сінкі писав: "Здатність банку... забезпечувати ліквідність вимагає наявності високоліквідних і легко переміщуваних для нього фінансових активів. Вимога ліквідності означає, що фінансові активи мають бути доступні для власників в найкоротший час (впродовж дня або того менш) за номіналом. Вимога переміщуваності означає, що права на володіння фінансовими активами мають бути передаваними за номіналом іншому економічному суб'єктові, причому у формі, прийнятній для нього" [218].

Окрім цього, враховуючи зростання обсягів забалансових операцій банків в основному з цінними паперами та деривативами, банк повинен бути спроможним відповідати і за забалансовими зобов'язаннями, що також вимагає

організації ефективного управління та мінімізації впливу негативних факторів на його ліквідність.

Таким чином, виходячи з аналізу підходів до визначення ліквідності банку, враховуючи фактори негативного впливу на ліквідність, структуру ліквідних активів і обсяги забалансових операцій банків сформулюємо власне визначення поняття «ліквідність комерційного банку» у широкому та вузькому розумінні. Так, на нашу думку, **ліквідність комерційного банку у широкому розумінні** – це його спроможність без втрат або з мінімальними втратами виконувати зобов'язання за пасивними операціями відповідно до їх строковості, а також забалансові зобов'язання щодо деяких видів активів, зокрема надання кредитів. Основною характеристикою ліквідності банку тут виступає час, за який банк спроможний виконувати зобов'язання, тобто відображає ліквідність як потік. **У вузькому розумінні, ліквідність комерційного банку** – це такий стан активу і пасиву балансу банку, який дозволяє оперативної і в повному обсязі відповідати за своїми зобов'язаннями. Основною характеристикою ліквідності банку, в даному випадку виступає ліквідність балансу, а сам термін ліквідність банку – як запас. Визначення ліквідності банку у широкому та вузькому сенсі, дасть змогу розробити оптимальні підходи до управління нею на практиці.

Банки як одні із найбільш ризикових ринкових інституцій повинні завжди зберігати високий рівень ліквідності та фінансової стійкості з метою забезпечення ефективного перерозподілу коштів в економіці. Тому першочергове значення в діяльності банку має гнучке і оперативне управління його ліквідністю і фінансовою стійкістю, а також платоспроможністю. Однак розвиток ефективних методів управління ліквідністю, фінансовою стійкістю та платоспроможністю вимагає формування теоретичних підходів до розмежування даних понять, які є взаємодоповнюючими та часто ототожнюються в науковій літературі.

Так, в економічній літературі не має єдиної думки щодо визначення сутності фінансової стійкості банку, однак більшість визначень зводяться до того, що фінансова стійкість є характеристикою діяльності банку чи характеристикою його фінансового стану. Такого підходу дотримується Ю.С. Масленченков, який визначає фінансову стійкість банку як економічну категорію, яка характеризує стан кредитної установи в ринковому середовищі, яке забезпечує цілеспрямованість його руху в сьогоденні і прогностичній перспективі. Залежить від відповідності господарської діяльності нормативним узагальнюючим показникам, що синтезують характеристики економічних складових стійкості [91]. Р.В. Левченко під фінансовою стійкістю банку розуміє якісну характеристику його фінансового стану, який відзначається достатністю, збалансованістю та оптимальним співвідношенням фінансових ресурсів і активів за умов підтримання на достатньому рівні ліквідності й платоспроможності, зростання прибутку та мінімізації ризиків, і котрий здатний витримати непередбачені втрати і зберегти стан ефективного функціонування [95]. І.Є. Склеповий вважає, що фінансова стійкість банку – це динамічна інтегральна характеристика його спроможності як системи трансформування ресурсів і ризиків повноцінно (з максимальною ефективністю та мінімальним ризиком)

виконувати свої функції, витримуючи вплив факторів зовнішнього та внутрішнього середовища [219]. На думку, І.О. Лаврушина та І.Д. Мамонової фінансова стійкість комерційних банків – це дуже поширене, часто вживане поняття, яке дає характеристику процесу, взятого не в статичному стані, а в динаміці, висловлює якісну характеристику їх діяльності, їх здатність до розширеного відтворення своєї діяльності в середовищі фінансових відносин відповідно до суспільних потреб, це є комплексна характеристика руху до прогресу, що відображає швидкість, структуру, зміну в часі, взаємодію елементів структури і самої структури із зовнішнім середовищем [139].

Перелічені визначення є достатньо ґрунтовними та намагаються охопити всі аспекти фінансової стійкості банку описуючи чи пояснюючи співвідношення пених фінансових параметрів його діяльності, що пояснюють його ширше значення порівняно із ліквідністю та платоспроможністю, які є складовими фінансової стійкості банку. Однак з позицій управління, фінансова стійкість, ліквідність чи платоспроможність не можуть бути «характеристикою» (відповідно до тлумачного словника: характеристика – опис, визначення істотних, характерних особливостей, ознак когось, чого-небудь [231]), оскільки характеристику не можна виміряти та не можна нею управляти. Відтак, на наш погляд, фінансова стійкість комерційного банку – це спроможність забезпечити оптимальне співвідношення якісних та кількісних параметрів його діяльності з метою безперебійного виконання функцій фінансового посередника.

Під якісними параметрами діяльності банку ми розуміємо управлінські процеси, зокрема: управління ліквідністю, управління прибутковістю, управління ризиками, управління активами і пасивами. До кількісних параметрів діяльності банку, ми відносимо економічні нормативи та показники рентабельності. Безперебійне виконання функцій фінансового посередника підкреслює, що фінансова стійкість відображає спроможність банку оптимально поєднувати якісні і кількісні параметри його діяльності в динаміці, тобто в процесі функціонування банку. Щодо вимірювання фінансової стійкості, то як і у випадку з ліквідністю чи платоспроможністю необхідно використовувати показники фінансової стійкості (економічні нормативи), або один інтегральний показник, який може бути розрахований засобами параметричної статистики.

Складовою фінансової стійкості банку є його платоспроможність, яка, як економічна категорія, досить широко досліджена. Так, зарубіжні економісти визначають платоспроможний банк як “банк, активи якого перевищують його пасиви”, неплатоспроможний “банк, пасиви якого перевищують його активи” [53]. Такий банк має нульовий або від’ємний обсяг капіталу. Вважається, що тільки при умові, якщо активи банку перевищують його залучені ресурси, коштів, які вивільняються з активних операцій, буде достатньо для своєчасного виконання зобов’язань банку перед його вкладниками, клієнтами і контрагентами. Такий підхід до розуміння платоспроможності має на увазі вимогу до банку виконувати зобов’язання, які мають борговий характер, тобто своєчасно повертати кошти його вкладників і інших кредиторів.

Вітчизняні вчені-економісти Т.Ковальчук і М.Коваль розрізняють терміни «ліквідність банку» і «платоспроможність банку» з позиції розрахунку їх

показників. «Платоспроможність – рівень забезпеченості фінансових зобов'язань банку власним капіталом... ліквідність – здатність забезпечувати вчасне і повне виконання фінансових зобов'язань» [68, с. 32].

Автори Енциклопедії банківської справи визначають платоспроможність банку як його спроможність виконати законні вимоги кредиторів. На їхню думку, платоспроможність банку характеризується рівнем забезпеченості фінансових зобов'язань власним капіталом. Неплатоспроможність банку визначається як його неспроможність протягом одного місяця в повному обсязі виконати законні вимоги кредиторів через відсутність коштів або зменшення розміру капіталу банку до суми, що становить менше третини суми, встановленої Національним банком як мінімально необхідної [3].

З іншої сторони, в Законі України «Про банки і банківську діяльність» чітко прописано критерії неплатоспроможності банку, а зокрема:

1) банк протягом звітного місяця допустив зменшення на 5 і більше відсотків: щоденного розміру регулятивного капіталу нижче встановленого нормативно-правовими актами Національного банку України мінімального розміру регулятивного капіталу - п'ять і більше разів та/або значення нормативу достатності (адекватності) регулятивного капіталу нижче встановленого нормативно-правовими актами Національного банку України нормативного значення цього нормативу - два і більше разів;

2) банк не виконав вимогу вкладника або іншого кредитора, строк якої настав п'ять і більше робочих днів тому, та/або встановлено факти не відображення в бухгалтерському обліку документів клієнтів банку, що не виконані у строк з вини банку;

3) системне порушення банком законодавства, що регулює питання запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

4) банк впродовж звітного місяця допустив зменшення на 5 і більше відсотків значення хоча б одного з нормативів ліквідності нижче мінімальних нормативних значень, встановлених нормативно-правовими актами Національного банку України

5) систематичне незабезпечення ефективності функціонування та/або адекватності системи управління ризиками, що створює загрозу інтересам вкладників чи інших кредиторів банку [150].

Виходячи із запропонованих Національним банком України критеріїв неплатоспроможності комерційних банків, поняття платоспроможності банку буде досить широким, яке включатиме і ліквідність банку. Так, платоспроможність банку, згідно перелічених критеріїв, це – дотримання банком мінімальної величини нормативів адекватності регулятивного капіталу та нормативів ліквідності, а також забезпечення своєчасного виконання вимог вкладників та забезпечення ефективності функціонування банку.

На наш погляд, при визначенні поняття платоспроможності банку варто звернути увагу на власне початок діяльності банківської установи. Так, розпочати банківську діяльність банківська установа може тільки тоді, коли зареєстровано і сплачено, в необхідному обсязі, статутний капітал, отримано

ліцензію та сформовано власний капітал з метою забезпечення його економічної самостійності й фінансової стійкості протягом усього періоду діяльності. Також варто звернути увагу і на класичні функції власного капіталу, а саме: захисну функцію – суть якої полягає у страхуванні вкладів і депозитів, що гарантує певний захист інтересів кредиторів комерційного банку у разі його ліквідації або банкрутства та оперативну функцію, тобто функцію, що передбачає можливість використання власного капіталу в період початку функціонування банку, що надає можливість, за рахунок власних ресурсів, профінансувати придбання основних засобів, оренду приміщення та початок фінансової діяльності. На початку діяльності банку саме власний капітал виражає платоспроможність банку, оскільки дозволяє виконати зобов'язання із заробітної плати, оплатити оренду приміщень, здійснити інші витрати пов'язані з діяльністю банку. Ліквідність в банку, на наш погляд, формується в процесі здійснення банківських операцій, а відтак платоспроможність є первинним і більш ширшим поняттям ніж ліквідність, водночас ці поняття є взаємодоповнюючими при визначенні фінансової стійкості банку.

Банк може бути платоспроможним, але не бути ліквідним у двох випадках: 1) у випадку, коли банк тільки розпочав свою діяльність має сформований капітал, але ще не має залучених ресурсів та розміщених активів, тобто не володіє ліквідними коштами; 2) банк має достатній власний капітал, щоб погасити вимоги кредиторів, виплатити заробітну плату та сплатити податки, але не має достатньо ліквідних коштів, або не має змоги швидко трансформувати менш ліквідні активи у більш ліквідні для своєчасного погашення фінансових зобов'язань та задоволення платоспроможного попиту на кредити. Тут потрібно розуміти, що основна відмінність між платоспроможністю та ліквідністю полягає в тому, що, на наш погляд, платоспроможність банку – це здатність погасити вимоги кредиторів чи, наприклад, виплатити заробітну плату та сплатити податки своєчасно і в повному обсязі за рахунок власного капіталу, а ліквідність – спроможність своєчасно і в повному обсязі виконати взяті на себе зобов'язання за рахунок фінансових коштів та задовольнити попит на кредити. Погашаючи вимоги кредиторів за рахунок власного капіталу, банк може окрім грошових коштів погашати вимоги кредиторів і за рахунок основних засобів, які також входять до капіталу банку, в той же час ліквідність банку ґрунтується виключно на грошових коштах.

В банку може спостерігатися ситуація, коли він є неплатоспроможним, але ліквідним, тобто банк за певних причин може мати від'ємне значення капіталу, однак володіти ліквідними коштами. Таке явище, як і явище платоспроможно-неліквідний є тимчасовим, що в кінцевому підсумку, в багатьох випадках, призводить до банкрутства банку, адже у випадку, коли банк є платоспроможним, але не ліквідним, банк виконує свої зобов'язання за рахунок власного капіталу, що призводить до зменшення власного капіталу та утворення від'ємного значення. У випадку, коли банк є неплатоспроможним, але ліквідним, а отже, за рахунок ліквідних коштів повинен збільшувати власний капітал, тобто вирівнювати баланс, що автоматично призводить до зменшення рівня ліквідності, погіршення фінансових показників і, як наслідок, до кризи банку.

Можливою є ситуація, коли банк одночасно може бути неплатоспроможним і неліквідним, в цьому випадку розпочинається процедура банкрутства.

Формалізація підходів до розмежування сутності понять фінансова стійкість банку, ліквідність банку та платоспроможність банку наведені на рис. 1.5.

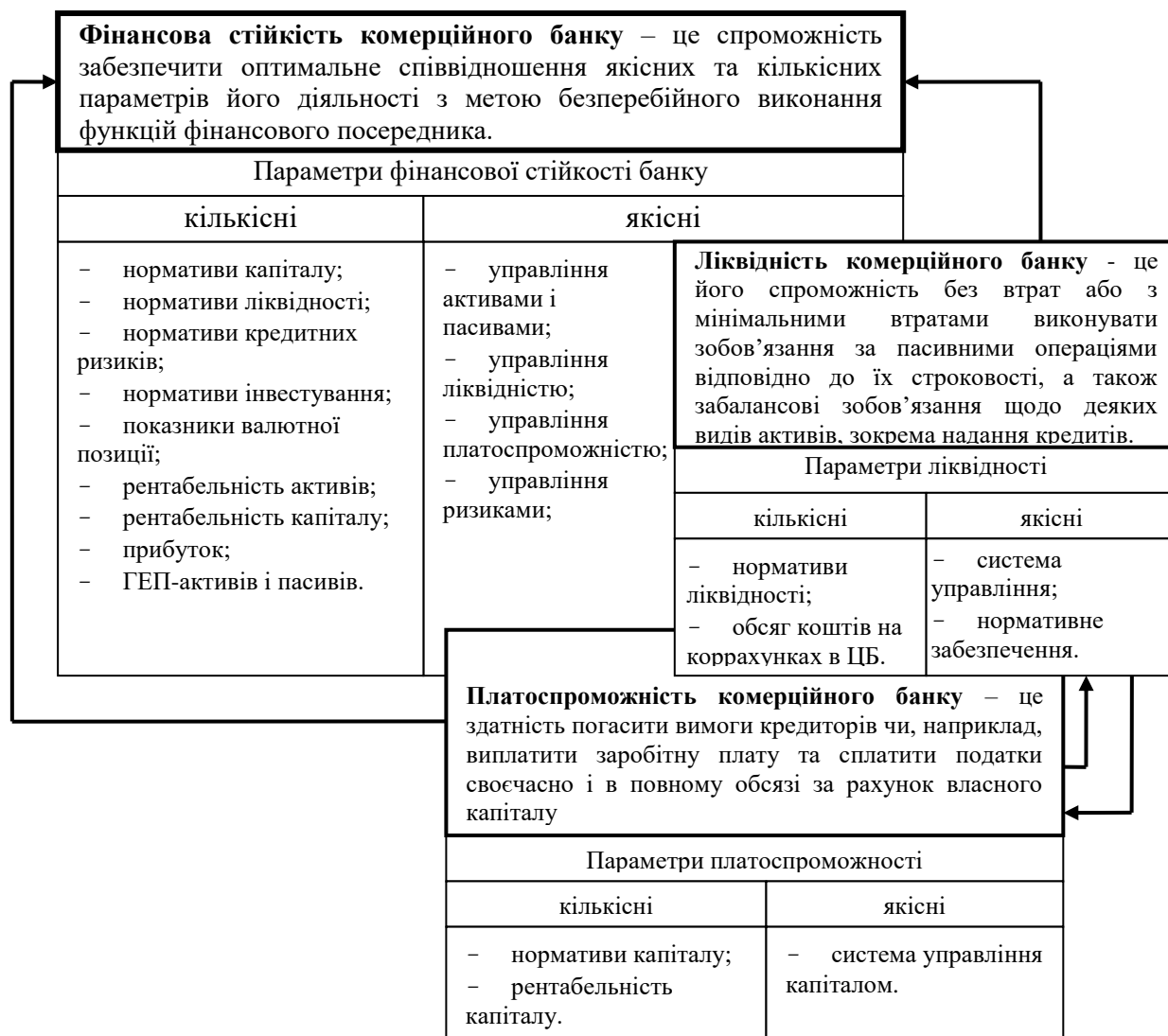


Рис. 1.5. Взаємозв'язок та розмежування понять фінансова стійкість, ліквідність та платоспроможність*

* Власна розробка авторів

Як видно з рисунку, поняття фінансова стійкість є досить широким та включає в себе ліквідність і платоспроможність, як складові фінансової стійкості. Однак, при цьому варто відзначити, що саме ліквідність є основою фінансової стійкості, адже спроможність банку своєчасно виконувати свої зобов'язання дозволяє ефективно виконувати функції фінансового посередництва, а також протистояти негативним факторам зовнішнього середовища діяльності банку.

Забезпечення високого рівня фінансової стійкості, ліквідності і платоспроможності банку є можливим тільки в умовах функціонування банківської системи, яка дозволяє банкам формувати і використовувати

можливості міжбанківського кредитного ринку для перерозподілу ліквідних коштів, а у випадку відсутності такої можливості – отримувати кредити рефінансування від центрального банку. З огляду на це, надзвичайно важливим у сучасній теорії і практиці банківської справи є дослідження сутності ліквідності банківської системи в цілому, як якісно нового рівня поняття банківської ліквідності, яке відображає функцію банківської системи із забезпечення ліквідності не лише банків а й всієї економіки.

Що ж стосується власне теоретичного дослідження поняття ліквідності банківської системи, то на відміну від ліквідності банку воно не знайшло широкого відображення. Так, автори “Російської банківської енциклопедії” визначають ліквідність банківської системи у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні ліквідність банківської системи визначається як сума розрахункових і квазі розрахункових коштів, сконцентрованих у банківській системі [173, с. 228]. У широкому розумінні ліквідність банківської системи визначається як форма організації розрахунково-платіжного обороту через банківську систему відповідно до потреб фінансового капіталу [173, с. 228]. Л.М. Рябініна визначає ліквідність банківської системи як її здатність (так само як і кожного окремого банку цієї системи) на першу вимогу вкладників і надійних позичальників забезпечувати виконання своїх зобов’язань готівкою в будь-який момент часу у валюті створеної банками системи зобов’язань [214, с. 55]. В.І. Міщенко та А.В. Сомик трактують поняття “ліквідність банківської системи” як спроможність забезпечити своєчасне виконання всіх зобов’язань перед вкладниками, кредиторами та акціонерами банківських установ, можливість залучати в повному обсязі вільні кошти юридичних і фізичних осіб, надавати кредити й інвестувати розвиток економіки країни [83, с. 10]. Російська вчена Ларіонова І.В. під ліквідністю банківської системи країни розуміє її здатність забезпечувати своєчасне і безперешкодне переміщення грошових ресурсів в рамках національної економіки [78].

Перелічені вище визначення, на наш погляд, не достатньо повно визначають сутність ліквідності банківської системи, оскільки: 1) ліквідність банківської системи це, перш за все, спроможність банків відповідати за своїми зобов’язаннями, використовуючи ліквідні кошти, а не форма організації розрахунково-платіжного обороту; 2) пояснюючи суть ліквідності банківської системи, економісти, у зазначених визначеннях, не враховують ліквідність центрального банку, як вищого рівня банківської системи.

Розглядаючи поняття ліквідності центрального банку, варто відзначити, що центральний банк, на відміну від усіх інших установ грошового ринку, сам може створювати ліквідність, оскільки він може емітувати гроші, що разом із функцією кредитора останньої інстанції має великий вплив на ліквідність всіх комерційних банків. Відтак, ліквідність самого центрального банку, як і його грошово-кредитну політику, треба сприймати як невід’ємну складову усієї банківської системи.

Так, відповідно до законодавчих та нормативно правових актів основна суть центральних банків всіх країн світу зводиться до того, що він поєднує в собі риси банку, який виконує три класичні функції комерційних банків – надає кредити,

залучає депозити, здійснює розрахунково-касове обслуговування та ризи органу державного управління, завданням якого є забезпечення стабільності національної валюти і всієї економіки. Окрім цього, центральний банк на відміну від комерційних банків не має на меті отримання прибутку, однак у діяльності центрального банку формування прибутку все ж таки відбувається. Даний прибуток розподіляється між центральним банком, який використовує прибуток для формування власного капіталу та урядом, який за рахунок такого прибутку фінансує дефіцит державного бюджету. Як і комерційні банки, центральний банк володіє власним капіталом, який призначений для покриття потенційних втрат в майбутньому та забезпечує проведення грошово-кредитної політики.

Наявність власного капіталу, прибутку, зобов'язань та активів дає підстави для висунення гіпотези про доцільність розгляду понять платоспроможності та ліквідності центрального банку.

Перш ніж розглядати платоспроможність центрального банку, необхідно прослідкувати специфіку формування прибутку та його впливу на власний капітал банку. Так, формування прибутку центрального банку залежить від особливостей розміщення його активів, які поділяються на внутрішні та зовнішні. Внутрішні активи виражені в національній валюті і використовуються для розвитку національної економіки та вирішення внутрішніх фінансових і економічних завдань. Зовнішні активи центрального банку виражені в іноземній валюті, включають золотовалютні резерви, які призначені для регулювання валютного курсу та підтримки стабільності платіжного балансу. Відповідно дохід центрального банку, в основному, складається із процентних доходів від кредитів рефінансування та розміщення золотовалютних резервів. Відтак, зміна курсу національної валюти буде виступати суттєвим фактором впливу на капітал центрального банку.

Наприклад, при обсязі міжнародних резервів Національного банку України, які становлять 17,1 млрд. дол. США зміцнення курсу гривні у співвідношенні 1 дол. = 13 грн. до 1 дол. = 12 грн. призведе до переоцінки міжнародних резервів на 17,1 млрд. грн., що знайде відображення у зниженні величини капіталу НБУ на цю ж величину ($56,11 - 17,10 = 39,01$ млрд. грн.). Якщо припустити, що курс гривні зміцниться до 9,8 грн. за 1 дол., то це призведе до виникнення ефекту «від'ємного» капіталу НБУ ($56,11 - 56,43 = -0,32$ млрд. грн.) [171]. Відповідно із більшою ревальвацією гривні буде зростати значення від'ємного капіталу НБУ.

Під поняттям «від'ємний капітал центрального банку» варто розуміти ситуацію, при якій величина його активів буде меншою величини його зобов'язань, що відповідає абсолютній неплатоспроможності організації. Однак для центрального банку наявність «від'ємного капіталу» не буде означати його абсолютну неплатоспроможність в силу того, що він є інститутом, який здійснює емісію грошей, за допомогою яких здійснюються платежі. В міжнародній практиці поява «від'ємного капіталу» обмежує можливості грошово-кредитної, а особливо валютної політики центрального банку. Для монетарної влади менш бажаним є виникнення «від'ємного капіталу», ніж дестабілізація економіки і ріст інфляції. Тому серед економічних рішень, будуть вибрані ті, які не допустять виникнення «від'ємного капіталу».

Для центрального банку виникнення на балансі «від'ємного капіталу» само собою не є негативним фактором (як це має місце в комерційних банках), оскільки центральний банк не може бути визнаним неплатоспроможним, і до нього не можна застосувати процедуру банкрутства. Необмежена платоспроможність центрального банку впливає з того, що він є емісійним банком.

В умовах необмеженої платоспроможності утворення «від'ємного капіталу» центрального банку в разі зміцнення національної валюти в рамках загальної циклічності економіки можна розглядати як тимчасове і економічно необхідне явище, яке автоматично буде подолане у випадку зміни економічного циклу [229, с. 17].

Таким чином, виходячи з вищесказаного, **платоспроможність центрального банку** – це здатність центрального банку своєчасно забезпечувати необхідний обсяг власного капіталу та позитивну різницю між активами і зобов'язаннями, з метою забезпечення належних умов для проведення грошово-кредитної та валютної політики.

Щодо ліквідності центрального банку, то як у вітчизняній, так і зарубіжній фаховій літературі поняття «ліквідність центрального банку» практично не зустрічається, а сама економічна категорія не досліджується. Однак, на сьогодні, нам відомо принаймні одне визначення терміну «ліквідність центрального банку» та одне визначення «ризик ліквідності центрального банку».

Так, Клеопатра Нікулає (Warwick Business School, Великобританія) визначає ліквідність центрального банку як здатність центрального банку забезпечити необхідний обсяг ліквідності у фінансовій системі. Це типове відображення постачання центральним банком ліквідності в економіку, тобто, потік грошової бази від центрального банку до фінансової системи, що відноситься до «операцій центрального банку з ліквідністю» та належить до поставки ліквідності через аукціони ліквідності центрального банку на грошовий ринок, відповідно до грошово-кредитної політики. Останнє відображає дотримання оперативної цілі, через контрольну змінну центрального банку. На практиці, відповідно до грошово-кредитної політики, центральний банк встановлює рівень операційної цілі (ключову ставку політики). Для досягнення цієї цілі, центральний банк використовує інструменти монетарної політики (операції на відкритому ринку) для впливу на ліквідність на грошовому ринку, зокрема на міжбанківську ставку відсотка, яка є тісно прив'язана до цільової ставки монетарної політики. Більш технічно, ліквідність центрального банку є синонімом поставки грошової бази в результаті управління активами центрального банку в його балансі відповідно до грошово-кредитної політики. Центральний банк може бути неліквідним тільки в тому випадку, якщо немає попиту на національну валюту, і, отже, створення грошової бази від центрального банку не може матеріалізуватися. Це може статися в разі гіперінфляції або кризи обмінного курсу [285, с. 10-16].

Аналізуючи, зазначений вище, підхід до розгляду ліквідності центрального банку можна зробити висновок, що мова йде не про ліквідність центрального банку, як його спроможність відповідати за зобов'язаннями за пасивами, тобто у традиційному розумінні ліквідності, а про емісійний потенціал.

Під *емісійним потенціалом центрального банку* ми розуміємо граничну можливість центрального банку збільшувати грошову масу в економіці, за яких завдання щодо підтримання ліквідності комерційних банків шляхом кредитів рефінансування та інших механізмів не вступають в протиріччя із цілями грошово-кредитної політики щодо забезпечення цінової стабільності і подолання надмірної волатильності обмінного курсу. Введення даної дефініції в понятійний апарат теорії банківської справи дає змогу визначити роль центрального банку в процесі управління ліквідністю банківської системи (рис. 1.6).

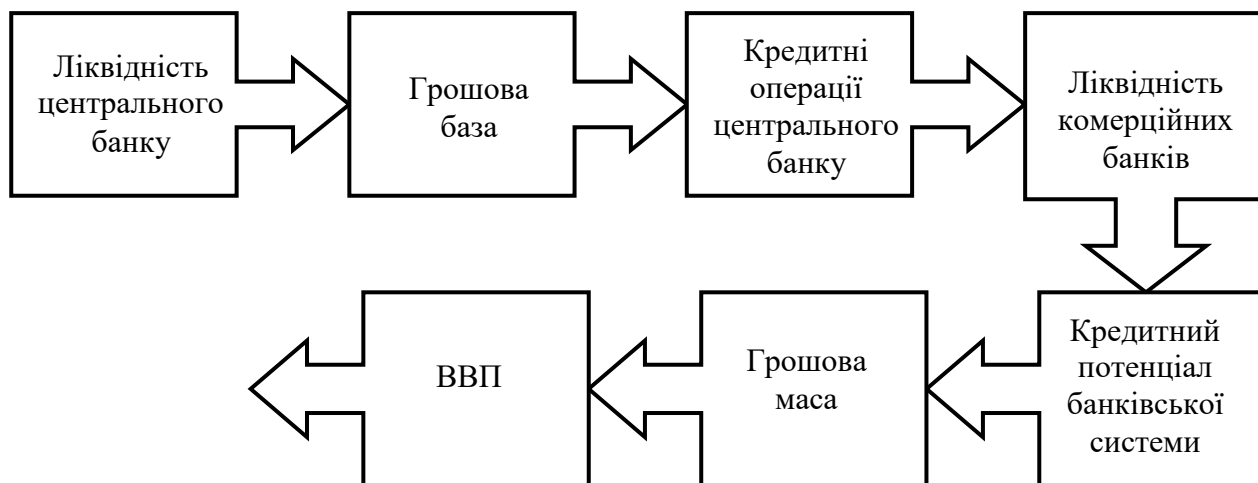


Рис. 1.6. Емісійний потенціал центрального банку*

*Власна розробка авторів

Визначення поняття ризику ліквідності центрального банку, пропонують автори річного звіту Національного банку України, які під даним ризиком розуміють ризик відсутності доступних для використання коштів для виконання поточних зобов'язань.

Управління ризиком ліквідності центрального банку здійснюється в двох аспектах: управління міжнародною ліквідністю (золотовалютними резервами) та управління внутрішньою ліквідністю [171, с. 168].

Управління ризиком внутрішньої ліквідності центрального банку, ґрунтується на забезпеченні оптимальної структури та строковості цінних паперів України, коштів банків і коштів державних та інших установ.

Враховуючи наявні підходи до визначення поняття ліквідність центрального банку, ризику ліквідності центрального банку та, виходячи із особливостей діяльності центрального банку, на наш погляд, поняття ліквідності центрального банку варто розглядати у двох аспектах: ліквідність центрального банку як банку банків, тобто внутрішню ліквідність та ліквідність центрального банку, як органу державного регулювання – зовнішню ліквідність.

Зважаючи на те, що центральний банк на внутрішньому ринку надає кредити банкам, залучає від них депозити та здійснює розрахунково-касове обслуговування, то під внутрішньою ліквідністю центрального банку варто розуміти здатність своєчасно і в повному обсязі відповідати за своїми зобов'язаннями перед урядом та комерційними банками, а також задовольняти попит на кредитні ресурси без побічних ефектів для економіки. Під побічними

ефектами для економіки слід розуміти появу надлишкової грошової маси, що призведе до інфляції, адже задоволення попиту комерційних банків чи надмірна купівля цінних паперів уряду може призвести до порушення закону грошового обігу: $MV=PQ$. Тому підтримуючи внутрішню ліквідність, центральний банк повинен зважати на наповненість грошима економіки як в період кризи, так і в період економічного піднесення.

Зовнішня ліквідність центрального банку визначається обсягом і достатністю золотовалютних резервів. Хоча золотовалютні резерви перебувають у власності держави, проте функції з формування, управління та використання золотовалютних резервів здебільшого покладені на центральний банк, а відтак їх обсяг, в найбільшій мірі, залежить від центрального банку. Здійснюючи ефективне управління золотовалютними резервами, центральний банк створює умови для: своєчасного виконання зобов'язань перед міжнародними валютно-фінансовими організаціями, тим самим забезпечуючи міжнародну ліквідність держави; підтримки валютного курсу; вирівнювання сальдо платіжного балансу. Таким чином, зовнішня ліквідність центрального банку – це здатність своєчасно і в повному обсязі виконувати взяті на себе зобов'язання перед міжнародними валютно-фінансовими організаціями, забезпечувати стабільність національної валюти та мінімальне негативне сальдо платіжного балансу. У випадку неефективного управління золотовалютними резервами, центральний банк може потрапити в ситуацію ліквідної пастки, коли на внутрішньому валютному ринку неможливо купити необхідну кількість іноземної валюти для забезпечення достатності золотовалютних резервів, а на зовнішніх ринках внаслідок кризових явищ піддатися ризику знецінення резервних активів.

При цьому, варто відзначити, що як внутрішня, так і зовнішня ліквідність центрального банку у пропонованому розумінні залежить не від структури активів і зобов'язань, як у випадку комерційних банків, а від цілей його грошово-кредитної політики.

Отже, **ліквідність центрального банку** – це його спроможність своєчасно і в повному обсязі виконувати взяті на себе зобов'язання перед міжнародними валютно-фінансовими організаціями, урядом та комерційними банками, а також оперативно виконувати функції із забезпечення стабільності національної валюти, підтримки ліквідності комерційних банків, достатності грошової маси без негативних ефектів для економіки.

Розглядаючи ліквідність центрального банку, доцільним є виокремлення факторів негативного впливу на його ліквідність та прийняття рішень щодо управління нею. Так, на наш погляд, найбільш суттєвими факторами негативного впливу на ліквідність центрального банку є низький рівень його незалежності від влади, що часто-густо призводить до необґрунтованого використання золотовалютних резервів при здійсненні валютних інтервенцій та надання кредитів рефінансування, а також поширення перебільшеної і недостовірної інформації у ЗМІ, що в свою чергу дискредитує діяльність центрального банку й сприяє зниженню довіри населення, суб'єктів вітчизняного і зарубіжного бізнесу до монетарної влади.

Таким чином, розглянувши основні підходи до визначення ліквідності комерційного банку, проаналізувавши погляди вчених-економістів на сутність ліквідності банківської системи зроблено висновок, що ліквідність банківської системи, як економічна категорія характеризує макрорівень економічних відносин. Забезпечення ж ліквідності центрального банку у поєднанні із підтриманням ліквідності комерційних банків створює вихідні передумови для реалізації усією банківською системою своїх функцій в економіці. Тому у випадку підриву ліквідності одного, окремо-взятого банку, підриває ліквідність інших банківських установ, а центральний банк, реалізуючи свої регулятивні повноваження, і сам будучи ліквідним за своєю природою, здатний не допустити цього, тим самим забезпечити ліквідність усієї банківської системи. Окрім цього, макрорівень економічних відносин банків передбачає формування міжбанківського кредитного ринку, який дозволяє перерозподіляти ліквідність в банківській системі без прямої участі центрального банку, який встановлюючи відсоткові ставки за активними і пасивними операціями відповідно до цілей грошово-кредитної політики здійснює опосередкований вплив на формування ціни ліквідних активів на цьому ринку.

Підсумовуючи вищесказане, сформулюємо власне **визначення ліквідності банківської системи**, під яким потрібно розуміти такий стан взаємопов'язаних і взаємозалежних банківських установ країни, який відображає їхні можливості безперервно виконувати свої платіжні зобов'язання при умові ефективного застосування емісійного потенціалу центрального банку відповідно до цілей його грошово-кредитної політики.

Для аналітичної оцінки стану ліквідності банківської системи та здійснення ефективного управління нею потребують обґрунтування кількісні показники ліквідності. В цьому контексті варто погодитися з В.І. Міщенком, А.В. Сомик [83], І.М.Лисом [80] та іншими авторами, які визначають вільну та оптимальну ліквідність банківської системи (Додаток Ж).

Окрім цього, в економічній літературі та в різного роду аналітичних матеріалах зустрічаються поняття дефіциту та профіциту ліквідності, що є суто технічними термінами. Так, під дефіцитом ліквідності потрібно розуміти негативне значення показника вільної ліквідності, який розраховується шляхом пошуку різниці між обсягами коштів розміщеними банками на кореспондентських рахунках та обсягами коштів відрахованими в обов'язкові резерви. Профіцит ліквідності – це позитивна різниця між обсягом коштів на коррахунках банків і обсягом коштів в обов'язкових резервах. На наш погляд, в науковій термінології, більш доцільно буде вживати терміни дефіцит і профіцит ліквідних коштів банківської системи.

Таким чином, теоретичне обґрунтування сутності ліквідності комерційного банку, центрального банку та банківської системи в цілому, дає нам змогу сформулювати вихідні умови для розробки концептуальних засад управління ліквідністю банківської системи.

1.3. Теоретична концепція управління ліквідністю банківської системи

Управління ліквідністю банківської системи країни є важливим аспектом діяльності центрального банку, адже як показали причини та процеси перебігу світових чи локальних економічних криз, криза ліквідності банківської системи має вкрай негативний вплив на економіку держави, позаяк у погіршення стану ліквідності банків автоматично впливає на кредитну активність банків, що, в свою чергу, позначається на економічному зростанні. Відтак, вивчення теоретичних та практичних засад управління ліквідністю банківської системи, а також вироблення на цій основі рекомендацій щодо підвищення ефективності управління ліквідністю є досить актуальним питанням не залежно від зміни економічної кон'юнктури.

Не зважаючи на важливість та необхідність ефективного управління ліквідністю банківської системи, у вітчизняній економічній літературі більше уваги приділено управлінні ліквідністю окремого комерційного банку, а сфера управління ліквідністю всієї банківської системи, в теоретичному плані, залишається мало дослідженою. Серед авторів, які зробили найбільший вклад в дослідження теоретичних та практичних аспектів управління ліквідністю банківської системи варто відзначити В.І. Міщенко та А.В. Сомик [83], а також І.М. Лиса [80]. Слід зазначити, що перелічені вчені акцентують увагу на теоретичних і практичних засадах регулювання ліквідності банківської системи, що є тільки однією із складових процесу управління, а також велика увага приділена теоріям управління ліквідністю власне комерційних банків, що висвітлює мікрорівень, а не макроекономічні аспекти управління ліквідністю всієї банківської системи. Окрім, цього є достатньо великий перелік статей, автори яких акцентують увагу на удосконаленні практичних аспектів управління ліквідністю банківської системи. Також, поряд з працями спрямованими на розгляд проблем управління ліквідністю банківської системи, варто відзначити праці авторів у сфері грошово-кредитної політики, які досліджують окремі аспекти управління ліквідністю як частини грошово-кредитної політики, а зокрема серед російських вчених: Моисеев [99], О.І. Лаврушин, І.Д. Мамонова та Г.Г. Фетісов [236], серед західних вчених великий вклад у розвиток теоретичних та практичних напрацювань з управління ліквідністю банківської системи внесли економісти центру економічних досліджень Банку Англії, Європейського центрального банку та Федеральної резервної системи, а зокрема С. Грей [], У. Біндсеїл [260], Є. Чрістенсен та Й. Лопез [265].

Виходячи з аналізу економічної літератури у сфері грошово-кредитної політики та управління ліквідністю банківської системи, можна зробити висновок про: відсутність єдиного пояснення сутності управління ліквідністю банківської системи (Додаток Г); ототожнення управління ліквідністю банківської системи з грошово-кредитною політикою; ототожнення управління з регулюванням ліквідності банківської системи і навпаки.

Досліджуючи теоретичні аспекти управління ліквідністю банківської системи в економічній літературі, часто ототожнюють управління ліквідністю банківської системи з грошово-кредитною політикою, однак на наш погляд, управління ліквідністю є окремим управлінським процесом, що підпорядкований грошово-кредитній політиці, від ефективності якого й залежить ефективність самої політики.

Так, між поняттям управління ліквідністю і грошово-кредитна політика, на наш погляд є дві принципових відмінності: 1) різниця в цілях; 2) різниця у відповідності функцій центрального банку.

Основними цілями управління ліквідністю банківської системи є досягнення необхідного рівня ліквідності банків для забезпечення стабільності банківської системи та фінансування реального сектору економіки, шляхом надання кредитів і проведення операцій з цінними паперами, що, в свою чергу, стимулює економічне зростання.

Щодо грошово-кредитної політики, то це поняття є ширшим, аніж поняття управління ліквідністю банківської системи, що й підтверджують ряд фундаментальних праць. А зокрема, на думку Е.Дж. Долана, у поняття грошово-кредитна політика включаються всі дії уряду, що впливають на кількість грошей, що перебувають в обігу» [53, с. 19]. Ф. Мишкін вважає, що монетарна політика зводиться до управління грошовою масою і процентними ставками [96, с. 21]. Грошово-кредитна (монетарна) політика – це сукупність форм і засобів державного впливу на пропозицію грошей (M_s) з метою забезпечення рівноваги між пропозицією грошей і попитом на них [5, с. 554]. Виходячи з цих визначень, грошово-кредитна політика спрямована на забезпечення ліквідності ринку, тобто необхідної кількості та вартості ліквідних грошових засобів, які використовуються всіма економічними агентами для створення, реалізації, придбання товарів та послуг забезпечуючи економічне зростання держави, що є лише однією із цілей грошово-кредитної політики, а відтак, грошово-кредитна політика є ширшим поняттям за управління ліквідністю банківської системи.

Окрім цього, в економічній літературі наведено і ряд конкретизованих визначень грошово-кредитної політики, які підкреслюють її цільову спрямованість. Так, наприклад, І.Лютий визначає, що грошово-кредитна політика «підпорядкована загальноекономічній політиці держави і направлена на досягнення економічної стабільності і прогресу в умовах оптимального рівня макроекономічних показників» [87]. А.Гальчинський, розглядаючи суть грошово-кредитної політики, відзначає її підпорядкованість єдиному макроекономічному завданню – забезпечити вирішення триєдиної мети: збалансувати економічний розвиток, забезпечити оптимальну зайнятість і стримати інфляцію [31]. Грошово-кредитна політика - сукупність заходів у сфері грошового обігу і кредитних відносин, які здійснює держава з метою регулювання економічного росту, стримування інфляції, забезпечення зайнятості і збалансування платіжного балансу [243, с. 67]. Колектив авторів Енциклопедії банківської справи України під грошово-кредитною політикою розуміє комплекс взаємопов'язаних, скоординованих заходів держави у сфері грошового обігу і кредиту, спрямованих на забезпечення стійкого, ефективного функціонування

економіки, зокрема, на регулювання пропозиції грошей з метою стабілізації товарних цін, обсягів виробництва і зайнятості, процента, курсу національної грошової одиниці, згладжування коливань кон'юнктури ринків [3].

Таким чином, виходячи із вищезазначеного, можна зробити висновок про те, що грошово-кредитна політика – це політика, метою якої є досягнення загальноекономічних і соціальних цілей (зайнятість робочої сили), а управління ліквідністю банківської системи є одним із завдань грошово-кредитної політики, що спрямоване на забезпечення достатнього, стабільного та прогнозованого рівня ліквідності банківської системи, а не всього ринку. Саме досягнення стабільного і достатнього рівня ліквідності банківської системи дозволить досягти стратегічних цілей як грошово-кредитної політики, так і загальноекономічної політики держави, адже достатній і стабільний рівень ліквідності банківської системи сприяє росту кредитування реального сектору економіки і тим самим стимулює економічне зростання та зменшення безробіття.

Схематично взаємозв'язок цілей грошово-кредитної політики та управління ліквідністю банківської системи відображено на рисунку 1.7.

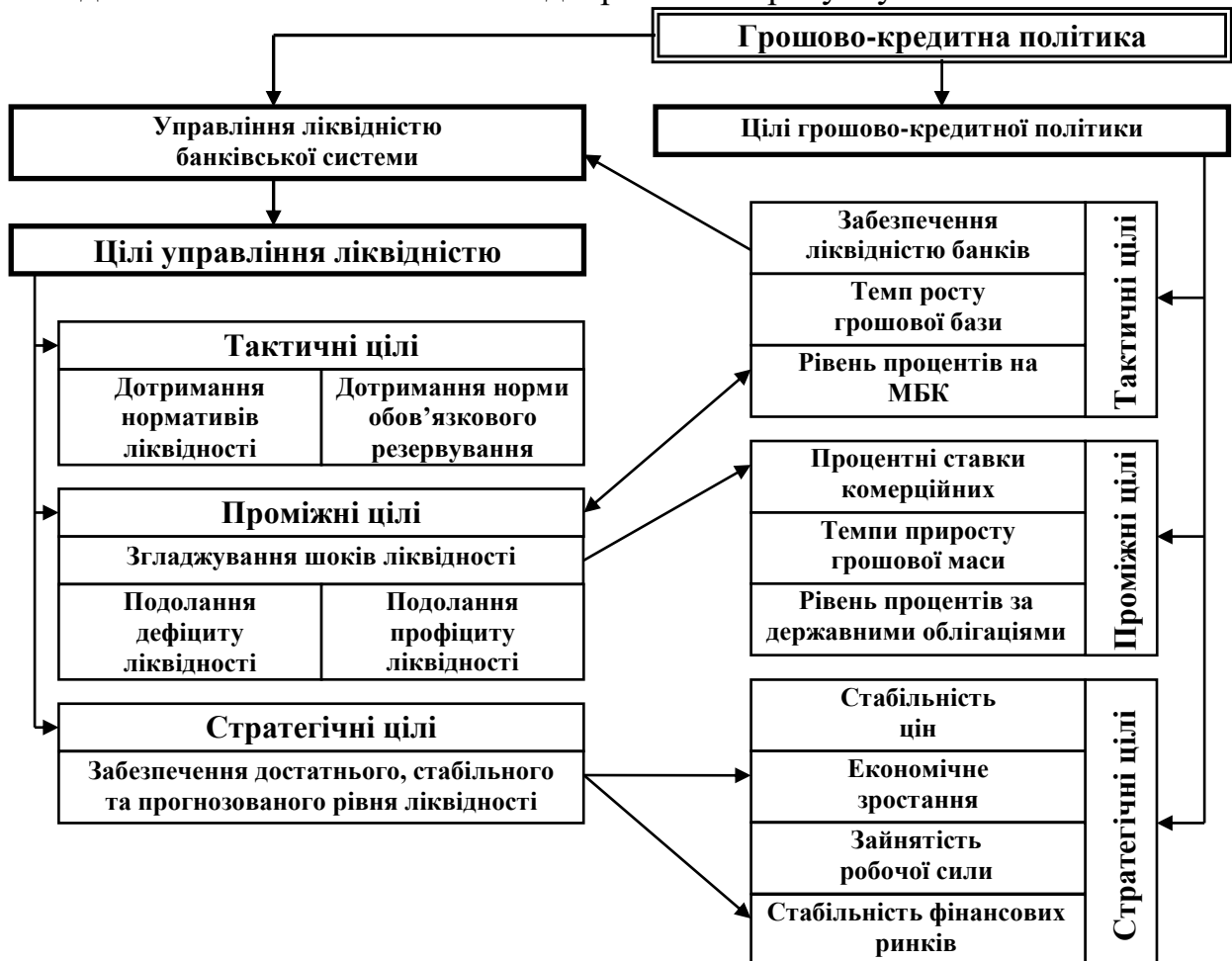


Рис. 1.7. Співвідношення цілей управління ліквідністю банківської системи та грошово-кредитної політики*

*Власна розробка авторів

Як бачимо з рисунку, цілі управління ліквідністю банківської системи та грошово-кредитної політики є взаємопов'язаними, а досягнення цілей з

управління ліквідністю є передумовою досягнення стратегічних цілей грошово-кредитної політики, зокрема економічного зростання та стабільності фінансових ринків. Таким чином, ефективне управління ліквідністю банківської системи повинно бути тактичною ціллю грошово-кредитної політики, оскільки в передкризовий період 2006-2007 роки в США, в 2007-2008 роки в Європейському Союзі та Україні процентні ставки, з точки зору ринку, були оптимальними, а економічний ріст позитивним, натомість на банківських балансах накопичилася велика частка «поганих активів» та різного роду проблем з ліквідністю, які призвели до кризи всієї економіки.

Окрім цього, відмінність між управлінням ліквідністю і грошово-кредитною політикою можна пояснити через функції центрального банку, так функція «банкіра банків», по суті і відображає управління ліквідністю банківської системи шляхом надання кредитів рефінансування, здійснення операцій на відкритому ринку, встановленні норми обов'язкового резервування, а також здійснення розрахунково-касового обслуговування банків. З іншої сторони, функція центрального банку – «розробка і реалізація грошово-кредитної політики» власне і забезпечує здійснення грошово-кредитної політики і є надбудовою таких функцій як «банкір банків» та «банкір уряду».

Досить часто в економічній літературі ототожнюються поняття управління та регулювання ліквідністю банківської системи, однак таке ототожнення є помилковим, оскільки управління не є процесом регуляції, навіть, якщо його розуміти, як цілеспрямовану або цілераціональну діяльність. Суттю регулювання, як виду діяльності є впорядкування, приведення до певного ладу (тобто зайняття певного місця в структурі, ієрархії, або дотримання певної послідовності дій), підпорядкування певним правилам. Процес регулювання без регуляторів не здійснюється [148]. Такими регуляторами в даному випадку виступають нормативи ліквідності, тобто ті норми, яких повинні дотримуватися комерційні банки задля забезпечення прийняттого рівня своєї ліквідності, а в сукупності – ліквідності всієї банківської системи.

Регулювання є специфічним видом діяльності, предметом якої є діяльність інших людей, установ, організацій з метою її впорядкування, тобто підпорядкування правилам (нормам) встановленим тими, хто і здійснює регулювання [148].

Таким чином, управління і регулювання розрізняється змістовно, хоча і відносяться до діяльності, будучи її різними видами. У них один і той же предмет діяльності, в нашому випадку – ліквідність банківської системи. Але різні цілі, що і визначає характер (зміст) самої діяльності. Так, метою управління ліквідністю банківської системи є забезпечення стабільного й оптимального обсягу ліквідності задля задоволення попиту на кредити з боку суб'єктів економіки та досягнення ефективності функціонування банківської системи країни, а метою регулювання – є упорядкування (націлювання) діяльності банків щодо досягнення прийняттого рівня своєї ліквідності шляхом виконання певних норм та законів. Пояснення ж суті управління ліквідністю

банківської системи, на наш погляд, повинно ґрунтуватися на основних засадах теорії менеджменту та підходах до управління організаціями.

Так, в сучасній науковій літературі в сфері менеджменту виділяють декілька підходів до управління [25, с. 61], однак, окрім окреслених в зазначених працях підходів до управління, сьогодні активно розвивається процесно-структурований підхід до управління, що поєднує в собі процесний, системний, ситуаційний та функціональний підходи і ґрунтується на концепції, відповідно до якої менеджмент розглядається як процес, що є послідовністю певних завершених етапів, кожен з яких має свою структуру, що в сукупності забезпечують здійснення управлінського впливу керуючої системи на керовану з метою досягнення цілей організації у певних умовах функціонування. В межах процесно-структурованого менеджменту управлінська діяльність забезпечується у такій послідовності: 1) реалізація конкретних функцій менеджменту; 2) формування методів менеджменту; 3) формалізація методів менеджменту; 4) забезпечення управлінського впливу на засадах керівництва. Даний підхід представляється нам, як найбільш ефективний підхід до управління ліквідністю банківської системи, оскільки він враховує, практично, всі аспекти управління в умовах нерівноважного розвитку суспільства.

Виходячи з вищенаведеного, можемо зробити висновок, що управління ліквідністю банківської системи – це складовий процес грошово-кредитної політики, який включає в себе комплекс заходів та інструментів центрального банку, уряду, фонду гарантування вкладів фізичних осіб (чи аналогічних установ страхування депозитів) спрямованих на досягнення оптимального, стабільного та прогнозованого рівня ліквідності банківської системи.

З метою сестиматизації наукових поглядів та побудови теоретичного фундаменту управління ліквідністю банківської системи, що, на практиці, дасть змогу приймати рішення щодо подолання наявних проблем та забезпечення ефективного перерозподілу ліквідності як в середині банківської системи, так і в економіці в цілому побудуємо **теоретичну концепцію управління ліквідністю банківської системи**. Під теоретичною концепцією ми розуміємо систему вихідних теоретичних положень, які описують процес управління ліквідністю банківської системи, що відображає формулювання цілей та принципів управління, розподіл функцій суб'єктів управління, механізм застосування інструментів управління, характеристику об'єктів управління, а також забезпечення процесу управління (рис. 1.8).

Теоретична концепція управління ліквідністю банківської системи, на практиці, може бути оформлена у вигляді документу, який матиме вигляд «дорожньої карти» управління, наприклад: «Концепція управління ліквідністю банківської системи України» (Додаток Д).

Метою теоретичної концепції управління ліквідністю банківської системи є формулювання цілісного теоретичного підходу до розуміння суті та етапів управління ліквідністю банківської системи і створення передумов для інтерпретації теоретичних положень в практичну діяльність.

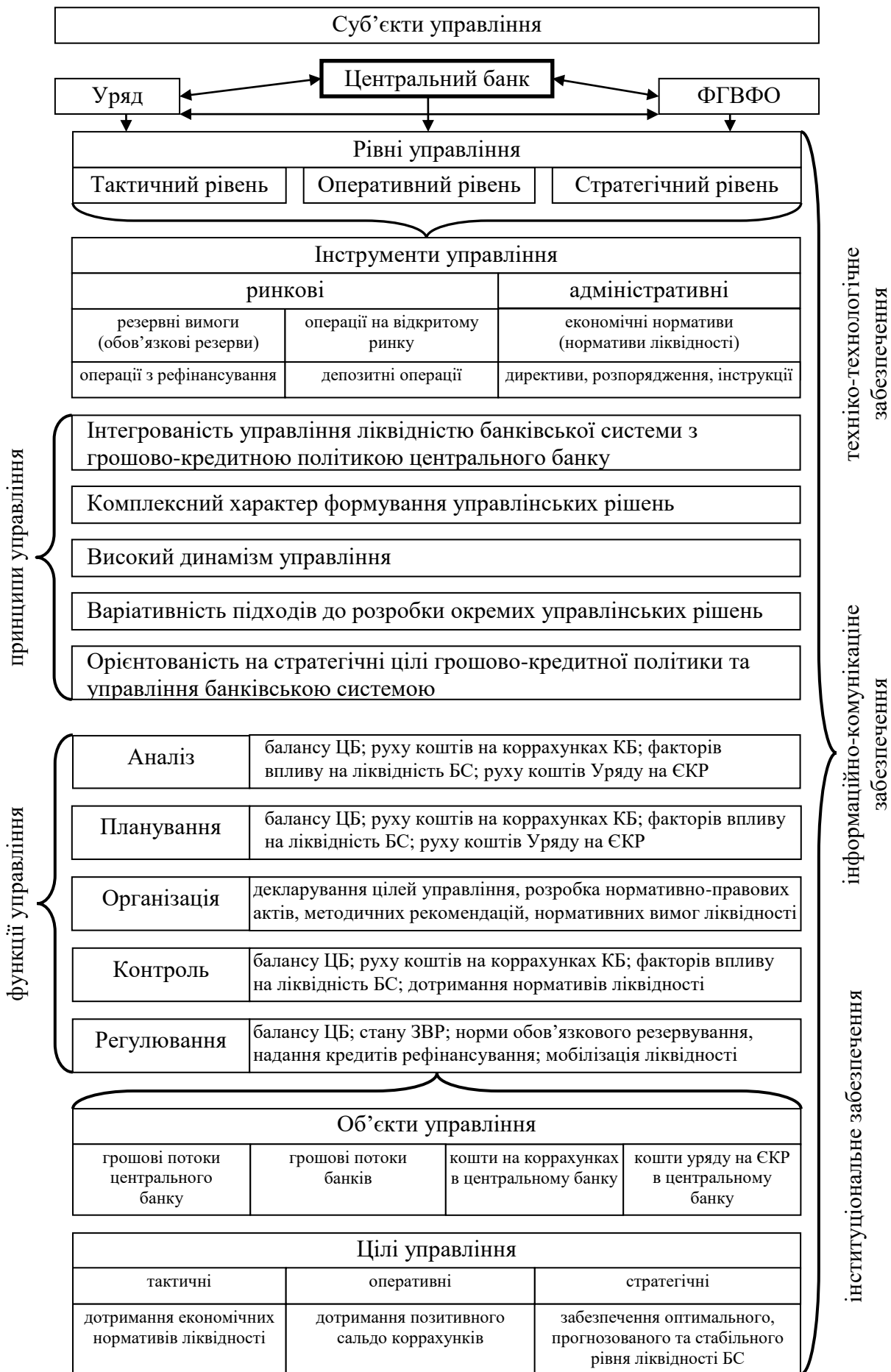


Рис. 1.8. Теоретична концепція управління ліквідністю банківської системи

Перший елемент теоретичної концепції управління ліквідністю банківської передбачає опис процесу постановки постановка цілей управління, які поділяються на стратегічні, оперативні та тактичні. Вибір і формулювання цілей відбувається з урахуванням ситуації в банківській системі, на грошово-кредитному ринку та в економіці вцілому, що, відповідно, відбувається на основі глибокого аналізу економічних процесів. Так, до стратегічних цілей варто віднести наступні: забезпечення оптимального, прогнозованого та стабільного рівня ліквідності банківської системи; забезпечення ефективного виконання банківською системою функцій фінансового посередництва; створення умов для активізації кредитування реального сектору економіки за рахунок використання ліквідних коштів банківської системи. Оперативні цілі включають: дотримання позитивного сальдо коррахунків комерційних банків; забезпечення дієвості основних інструментів управління ліквідністю банківської системи. До тактичних цілей відносимо наступні: дотримання економічних нормативів ліквідності; дотримання нормативів резервування; створення ефективного нормативно-правового поля управління ліквідністю банківської системи.

Встановлення цілей та реалізація концепції управління ліквідністю банківської системи здійснюється суб'єктами управління, в ролі яких виступають органи державного управління в межах своїх повноважень. Так, дослідивши взаємозв'язок управління ліквідністю банківської системи та грошово-кредитної політики, а також співставивши заходи центральних банків та урядів провідних країн світу у процесі подолання наслідків світових фінансових криз, передусім «Великої депресії» та фінансово-економічної кризи 2007-2009 років, варто зазначити, що центральний банк не виступає єдиним органом, який здійснює управління ліквідністю банківської системи, він є головним, але не єдиним. Оскільки, як показує практика, помітний вплив на управління ліквідністю банківської системи має уряд, який а) надає кошти на рекапіталізацію банків у межах стабілізаційних державних програм; б) здійснює націоналізацію банківських установ, які зазнали значних втрат під час кризи, і тим самим стримує або запобігає «втечі» ліквідності з банківської системи; в) подає або не подає достовірні дані про рух коштів на казначейському рахунку уряду в центральному банку, що має досить суттєвий вплив на ліквідність банківської системи. Окрім уряду, опосередкований вплив на ліквідність банківської системи має фонд гарантування вкладів фізичних осіб (або інші аналогічні установи, наприклад: корпорації страхування депозитів), який здійснює контроль і моніторинг банків, має право надавати цільову позику для забезпечення виконання зобов'язань банком, в якому введена тимчасова адміністрація, також має право надавати позику у вигляді субординованого боргу [167]. Варто відзначити, що введення тимчасової адміністрації не означає стовідсоткове виведення банку з ринку, банк може виконати план з фінансового оздоровлення і повернутися до звичної діяльності (наприклад, Промінвестбанк).

Таким чином, систему органів управління ліквідністю банківської системи складають три інституції: центральний банк, уряд та фонд гарантування вкладів

фізичних осіб чи корпорація страхування депозитів, головним серед яких є центральний банк, який здійснює безпосереднє управління ліквідністю та координує дії уряду і фонду гарантування вкладів.

Другий елемент теоретичної концепції управління ліквідністю банківської системи описує принципи управління, серед яких, на наш погляд, найефективнішими є наступні:

1. Інтегрованість управління ліквідністю банківської системи з грошово-кредитною політикою центрального банку. Управління ліквідністю банківської системи тісно пов'язано як з грошово-кредитною політикою, так і контрольно-наглядовою політикою центрального банку.

2. Комплексний характер формування управлінських рішень. Управлінські рішення в сфері управління ліквідністю прямо чи опосередковано впливають на кінцевий результат грошово-кредитної політики в цілому. Тому управління ліквідністю банківської системи повинно розглядатися як комплексна функціональна управлінська система, що забезпечує вироблення взаємозалежних управлінських рішень, кожне з яких вносить свій вклад в загальну результативність грошово-кредитної політики.

3. Високий динамізм управління. Суть даного принципу полягає в тому, що всі рішення в процесі управління ліквідністю банківської системи повинні бути динамічними, враховуючи нерівноважність економічного розвитку, вплив факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, зміну умов розвитку економіки, появу інноваційних фінансових інструментів тощо.

4. Варіативність підходів до розробки окремих управлінських рішень. В умовах нерівноважного економічного розвитку важливим аспектом управління є розробка різних варіантів та сценаріїв функціонування організацій чи систем. У випадку управління ліквідністю банківської системи, управляючі інститути повинні розробити альтернативні сценарії управління (стимулювання економічного розвитку, стабілізація цін, криза системно важливих банків, криза економіки, світова чи регіональна фінансово-економічна криза), вибір сценаріїв управління повинен здійснюватися на основі певних критеріїв, які розробляються самим органами управління для характеристики передумов, що відображають той чи інший сценарій.

5. Орієнтованість на стратегічні цілі грошово-кредитної політики та управління банківською системою. Управлінські рішення у сфері управління ліквідністю повинні бути орієнтовані на досягнення стратегічних цілей грошово-кредитної політики та стратегії розвитку банківської системи.

Третій елемент теоретичної концепції передбачає характеристику інструментів управління ліквідністю банківської системи.

Інструменти управління ліквідністю банківської системи, як і будь-які інші інструменти управління певними системами чи організаціями можна поділити на ринкові та адміністративні. До ринкових інструментів слід віднести наступні: норма обов'язкового резервування, операції на відкритому ринку, операції з рефінансування та підтримки ліквідності банківської системи, процентні ставки за активними і пасивними операціями центрального банку. Щодо адміністративних інструментів, то до них варто віднести економічні

нормативи (нормативи ліквідності) та певні директиви, розпорядження, інструкції тощо.

У світовій практиці банківської діяльності одним із найдавніших і ефективних інструментів управління ліквідністю банківської системи є резервні вимоги, мінімальні обов'язкові резерви.

Резервні вимоги, мінімальні обов'язкові резерви – відрахування банків від обсягу залучених ресурсів у відповідності від прийнятих правил. Резерви можуть зберігатися у визначеній формі як на рахунках центрального банку, так і на рахунках самого банку.

Механізм застосування резервних вимог має свої особливості та складові (додаток Е) і полягає в оперативному регулюванні центральним банком на рівень ліквідності банківської системи чи кредитної активності комерційних банків шляхом зміни розміру норми резервування або впровадження диференційованої норми резервування. Найбільш ефективним механізмом застосування обов'язкових резервів є механізм усереднення резервів, який поширений у розвинутих країнах (ФРС США, ЄЦБ, Банк Англії) (рис. 1.9).

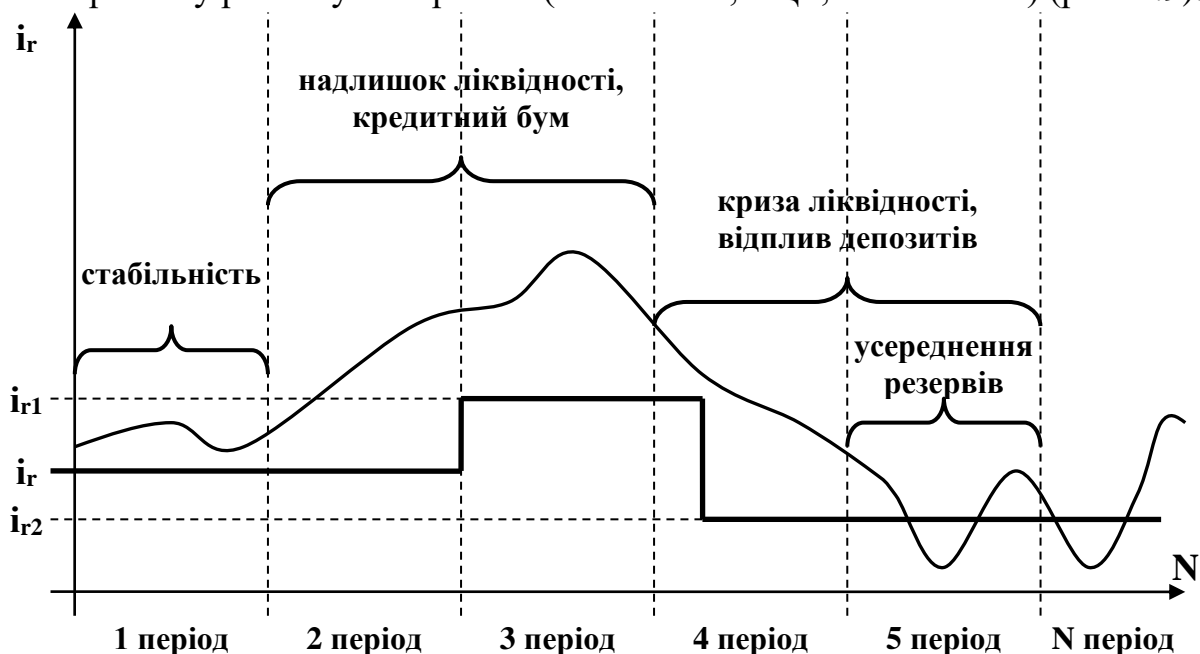


Рис. 1.9. Схема впливу норми обов'язкових резервів (мінімальних резервів) на ліквідність банківської системи*

*Власна розробка авторів

Суть механізму усереднення резервів полягає в тому, що центральний банк встановлює вимоги для комерційних банків з підтримання резервів не на щоденній основі, а на середньохронологічній, наприклад, на середньомісячній (чи в деяких країнах двотижневій (додаток Е)). Такий механізм підтримання обов'язкових резервів дає банкам змогу, оперативно реагувати на розриви ліквідності, вивільняючи необхідну суму коштів із сформованих резервів, що зменшує необхідність банків залучати короткострокові (овернайт, 7, 14 днів) кредити рефінансування від центрального банку, а це, відповідно, зменшує тиск на інфляцію та валютний курс.

Окрім управління ліквідністю банківської системи, обов'язкові резерви виконують ряд системно важливих функцій, які мають дотичний вплив на ліквідність банківської системи (табл. 1.2).

Таблиця 1.2

Функції обов'язкових резервів

Функції обов'язкових резервів		Економічні відносини суб'єктів ринку, в процесі обов'язкового резервування		Банківська система		Клієнти	
		Центральний банк	Банки	Центральний банк	Банки		
Загальні	Захисна			+	+	+	
	Регулююча			+	+	+	
	Стимулююча			+	+	+	
Специфічні	Регулювання грошової пропозиції	Регулюванні рівня грошової маси і рівня інфляції		+			
		Регулюванні кредитної активності комерційних банків		+	+	+	
	Управління ліквідністю	Регулювання структурної ліквідності банківської системи		+	+	+	
		Регулювання поточної ліквідності банків				+	+
	Буфер процентної ставки	Регулювання волатильності ставок на грошовому ринку		+	+		
		Регулювання вартості залучених коштів				+	+
	Регулювання структури зобов'язань банків	Регулювання строковості залучених ресурсів		+	+		
		Регулювання обсягу залучених коштів за видами валют		+	+		
	Оподаткування	Зниження середньої норми прибутку				+	

Примітка: Складено авторами на основі [246]

Функції обов'язкових резервів, такі, як: регулювання грошової пропозиції, буфер процентної ставки та регулювання структури зобов'язань банків мають досить суттєвий вплив на ліквідність банківської системи, адже регулюють можливості банків щодо залучення коштів з центрального банку, впливаючи на проценту ставку, а також сприяють оптимізації грошових зобов'язань банків, що в період кризових явищ в економіці та в фінансової паніки полегшує процес погашення банками своїх зобов'язань, особливо це стосується зобов'язань в іноземній валюті.

Однак, зважаючи на те, що центральні банки розвинутих країн дедалі частіше використовують операції на відкритому ринку для управління ліквідністю банківської системи, обов'язкові резерви відходять на другий план, проте у країнах, що розвиваються, де функціонує нерозвинутий фондовий ринок, обов'язкові резерви використовуються для управління ліквідністю банківської системи.

Що ж стосується операцій на відкритому ринку, то як в теорії, так і на практиці даний інструмент має неоднозначне трактування. В загальному, операції на відкритому ринку – це операції центрального банку з купівлі/продажу цінних паперів та операції РЕПО, які проводяться за його ініціативою з метою регулювання ліквідності банківської системи, процентної ставки та ліквідності ринку. Однак, в деяких країнах до операцій на відкритому ринку включають операції з рефінансування. Так, наприклад, Європейський центральний банк відносить до операцій відкритого ринку основні операції з рефінансування, довгострокові операції з рефінансування, операції коригування та структурні операції. До операційного інструментарію відкритого ринку ЄЦБ відносить зворотні операції (операції РЕПО та кредитні операції під заставу цінних паперів), випуск власних депозитних сертифікатів, прямі операції з цінними паперами та валютні свопи [296].

На наш погляд, операції на відкритому ринку та операції з рефінансування мають суттєві відмінності, а зокрема: операції на відкритому ринку є операціями з купівлі/продажу цінних паперів з ініціативи центрального банку, а операції з рефінансування – це кредитні операції центрального банку, які спрямовані на підтримку ліквідності банківської системи та здійснюються за ініціативою банків і ґрунтуються на п'яти базових принципах кредиту, а саме: строковості, платності, поверненості, забезпеченості та цільового характеру.

В розвинутих країнах, операції на відкритому ринку та операції з рефінансування є взаємодоповнюючими і ефективно використовуються для управління ліквідністю банківської системи, в країнах що розвиваються – операції на відкритому ринку часто носять емісійний характер, оскільки, в основному відбувається купівля/продаж державних цінних паперів на первинному ринку для фінансування дефіциту державного бюджету, тоді як операції з рефінансування використовуються для підтримки ліквідності банків.

Важливим інструментом управління ліквідністю банківської системи є процентна політика центрального банку, яка спрямований на регулювання попиту комерційних банків на ліквідні кошти шляхом встановлення процентних ставок за активними і пасивними операціями центрального банку. Центральні банки встановлюють декілька процентних ставок, зокрема: облікову ставку (або ключову процентну ставку), ставки за кредитами і депозитами овернайт (на одну добу), ставки за строковими кредитами і депозитами. Варто відзначити, що облікова ставка є мінімальною ціною для комерційних банків на кредити рефінансування, а також впливає на процентні ставки за цінними паперами. Так, у випадку утворення в банківській системі надлишку ліквідних коштів, центральний банк підвищує процентні ставки за кредитами і депозитами, а у випадку утворення дефіциту – знижує. Окрім цього, процентні ставки встановлені центральним банком є орієнтирами для міжбанківського кредитного ринку, на якому банки розміщують і залучають ліквідні кошти без посередництва центрального банку. Хоча, як показує практика, у випадку кризових ситуацій процентні ставки на міжбанківському кредитному ринку значно перевищують облікову ставку, що пов'язано із рівнем довіри між банками та рівнем ризику.

Окрім ринкових інструментів управління ліквідністю, центральні банки можуть застосовувати адміністративні інструменти, такі, як: економічні нормативи, обмеження на зняття депозитів, інструкції, дозволи тощо. Економічні нормативи ліквідності мають примусовий характер дії та спонукають комерційні банки зберігати певні групи ліквідних активів у співвідношенні до короткострокових зобов'язань, таким чином, центральний банк намагається сформувавши подушку ліквідності в банківській системі з метою зменшення негативного впливу кризових явищ. Окрім цього, в період кризи центральні банки можуть застосовувати мораторій на зняття депозитів, надання кредитів тощо.

Застосування розглянутих вище інструментів управління ліквідністю банківської системи вимагає великої підготовчої та організаційної роботи з метою ефективного виконання базових функцій менеджменту, а зокрема: аналізу, планування, організації, контролю та регулювання.

Відтак, четвертим елементом теоретичної концепції управління ліквідністю банківської системи є опис процесу реалізації функцій центрального банку, уряду та фонду гарантування вкладів фізичних осіб в контексті управління ліквідністю банківської системи.

Так, аналіз стану ліквідності банківської системи вимагає детального аналізу декількох складових, а зокрема: балансу центрального банку, руху коштів на кореспондентських рахунках банків, факторів впливу на ліквідність банківської системи, руху коштів на рахунку уряду в центральному банку.

Підходи до аналізу балансу центрального банку дещо відрізняються за рівнем розвитку механізмів грошово-кредитної політики, оскільки в розвинутих країнах для регулювання ліквідності активно використовується операції на відкритому ринку, а в країнах, що розвиваються – операції з рефінансування. Як приклад, представимо спрощені баланси Європейської системи центральних банків (Додаток Ж) та Національного банку України (табл. 3.1).

Статті балансу центрального банку можна поділити на такі, що відображають основні компоненти попиту та автономної пропозиції ліквідності (табл. 3.1). Зокрема, автономні фактори пропозиції ліквідності відображені в таких статтях балансу центрального банку, як: чисті іноземні активи, чисті зобов'язання Уряду; готівка в обігу, інші чисті статті. Попит на ліквідність складається з попиту на обов'язкові резервні вимоги і вільні резерви (поточні рахунки банків за виключенням обов'язкових резервів) [83, с.86; 279, с. 67].

Таблиця 1.3

Типова структура балансу центрального банку [83, с.86]

Активи	Зобов'язання
Чисті іноземні активи	Готівка в обігу
Чисті зобов'язання Уряду	<i>Поточні рахунки банків за виключенням</i>
Кредити банкам та інші операції з підтримання ліквідності	<i>обов'язкових резервів (вільні резерви банків)</i>
Інші активи	<i>Обов'язкові резерви</i>
	<i>Депозити банків та інші операції по вилученню ліквідності</i>
	Інші пасиви

Через невідповідність сукупного попиту на ліквідні кошти та сукупної пропозиції ліквідних коштів утворюється розрив, який є об'єктом пильної уваги та регулювання, що здійснюється центральним банком. Він свідчить про наявність у банківській системі надлишкової пропозиції ліквідності (профіцит ліквідних коштів) або незадоволений попит на ліквідність (дефіцит ліквідних коштів). Усунення надлишку ліквідності потребує проведення від центрального банку операцій із поглинання (стерилізації) ліквідності, в той час як його адекватними діями по усуненню дефіциту ліквідності будуть операції з підтримання ліквідності.

У процесі управління ліквідністю центральний банк сигналізує про позицію монетарної політики і підтримує її монетарними операціями, які утримують ринкові процентні ставки близько до оголошеної цілі [225, с. 68].

Реакція центрального банку на обсяги ліквідних коштів в банківській системі та економіці загалом відображає його позицію. Наприклад, у випадку наявності профіциту ліквідності та стерилізації надлишкової ліквідності, в балансі центрального банку статті, які відображають зобов'язання центрального банку перед банками (поточні рахунки банків за виключенням обов'язкових резервів, обов'язкові резервні вимоги, депозитні операції центрального банку) будуть перевищувати статті активів, що відображають кредитні операції з банками. У таблиці 3.1. відповідні статті активів та зобов'язань виділені курсивом. У цьому випадку баланс центрального банку є таким, що забезпечується активами.

У випадку структурного дефіциту ліквідності банківської системи – виділені в табл. 3.1. статті активів центрального банку за інструментами кредитування банків перевищують чотири виділених статті зобов'язань центрального банку перед банками – баланс є таким, що забезпечується зобов'язаннями. Така ситуація з дефіцитом ліквідності є на ринку більшості розвинених країн: Банку Англії, ФРС США, європейських центральних банків та Банку Японії [224, с.4].

В економічній літературі існує декілька підходів до аналізу балансу центрального банку та руху коштів на кореспондентських рахунках в центральному банку, які детально розглянуто в додатку 3 (Додаток 3).

Одним із найважливіших аспектів аналізу і планування ліквідності банківської системи є аналіз факторів впливу на ліквідність банківської системи.

Так, в економічній літературі, в переважній більшості, досліджуються фактори впливу на «банківську ліквідність», де основна увага приділяється ліквідності окремо взятого банку або в загальному банківській ліквідності, що ускладнює можливості виокремлення та аналізу факторів негативного впливу на ліквідність всієї банківської системи. Однак, варто зазначити, що переважна більшість факторів зовнішнього впливу на ліквідність окремо взятого комерційного банку і є внутрішніми факторами впливу на ліквідність банківської системи (додаток К). На наш погляд, внутрішні фактори впливу на ліквідність банківської системи – це фактори, які формуються в результаті діяльності основних елементів банківської системи, а зокрема: центрального та

комерційних банків, та мають вплив на характер їх взаємозв'язків. Зовнішні фактори впливу на ліквідність – це сукупність явищ, процесів та дій, які мають вплив на ліквідність банківської системи та не можуть контролюватися центральним банком або комерційними банками. Окрім цього, для більш детального аналізу та планування ліквідності банківської системи внутрішні та зовнішні фактори впливу варто поділити на кількісні (можна математично розрахувати) та якісні (не піддаються математичному розрахунку).

Провівши емпіричне та математико-статистичне дослідження впливу певних кількісних показників на ліквідність банківської системи (див. підрозділ 2.1.), було виокремлено такі кількісні фактори: внутрішні – збалансованість активів і пасивів (кредитів і депозитів) за строками, якість активів, динаміка депозитів, грошово-кредитна політика, стан міжбанківського валютного ринку, стан золотовалютних резервів, нормативні вимоги (нормативи ліквідності); зовнішні – економічна ситуація, міжнародна інвестиційна позиція банків, зовнішній борг банків, кон'юнктура світових фінансових ринків, інформаційний фактор (індекс інформаційної активності населення).

Щодо якісних факторів впливу на ліквідність банківської системи, то до внутрішніх факторів віднесено – нормативно-правові та регулятивні вимоги центрального банку, поширення недостовірної або асиметричної інформації в середині системи (внутрісистемний інформаційний фактор), до зовнішніх факторів включено: політична ситуація, рівень охоплення банківської діяльності законодавчими актами та рівень відповідальності за їх порушення, поширення недостовірної інформації в ЗМІ про банківську систему, а також асиметрична інформація зовнішнього ринку (зовнішній інформаційний фактор).

Виокремлення із загальної класифікації кількісних факторів впливу на ліквідність банківської системи вимагає такий зовнішній фактор впливу, як рух коштів уряду на кореспондентському рахунку в центральному банку, оскільки даний фактор перебуває під безпосереднім контролем уряду, що й підтверджує його причетність до управління ліквідністю банківської системи. Відтак, аналіз і планування руху коштів на рахунку уряду в центральному банку (в Україні – Єдиний казначейський рахунок) має важливе місце в управлінні ліквідністю банківської системи, як з позиції аналізу факторів негативного впливу, так і з позиції участі уряду в управлінні ліквідністю банківської системи. Суть даного фактору впливу на ліквідність банківської системи полягає в тому, що кошти на рахунку уряду в центральному банку є вилученими із обороту банківського сектору і, таким чином, не частиною вільної ліквідності та грошових агрегатів. Отже, операції з рахунком уряду в центральному банку безпосередньо впливають на ліквідність і процентні ставки. За інших рівних умов, коли Уряд розміщує великі суми на своєму рахунку (наприклад, після надходження податкових платежів), ліквідність зменшується, а процентні ставки збільшуються. Такі операції не перешкоджають управлінню ліквідністю, доки Уряд повідомляє центральний банк про це завчасно. В такому випадку, центральний банк може запланувати і провести заходи, що нейтралізують цей вплив, такі, як надання додаткової ліквідності. Але коли про великий рух коштів не повідомляється завчасно, тоді центральний банк не має достатньо

часу, щоб зреагувати. Як наслідок, залишки коштів на кореспондентських рахунках банків і короткострокові процентні ставки стають значно мінливими, створюючи проблеми і додаткові витрати на рефінансування комерційних банків на міжбанківському кредитному ринку.

Однією із функцій управління ліквідністю банківської системи є функція планування та прогнозування ліквідності банківської системи на короткострокову та середньострокову перспективу.

В економічній літературі виділяють велику кількість методів до планування діяльності підприємств, банків, організацій, економіки та країни в цілому (додаток Л). Однак, здійснивши ґрунтовний аналіз даних методів, ми дійшли висновку, що сценарне планування разом із застосування стрес-тестування є найбільш ефективним в банківській справі, які на макро-, так і на мікрорівні. Аналіз, планування та прогнозування ліквідності банківської системи вимагає оцінки великої кількості факторів впливу, як якісних, так і кількісних із застосування різноманітних методів планування та прогнозування. Саме комплексний підхід до прогнозування економічних явищ поєднує в собі сценарне планування і прогнозування, суть якого полягає у побудові альтернативних напрямків чи моделей розвитку досліджуваного об'єкта та передбачає, як найбільш оптимальний, так і найгірший сценарії зміни зовнішнього і внутрішнього середовища. Ефективна побудова сценаріїв розвитку досліджуваного об'єкта під впливом зовнішнього і внутрішнього середовища дозволяє сформувати оптимальний алгоритм управлінських рішень, спрямованих на стратегічний розвиток, коли є для цього сприятливі умови і звести очікувані втрати до мінімуму в тих випадках, коли вони неминучі (форс-мажорні ситуації).

Поряд із виконанням функцій менеджменту з аналізу, планування і прогнозування реалізується функція організації управління ліквідністю банківської системи. До основних етапів організації управління ліквідністю банківської системи, на наш погляд, варто віднести наступні: формування та декларування цілей управління ліквідністю, розробка нормативно правових актів та методичних рекомендацій, а також встановлення нормативних вимог. Декларування цілей є важливим елементом управління ліквідністю банківської системи, адже цілі є орієнтиром, як для комерційних банків, так і для центрального, і відповідно, дозволяють здійснювати взаємоконтроль, а також роблять політику центрального банку більш транспарентною та зрозумілою. Нормативно-правові акти та методичні рекомендації спрямовані на упорядкування операцій та політики банків у сфері управління ліквідністю, а від їх ефективності (зрозумілості, чіткості, повноти охоплення) залежить ефективність управління ліквідністю.

Важливе місце в процесі управління ліквідністю банківської системи займає функція контролю за дотриманням певних параметрів як центральним банком, так і комерційними банками, що дає змогу визначити дефіцит і профіцит ліквідних коштів на мікро і макрорівні. Контроль за дотриманням нормативів ліквідності та обсягів коштів на коррахунках дозволяє центральному банку визначити напрями реалізації політики управління

ліквідністю банківської системи та грошово-кредитної політики в цілому. Так, варто виділити чотири напрями контролю управління ліквідністю банківської системи: 1) контроль балансу центрального банку (може здійснюватися керівними органами центрального банку, а також урядом і законодавчим органом заслуховуючи звіт голови центрального банку та вносячи відповідні правки в законодавство); 2) контроль за рухом коштів на кореспондентських рахунках в центральному банку (можна здійснювати поточний (щоденний) контроль коштів комерційних банків та уряду, а також стратегічний – шляхом таргетування кореспондентських рахунків в центральному банку, що дозволяє встановлювати цільові орієнтири, як по банківській системі, так і за єдиним казначейським рахунком уряду); 3) моніторинг фінансового стану комерційних банків, що дає змогу оперативно виявити негативні фактори впливу на ліквідність та касові розриви; 4) контроль за дотриманням мінімальних значень нормативів ліквідності (ефективність залежить від ефективності та оптимальності розрахунку нормативів ліквідності).

Регулювання ліквідності здійснюється шляхом вирівнювання балансу центрального банку, управління золотовалютними резервами (забезпечення валютної ліквідності), шляхом застосування інструментів грошово-кредитної політики та нормативних вимог (нормативів ліквідності), які детально описані вище. На мікроекономічному рівні, контроль за рівнем ліквідності здійснюється шляхом застосування нормативів ліквідності, внутрішньобанківських показників та лімітів, які спрямовані на виявлення дефіциту і профіциту ліквідних коштів.

Відповідно до розподілу функцій управління ліквідністю банківської системи наступним елементом теоретичної концепції є визначення об'єктів управління ліквідністю, які включають грошові потоки центрального та комерційних банків, кошти на кореспондентських рахунках в центральному банку, золотовалютні резерви та активи і пасиви комерційних банків.

Шостим елементом теоретичної концепції управління ліквідністю банківської системи є характеристика інституціонального, інформаційно-комунікаційного, техніко-технологічного забезпечення процесу управління ліквідністю.

Так, під інституціональним забезпеченням процесу управління ліквідністю, відповідно до інституціональної та неінституціональної теорій [104] ми вважаємо розвиток формальних інститутів (законодавче забезпечення, тобто створення правил гри), а також неформальних – розвиток економічної культури, формування навичок ощадливості та підвищення фінансової грамотності суспільства.

Щодо інформаційно-комунікаційного забезпечення, то до цього аспекту управління варто віднести розвиток комунікаційної політики центрального банку спрямованої на формування позитивних очікувань ринку і суспільства, шляхом відкритості та передбачуваності дій центрального банку в контексті монетарної політики в цілому, і у сфері управління ліквідністю банківської системи зокрема.

Техніко-технологічне забезпечення процесу управління ліквідністю покликано виробити зрозумілий алгоритм здійснення банківських операцій, розрахунку нормативів, застосування оптимальних економіко-математичних моделей для прогнозування та планування ліквідності банківської системи.

Заключним елементом теоретичної концепції управління ліквідністю банківської системи є визначення вихідних результатів концепції, які дають змогу: 1) відобразити комплексне теоретичне обґрунтування концептуальних засад та елементів управління ліквідністю банківської системи; 2) сформулювати теоретичне підґрунтя для практичної реалізації процесу управління ліквідністю банківської системи на макро і макрорівні; 3) визначити та обґрунтувати роль центрального банку, уряду та фонду гарантування вкладів фізичних осіб (аналогічних установ різних країн світу) в управлінні ліквідністю банківської системи.

Теоретичне обґрунтування сутності ліквідності банківської системи, комерційного і центрального банків, а також процесу управління ліквідністю банківської системи потребує подальшого практичного аналізу основних аспектів управління ліквідністю банківської системи на макро- і мікрорівні.

РОЗДІЛ 2. КОМПЛЕКСНА ОЦІНКА УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

2.1. Оцінка ефективності застосування інструментарію Національного банку України щодо управління ліквідністю банківської системи

Виходячи з аналізу теоретичних постулатів управління ліквідністю банківської системи, практики діяльності Національного банку України та провідних центральних банків світу з метою визначення інструментарію управління ліквідністю банківської системи, вважаємо за необхідне виокремити ряд кількісних показників, на які й будуть спрямовані інструменти управління ліквідністю. Так, з метою оцінки ефективності інструментів управління ліквідністю банківської системи України, кількісні показники, які відображають сутність ліквідності банківської системи поділимо на чотири порядки.

Ліквідність I порядку – включає вільну ліквідність банківської системи, тобто той обсяг ліквідних коштів, який вона може використати для забезпечення виконання такої функції банківської системи, як надання ліквідності – виконання миттєвих платежів, повернення депозитів (в т.ч. достроково), надання кредитів. Під вільною ліквідністю банківської системи ми розуміємо кількісний показник ліквідності банківської системи, який визначається шляхом пошуку різниці між обсягом коштів комерційних банків розміщених на кореспондентських рахунках в Національному банку України та обсягом сформованих обов'язкових резервів.

Ліквідність II порядку – включає активи банківської системи із строком погашення до 30 днів, що виражають рівень поточної ліквідності банків та використовуються для погашення зобов'язань, поновлення кредитних ліній, проведення платежів і можуть бути оперативно перетворені в ліквідність I порядку.

Ліквідність III порядку – включає активи зі строком погашення до 1-го року, тобто активи, які можуть бути перетворені в найбільш ліквідні (ліквідність I порядку) впродовж одного року.

Ліквідність IV порядку – золотовалютні резерви центрального банку, які використовуються як для погашення зовнішніх зобов'язань держави, так і для задоволення попиту на іноземну валюту з боку комерційних банків та інших економічних агентів на внутрішньому ринку.

Що ж стосується інструментів Національного банку України з управління ліквідністю банківської системи, то їх варто поділити на три групи: 1) адміністративні – нормативи ліквідності, нормативно-правові акти НБУ; 2) ринкові – норма обов'язкового резервування, процентна політика, операції рефінансування, операції на відкритому ринку, операції з розміщення депозитних сертифікатів НБУ (абсорбція ліквідності); операції з іноземною валютою на міжбанківському валютному ринку та управління золотовалютними резервами; 3) комунікаційні – інтерв'ю, прес-релізи, інтернет-представництво тощо.

Однак, перш ніж перейти до аналізу адміністративних та ринкових інструментів управління ліквідністю банківської системи України, вважаємо за необхідне проаналізувати вплив обґрунтованих в першому розділі монографії факторів на ліквідність вітчизняної банківської системи, від яких залежить як ефективність інструментів управління ліквідністю, так і власне стан ліквідності банківської системи. При цьому варто зауважити, що індикативні значення інструментів грошово-кредитної політики, такі як середньозважена ставка рефінансування, норма обов'язкових резервів, середньозважена ставка за ОВДП та середньозважена ставка за депозитними сертифікатами, виступатимуть внутрішніми факторами впливу на показник вільної ліквідності банківської системи України, який власне і відображає рівень її ліквідності у числовому вимірі та виражається у мільярдах гривень.

Так, проаналізувавши ряд наукових праць в сфері управління ліквідністю комерційних банків та банківської системи в цілому [14; 16; 20; 50; 57; 71; 80; 83; 237] ми виокремили 49 факторів впливу на ліквідність банківської системи. З поміж цих факторів було вибрано 38, які можна кількісно виразити та визначити взаємозв'язок із вільною ліквідністю банківської системи України. На основі побудови 38 однофакторних кореляційно-регресійних моделей та після оцінки їх адекватності, рівня взаємозв'язку даних факторів і вільної ліквідності банківської системи, було вибрано 20 найбільш важливих внутрішні і зовнішні факторів. Умовами відбору факторів було дотримання значення коефіцієнта кореляції $\rho > 0,5$ та коефіцієнта детермінації $R^2 > 0,5$ за останні 30 місяців дослідження, або за останні 20 кварталів, в залежності від доступності і способу складання статистичної звітності Національним банком України. Досліджені нами фактори впливу на вільну ліквідність банківської системи України було згруповано на внутрішні та зовнішні. Серед внутрішніх факторів виділено дві підгрупи: 1) фактори, на які мають вплив як комерційні банки, так і НБУ шляхом застосування адміністративних інструментів управління ліквідністю (збалансованість активів і пасивів, якість активів, динаміка депозитів); 2) фактори, на які має вплив виключно НБУ (нормативи ліквідності, процентні ставки, валютні інтервенції).

Таким чином, виходячи із даних таблиці 2.1, охарактеризуємо механізм дії визначених нами факторів впливу на вільну ліквідність банківської системи України. Так, одним із найважливіших факторів впливу є збалансованість активів і пасивів за сумами, строками та валютою, однак, враховуючи те, що близько 80% активів і пасивів вітчизняних банків складають депозити та кредити, було здійснено GAP-аналіз структури депозитного та кредитного портфелю банків.

За результатами GAP-аналізу кредитного і депозитного портфеля, можна зробити висновок, що в банківській системі України присутній дефіцит короткострокової ліквідності строком до одного року, передусім валютної ліквідності, що пов'язано із високою доларизацією депозитного портфеля (в середньому 43,6%) та короткостроковістю депозитної бази (в середньому 70% від сукупних депозитів), а це створює додатковий попит банків на іноземну валюту.

Таблиця 2.1

Результати кореляційного-регресійного аналізу факторів впливу на вільну ліквідність банківської системи України*

Назва фактора	Кількісний показник виміру фактора (середнє значення за останні 30 місяців або за останні 20 кварталів)						ρ _o	R ²	p-value
	H4		H5		H6				
Нормативні вимоги (нормативи ліквідності), %	план	факт	план	факт	план	факт			
	не < 20	57,13	не < 40	79,91	не < 60	86,14			
Збалансованість активів і пасивів (кредитів і депозитів) за строками	GAP млрд. грн....		до 1 р.	від 1 до 2 р.	більше 2 р.	GAP _{к.}	GAP _{к.}	GAP _{к.}	
	Усього		-8,47	124,43	159,07	275,03	-0,6984	0,4878	0,0000
	нац. вал.		13,7	116,8	53,2	183,8	-0,1023	0,1046	0,5906
	іноз. вал.		-22,22	7,59	105,84	91,20	-0,8114	0,6584	0,0000
Якість активів	Резерви за активними операціями, млрд. грн.			148,55		-0,6399	0,4095	0,0024	
Динаміка депозитів	на вимогу в нац. вал., млрд. грн...			206,14		-0,6702	0,4492	0,0000	
	на вимогу. в іноз. вал., млрд. дол... США			28,03		0,8041	0,6467	0,0000	
Грошово-кредитна політика									
- середньозважена ставка рефінансування, %	10,59						-0,7578	0,5743	0,0000
- норма обов'язкових резервів (нац. валюта), %							-0,7080	0,5013	0,0000
- норма обов'язкових резервів (ін. валюта), %							0,4897	0,2399	0,0060
- середньозважена ставка за ОВДП (вторинний ринок), %	15,34						-0,7436	0,5530	0,0000
- середньозважена ставка за депозитними сертифікатами, %	3,79						-0,5931	0,3518	0,0006
Стан міжбанківського валютного ринку	Обмінний курс грн./дол. США			9,64		-0,8258	0,6820	0,0000	
	Обсяг продажу іноземної валюти на міжбанківському ринку млрд. дол. США			20,730		0,5642	0,3183	0,0012	
Стан золотовалютних резервів,	Динаміка обсягу ЗВР млрд. дол. США			20,504		0,7832	0,6134	0,0000	
	Достатність ЗВР, станом на 1.01.2015								
	Критерій покриття імпорту			Критерій Гвідотті-Грінспена					
	розр. 2,3 міс.	опт. 3 міс.	розр. 13,4%	опт. 100%			-	-	-
Економічна ситуація									
- темп приросту ВВП	0,66						0,7431	0,5523	0,0002
- темп приросту реальної заробітної плати	106,4%						0,7866	0,6188	0,0000
- рівень інфляції	104,17%						-0,7938	0,6300	0,0000
Міжнародна інвестиційна позиція банків, млрд. дол. США	-17,115						-0,6486	0,4207	0,0049
Зовнішній борг банків, млрд... дол.. США							0,6963	0,4849	0,0006
Кон'юнктура світових фінансових ринків	Кредитно-дефолтний своп України (CDS5Y), п.п.			902,2		-0,7405	0,5483	0,0000	
Індекс інформаційної активності населення	204,4						-0,6623	0,4386	0,0001

*Джерело: власна розробка авторів

Щодо негативного впливу на вільну ліквідність банківської системи якості активів, то варто зауважити, що її погіршення відбулося під впливом двох факторів – девальвації гривні (оскільки доларизація активів становить в середньому 50%, що вимагає переоцінки резервів за активними операціями) та зростання збитковості підприємств під впливом економічної і політичної кризи (що призводить до зростання проблемної заборгованості і, відповідно, вимагає збільшення резервів).

Вплив динаміки депозитів на вільну ліквідність банківської системи та на ліквідність другого і третього порядку в Україні має досить суттєве значення, адже більша частина зобов'язань вітчизняних банків є короткостроковими (депозити до запитання – 37,1%, депозити до одного року – 31,2%), що ускладнює як планування банками ліквідності, так і виконання відповідних нормативів, а високий рівень доларизації депозитів (38%) підвищує валютні ризики банків.

Саме на забезпечення якості активів, збалансованості сум і строків погашення пасивів та структури депозитної бази спрямовані адміністративні інструменти НБУ з управління ліквідністю, головним серед яких є нормативи ліквідності (Додаток III). Ці нормативи покликані забезпечити оптимальне співвідношення певних груп активів і пасивів балансу комерційних банків за сумами і строками, що, в свою чергу, повинно забезпечити «спроможність банків своєчасно і в повному обсязі виконати свої зобов'язання». Тобто основна мета застосування нормативів ліквідності полягає в управлінні ризиком ліквідності та контролі діяльності банків. Тоді як управління ліквідністю банківської системи має на меті, як управління ризиком ліквідності, так і створення умов для ефективного та оптимального перерозподілу ліквідності по системі банків, а також спрямування вільної ліквідності для забезпечення економічного зростання.

Аналізуючи динаміку нормативів ліквідності впродовж останніх десяти років та зіставляючи її з динамікою вільної ліквідності (ліквідністю I порядку) банківської системи, можна спостерігати парадоксальне явище, коли в умовах кризи (значних збитків банків, банкрутств) фактичні значення нормативів ліквідності по системі перевищують планові на 26-39% (рис. 2.1), а це свідчить про неефективність існуючих нормативів ліквідності як базових індикаторів стану ліквідності банківської системи. Зазначені нормативи ліквідності регулюють ліквідність другого і третього порядків, тобто обсяг і строки активів банку до 1-го року у співвідношенні із короткостроковими зобов'язаннями.

Як бачимо із рисунку 2.1, оцінити стан ліквідності банківської системи використовуючи нормативи ліквідності вкрай важко. Така ситуація пояснюється тим, що наявні нормативи розраховуються для всієї банківської системи, а не конкретно взятих груп банків. Унаслідок цього спотворюються дані, адже великі банки із широкою мережею відділень, масштабними зарплатними проектами та доступом до рефінансування можуть виконувати, а то і значно перевиконувати мінімальні значення нормативів ліквідності. У той же час, банки, які представляють третю, а особливо четверту групи банків, мають недостатньо можливостей для виконання нормативів ліквідності. Відтак середнє значення

нормативів ліквідності по банківській системі буде мати позитивний результат, що в умовах кризи нівелюватиме негативні значення нормативів ліквідності групи малих і середніх банків, наслідком чого може стати несвоєчасність прийняття антикризових рішень монетарною владою.

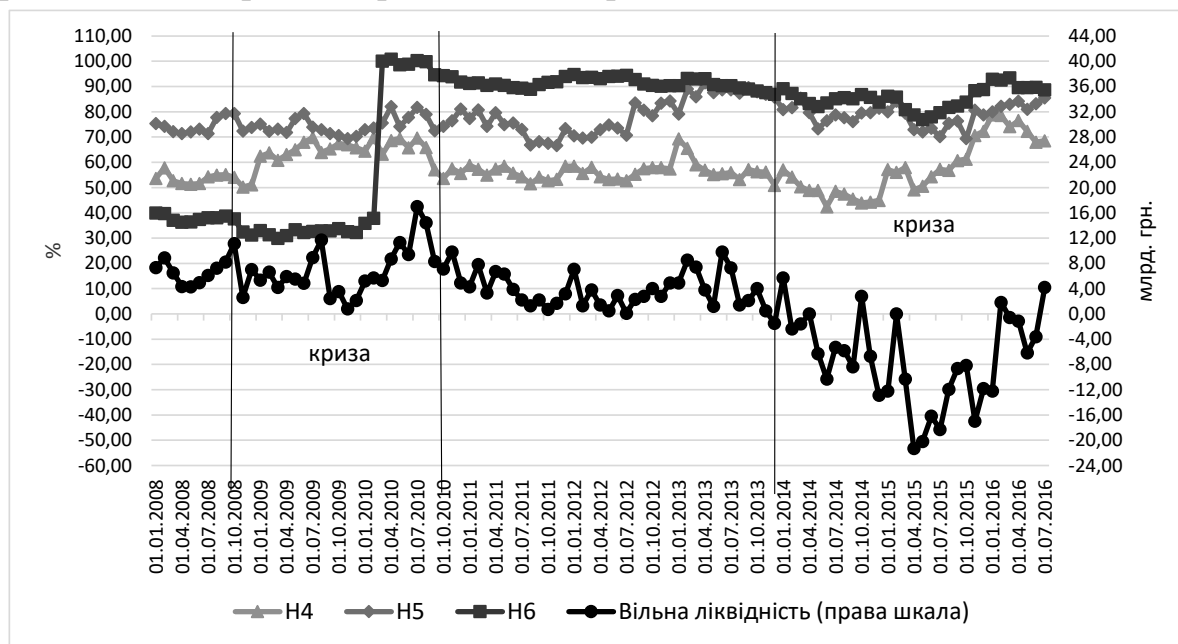


Рис. 2.1. Динаміка нормативів ліквідності по системі банків України у 2008-2016 роках*

*Розраховано за даними офіційного сайту НБУ [128]

Що ж стосується використання інших адміністративних інструментів управління ліквідністю банківської системи України, то вони найчастіше застосовувалися в період економічних криз, та носили обмежувальний чи штрафний характер (Додаток Л). Здебільшого до таких інструментів варто віднести заборону на дострокове зняття депозитів (яке суттєво вплинуло на динаміку депозитів та на структуру депозитної бази банків), зміну порядку формування резервів за активними операціями (Положення про порядок формування та використання банками України резервів для відшкодування можливих втрат за активними банківськими операціями, від 25 січня 2012 року, було спрямоване на підвищення якості активів комерційних банків), встановлення чи скасування вимог щодо кредитів рефінансування тощо. Аналізуючи антикризову політику НБУ як в період кризи 2008-2009 років, так і в період кризи 2014-2015 років, можна зробити висновок не тільки про відсутність антикризової стратегії управління ліквідністю, а й про відсутність стратегії управління ліквідністю та стратегії монетарної політики як такої взагалі. Це пояснюється несвоєчасністю та непрозорістю дій Національного банку України щодо адміністративного та ринкового втручання в економічні процеси, що часто-густо призводило до розгортання кризової спіралі, банкрутств банків і девальвації національної валюти. Окрім цього, не було узгодженості дій НБУ та Уряду в рамках проведення антикризової політики чи політики стимулювання

економічного зростання, що потребує побудови ефективної стратегії монетарної політики та економічної стратегії України.

Особливе місце у сфері управління ліквідністю банківської системи України та в регулюванні її обсягу займає грошово-кредитна політика. Так, аналізуючи вплив інструментів монетарної політики на ліквідність банківської системи, можна зробити висновок, що найменш дієвим ринковим інструментом управління ліквідністю є норма обов'язкового резервування (НОБР), що пов'язано передусім із негнучкістю даного інструменту. Однак під негнучкістю норми резервування потрібно розуміти не частоту зміни самої норми, а відсутність механізму усереднення резервів. Оскільки в умовах кризового стану економіки та девальвації гривні, у зв'язку із переоцінкою резервів на курсові різниці банки змушені перераховувати до обов'язкових резервів великі суми коштів з коррахунків, що призводить до від'ємного значення показника ліквідності I порядку (вільної ліквідності) (рис. 2.2), а це в свою чергу веде до невиконання банками нормативів резервування, погіршення обслуговування грошового обігу, затримок з видачею депозитів та стрімкого зменшення обсягів кредитування реального сектору економіки. Досить ефективним вирішенням даної проблеми було рішення НБУ тимчасово призупинити застосування норми обов'язкового резервування у 2008-2009 роках (постанова №319). Однак, в 2014-2015 роках з метою зменшення тиску на валютний курс НБУ зберіг норму резервування за коштами в іноземній валюті.

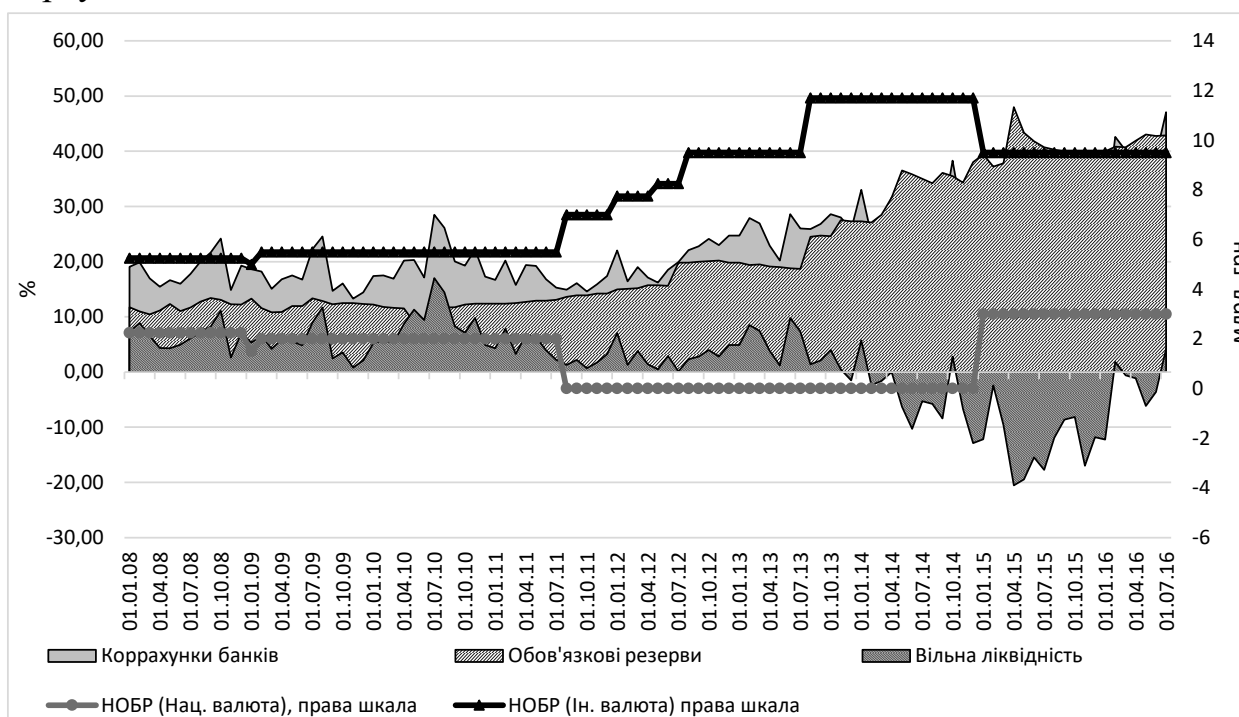


Рис. 2.2. Динаміка деяких показників ліквідності банківської системи України у 2008-2016 роках*

*Розраховано за даними офіційного сайту НБУ [128]

Одним із найбільш дієвих інструментів управління ліквідністю банківської системи України, з точки зору впливу на зміну вільної ліквідності банківської системи, є процентна ставка рефінансування. Варто зазначити, що використання

середньозваженої ставки рефінансування для аналізу впливу інструментів грошово-кредитної політики на ліквідність банківської системи обрано з тих міркувань, що в кризових періодах існують великі розриви (10-15%) між ставками рефінансування та обліковою ставкою, а також ставки рефінансування є гнучкішими, ніж облікова ставка. Кореляційно-регресійний аналіз підтверджує теоретичні обґрунтування обернено-пропорційного впливу ставки рефінансування на вільну ліквідність банківської системи. Тобто, НБУ підвищуючи ставку рефінансування може оперативніше знижувати надлишок ліквідних коштів в банківській системі і, навпаки, знижуючи ставку рефінансування – зменшувати дефіцит ліквідних коштів. Однак, в цілому, враховуючи сьогоденню ситуацію на грошово-кредитному ринку, процентна політика НБУ є неефективною, оскільки збільшення ставки рефінансування автоматично призводить до зростання ставки за депозитними сертифікатами і, як наслідок, до зростання обсягів коштів розміщених банками на депозитних сертифікатах НБУ (рис. 2.3).

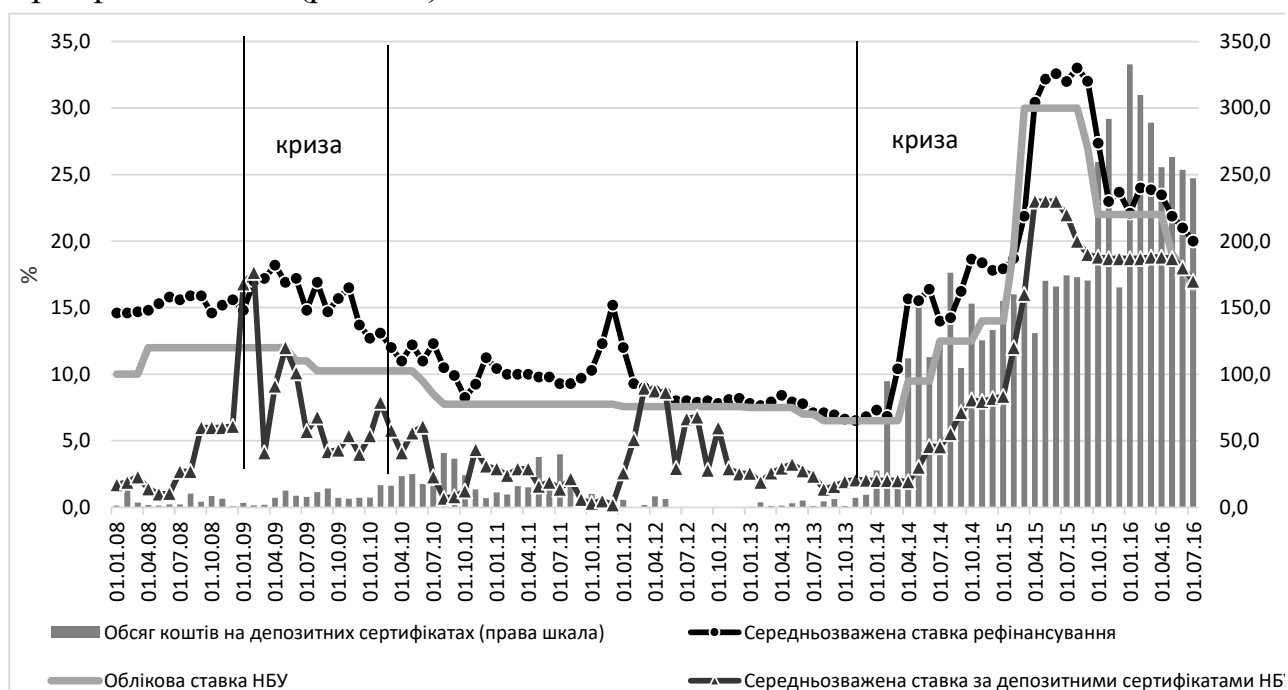


Рис. 2.3. Динаміка ключових процентних ставок НБУ за активними і пасивними операціями у 2008-2016 роках*

*Розраховано за даними офіційного сайту НБУ [128]

Так, тільки за підсумками I кварталу 2015 року загальний обсяг операцій з депозитним сертифікатами НБУ становив 663,5 млрд. грн., з них операції овернайт – 577,8 млрд. грн. (за підсумками 2014 року обсяг операцій з депозитними сертифікатами становив 1,3 трлн. грн., що перевищило рівень ВВП країни) а ставка за ними з початку року зросла з 7,5% до 20%. Ставка за строковими депозитними сертифікатами строком на 1 місяць у березні сягнула 27%. Таке безпрецедентне підвищення обсягів та прибутковості пасивних операцій Національного банку розкручує спіраль структурного профіциту ліквідності у банківській системі, тобто виникає ситуація, коли одночасно в одній групі банків є надлишок ліквідних коштів, а в іншій – дефіцит, однак

надлишок ліквідних коштів в банків першої групи перекриває дефіцит коштів банків другої групи. Більше того, у зв'язку із високими ставками за депозитними сертифікатами, банки втрачають стимули до кредитування (виникає ефект витіснення приватних інвестицій) реального сектору розміщують вільні ліквідні кошти на депозитних сертифікатах НБУ, внаслідок чого зростає обсяг операцій міжбанківського кредитного ринку, який повинен виступати саморегулюючим елементом банківської системи (рис. 2.4.).

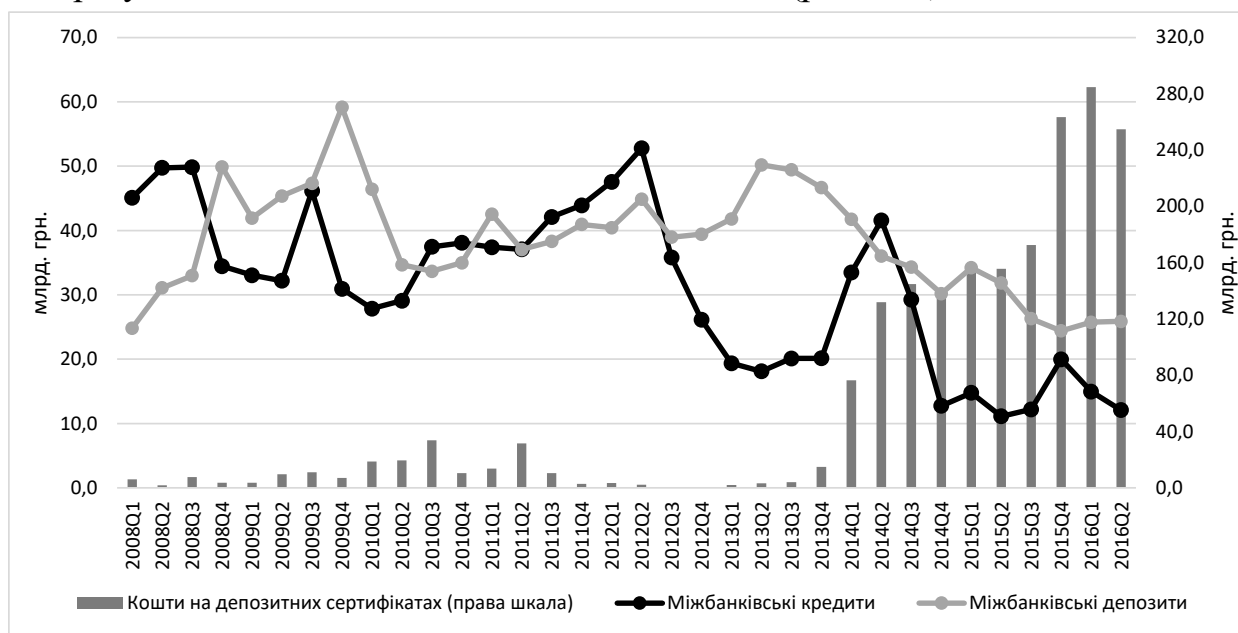


Рис. 2.4. Динаміка обсягу міжбанківських кредитів і депозитів, а також коштів на депозитних сертифікатах НБУ у 2008-2015 роках*

*Розраховано за даними офіційного сайту НБУ [128]

Така політика НБУ є не тільки витратною для держави, але й призводить до непродуктивної емісії (тобто емісії, що не використовується в реальному секторі) і подальшого зростання структурного профіциту ліквідності внаслідок значних процентних виплат на користь банків. Процентні витрати за депозитними сертифікатами НБУ тільки за перший квартал 2015 року склали 830,6 млн. грн. Таким чином, встановлення надвисоких процентних ставок за депозитними сертифікатами НБУ порушує принцип ефективності процентної політики, згідно з яким ставки за мобілізаційними операціями постійного доступу повинні бути найнижчими на грошовому ринку [111].

Дана ситуація не є свідченням непрофесійності керівництва НБУ, а радше відображає структурні дисбаланси грошового ринку, обмеженість вибору інвестиційних активів та несприятливі умови реалізації грошово-кредитної політики в умовах воєнного конфлікту. Так, при встановленні облікової ставки НБУ керується «Положенням про процентну політику Національного банку України» [8], відповідно до якого облікова ставка повинна підтримуватися на позитивному рівні щодо прогнозованих темпів інфляції, який визначається Кабінетом Міністрів України на відповідний рік і враховується при складанні державного бюджету, а це у зв'язку із зростанням рівня інфляції під впливом кризи зумовлює необхідність підвищення облікових ставок. Однак досвід

провідних розвинутих країн показує, що облікова ставка може бути значно нижчою від інфляції (США, ЄС) або навіть сама по собі мати від’ємне значення (Швейцарія – 1,7%), що не пояснює жодна економічна теорія.

Утім, на наш погляд, ріст процентних ставок НБУ під час кризи зумовлений не стільки виконанням певних нормативних актів чи дотриманням тих чи інших теоретичних постулатів, скільки тим, що на відміну від США чи ЄС, де основним інвестиційним активом суб’єктів економіки (в т.ч. населення) є державні та корпоративні цінні папери, в Україні в силу певних історичних та економічних передумов таким активом є іноземна валюта. За такої ситуації, навіть при незначних коливаннях політичної (2004, 2013-2014 рр.) чи економічної (2008, 2014 рр.) кон’юнктури одразу породжується величезний ажіотажний попит на іноземну валюту, що спричиняє значні девальваційні тенденції зміни валютного курсу гривні щодо валют провідних країн світу. Тому грошово-кредитна політика, як і політика управління ліквідністю банківської системи у період розгортання кризових явищ зазвичай була спрямована на стабілізацію обмінного курсу гривні, від динаміки якого залежить динаміка інфляційних процесів в Україні (рис. 2.5).

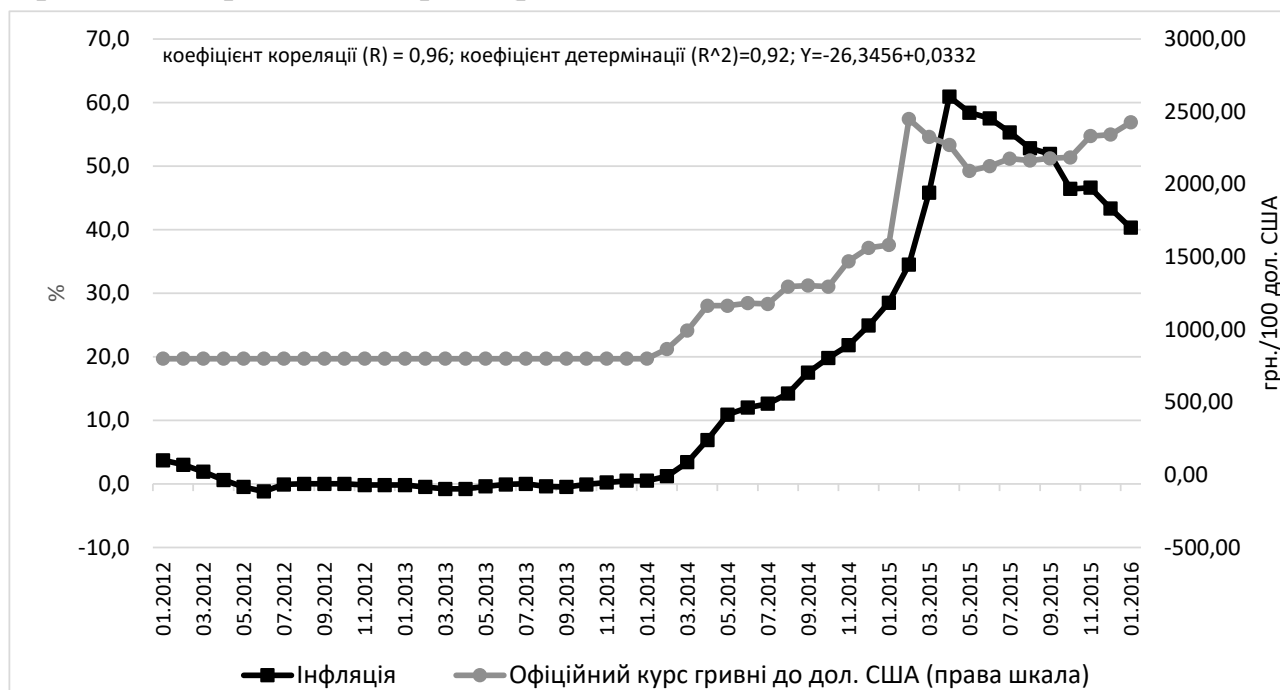


Рис. 2.5. Динаміка курсу гривні до долара США та динаміка індексу споживчих цін у 2012-2015 роках*

*Розраховано за даними офіційного сайту НБУ [128]

Власне з метою подолання кризи ліквідності банківської системи НБУ почав активно використовувати такий інструмент управління ліквідністю як механізм рефінансування, однак через відсутність ефективного контролю за цільовим використанням коштів рефінансування, кредити рефінансування не тільки не запобігли банкрутству багатьох банків, а стали стимулом девальвації, адже були використані банками для спекуляцій на валютному ринку (рис. 2.6).



Рис. 2.6. Динаміка обсягів коштів рефінансування комерційних банків та міжбанківського курсу гривні до долара США у 2014 році

*Розраховано за даними офіційного сайту НБУ [128]

За таких умов, Національний банк України змушений був використовувати золотовалютні резерви, спочатку для утримання фіксованого валютного курсу на рівні 7,99 грн./дол., а пізніше – для подолання спекулятивних шоків на валютному ринку. Валютні інтервенції, проведені НБУ впродовж останніх трьох років мали надзвичайно негативний вплив на ліквідність банківської системи, адже продаж іноземної валюти (яка в підсумку через різні тіньові схеми виводилася за кордон) на міжбанківському валютному ринку призводив до зменшення гривневої ліквідності банків з одного боку, а з іншого – сприяв зменшенню золотовалютних резервів. Недостатність золотовалютних резервів для покриття імпорту є свідченням зниження міжнародної ліквідності країни, а також сигналом для банків щодо неможливості НБУ забезпечити попит на іноземну валюту.

Намагання стабілізувати курс гривні шляхом проведення політики «стиснення ліквідності» внаслідок підвищення ключових процентних ставок за активними операціями (облікова ставка – 30%) не виправдовує дії НБУ, адже, як вже зазначалося, підвищення облікової ставки призвело до паралельного підвищення ставок овернайт за депозитними сертифікатами НБУ.

Зростання, внаслідок мобілізаційних операцій, показника чистої ліквідної позиції банківської системи (сума обсягу розміщених коштів на коррахунках та на депозитних сертифікатах НБУ мінус обсяг коштів наданих шляхом рефінансування) (рис. 2.7) та утворення структурного профіциту ліквідності (за словами голови НБУ В. Гонтаревої – гіперліквідності) є хибним уявленням про рівень ліквідності вітчизняної банківської системи, адже участь в операціях з депозитними сертифікатами овернайт прийняли від 14 до 30 банків протягом 2014 року. Тобто, це означає, що тільки п'ята частина (станом на 2014 рік) банків мала надлишкову ліквідність.

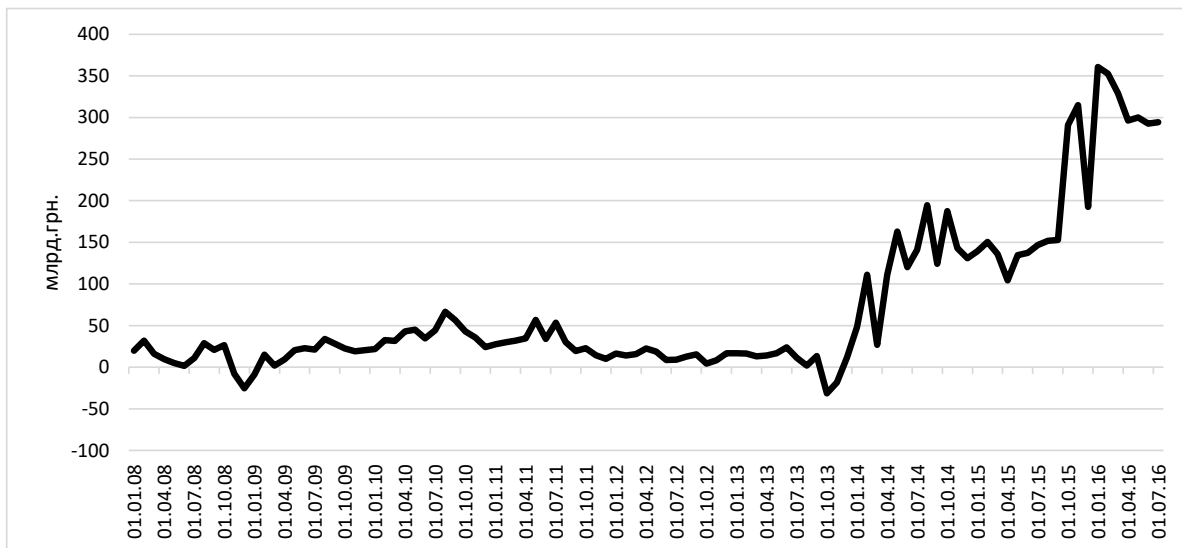


Рис. 2.7. Динаміка чистої ліквідної позиції банківської системи України у 2008-2015 роках

*Розраховано за даними офіційного сайту НБУ [128]

Виходячи із проведеного вище аналізу процентної політики НБУ та механізму рефінансування, можна зробити висновок, що передчасне оголошення режиму інфляційного таргетування та відмова від таргетування обмінного курсу гривні не дозволило Національному банку України досягнути жодної із цілей: мінімальної інфляції (рівень інфляції за 2014 рік склав – 24,9%; за 2 квартали 2015 року – 40,7%); стабільності національної грошової одиниці (девальвація – 300%); стабільності банківської системи (58 банків виведено з ринку, збитки банківської системи – 52 млрд. грн. за 2014 рік).

На наш погляд, однією з причин кризи в банківській системі та в економіці України в цілому є неефективність процентної політики НБУ й обмеженість інструментарію управління ліквідністю банківської системи. Яскравий приклад антикризової політики управління ліквідністю банківської системи продемонстрували Федеральна резервна система США та Європейський центральний банк під час світової фінансово-економічної кризи у 2008-2009 роках, якими було здійснено низку заходів щодо зниження ключових ставок до мінімальних значень за всю історію їхнього існування (рис. 2.8; 2.9).

Дані заходи цілком логічно відповідають умовам антициклічного регулювання, пропонованим іще кейнсіанською теорією. Однак, зниження ключових процентних ставок практично до нуля хоча дещо і пожвавило економічну активність, проте не сприяло забезпеченню стійкого економічного зростання. Внаслідок чого, ФРС США та ЄЦБ було прийнято рішення щодо застосування окремих нетрадиційних інструментів монетарної політики, які мали ґрунтуватися на запровадженні цільових програм із викупу активів (Large-Scale Asset Purchase Program, LSAP), а також на розширенні балансу активів через збільшення надлишкових резервів комерційних банків. Зазначені дії центральних банків отримали назву – «кількісне пом'якшення» (англ. quantitative easing або QE) (див. рис. 2.8).

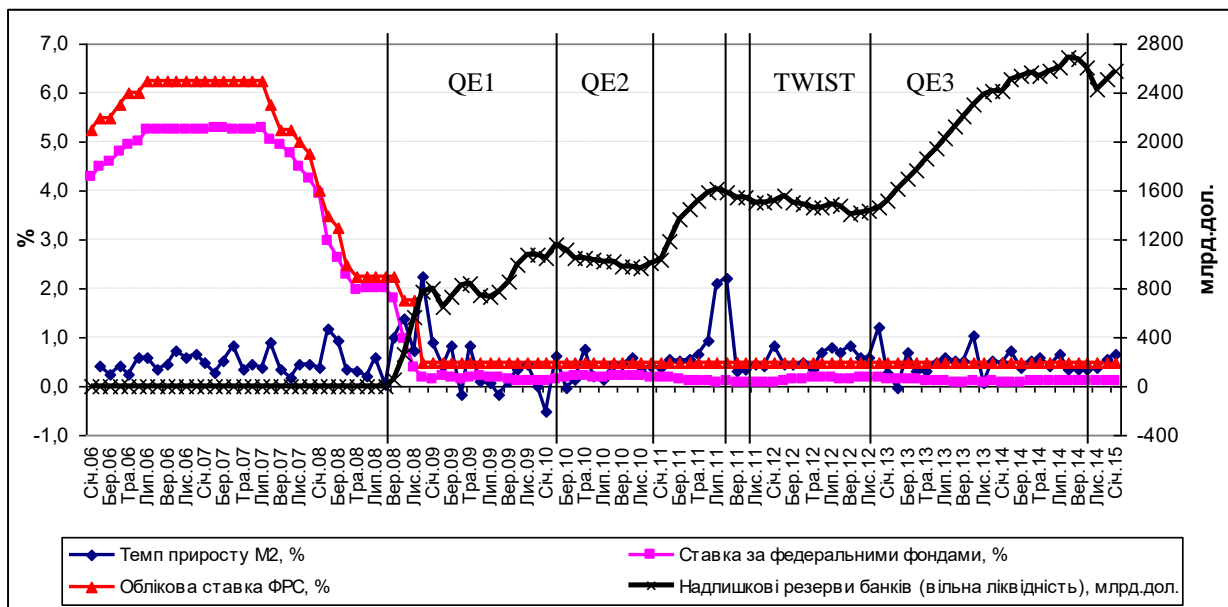


Рис. 2.8. Динаміка ключових процентних ставок ФРС США, темпів приросту грошової маси та надлишкових резервів банків у 2006-2014 роках
 *Розраховано за даними офіційного сайту ФРС США [137]

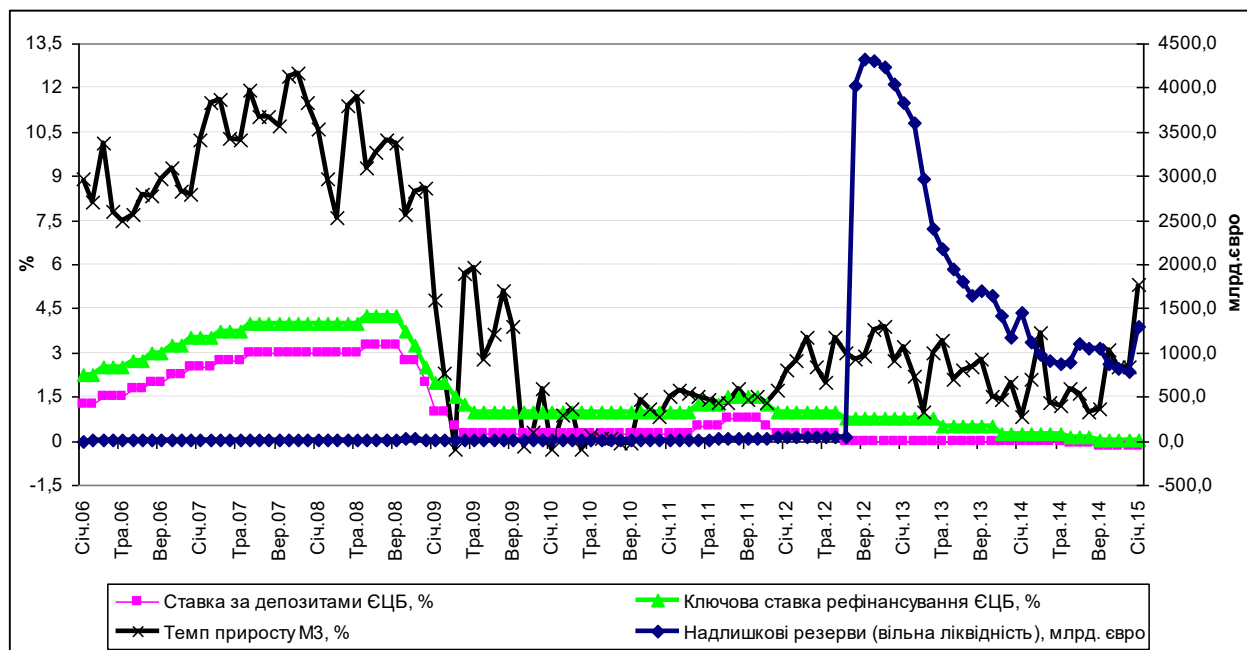


Рис. 2.9. Динаміка ключових процентних ставок ЄЦБ, темпів приросту грошової маси (М3) та надлишкових резервів банків у 2006-2014 роках
 *Розраховано за даними офіційного сайту ЄЦБ [124]

За аналогією до ФРС діяв ЄЦБ, який також, після встановлення відємних процентних ставок за пасивними операціями перейшов до програм кількісного пом'якшення, що сприяло, в першу чергу, зростанню вільної ліквідності банківської системи Європейського Союзу.

Таким чином, монетарна політика ФРС та ЄЦБ була спрямована, в першу чергу, на стимулювання ділової активності шляхом зниження процентних ставок та впровадження нетрадиційних механізмів рефінансування, що призвело до

суттєвого зростання вільної ліквідності і, через розширення кредитних можливостей комерційних банків, до зростання темпів приросту ВВП Сполучених Штатів Америки та Європейського союзу (рис. 2.10). Це вкотре підкреслює, що одним із основних факторів економічного зростання є стабільний та високий рівень ліквідності банківської системи.

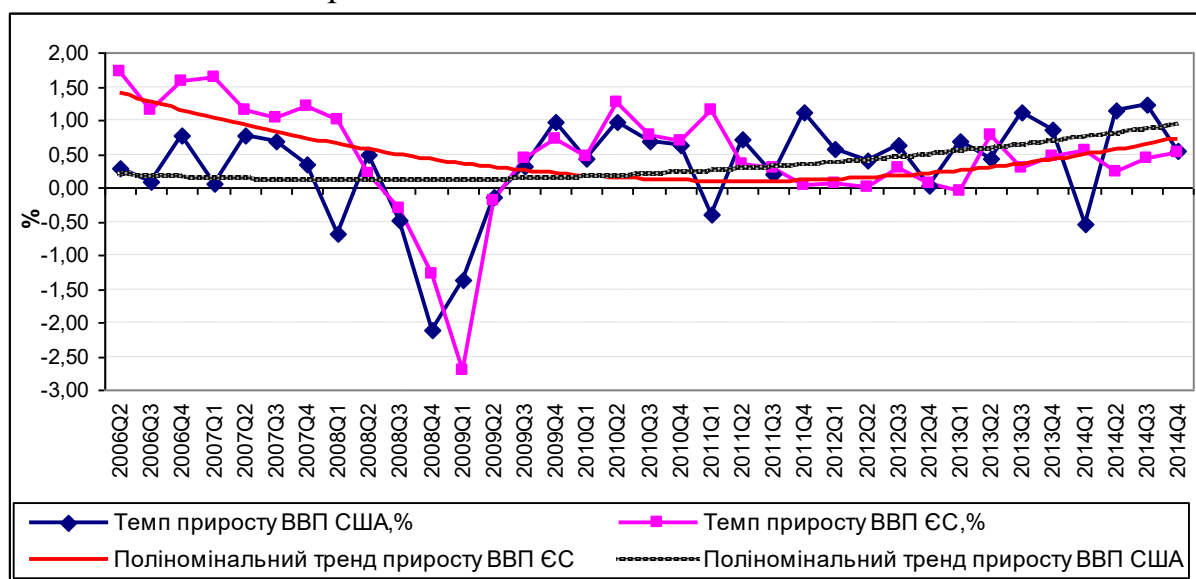


Рис. 2.10. Динаміка темпів приросту ВВП США та ЄС у 2006-2014 роках

*Розраховано за даними офіційних сайтів ЄЦБ та ФРС США [124; 137]

Поряд із процентною політикою та операціями з рефінансування, найбільш ефективним інструментом ЄЦБ та ФРС США з управління ліквідністю є операції на відкритому ринку.

В Україні ж ефективність цього інструменту управління ліквідністю банківської системи є мінімальною, оскільки, в кризові періоди прослідковується чітка спрямованість грошово-кредитної політики на фінансування дефіциту державного бюджету шляхом продажу Національним банком України ОВДП на вторинному ринку, що лише посилює дію ефекту витіснення, адже в умовах кризового стану економіки депозитні сертифікати НБУ та ОВДП є найбільш привабливими фінансовими інструментами для банків, особливо за умов, коли ставки за такими інструментами досягають рівня ставок за кредитами реальному сектору економіки при меншому рівні ризику, а то і перевищують їх. Про фінансування дефіциту бюджету свідчить зростання пасиву балансу Національного банку України при незначному рості грошової маси (рис. 2.11).

Активне використання механізму операцій РЕПО для фінансування Державного бюджету практично нівелює ефективність операцій на відкритому ринку, як інструменту управління ліквідністю банківської системи. У зв'язку із нерозвиненістю національного фондового ринку саме операції з купівлі/продажу облігацій внутрішньої державної позики є основними операціями з регулювання ліквідності банківської системи. Однак на відміну класичних операцій на відкритому ринку (наприклад операцій ЄЦБ), операції з ОВДП служать не для перерозподілу ліквідності по банківській системі, а для фінансування Державного бюджету та впливу на валютний курс.

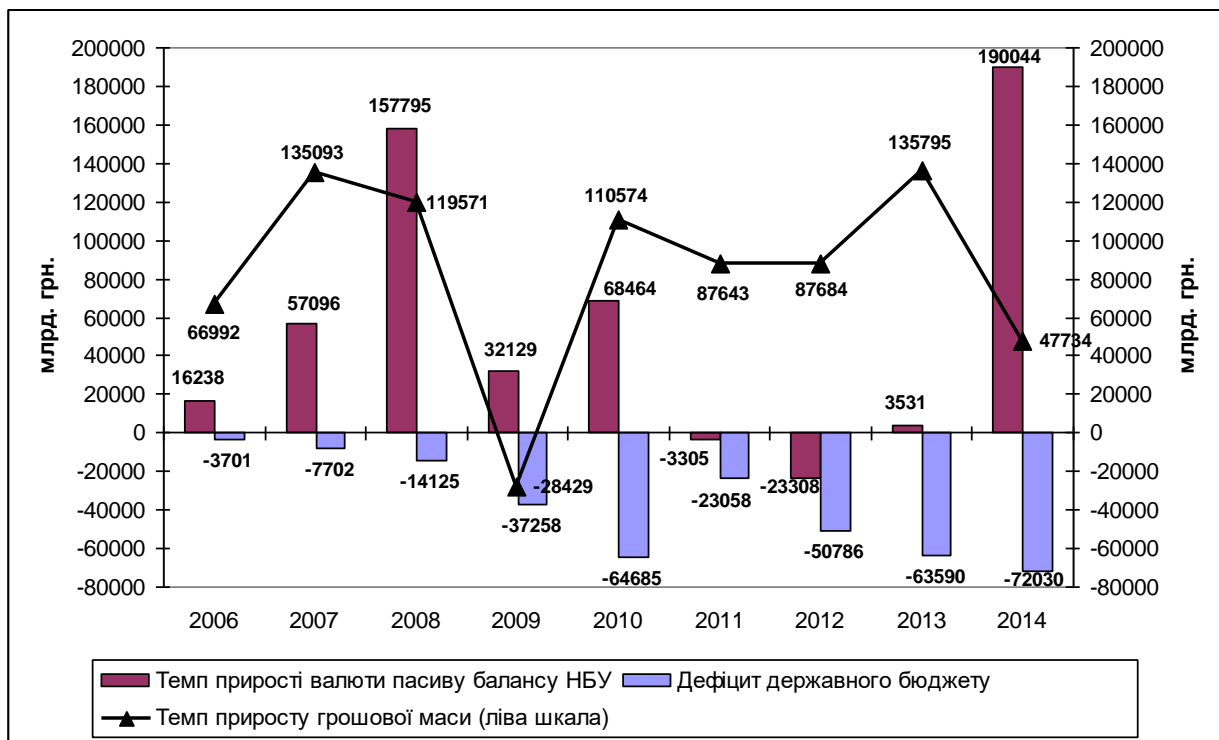


Рис. 2.11. Динаміка темпів приросту валюти балансу пасиву НБУ, темпів приросту грошової маси та обсягу дефіциту Державного бюджету України у 2006-2014 роках

*Розраховано за даними офіційного сайту НБУ [128]

Що ж стосується інших інструментів НБУ з управління ліквідністю банківської системи України таких як операції з іноземною валютою на міжбанківському валютному ринку та операції із золотовалютними резервами, то вони є досить взаємопов'язаними та не мають суттєвого впливу на ліквідність банків. Однак, стан золотовалютних резервів відображає зовнішню ліквідність НБУ та зовнішню валютну ліквідність держави, а також опосередковано впливає на ліквідність банківської системи, оскільки недостатність золотовалютних резервів для задоволення попиту комерційних банків на ліквідні кошти в іноземній валюті призводить до зростання валютного курсу, а це в свою чергу до переоцінка валютних активів і, як наслідок до зростання відрахувань банків в обов'язкові резерви та резерви за активними операціями. Збільшення обсягів відрахувань у резерви за активними операціями призводить до зниження ліквідності та зростання збитковості банківської системи України (рис. 2.12).

На ефективність управління ліквідністю банківської системи України та на самий стан ліквідності банків впливають такі три групи зовнішніх факторів як: 1) економічна ситуація, яка відображає вплив основних економічних показників; 2) довіра до банківської системи України на міжнародних фінансових ринках, що відображає динаміка міжнародної інвестиційної позиції банків, зовнішнього боргу банків та котирування кредитно-дефолтних свопів України; 3) інформаційний фактор, що відображає панічні настрої населення та ажіотажний попит на ліквідність банківської системи.

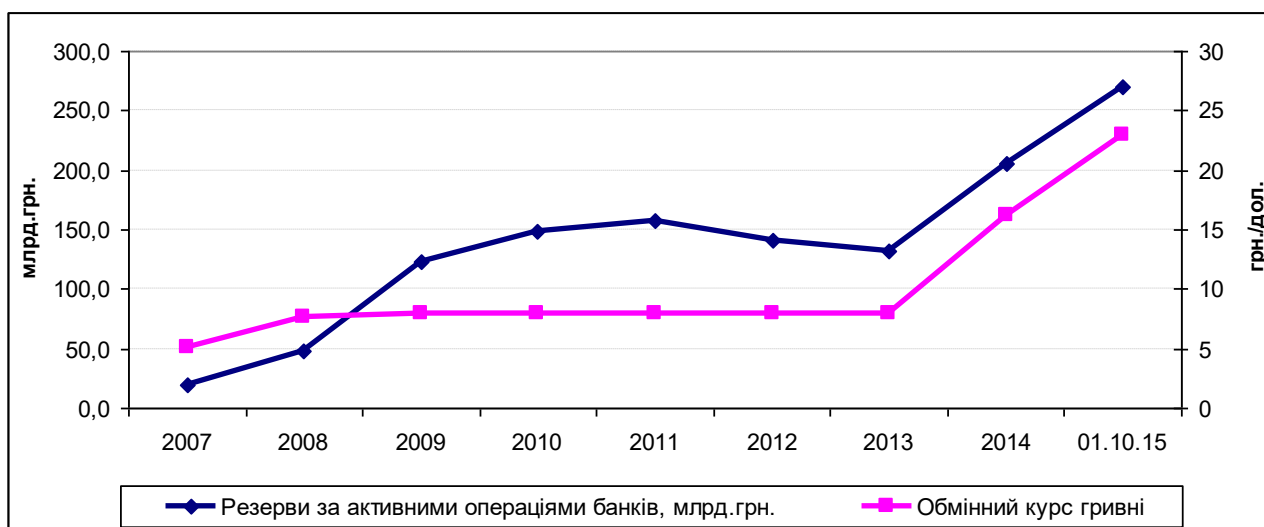


Рис. 2.12. Динаміка обсягу коштів відрахованих банками в резерви за активними операціями та обмінного курсу гривні у 2007-2015 роках

*Розраховано за даними офіційного сайту НБУ [128]

Стосовно загальноекономічної ситуації в країні, то її погіршення безперечно впливає на всі сфери життя суспільства, в тому числі й на банки. Тому в цьому контексті важливу роль повинен відіграти Уряд в тісній співпраці з НБУ щодо розробки антикризових чи стимулюючих заходів для національної економіки, зокрема: державні гарантії для банків за кредитами в реальний сектор економіки, рекапіталізація, імпортозаміщення, оптимізація бюджетних витрат, індексація заробітної плати, створення позитивного інвестиційного клімату, розробка дієвих програм розвитку економіки тощо.

Зростання панічних настроїв в суспільстві внаслідок поширення недостовірних чуток про стан банківської системи та непрофесійності чи пасивності інформаційної політики як НБУ, так і комерційних банків може призвести до зростання недовіри до банків, а відповідно до втрати ними ліквідності зі зростанням ризику банкрутства в майбутньому.

В умовах бурхливого розвитку інформаційних технологій та збільшення числа користувачів мережі Інтернет стало можливим дослідження панічних настроїв населення шляхом використання додатку Google Trends [177; 228; 264; 277]. Для розрахунку інтегрального індексу інформаційної активності населення в сфері банківської діяльності нами було побудовано лінійну багатофакторну кореляційно-регресійну модель (1) на основі аналізу пошукових запитів в мережі Інтернет за наступними дескрипторами: НБУ, банк, курс долара, депозит, отримати кредит.

$$Y = \omega_1 \chi_1 + \omega_2 \chi_2 + \omega_3 \chi_3 + \omega_4 \chi_4 + \omega_5 \chi_5 \quad (1)$$

де: Y – значення індексу інформаційної активності населення, χ_i – нормалізована динаміка запитів в Google за i -м дескриптором в середньому за місяць, ω_i – вага динаміки запитів в Google за i -м дескриптором в інтегральному індексі. Ваги розраховано за формулою (2):

$$\omega_i = \frac{\sum_{i=1}^5 r_{ij}}{\sum_{i=1}^5 \sum_{j=1}^5 ij} \quad (2),$$

тобто сума коефіцієнтів парної кореляції кожного показника з іншими показниками співвідносяться із загальною сумою коефіцієнтів за матрицею парної кореляції. Оскільки остання відображає взаємозв'язок між всіма показниками, отримані величини відображають питому вагу кожного показника в загальній величині інтегрального індикатора. Ваги розраховані за даними за січень 2004 – січень 2015 років і становлять: НБУ = 0,4552, банк = 0,4304, курс долара = 0,2540, депозит = 0,4084, отримати кредит = -0,5481.

На основі проведених розрахунків побудовано динаміку індексу інформаційної активності населення (рис. 2.14) та зіставлено його з динамікою вільної ліквідності банківської системи України.

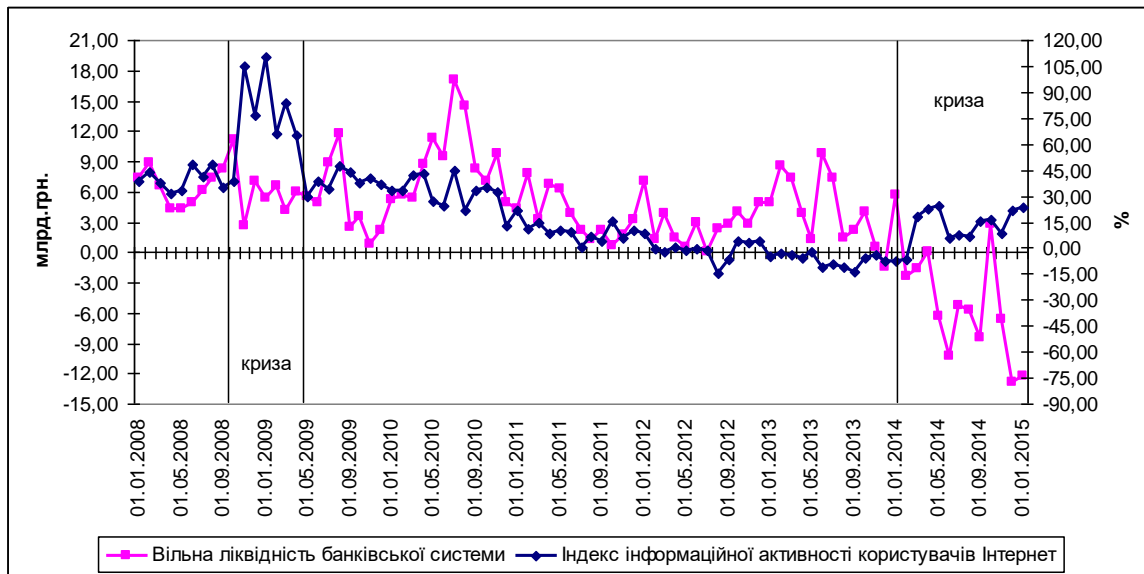


Рис. 2.14. Динаміка індексу інформаційної активності користувачів Інтернет та вільної ліквідності банківської системи у 2008-2014 роках

Як видно з рисунку 1, інформаційна активність в мережі Інтернет за запитами про банківську систему зростає в кризові періоди і має кумулятивний ефект впливу на ліквідність банківської системи.

Відтак, в умовах порушення ринкових механізмів управління ліквідністю, наростанням панічних настроїв в суспільстві та появи негативного інформаційного фону важливим інструментом грошово-кредитної політики та управління ліквідністю банківської системи є «управління ринковими очікуваннями», тобто комунікаційна політика Національного банку України.

Сигнальний канал управління ліквідністю активується центральним банком за допомогою інформування ринку про свої наміри щодо майбутньої динаміки короткострокових процентних ставок за інструментами грошово-кредитної політики, динаміки, коридору або режиму валютного курсу, планів регулятора щодо програми придбання фінансових активів або здійснення інших заходів, спрямованих на відновлення функціонування фінансових ринків. Ефективність цього каналу багато в чому залежить від довіри до центрального банку. Таким чином, очікування економічних агентів і ступінь їх довіри монетарній владі впливає на фінансові умови в країні та макроекономічну ситуацію в цілому.

Використання політики управління очікуванням, або так званих вербальних інтервенцій, здійснюється в рамках комунікаційної політики

центрального банку, що включає в себе набір вербальних інструментів, способів їх використання та цільових аудиторій, на які спрямовані сигнали задля досягнення необхідного тренду макроекономічних показників і фінансової стабільності.

Аналізуючи комунікаційну політику Національного банку України, варто відмітити досить масштабну роботу з організації ефективного функціонування Інтернет-представництва НБУ, а зокрема: розширення числа статистичних матеріалів, створення нових аналітичних публікацій (інфляційний звіт, макроекономічний та монетарний звіт, оцінка інфляції, оцінка економічного стану України), висвітлення результатів засідання Монетарного комітету та Правління НБУ, оприлюднення нормативних документів, поширення прес-релізів та повідомлень тощо. Окрім цього, важливим в контексті розвитку комунікаційної політики НБУ є активізація присутності Національного банку у соціальних мережах. Однак всі зазначені вище інструменти комунікаційної політики спрямовані на такі цільові аудиторії, як: науковці, банки, підприємства, Уряд та ЗМІ. Широкі ж верстви населення, які є активними учасниками «тіньового валютного ринку» та основними інвесторами вітчизняної банківської системи, інформацію з Інтернет-представництва НБУ майже не використовують. Це пояснюється, в першу чергу, тим, що основним джерелом отримання інформації для широких верств населення України з часів Радянського Союзу є теле- та радіо новини. Відтак одним із найбільш ефективних інструментів комунікаційної політики НБУ є прес-конференції та інтерв'ю керівництва на загальнонаціональних телеканалах (рис. 2.15)

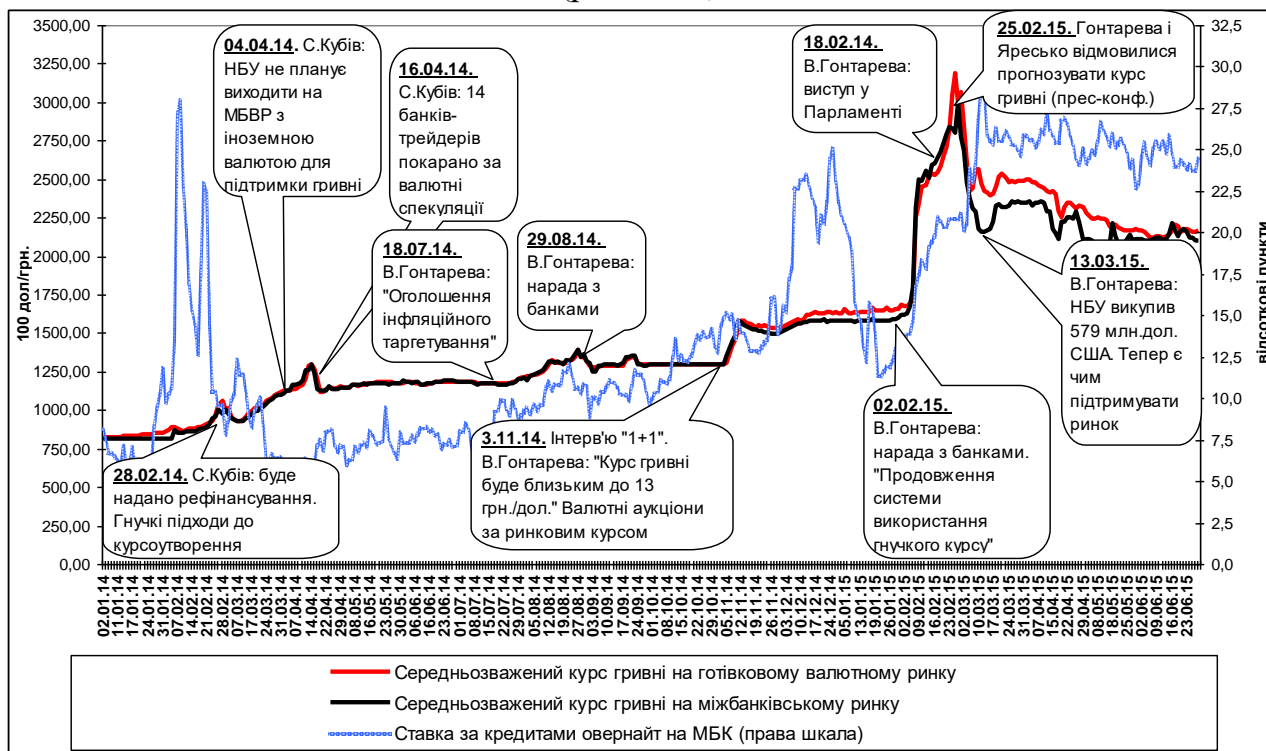


Рис. 2.15. Динаміка готівкового та міжбанківського валютного курсу, а також ставок за кредитами овернайт на міжбанківському ринку під впливом комунікаційних сигналів НБУ у 2014-2015 роках

Як видно з рисунку, комунікаційні інструменти НБУ, поширені через телебачення та радіо, мали вкрай негативний ефект на динаміку курсу гривні у 2014-2015 роках, що пояснюється декількома причинами, а зокрема:

1) під час інтерв'ю чи прес-конференції голови НБУ не були впевнені в собі, що створювало враження про невідготовленість до виступу або про недостатнє розуміння ситуації, про яку говорив доповідач;

2) інтерв'ю або відповіді на запитання не містили роз'яснень конкретних і зрозумілих кроків щодо подолання кризи, а також прогнозних числових параметрів валютного курсу та інфляції;

3) майже у всіх інтерв'ю та прес-конференціях голови НБУ або члени правління НБУ висловлювали сподівання на міжнародну допомогу, а зокрема на кредити МВФ (Додаток Н);

4) часто-густо прес-конференції керівництва НБУ були несвоєчасними.

Таким чином, невпевненість, яка походила від представників монетарної влади, передавалася на діяльність суб'єктів господарювання та населення, яке, намагаючись зберегти свої заощадження, створило ажіотажний попит на іноземну валюту та вдалося до «набігів на банки», що призвело до катастрофічного зменшення ліквідності останніх, а сподівання тільки на міжнародну допомогу, відсутність конкретних кроків до врегулювання ситуації, а також доведення до громадськості і бізнесу чіткої антикризової стратегії НБУ спонукало до тінізації бізнесу та втечі капіталу з країни.

Дієвими ж зазначені вище інструменти управління ліквідністю можуть бути тільки в тому випадку, коли вони підпорядковані єдиній меті та мають чіткий алгоритм застосування, чого не було досягнуто в Україні. Тобто розробка стратегії управління ліквідністю банківської системи України, як і стратегії монетарної політики в цілому повинні бути пріоритетним і найважливішим завданням НБУ на найближчу перспективу.

2.2. Система управління ліквідністю банку на мікроекономічному рівні

Як уже зазначалося, ліквідність – одна із основних і найбільш складних категорій, які визначають фінансову стійкість банку. Ліквідність і платоспроможність комерційного банку виступають головними характеристиками діяльності банківської установи, що характеризують її надійність і стабільність, а відтак кожен комерційний банк повинен самостійно забезпечувати підтримку своєї ліквідності на заданому рівні. Дане завдання досягається за допомогою як аналізу її стану в конкретні періоди часу, так і прогнозування результатів діяльності та проведення в майбутньому науково обґрунтованої економічної політики в частині формування статутного капіталу, резервів, залучення позичених коштів, здійснення активних операцій. За таких обставин саме управління ліквідністю для банку виступає основою його існування.

Однак, аналізуючи вітчизняну та зарубіжну наукову літературу [14; 57; 84; 105; 58; 170; 218], а також нормативно-правові акти центральних і комерційних банків, можна зробити висновок, що єдиного підходу до визначення сутності понять «управління ліквідністю банку» та «механізм управління ліквідністю банку» немає. Більше того, в практиці діяльності комерційних банків у переважній більшості регламентуючих, звітних та інструктивних матеріалів вживається термін «управління ризиком ліквідності» та «ризик ліквідності» [118; 119; 120; 130; 131; 132; 133; 134; 135], а, відповідно, – здійснюється опис та деталізація механізму управління ризиком ліквідності.

Враховуючи наукові напрацювання та практику банківської діяльності в сфері управління ліквідністю, на наш погляд, поняття та процес «управління ліквідністю банку» і «управління ризиком ліквідності банку» мають принципові відмінності, однак є взаємодоповнюючими процесами, які формують систему управління ліквідністю банку, а відтак, вважаємо за необхідне конкретизувати та розмежувати дані поняття.

Досліджуючи визначення поняття «управління ліквідністю банку» різними вченими [14; 57; 84; 105; 58; 170; 218], варто відмітити, що воно пояснюється через призму підходів, стратегій та теорій управління ліквідністю, які поділяють на три групи: управління активами, управління пасивами та збалансоване управління активами і пасивами (Додаток П) що, відповідно, призводить до половинчастого обґрунтування.

Однак, в дисертаційних дослідженнях таких вчених, як: Д. Олійник та Г. Загорій спостерігається комплексне визначення поняття управління ліквідністю банку. Так, Д. Олійник під управлінням ліквідністю комерційного банку розуміє сукупність методів та прийомів генерування банком необхідної суми ліквідних коштів на визначений момент часу та за прийнятною ціною. При цьому пропонується також виділити два основні напрями управління ліквідністю комерційного банку: управління ліквідністю в короткостроковому періоді та управління ліквідністю в довгостроковому періоді.

Управління ліквідністю в короткостроковому періоді слід розглядати як управління грошовими потоками банку для забезпечення виконання усіх зобов'язань банку. Об'єктом уваги управління ліквідністю в довгостроковому періоді є, відповідно, діяльність банку з формування оптимальної з погляду ліквідності структури ресурсної бази та структури активів. При цьому структура активів, яку банк може дозволити собі без завдання відчутних втрат ліквідності, є похідною величиною від ресурсної бази [107].

Дане визначення відображає збалансоване управління активами і пасивами банку, однак сутність управління ліквідністю зводиться до виконання платежів та зобов'язань банку, тоді як управління ліквідністю також повинно бути спрямованим на задоволення попиту на активи банку. Забезпечення ж оптимальної структури ресурсної бази та структури активів відноситься до управління ризиком ліквідності або ризиком невідповідності.

Інший вітчизняний вчений Г. Загорій вважає, що управління ліквідністю банку передбачає мінімізацію існуючого ризику ліквідності та повинно ґрунтуватися на виробленні стратегії управління, орієнтованої на пріоритетні

завдання розвитку банку, його внутрішні можливості і ті або інші прогнози розвитку фінансових ринків і загальноекономічної ситуації [57]. В цьому визначенні ототожнюється управління ліквідністю з управлінням ризиком ліквідності.

І. Сало в підручнику «Фінансовий менеджмент банку» стверджує, що управління ліквідністю банку полягає в забезпеченні безперервного проведення поточних платежів банку, основними аспектами якого є: оцінка умов діяльності банку за попередні періоди, вибір найбільш оптимальних сценаріїв розвитку подій, оцінка ліквідної позиції банку, розробка управлінських рішень, спрямованих на зниження ризику виникнення дефіциту ліквідної позиції і мінімізацію витрат [215, с. 243]. Суть визначення зводиться до забезпечення поточних платежів, що відображає лише миттєву ліквідність банку, а також частково описує механізм управління ліквідністю.

Відтак, враховуючи вищезазначені підходи до визначення сутності «управління ліквідністю банку» та запропоноване нами в 1 розділі монографії визначення поняття «ліквідність банку» сформулюємо власне бачення сутності управління ліквідністю банку. Так, на наш погляд, управління ліквідністю банку – сукупність заходів, що вживаються менеджментом банківської установи для забезпечення такої структури активів і пасивів банку за обсягами і строками, яка б дозволила виконувати свої платіжні зобов'язання, що підкріплюється наявністю у банку належної величини ліквідних активів..

Що ж стосується поняття «управління ризиком ліквідності», то з метою його комплексного обґрунтування, вважаємо за необхідне розглянути поняття «ризик» та «ризик ліквідності».

Ризик, як наукова категорія, має велику кількість трактувань та визначень, тому, на наш погляд, для відображення сутності поняття «ризик» варто звернутися до енциклопедичної літератури, яка власне уособлює вираження понятійного апарату суспільства.

Так, в «Сучасному економічному словнику» Б. А. Райзберга, Л.Ш. Лозівського і Є.Б. Стародубцевої ризик – це «небезпека виникнення непередбачених втрат очікуваного прибутку, доходу або майна, грошових коштів у зв'язку з випадковою зміною умов економічної діяльності, несприятливими обставинами» [169, с. 358]. У «Фінансово-кредитному енциклопедичному словнику» під редакцією А. Г. Грязнової ризик розуміється як «вірогідність настання подій з негативними наслідками». А банківські ризики уявляють «небезпеку неотримання прибутку, що впливає зі специфічних операцій, здійснюваних кредитними установами». Виходячи з вищесказаного, можна зробити висновок, що під ризиком розуміють ймовірність або небезпеку виникнення негативної і непередбачуваної події або втрати [238].

Управління ж ризиком або ризик-менеджмент – це система прийняття і виконання управлінських рішень, спрямованих на зменшення впливу наслідків реалізації ризиків на діяльність організації. При цьому, ризик-менеджмент не є самоціллю, а носить допоміжний характер по відношенню до основної діяльності організації [14].

Питанням вивчення ризику ліквідності та управління ним присвятили свої праці багато авторів, а також розробники внутрішніх нормативних документів банків, визначення яких наведені в додатку АА.

Розглянувши поняття ризику, ризик-менеджменту та ризику ліквідності можна зробити висновок, що управління ризиком ліквідності – це система прийняття управлінських рішень, спрямованих на своєчасне виявлення і оперативне усунення негативних факторів впливу на ліквідність банку, що призводять до її дефіциту чи надлишку ліквідних коштів. Тобто управління ризиком ліквідності зводиться до тактичного управління шоками ліквідності банку, які виникають внаслідок непередбачуваних подій та спрямоване на аналіз, оцінку і моніторинг стану ліквідності банківської установи.

Таким чином, управління ліквідністю є більш широким поняттям, аніж управління ризиком ліквідності, оскільки управління ліквідністю включає в себе комплексне управління активними і пасивними операціями банку та спрямоване на оптимальний перерозподіл грошових потоків банку, а управління ризиком ліквідності є контролюючим та допоміжним процесом у сфері управління ліквідністю. Управління ліквідністю банку та ризиком ліквідності здійснюється шляхом поєднання функцій та інструментів багатьох підрозділів банку, що з метою досягнення цілей банку з оптимального поєднання ліквідності, прибутковості та ризиковості, повинно носити системний характер, а відтак утворювати певну систему управління ліквідністю. Під системою управління ліквідністю банку варто розуміти сукупність нормативних актів, методів, інструментів та функцій уповноважених підрозділів банку, які, діючи у взаємозв'язку один з одним, здійснюють вплив на грошові потоки з метою забезпечення їх збалансованості та задоволення попиту на ліквідність банку.

Проаналізувавши практику управління ліквідністю вітчизняних комерційних банків та напрацювання вчених-економістів в цій сфері, побудуємо структурно-логічну схему системи управління ліквідністю банку (рис. 2.16).

Однак при побудові даної схеми варто виокремити принципову необхідність, а саме: розмежування методів управління ліквідністю та методів управління ризиком ліквідності, так як у великій кількості наукових праць [14; 56; 57; 58; 68; 71; 80; 83; 84; 97; 107; 237; 242] дані методи ототожнюються, хоча за своєю суттю і характером застосування є різними, проте спрямовані на один об'єкт управління.

Так, зважаючи на те, що метод (від грецького μέθοδος «шлях крізь») – це систематизована сукупність кроків, які потрібно здійснити, щоб виконати певну задачу чи досягти певної мети, то під методом управління ліквідністю варто розуміти сукупність певних кроків та дій уповноваженого підрозділу банку, спрямованих на регулювання, збалансування і оптимальний розподіл грошових потоків банку виходячи із трилеми: «ліквідність-прибутковість-ризиковість». Метод управління ризиком ліквідності – це сукупність дій банківського менеджменту, спрямованих на виявлення рівня незбалансованості грошових потоків банку, тобто дефіциту чи профіциту ліквідних коштів і реагування на загрози.

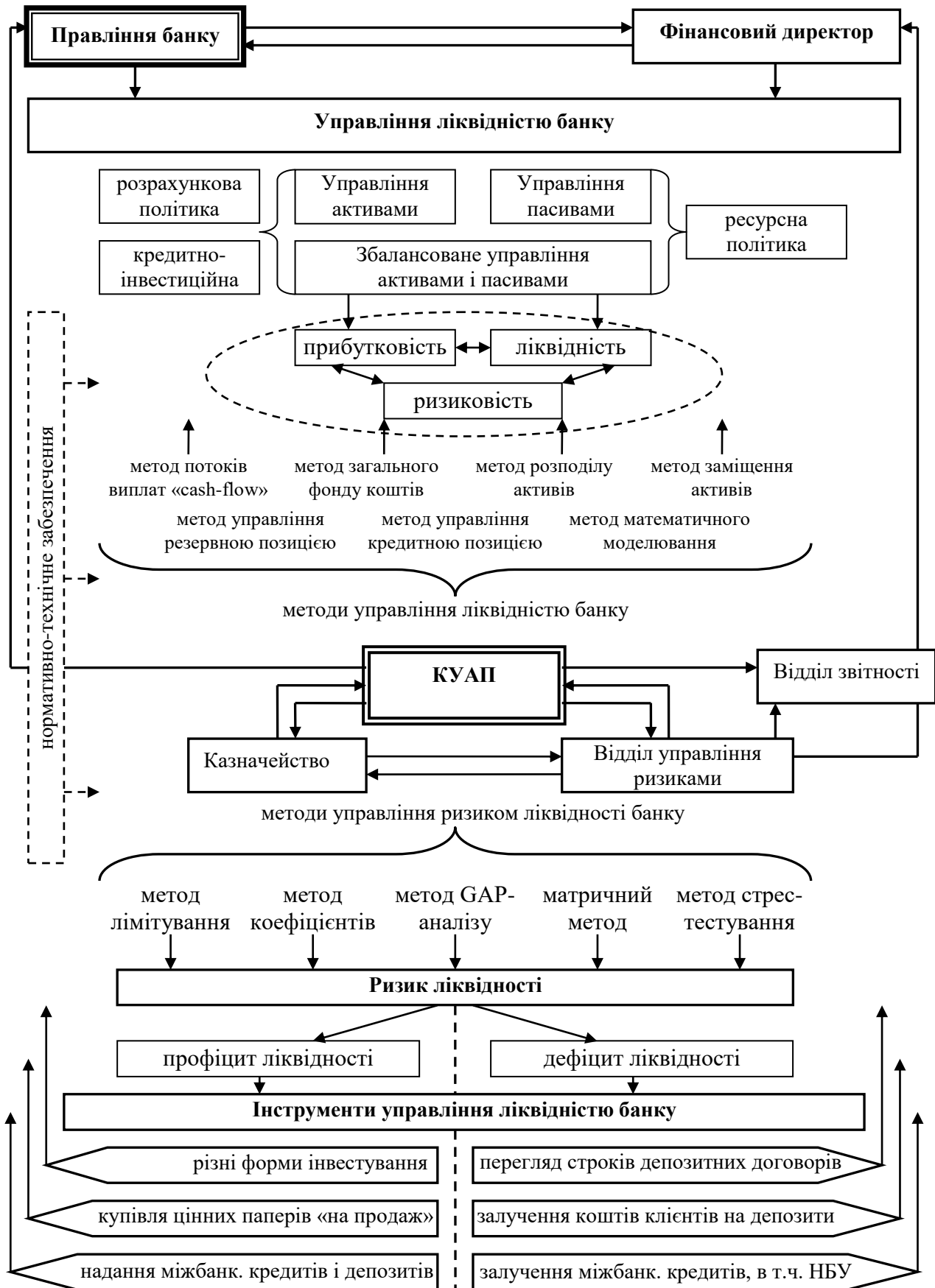


Рис. 2.16. Система управління ліквідністю комерційного банку*

*Власна розробка авторів

Детально методи управління ліквідністю комерційного банку, зокрема: потоків виплат «cash-flow», загального фонду коштів, розподілу активів, заміщення активів, управління резервною позицією, управління кредитною позицією, математичного моделювання розглянуто в додатку П.

Аналізуючи практичні аспекти діяльності вітчизняних банків, можна зробити висновок про відсутність єдиного підходу до застосування методів управління ліквідністю, про що свідчить використання одного або кількох методів управління, де провідне місце займає метод потоків виплат «cash-flow» та економіко-математичне моделювання, які дозволяють комплексно оцінити грошові потоки банку, потребу у ліквідних коштах та побудувати моделі розміщення активів.

Однак, варто зазначити, що побудова платіжного календаря та економіко-математичних моделей не повинні бути основними методами управління ліквідністю, оскільки, як правило, економіко-математичні моделі базуються на ретроспективних даних, що може призвести до викривлення результатів. Окрім цього, враховуючи інституціональні та економічні умови функціонування вітчизняних банків, ефективність і прогностичність моделі залежатиме від ефективності механізму рефінансування, який функціонує не завжди за законами ринку. Також при побудові економічних моделей необхідно враховувати такі змінні, які кількісно виразити неможливо, як приклад, маніпуляція громадською думкою за допомогою ЗМІ. Відтак, управління ліквідністю банку в цілому повинно здійснюватися на основі стратегії сценарного типу, тобто з використанням різного роду сценаріїв, які передбачали б застосування того чи іншого методу управління ліквідністю та методу управління ризиком ліквідності банку.

Як вже зазначалося вище, вітчизняні комерційні банки більше уваги приділяють управлінню ризиком ліквідності, для чого використовують наступні методи: метод лімітування, метод коефіцієнтів, метод GAP-аналізу, матричний метод, метод стрес-тестування (додаток С).

Так, з метою оцінки якості менеджменту ліквідності вітчизняних банків нами було проведено дослідження, яке ґрунтувалося на аналізі та оцінці річних звітів банків, а також їх внутрішніх нормативних актів. Було проаналізовано річні звіти та внутрішні нормативні документи Топ-40 вітчизняних банків за рейтингом НБУ за величиною активів, а також 10 неплатоспроможних банків. Критеріями аналізу якості менеджменту ліквідності банку були наступні: організаційна структура управління ліквідністю, кількість сценаріїв стрес-тестування стану ліквідності банку, показники оцінки ліквідності, нормативне забезпечення управління ліквідністю. Дані критерії відображають рівень забезпечення системи управління ліквідністю банку а, дотримання їх у повному обсязі свідчить про якісний менеджмент ліквідності, оскільки включає весь необхідний комплекс елементів системи управління ліквідністю, що дозволяє забезпечення дотримання високих її показників. Результати дослідження наведені в додатку Т.

Виходячи з результатів дослідження якості менеджменту ліквідності вітчизняних банків, варто звернути увагу на те, що 18 з 50 (36%) банків-

респондентів використовують для аналізу і управління ризиком ліквідності тільки нормативи ліквідності НБУ та GAP-аналіз, що, на наш погляд, суттєво знижує ефективність оцінки та управління ліквідністю таких банків. Це відбувається з кількох причин:

- 1) неможливість виявити період і абсолютну суму дефіциту (профіциту) ліквідних коштів у сьогоднішні і майбутньому;
- 2) важко визначити, наскільки високий ризик втрати ліквідності у разі виконання обов'язкових нормативів;
- 3) непристосованість методики для виявлення та оцінки ризику надлишкової ліквідності, що призводить до втрати банком прибутковості;
- 4) застосування однакових нормативних значень для всіх видів банків, незалежно від їх величини і спеціалізації діяльності. У зв'язку з цим, розрахунок нормативів Н3 і Н4 не дозволяє повною мірою судити про рівень ризику незбалансованої ліквідності банку тієї чи іншої групи.

Таким чином, аналіз ризику ліквідності, як і управління ним повинно здійснюватися за допомогою застосування комплексного підходу із використанням усіх наявних методів.

Розглянувши методи управління ліквідністю та методи управління ризиком ліквідності, які використовують у своїй діяльності вітчизняні комерційні банки побудуємо алгоритм дій з управління ліквідністю банку (рис. 2.17).

На першому етапі організації процесу управління ліквідністю банку важливим є постановка реальної мети та завдань управління ліквідністю. Розробляючи завдання та мету управління ліквідністю банк повинен виходити із трилеми – «ліквідність-ризиковість-прибутковість», а також враховувати місію та стратегію банку. Відтак, метою управління ліквідністю банку повинно бути забезпечення збалансованого рівня ліквідності при прийнятному ризику та мінімальних витратах. До основних завдань управління ліквідністю банку варто віднести наступні: 1) створення ефективного нормативного поля управління ліквідністю; 2) розробка науково-обґрунтованих методів управління ліквідністю; 3) створення системи «раннього реагування» на кризові явища в банку та банківській системі; 4) підбір кваліфікованого персоналу з управління ліквідністю.

На другому етапі процесу управління ліквідністю відбувається розробка нормативних документів відповідно до поставленої мети та завдання управління ліквідністю. Даний етап є надзвичайно важливим в процесі управління ліквідністю, адже розробка нормативних актів, а зокрема «Політики управління ліквідністю» дозволить створити ефективну систему управління ліквідністю. Так, «Політика управління ліквідністю» повинна описувати весь алгоритм дій з управління ліквідністю, методики проведення стрес-тестування, опис коефіцієнтів ліквідності, інструментів управління та функції уповноважених підрозділів банку в цій сфері.

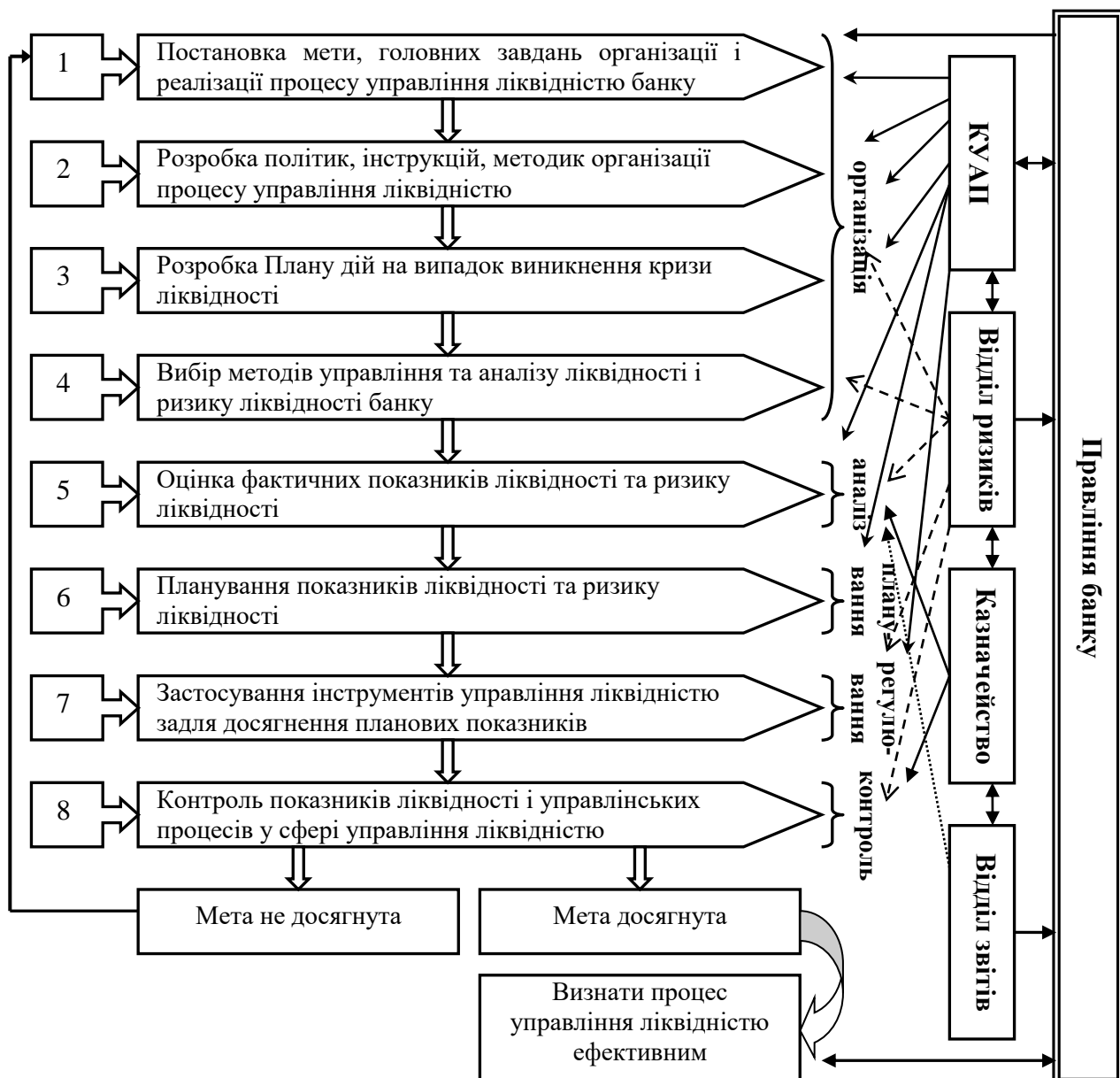


Рис. 2.17. Алгоритм організації процесу управління ліквідністю банку*

*Власна розробка авторів

Однак, варто зауважити, що нормативний документ «Політика управління ліквідністю» є тільки у 16 з 50 проаналізованих банків (додаток Т), решту банки даний документ замінюють положенням (інструкцією) про управління ризиками, що, на наш погляд, суттєво погіршує якість управління ліквідністю банку, оскільки положення про управління ризиками лише поверхнево описують процес управління ліквідністю та не містять визначення мети, завдань, методів процесу управління, а також функціональних обов'язків підрозділів банків.

Щодо наявності «Плану дій на випадок виникнення кризи ліквідності», то такий документ також присутній не у всіх банках (25 банків), що в умовах кризових явищ ускладнює процес управління ліквідністю.

Розробляючи четвертий та п'ятий етапи процесу управління ліквідністю, менеджмент банку повинен виходити з можливостей банку у сфері інформаційних технологій, математичного програмування, а також оцінювати

можливості наявного персоналу з питань виконання складних аналітичних операцій. Як вже зазначалося вище, вибір методів управління ліквідністю і ризиком ліквідності, а також коефіцієнтів їх оцінки повинен бути комплексним з метою проведення всебічного аналізу та планування ліквідності банку.

Аналізуючи звітність та внутрішні нормативні документи вітчизняних банків, можна зробити висновок, про застосування ними наступних коефіцієнтів оцінки ризику ліквідності: питома вага основних засобів в активах; питома вага прострочених кредитів в КІП; питома вага МБК, залучених в зобов'язаннях; питома вага коштів фізичних осіб в зобов'язаннях; питома вага МБК, розміщених в активах; питома вага кредитів СГД в активах; питома вага строкових зобов'язань в КІП; питома вага коштів юридичних осіб в зобов'язаннях.

Шостий етап процесу управління ліквідністю передбачає планування показників ліквідності, яке в більшості вітчизняних банків здійснюється за допомогою побудови платіжного календаря та «мапування» ліквідності, що не є достатньо ефективним, оскільки планування відбувається на основі ретроспективних даних, а це підвищує актуальність впровадження нових стандартів Базельського комітету з питань регулювання та нагляду.

Зокрема таких показників як: 1) показник покриття ліквідності (Liquidity coverage ratio, LCR), який набрав чинності з 1 січня 2015 р.; 2) показник стабільного фінансування, нетто-фондування (Net stable funding ratio), який набере чинності з 2018 р. (додаток У)

Нові стандарти Базельського комітету регулювання ліквідності базуються на принципі оцінки потоку (обороту) і передбачають безперервний аналіз ліквідності. До того ж з'являється можливість врахувати при оцінці ліквідності спроможність банку залучати кредити і позички, забезпечувати надходження коштів від поточної операційної діяльності. Відтак банк вважається ліквідним, якщо сума його ліквідних активів і ліквідних коштів, які він може мобілізувати з інших джерел, достатня для своєчасного погашення поточних зобов'язань [65].

На основі аналізу та планування показників ліквідності відбувається застосування інструментів управління ліквідністю, які спрямовані на досягнення збалансованого рівня ліквідності, тобто на подолання наявного її дефіциту чи надлишку. До інструментів спрямованих на подолання надлишку ліквідності відносять: 1) надання міжбанківських кредитів та розміщення депозитів (в т.ч. в НБУ); 2) купівля державних цінних паперів в портфель «на продаж»; 3) купівля корпоративних цінних паперів в портфель «на продаж». До інструментів спрямованих на подолання дефіциту ліквідності, відносять: 1) залучення коштів фізичних та юридичних осіб на депозити; 2) залучення кредитів рефінансування, кредитів від материнських компаній та міжбанківських кредитів; 3) встановлення лімітів та мораторіїв на дострокове зняття депозитів.

Останнім етапом процесу управління ліквідністю банку є контроль та моніторинг показників ліквідності, а також інших управлінських процесів у сфері управління ліквідністю. Після виявлення відхилень грошових потоків чи

коефіцієнтів ліквідності, комітет з управління активами і пасивами та відділ ризиків розробляють заходи щодо усунення дефіциту чи надлишку ліквідності, використовуючи всі свої повноваження та, в разі потреби, вводять план на випадок виникнення кризи ліквідності.

Однак, як показує практика банківської діяльності в Україні побудований алгоритм дій банківського менеджменту в сфері управління ліквідністю та застосування різних варіантів поєднання методів управління ліквідністю банку і ризиком ліквідності не гарантує збереження банком необхідного рівня ліквідності, що, з одного боку, пов'язаний із стратегією банку, а з іншого – здатністю банку без суттєвих втрат реагувати на зміну зовнішнього середовища спровокованого різного роду факторами. Неможливість або нездатність банківського менеджменту вибрати пріоритетну ціль із трилеми: «ліквідність-прибутковість-ризиковість» та відсутність ефективної антикризової стратегії стало однією із умов криз ліквідності банківської системи України 2008-2009 та 2014-2015 років.

Розглянемо більш детально недоліки в управлінні ліквідністю вітчизняних комерційних банків, які призвели до криз ліквідності банківської системи:

1. Стратегія на досягнення надприбутків. Починаючи з 2001 року разом із зростанням темпів економічного розвитку України, добробуту населення, стабілізації інфляційних та девальваційних процесів, банківська діяльність стала одною із найбільш успішних галузей національної економіки. Прихід іноземних банків на ринок банківських послуг сприяв появі нових підходів до обслуговування клієнтів, розширення числа банківських послуг, ребрендингу вітчизняних банків. Зростання реальних заробітних плат та прибутків підприємств стимулювало розвиток кредитування, яке стало однією із найприбутковіших операцій вітчизняних банків (рис. 2.18).

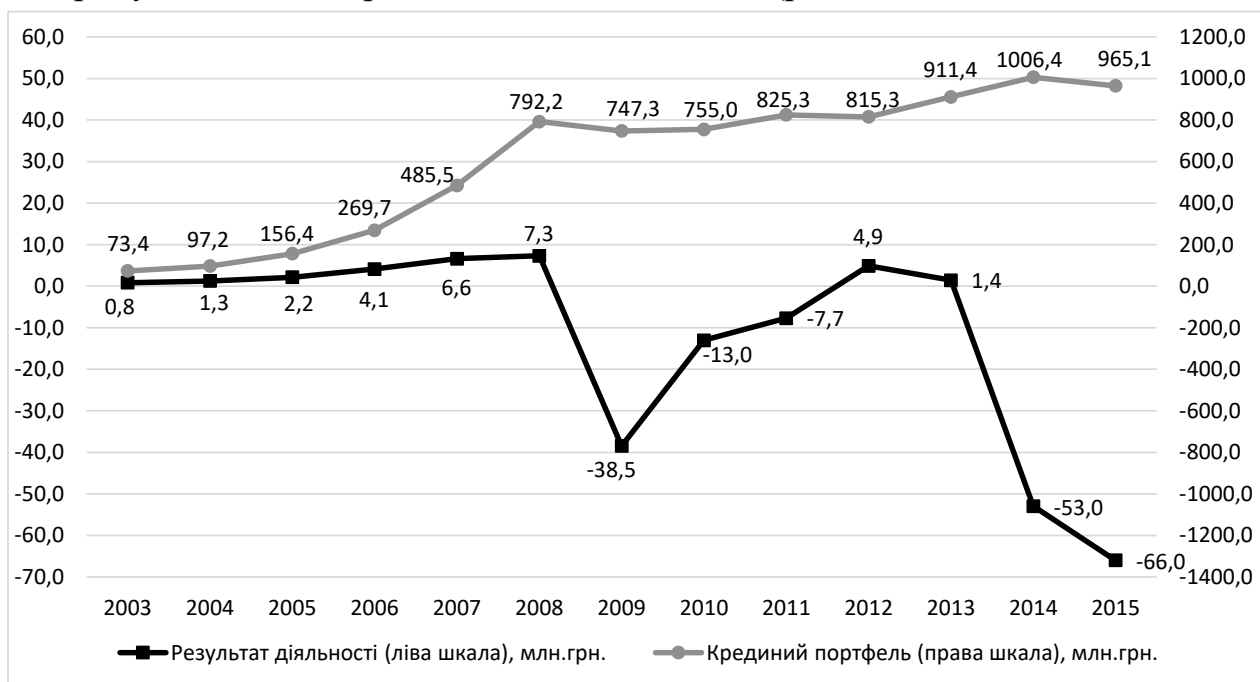


Рис. 2.18. Динаміка результатів діяльності банків та їх кредитного портфеля у 2003-2015 роках*

*Розраховано за даними офіційного сайту НБУ [128]

2. Нехтування кредитними ризиками та валютними ризиками. Можливість отримання надприбутків від кредитної діяльності іноземними банками внаслідок низької якості законодавчого поля, банківського нагляду та внесення змін до Положення «Про кредитування» (Постанова НБУ від 05.03.2003, № 79 [147]), які дозволили банкам кредитування фізичних осіб та суб'єктів господарювання-резидентів України в іноземній валюті призвело до швидкого зростання обсягів кредитування населення та підприємств в іноземній валюті.

Більше того, з метою збереження своєї конкурентоспроможності на фоні банків з іноземним капіталом, банки з українським капіталом почали активно залучати синдикувані кредити (рис. 2.19) на міжнародних фінансових ринках під порівняно низькі відсотки (3-8%), та надавати кредити в іноземній валюті з маржею 8-13%.

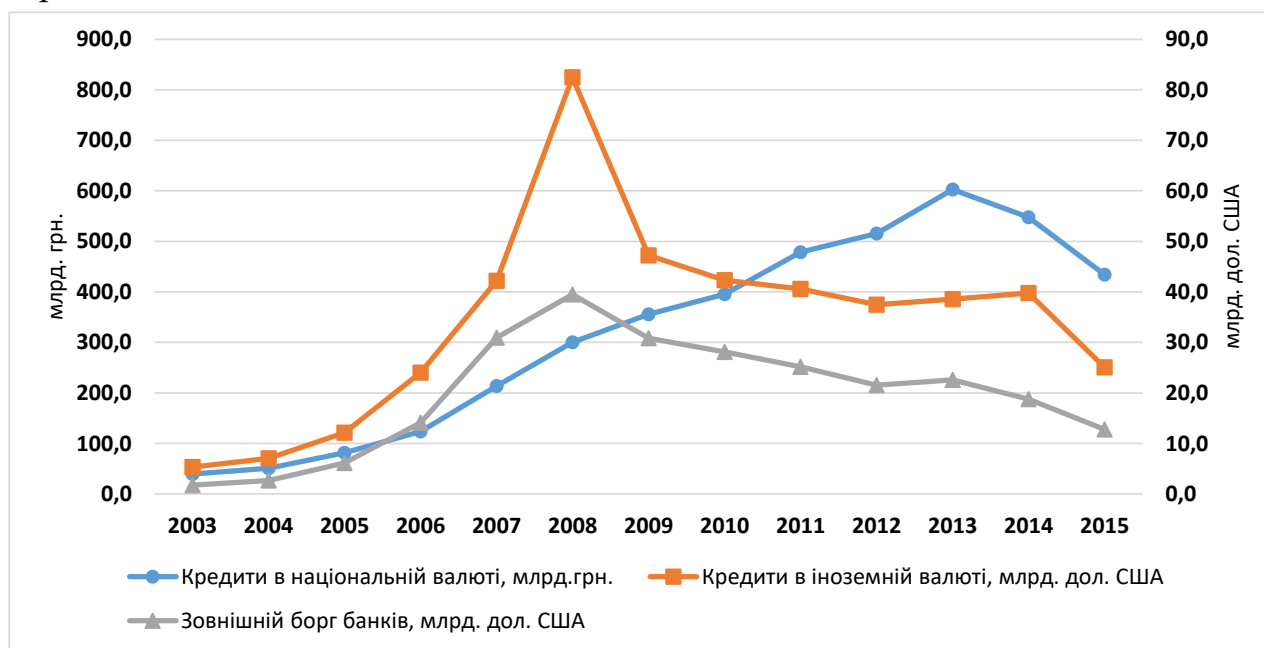


Рис. 2.19. Динаміка банківського кредитування вітчизняної економіки у розрізі валют та динаміка зовнішнього боргу банків у 2003-2015 роках

*Розраховано за даними офіційного сайту НБУ

Отримавши можливість збільшити свою прибутковість, вітчизняні комерційні банки фактично знехтували кредитними та валютними ризиками, що пізніше вилилося в кризу ліквідності. Так, споживчі кредити надавалися без належної оцінки кредитоспроможності позичальника та часто без застави, в той час як основний дохід позичальники отримували у національній валюті, що внаслідок девальвації гривні у 2008 році призвело до суттєвого зростання проблемної заборгованості та резервів за кредитними операціями (рис. 2.20) і як наслідок до падіння прибутковості. Більше того, кредитування в іноземній валюті (в т.ч. споживче) в основному спрямовувалося на кредитування придбання імпортованих товарів, що поступово позначалося на платіжному балансі країни в частині утворення його від'ємного сальдо, а це, в свою чергу, мало негативний вплив на курс гривні, а згодом на стабільність банківської системи. Ці тенденції також посилили малі обсяги кредитування реального сектору економіки.

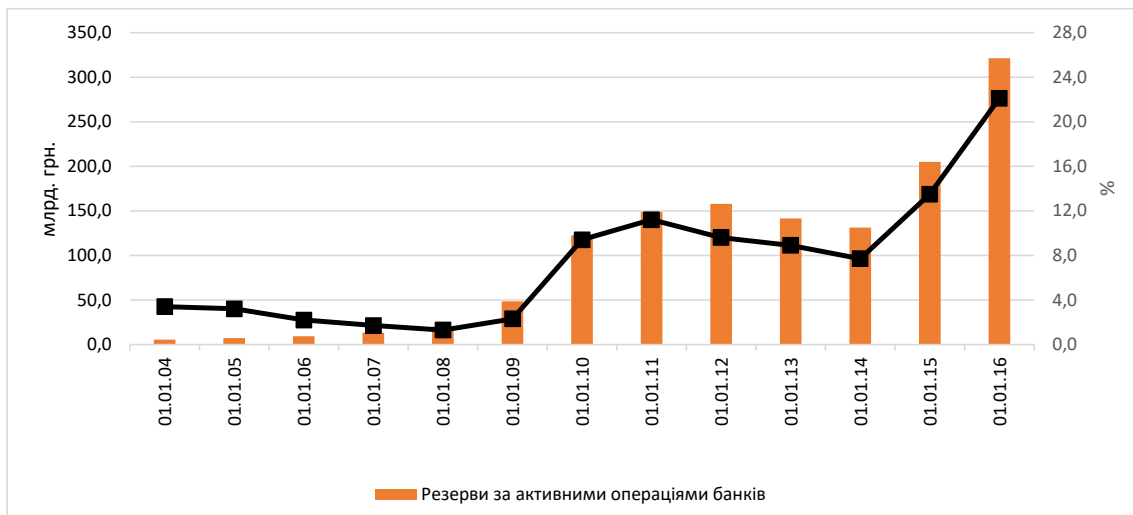


Рис. 2.20. Динаміка обсягу резервів за активними операціями банків та частки простроченої заборгованості за кредитами у 2003-2014 роках

*Розраховано за даними офіційного сайту НБУ [128]

З іншого боку, маючи доступ до дешевих синдікованих кредитів, вітчизняні банки не приділяли належної уваги депозитній політиці, наслідком чого було зростання обсягів короткострокових вкладів та депозитів в іноземній валюті, що, по-перше, значно ускладнювало управління ліквідністю банку і банківської системи в цілому в період погіршення економічної чи політичної кон'юнктури; по-друге утворився значний розрив кредитного і депозитного портфелів (рис. 2.21) в іноземній валюті, що під час девальвації мало суттєвий вплив на ліквідність банків, адже останнім не вистачало високоліквідних валютних активів для своєчасного погашення свої зобов'язань внаслідок панічного відпливу вкладів; по-третє, відсутність ощадних депозитів та строкових вкладів, оскільки відповідні правки до Цивільного кодексу України було внесено із великим запізненням, що обмежило можливості банків розробити оптимальні механізми фондування, а різке зниження доступу до іноземних кредитів тільки посилило кризу ліквідності 2008-2009 років.

Після подолання кризи ліквідності банківської системи та економіки в цілому, фактично припинилося кредитування всіх видів, однією із причин такої ситуації, на наш погляд і є короткострокова депозитна база (близько 70% депозитів банків становлять депозити «до запитання» та депозити строком до одного року), а також висока ризиковість кредитування бізнесу.

3. Недалекоглядна ресурсна політика. Власне відсутність стратегії банків на формування довгострокової ресурсної бази використовуючи внутрішні джерела фондування і є третьою проблемою в механізмі управління ліквідністю банку, яка потребує негайного вирішення.

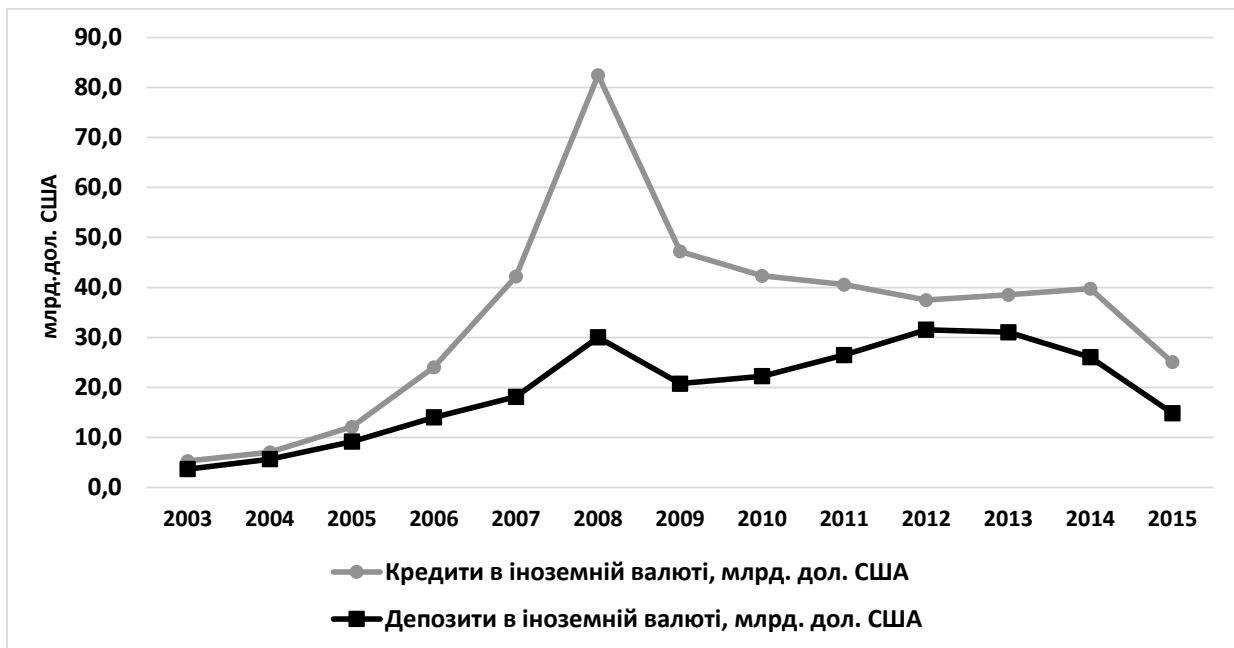


Рис. 2.22. Динаміка кредитів та депозитів в іноземній валюті наданих та залучених банками України у 2003-2014 роках*

*Розраховано за даними офіційного сайту НБУ [128]

4. Відсутність належної оцінки ризику контрагента. Після кризи 2008-2009 років стратегія банків полягала у збалансованості ризиків, прибутковості та ліквідності, однак, в умовах високої збитковості підприємств та падіння рівня життя населення банки збільшили частку коштів як в активах, так і в пасивах один одного (рис. 2.23). Такий стан речей значно підвищив імовірність виникнення ланцюгової реакції банкрутств в умовах погіршення господарської кон'юнктури, що й відбулося у 2014-2015 роках. Адже погіршення фінансового стану банку, який розмістив депозит в іншому банку, вимагатиме від останнього негайного його повернення, що може призвести до розбалансованості грошових потоків банку в якому були розміщені кошти.

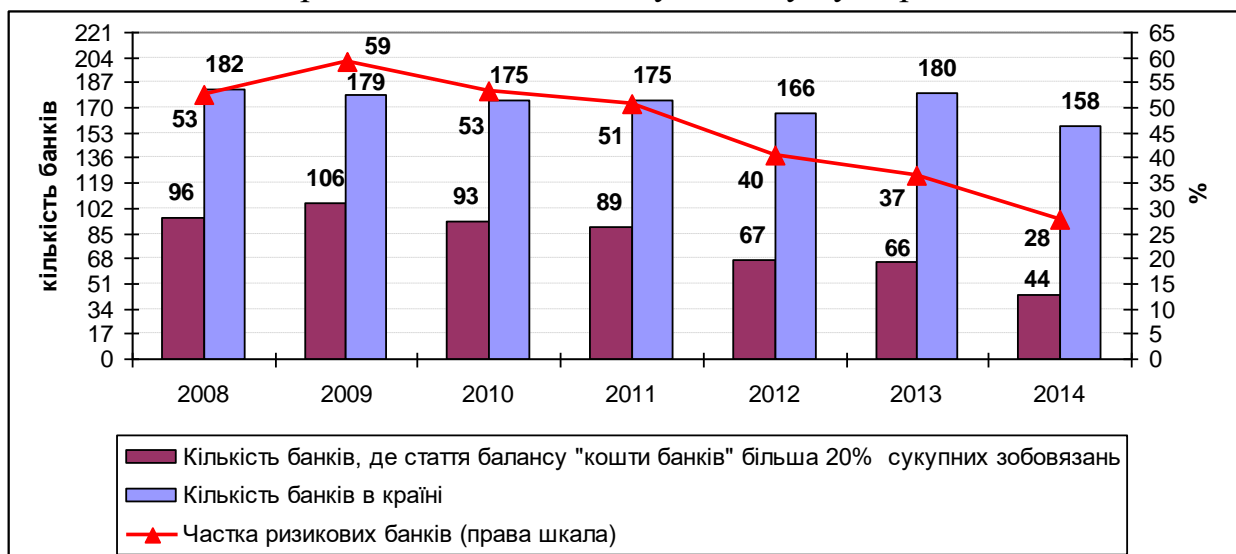


Рис. 2.23. Динаміка кількості банків, в яких сума статті балансу «кошти банків» становить більше 20% сукупних зобов'язань у 2008-2014 роках*

*Розраховано за даними офіційного сайту НБУ [128]

Варто відзначити, що 16 з 44 банків, в яких сума статті балансу «кошти банків» становила більше 20% збанкрутували у 2014 році. Банкрутство такої великої кількості банків, в яких стаття «кошти банків» займала більше 20% від сукупних зобов'язань мали негативний вплив на інші банки, що стало однією із причин «ефекту доміно».

Щодо обсягу коштів розміщених в інших банках, то із веденням політики стиснення ліквідності Національним банком України, кількість банків, які надавали великі обсяги міжбанківських кредитів зменшувалося, що свідчило про їх низький рівень ліквідності. Так, за 7 років кількість банків, в яких стаття балансу «кошти в інших банках» становила більше 25% сукупних активів, зменшилася з 27 (2008 рік) до 2 (2014 рік), що свідчить про закриття кредитних лімітів на банки контрагенти. Відтак відсутність можливості в умовах кризи, залучити депозити населення та підприємств, а також міжбанківський кредит багато банків не мали змоги знайти інші джерела фінансування ліквідності окрім кредитів рефінансування НБУ, які були вкрай дорогими, що і посилювало хвилю банкрутств.

5. Збільшення спекулятивних операцій з метою збільшення активу балансу банків задля виконання економічних нормативів. Падіння ВВП України та зростання збитковості підприємств під впливом високого податкового навантаження зумовлювало необхідність активізації кредитування реального сектору вітчизняної економіки. Однак в силу певних обставин, серед яких відсутність механізмів розподілу кредитних ризиків між державою та банками, переважна більшість банків здійснювала кредитування виключно інсайдерів та власних фінансово-промислових груп. Очевидно, що такий стан речей посилював не тільки кредитні ризики, а й ризик ліквідності, оскільки існувала висока імовірність банкрутств позичальників в умовах появи кризових явищ в економіці, а це в свою чергу, могло спричинити збільшення простроченої заборгованості та резервів за активними операціями. Власне, що і сталося під час кризи 2014-2015 років. Посилило негативний ефект впливу кредитування інсайдерів та ФПГ на стан ліквідності банків й те, що з метою виконання нормативів кредитних ризиків деякі банки вдалися до фіктивного збільшення своїх активів, а зокрема, через збільшення обсягу коштів за статтею балансу – «Інші фінансові активи».

Відповідно до міжнародних стандартів фінансового обліку за статтею балансу банку «Інші фінансові активи» обліковуються наступні види активів: дебіторська заборгованість за торговими операціями; заборгованість за фінансовим лізингом (орендою); дебіторська заборгованість за операціями з кредитовими та дебетовими картками; розрахунки за конверсійними операціями; переоцінка фінансових інструментів, що обліковуються за позабалансовими рахунками; похідні фінансові активи, що призначені для обліку хеджування; грошові кошти з обмеженим правом користування; інші кошти; резерв під знецінення. Таким чином, за даною статтею банки можуть фінансувати інсайдерів і при цьому не порушувати нормативів кредитних ризиків та інвестування.

Виконуючи операції, пов'язані зі статтею балансу «інші фінансові активи», банки можуть досягати три цілі: 1) збільшити активи з метою виконання нормативів кредитних ризиків (Н7, Н8) шляхом проведення операцій з цінними паперами і їх похідними, які мають сумнівний або фіктивний характер; 2) здійснювати спекуляції на валютному ринку шляхом укладання своп-угод та надання кредитів; 3) виведення коштів з банку перед його банкрутством або свідоме доведення до банкрутства. Такі операції мають прямий вплив на ліквідність банку, адже суттєво змінюють структуру ліквідних активів за строками та рівнем ризику, більше того, можуть спричинити непередбачену втрату активів.

Оскільки, за даними фінансової звітності банків, більша частка коштів від операцій, пов'язаних із статтею «інші фінансові активи», розміщені в цінні папери та конверсійні операції, то враховуючи, що оптимальне значення коефіцієнта концентрації активів розміщених в цінні папери або спекулятивні операції повинно становити 0,10-0,12, вважаємо за необхідне дослідити фінансовий стан та рівень виконання нормативів кредитних ризиків тих банків, в яких обсяг коштів за статтею інші фінансові активи рівний або більший 15% сукупних активів (додаток Ф).

Виходячи із проведеного нами дослідження 32 банки за останні 5 років, хоча б один раз проводили спекулятивні операції за статтею «інші фінансові активи» і в умовах погіршення фінансової кон'юнктури піддалися ризику втрати активів, що, відповідно, мало негативний ефект на їх ліквідність, адже втрата можливості своєчасно повернути вкладені активи не дозволило банкам не тільки погасити свої зобов'язання, а й виконати нормативи для отримання кредитів рефінансування. Таким чином, збільшення спекулятивних активів з метою фінансування інсайдерів, в кінцевому підсумку стало однією із причин банкрутства 17 з 32 банків, які проводили сумнівні фінансові операції. Більше того, ще 8 банків протягом 2014 року отримало великі суми кредитів рефінансування (терміном більше 30 днів) порівняно з обсягом їх власного капіталу.

Таким чином, врахування ризику контрагента та ризику втрати активів є одним із завдань банків при розробленні стрес-тестів. Тим більше в ситуації, коли відповідно до проведеного нами дослідження (додаток Т), тільки 5 із 40 банків-респондентів розробляють 3 і більше сценарії стрес-тестування.

6. Неєфективна комунікаційна політика. Поширення недостовірних чуток про той чи інший банк у засобах масової інформації під впливом панічних настроїв населення мали негативний вплив на репутацію не тільки одного банку, а всієї банківської системи, що в кінцевому підсумку призвело до відтоку депозитів. Погіршення репутації банківської системи в умовах розгортання кризових явищ в економіці вимагало від банків організації належної інформаційної політики, спрямованої на спростування різного роду чуток, проведення роз'яснювальної роботи як через регіональні, так і через загальнонаціональні ЗМІ, соціальні мережі та безпосередні зустрічі з клієнтами.

Підсумовуючи вищевикладене, можна зробити висновок, що управління ліквідністю комерційних банків на макрорівні є органічним поєднанням і

доповненням макрорівня, оскільки на нього впливає центральний банк, діючи через свої інструменти адміністративного (нормативи ліквідності, нормативно-правові акти, директиви) і ринкового характеру, які застосовуються після аналізу стану ліквідності на макрорівні. Відтак, макро і мікрорівні управління ліквідністю банківської системи повинні існувати не відособлено, а як єдине ціле, утворюючи єдину схему, єдині алгоритми управління спрямовані на забезпечення достатнього обсягу ліквідних коштів банків, який дозволить їм виконувати функції фінансового посередництва. Не зважаючи на те, що комерційні банки мають достатньо ефективні і комплексні системи управління ліквідністю, потребує оптимізації управління ліквідністю банківської системи на макрорівні, а саме в частині оптимального співвідношення інструментів управління ліквідністю з метою підтримання позитивного значення показника вільної ліквідності, що і буде відображено в наступному розділі.

2.3. Оптимізаційна модель управління ліквідністю банківської системи України

У вітчизняній та зарубіжній науковій літературі є достатньо велика кількість рекомендацій та пропозицій щодо удосконалення управління банківською ліквідністю, які ґрунтуються як на теоретичних, так і на математико-статистичних моделях. Зазначені моделі, в основному, орієнтовані на розрахунок оптимальних значень показників ліквідності [27], співвідношення певних статей активу і пасиву балансу [16], обсягу депозитів до запитання [107] комерційних банків, а не вцілому банківської системи. Щодо моделювання управління ліквідністю банківської системи, то існуючі моделі спрямовані на пошук оптимального обсягу ліквідності [18] чи оптимального обсягу вільної ліквідності [49], однак вони нехтують інструментами управління ліквідністю чи їх індикативними значеннями, що не дає змоги побудувати ефективну стратегію управління та знайти оптимальне співвідношення даних інструментів. Тому, на наш погляд, основний напрямок моделювання управління ліквідністю банківської системи повинен бути спрямований на пошук оптимального співвідношення інструментів управління ліквідністю (ставка рефінансування, норма обов'язкового резервування, інтервенції на валютний ринок та операції з мобілізації коштів банків на депозитні сертифікати), оскільки саме завдяки ефективному застосуванню даних інструментів можливим є досягнення оптимального обсягу ліквідності (чи вільної ліквідності), яка, між іншим, є абстрактним і динамічним поняттям, що важко математично виразити.

Відтак, на сьогоднішній день, коли економіка України перебуває в стані кризи, надзвичайно важливим є моделювання оптимального співвідношення інструментів управління ліквідністю з метою досягнення позитивного значення показника вільної ліквідності, що дозволить банківській системі безперервно виконувати функції фінансового посередництва, а також спонукатиме банки до кредитування реального сектору економіки.

Однак, перш ніж перейти до побудови оптимізаційної моделі управління ліквідністю банківської системи України необхідно проаналізувати ефективність застосування інструментів управління ліквідністю на чотирьох етапах розвитку вітчизняної економіки та банківської системи зокрема: 1) до кризовий період (період економічного піднесення та кредитного буму з січня 2007 по вересень 2008 року); 2) період кризи з жовтня 2008 по грудень 2010 року; 3) період стагнації з січня 2011 по грудень 2013 року; 4) період кризи (політична та економічна криза спричинені революційною зміною влади та військовими діями на Донбасі) з грудня 2013 і до сьогодні.

Провівши аналіз показників ліквідності комерційних банків та темпів приросту кредитування реального сектору економіки, можна зробити висновок, що оптимальним обсягом вільної ліквідності буде обсяг вільних коштів на коррахунках комерційних банків (обсяг коштів на коррахунках загальний – обсяг коштів в обов'язкових резервах = вільна ліквідність) в межах від 7 до 10 млрд. грн. (рис. 2.24), що дозволить банкам здійснювати кредитування реального сектору та безперебійно виконувати платежі.

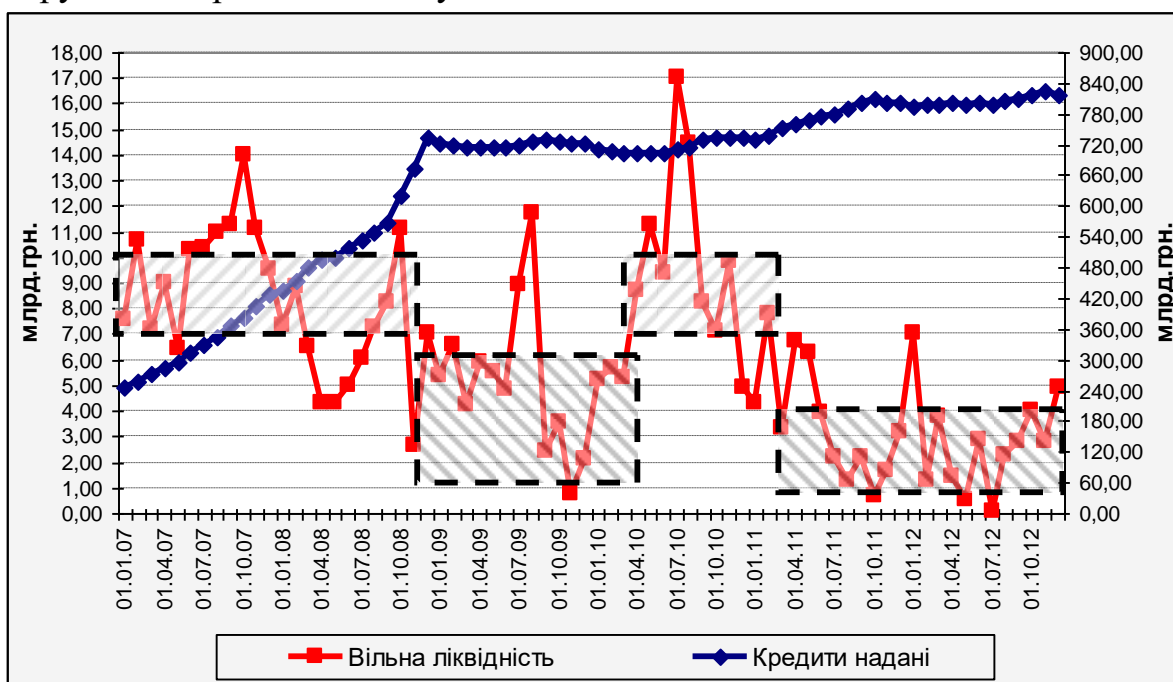


Рис. 2.24. Динаміка обсягів вільної ліквідності банківської системи та наданих кредитів комерційними банками у 2007-2012 роках*

*Розраховано за даними офіційного сайту НБУ [128]

Однак варто зазначити, що при аналізі взаємозв'язку ринкових інструментів управління ліквідністю з показником вільної ліквідності не потрібно нехтувати станом ділового клімату в державі і за кордоном, а також рівнем довіри до банківської системи з боку економічних агентів, який відображається на динаміці обсягу депозитів.

Використовуючи потужний апарат кореляційного аналізу, а саме: крос кореляцію, яка дає можливість визначити домінуючі кореляції між двома процесами, визначимо рівні впливу ринкових інструментів управління

ліквідністю банківської системи на обсяг вільної ліквідності комерційних банків. Отримані результати зводимо в наступну таблицю (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Коефіцієнти кореляції між інструментами управління ліквідністю та показником вільної ліквідності в докризовий період (січень 2007-вересень 2008)

Показники		0	1	2	3	4	5	6
		період	місяць	місяць	місяць	місяць	місяць	місяць
		0	1	2	3	4	5	6
Середньозважена ставка рефінансування, %	X1	-0,7321	-0,6304	-0,5349	-0,2984	-0,1561	0,0499	0,3109
Норма обов'язкових резервів (середня за видами резервування, в нац. валюті), %	X2	0,6414	0,5137	0,3392	0,2031	0,0812	0,0222	-
Норма обов'язкових резервів (середня за видами резервування, в ін. валюті), %	X3	0,6414	0,5137	0,3392	0,2031	0,0812	0,0222	-
Обсяг коштів на депозитних сертифікатах, млрд. грн.	X4	0,1941	-0,1914	-0,0904	-0,1212	-0,1573	-0,1522	0,1454
Сальдо валютних інтервенцій НБУ, млрд. дол. США	X5	0,1105	0,3423	0,6511	0,5784	0,4775	0,2360	-0,0258
Обсяг депозитів залучених банками, млрд.грн.	X6	-0,4591	-0,5200	-0,5200	-0,6146	-0,6269	-0,7358	-0,7253

Як видно з таблиці 2.2, дієвість основних інструментів управління ліквідністю банківської системи є досить суттєвим в нульовому (тобто в поточному місяці) та наступному місяці після поточного, тобто часовий лаг впливу середньозваженої ставки рефінансування та норми обов'язкового резервування на обсяг вільної ліквідності становить один місяць, що дає підстави стверджувати про достатню гнучкість та чутливість інструментів управління ліквідністю банківської системи в докризовий період. Досить суттєвий вплив на обсяг вільної ліквідності має і обсяг депозитів та його темп приросту, що підкреслює високий рівень довіри до банківської системи з боку економічних агентів в докризовий період. Щодо сальдо валютних інтервенцій, то позитивний його показник (більше куплено валюти ніж продано) свідчить про наповненість ринку ліквідними коштами в національній валюті, а отже, і про зростання, хоча й не суттєве, обсягу вільної ліквідності. Обсяг коштів вилучених з банківської системи на депозитні сертифікати практично не має впливу на стан ліквідності банківської системи.

Результати кореляційно-регресійного аналізу взаємозв'язку інструментів управління ліквідністю банківської системи, обсягу депозитів та показника вільної ліквідності банківської системи в докризовий період можна описати за допомогою лінійної багатofакторної економіко-математичної моделі виду:

$$y_1 = -1,1787x_1 + 6,5244x_2 + 0,0280x_3 + 0,5311x_4 + 0,0593x_5 - 21,818, \quad (1)$$

де: y_1 – стан вільної ліквідності в докризовий період, млрд. грн.; x_1 – середньозважена ставка рефінансування; x_2 – норма обов'язкового резервування (середня за видами резервування, в іноземній валюті); x_3 – обсяг коштів на

депозитних сертифікатах; x_4 – сальдо валютних інтервенцій НБУ; x_5 – обсяг депозитів в банківській системі.

Нагромадження внутрішніх дисбалансів розвитку економіки, її структурної недосконалості та вразливості до зовнішніх шоків, неузгодженості монетарної і фіскальної політики, а також несвоєчасність дій НБУ стали основними причинами розгортання фінансово-економічної кризи в Україні. Власне «вихід» з валютного ринку НБУ у вересні 2008 року та бажання отримати надприбутки вітчизняними комерційними банками за рахунок валютних спекуляцій призвело до ажіотажного попиту на іноземну валюту і, як наслідок, спричинило різку девальвацію гривні, що, фактично, мало катастрофічні наслідки для вітчизняної економіки. В першу чергу, девальвація позначилася на інфляційній динаміці, ліквідності банківської системи, а також була однією з причин виникнення проблемної заборгованості, передусім, за кредитами в іноземній валюті, обсяг яких на момент виникнення кризи перевищив 50% кредитного портфеля банківської системи. Наслідком масового вилучення депозитів, зростання проблемної заборгованості, зростання вартості активів на міжнародних ринках грошей і капіталів стала криза ліквідності банківської системи України (рис. 2.25).

Як бачимо з рисунку 2.25, чиста ліквідна позиція банківської системи сягнула свого історичного мінімуму і становила -25,47 млрд. грн., а обсяг коштів на кореспондентських рахунках, у жовтні 2008 року, дорівнював 2,62 млрд. грн. Така ситуація призвела до різкого скорочення обсягу кредитування комерційними банками економічних агентів поглибивши дисбаланси розвитку національної економіки взагалі, і грошово-кредитного ринку зокрема.

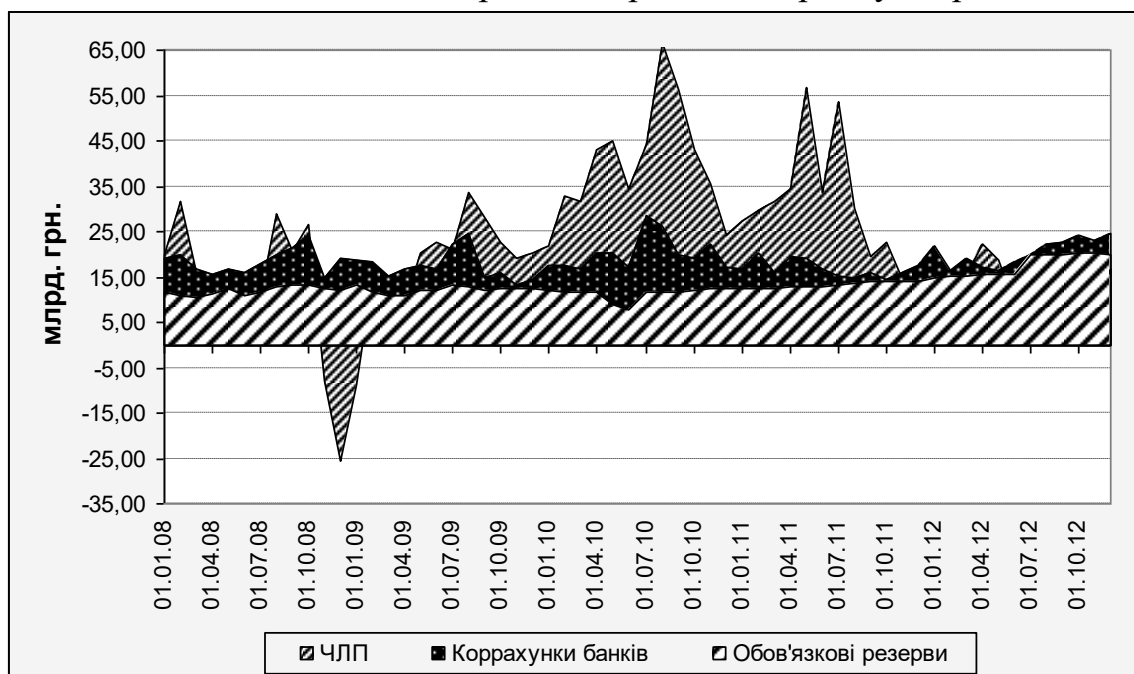


Рис. 2.25. Динаміка деяких показників ліквідності банківської системи України у 2008-2012 роках*

*Розраховано за даними офіційного сайту НБУ [128]

Такий стан речей, вимагав від НБУ застосування всіх інструментів грошово-кредитної політики і наглядово-контрольних функцій для врегулювання ситуації з ліквідністю банківської системи та економіки в цілому. Реагуючи на кризу ліквідності, НБУ знизив облікову ставку з 12 % до 11% у 2009 році, а впродовж наступних років до 7,5% станом на 01.01.2013, застосував механізм рефінансування комерційних банків, а також переглянув норми обов'язкових резервів в сторону зниження до 0% в національній валюті та 9-10% в іноземній валюті, що мало, на думку НБУ, призвести до зниження рівня доларизації пасивів банків.

Однак, НБУ, здійснюючи управління ліквідністю в умовах кризи, дещо знехтував котрольно-наглядовими функціями, що призвело до використання комерційними банками коштів рефінансування для спекуляцій на валютному ринку, а це в свою чергу значно посилило тиск на курс гривні. Більше того, ефективність інструментів управління ліквідністю банківської системи в умовах кризи була досить низькою, оскільки:

по-перше, політика обов'язкових резервів уже сягнула граничних меж ефективності використання, що пов'язано із порівняно низькими нормами резервування, які не справляють стимулюючий чи дестимулюючий вплив на кредитну активність банківських установ, а також із наявністю у них значних обсягів вторинних резервів, що істотно підвищує ліквідність банків та робить їх спроможними практично не реагувати на будь-які зміни резервної політики НБУ. Відтак, зміна величини резервних коштів банків практично не впливає як на динаміку готівкової маси в обігу, так і на кредитну активність банків;

по-друге, активне впровадження операцій на відкритому ринку було неможливим з огляду на порівняно незначні масштаби ринку державних запозичень, що є наслідком фінансової кризи 1998 і 2008 рр. та не дозволяє НБУ широко використовувати купівлю-продаж державних цінних паперів як інструменту управління ліквідністю комерційних банків. Масштаби здійснюваних НБУ операцій із розміщення державних цінних паперів на відкритому ринку не йдуть ні в яке порівняння навіть із обсягами міжбанківського кредитування. А між тим, у розвинутих економіках це чи не найголовніший інструмент центрального банку з управління ліквідністю;

по-третє, облікова ставка Національного банку України виступала, по суті, номінальним індикатором і суттєвого впливу на вартість кредитних ресурсів не мала хоча б тому, що вартість кредитів рефінансування визначається ставками рефінансування, які в пік кризи відрізнялися від облікової ставки на 8-10 процентних пункти;

по-четверте, механізм рефінансування НБУ в мовах кризи був непрозорим, оскільки незрозумілим було надання кредитів рефінансування окремим банками, які представляють певні фінансово-промислові групи.

Головним інструментом монетарної політики під час кризових явищ в економіці була реалізація валютно-курсової політики, коли шляхом валютних інтервенцій та адміністративних обмежень вдалося стабілізувати обмінний курс гривні по відношенню до долара США. Проте, вирішивши питання стабільності

національної грошової одиниці, Національний банк не зміг створити імпульс для економічного зростання.

Починаючи з 2010 року, банківська система України, як і вся економіка, перейшла від кризового стану в стан стагнації, чому посприяло стабілізація курсу гривні, зростання довіри економічних агентів до банків, зниження інфляції. Покращення соціально-економічного стану країни сприяло утворенню надлишку ліквідності у банківській системі, який за відповідних обставин міг перетворитися у досить великий внутрішній ресурс для відновлення кредитування реального сектору економіки. Однак, зважаючи на високу ризиковість економіки, – близько 50% підприємств були збитковими, високе податкове навантаження, низьку рентабельність внутрішнього виробника, комерційні банки почали відновлювати споживче кредитування, а також використовувати надлишкові ліквідні кошти для спекуляцій на валютному ринку. Відтак, з метою недопущення спекуляцій на валютному ринку та вирівнювання сальдо платіжного балансу, НБУ почав вилучати надлишкову ліквідність на депозитні сертифікати, вилучивши за 2010-2011 роки 425 млрд. грн.

Свідченням зниження ефективності управління ліквідністю банківської системи в кризовий період є проведений нами кроскореляційний аналіз взаємозв'язку інструментів управління ліквідністю та обсягу вільної ліквідності, що відображено в таблиці 2.3.

Таблиця 2.3

Коефіцієнти кроскореляції між інструментами управління ліквідністю банківської системи та показником вільної ліквідності у кризовий період (жовтень 2008-грудень 2010)

Показники		0	1	2	3	4	5	6
		період	місяць	місяць	місяць	місяць	місяць	місяць
		0	1	2	3	4	5	6
Середньозважена ставка рефінансування, %	X1	-0,3883	-0,4873	-0,3671	-0,4658	-0,4539	-0,4532	-0,4127
Норма обов'язкових резервів (середня за видами резервування, в ін. валюті), %	X2	0,1437	0,2524	0,2365	0,1929	0,0523	0,1602	0,2058
Обсяг коштів на депозитних сертифікатах, млрд. грн.	X3	-0,5116	-0,3795	-0,4176	-0,4331	-0,1916	-0,2044	-0,0667
Сальдо валютних інтервенцій НБУ, млрд. дол. США	X4	0,4920	0,4162	0,4700	0,2798	0,1817	0,1289	0,2036
Обсяг депозитів залучених банками, млрд.грн.	X5	0,3918	0,3054	0,2137	0,1474	0,0608	0,0712	0,2858

Аналіз отриманих результатів чітко показує, що лаг впливу середньої ставки рефінансування на обсяг вільної ліквідності змістився з 1 місяця на третій місяць, тобто найбільший ефект ставки рефінансування прослідковується через 1 і через 3 місяці після її зміни. Що ж стосується норми обов'язкового резервування, то зниження норми резервування в національній валюті до 0% та підвищення норми резервування в іноземній валюті в середньому до 4,5%

практично не мало ніякого стимулюючого чи дестимулюючого впливу на обсяг вільної ліквідності.

Водночас зріс вплив сальдо валютних інтервенцій на обсяг ліквідності, адже зростання негативного сальдо призводить до вилучення гривневої ліквідності, тому в даному випадку зростання позитивного значення коефіцієнта кореляції означає зниження показника вільної ліквідності, оскільки сальдо є негативним. Збільшення ж коштів на депозитних сертифікатах та уповільнення темпів приросту депозитів в банках сприяли зниженню обсягу вільної ліквідності.

За допомогою програмних засобів Excel створюємо лінійну багатofакторну економіко-математичну модель монетарної політики в умовах кризи (2):

$$y_2 = 0,1788x_1 - 1,9698x_2 - 0,1404x_3 + 1,4301x_4 + 0,0333x_5 + 2,2790 \quad (2)$$

де: y_2 – стан вільної ліквідності в умовах кризи; x_1 – середньозважена ставка рефінансування; x_2 – норма обов’язкового резервування (середня за видами резервування, в іноземній валюті); x_3 – обсяг коштів на депозитних сертифікатах; x_4 – сальдо валютних інтервенцій НБУ; x_5 – обсяг депозитів в банківській системі.

Вилучення надлишкової ліквідності з банківської системи для підтримки стабільного валютного курсу та вирівнювання сальдо платіжного балансу (рис. 2.26) за рахунок золотовалютних резервів було ризиковим як для національної економіки, так і для банківської системи зокрема, адже це поступово призвело до замороження кредитування, а також суттєвого зниження обсягів золотовалютних резервів, що й вилилося у валютну кризу 2014 року.

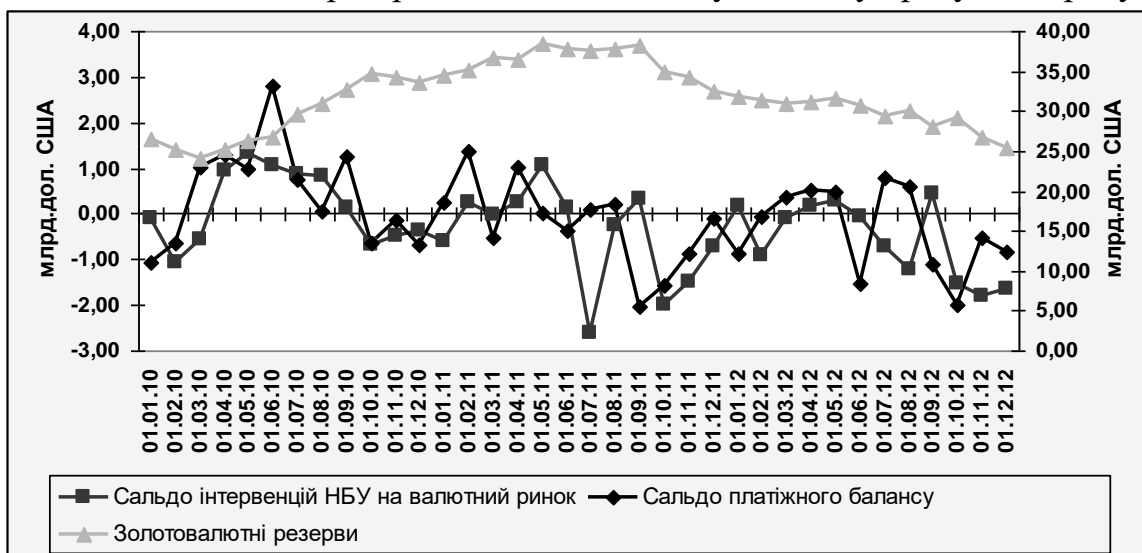


Рис. 2.26. Динаміка інтервенцій НБУ на валютний ринок, сальдо платіжного балансу та золотовалютних резервів у 2010-2012 роках*

*Розраховано за даними офіційного сайту НБУ [128]

Аналіз графіків на рис. 2.26 засвідчує, що підтримка валютного курсу та вирівнювання сальдо платіжного балансу призвело до виснаження золотовалютних резервів та створило ризики невиконання зобов’язань НБУ

перед Міжнародним валютним фондом щодо погашення кредитів «стенд-бай» та ризику технічного дефолту України, оскільки обсяг золотовалютних резервів повинен забезпечувати обсяг вартості імпорту за 3 останніх місяці. Таким чином, така валютна політика в перспективі могла призвести до зниження ліквідності НБУ та міжнародної ліквідності України як держави, що фактично відбулося у 2014 році. Більше того, реалізуючи валютну політику, направлену на підтримку стабільності валютного курсу, що дозволяє підтримувати мінімальний рівень інфляції, НБУ вилучає гривневу ліквідність з банківської системи, а це, в кінцевому підсумку, може спричинити голод ліквідності.

Що ж стосується управління ліквідністю банківської системи України у 2012 – середини 2013 року, то НБУ з метою регулювання процентних ставок за кредитами, а отже і забезпечення дешевими ліквідними ресурсами комерційних банків знизив до мінімуму як облікову ставку, так і ставки рефінансування (рис. 2.27).

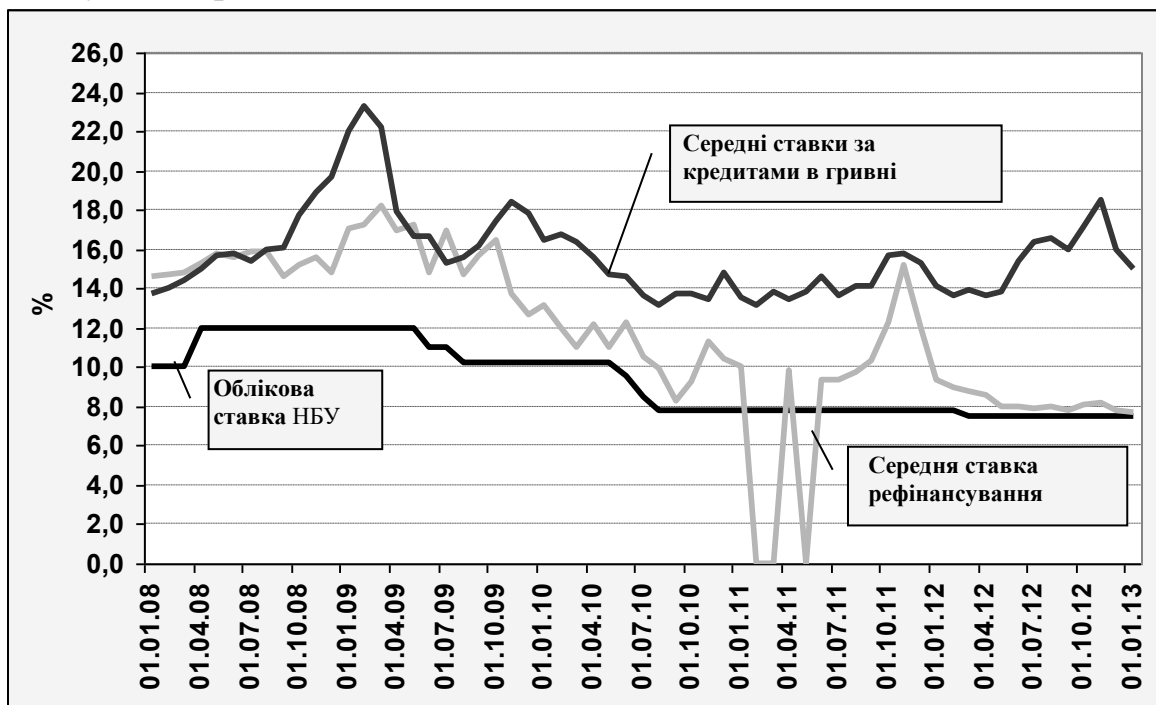


Рис. 2.27. Динаміка облікової ставки, середньої ставки рефінансування та середньої ставки за кредитами наданими банками у 2008-2012 роках

*Розраховано за даними офіційного сайту НБУ [128]

Графіки рис. 2.27, наводять на такий висновок: внаслідок спрямованості валютної політики на підтримку валютного курсу, будь-якою ціною, знизило ефективність процентної політики НБУ, адже зниження ставок рефінансування, практично до історичного мінімуму, не сприяли зниженню ставок за кредитами наданими в економіку, оскільки: а) вільні гривневі ліквідні кошти вилучалися або на депозитні сертифікати, або шляхом валютних інтервенцій; б) високі кредитні ризики; в) короткострокова ресурсна база; г) високий фіскальний тиск на підприємства. Таким чином, реальна ефективна ставка відсотка за кредитами для корпоративного сектору коливалася в межах від 19,5% до 29% річних в

залежності від цілі кредитування, тоді як середня ставка рефінансування становила 8-9%.

Ефективність управління ліквідністю банківської системи України в умовах стагнації відобразимо за допомогою кореляційно-регресійного аналізу (табл. 2.4).

Таблиця 2.4

Коефіцієнти кореляції між інструментами управління ліквідністю банківської системи та показником вільної ліквідності в період стагнації (січень 2011-листопад 2013)

Показники		0 період	1 місяць	2 місяць	3 місяць	4 місяць	5 місяць	6 місяць
		0	1	2	3	4	5	6
Середньозважена ставка рефінансування, %	X1	-0,1422	-0,1395	-0,0843	0,0168	0,0725	-0,0314	-0,0533
Норма обов'язкових резервів (середня за видами резервування, в ін. валюті), %	X2	0,0712	0,1621	0,2784	0,3448	0,4589	0,5704	0,5567
Обсяг коштів на депозитних сертифікатах, млрд. грн.	X3	-0,1938	0,0802	0,2061	0,2321	0,1300	0,1606	0,0848
Сальдо валютних інтервенцій НБУ, млрд. дол. США	X4	0,0510	-0,2056	-0,2763	-0,0719	-0,0782	-0,2471	-0,0699
Обсяг депозитів залучених банками, млрд.грн.	X5	0,2817	0,2522	0,3554	0,3180	0,4466	0,5840	0,5750

Таблиця 2.4 показує, що ефективність впливу середньозваженої ставки рефінансування на обсяг вільної ліквідності є вкрай низькою і, фактично, рівною нулю. Спостерігається і зростання впливу обсягу норми обов'язкового резервування, однак, на нашу думку, даний вплив є не так стимулюючим, як «бар'єром для подолання», адже складається враження, що банки збільшували свою ліквідність тільки для отримання позитивного значення показника вільної ліквідності. Знизився вплив обсягу коштів на депозитних сертифікатах та сальдо валютних інтервенцій, що на наш погляд, пояснюється «голодом ліквідності» в банківській системі, які не мають достатньо коштів як для купівлі іноземної валюти, так і для розміщення на депозитних сертифікатах, а тим більше на кредитному ринку. Позитивний вплив на стан ліквідності має приріст депозитів, що пояснюється не стільки відновленням довіри до банківської системи з боку економічних агентів, стільки браком джерел ліквідності для банків, які з метою підтримки свого безперебійного функціонування підвищують ставки на депозити.

Економіко-математична багатофакторна лінійна модель управління ліквідністю банківської системи в період стагнації буде наступною (3):

$$y_3 = -0,0773x_1 - 1,7510x_2 + 0,0059x_3 - 0,5109x_4 + 0,0583x_5 - 11,3275 \quad (3)$$

де: y_3 – стан вільної ліквідності в умовах стагнації економіки; x_1 – середньозважена ставка рефінансування; x_2 – норма обов'язкового резервування (середня за видами резервування, в іноземній валюті); x_3 – обсяг коштів на

деPOSITИХ СЕРТИФІКАТАХ; x_4 – сальдо валютних інтервенцій НБУ; x_5 – обсяг депозитів в банківській системі.

Аналізуючи особливості реалізації грошово-кредитної та валютної політики Національного банку в період стагнації, не варто відкидати той факт, що НБУ в деякій мірі був заручником ситуації, коли чинниками інфляції є немонетарні складові, а втримувати її рівень доводиться монетарними методами. Відтак спрямованість НБУ на підтримку, будь-якою ціною, стабільного обмінного курсу гривні до долара США було вимушеною дією, власне як і стиснення ліквідності банківської системи України.

Що ж стосується нового витка кризових явищ 2014-2015 років, то вони є наслідками не стільки політичних та військових подій, як наслідками значних структурних дисбалансів вітчизняної економіки, банківської системи, а також наслідками неефективної загальноекономічної політики держави. Як зазначалося в підрозділі 2.1 монографії, грошово-кредитна політика та політика управління ліквідністю банківської системи в період кризи 2014-2015 років були вкрай неефективними, що підтверджується непідготовленим переходом до режиму таргетування інфляції та неефективністю процентної політики. Свідченням неефективності управління ліквідністю банківської системи в період кризи 2014-2015 років є дані кореляційного аналізу (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Коефіцієнти кроскореляції між інструментами управління ліквідністю банківської системи та показником вільної ліквідності в період кризи (січень 2013-вересень 2015)

Показники		0	1	2	3	4	5	6
		період	місяць	місяць	місяць	місяць	місяць	місяць
		0	1	2	3	4	5	6
Середньозважена ставка рефінансування, %	$X1$	-0,7897	-0,8087	-0,7400	-0,7085	-0,7291	-0,6303	-0,7897
Норма обов'язкових резервів (середня за видами резервування, в ін. валюті), %	$X2$	0,6770	0,7451	0,7154	0,5353	0,5231	0,4761	0,6770
Обсяг коштів на депозитних сертифікатах, млрд. грн.	$X3$	-0,5697	-0,5763	-0,7545	-0,4382	-0,2951	-0,4453	-0,5697
Сальдо валютних інтервенцій НБУ, млрд. дол. США	$X4$	-0,3868	-0,5809	-0,3443	-0,3443	-0,2712	-0,1234	-0,3868
Обсяг депозитів залучених банками, млрд.грн.	$X5$	0,8305	0,6829	0,5893	0,5212	0,4066	0,4547	0,8305

Як видно з табл. 2.5, вплив інструментів управління ліквідністю на вільну ліквідність є протилежним до теоретичних постулатів політики монетаризму. Так, досить сильний зв'язок прослідковується між ставками рефінансування та вільною ліквідністю, що відображає зменшення ліквідності при підвищенні ставки рефінансування і навпаки. Підвищення ставки рефінансування в умовах кризи не сприяє ефективній роботі банківської системи, а навпаки обмежує можливості для нормального функціонування, що також позначається на обсягах кредитування економіки. Хоча, в даному випадку, метою НБУ було зниження інфляції, чого не вдалося досягнути (рівень інфляції за 2014 рік склав 24,9%)

Прямий, а не обернено пропорційний вплив на вільну ліквідність має норма обов'язкових резервів, що підтверджує низьку дієвість цього інструмента управління ліквідністю. Досить суттєвий вплив на зменшення ліквідності має зростання обсягу коштів на депозитних сертифікатах НБУ, помірний вплив на вільну ліквідність мають інтервенції НБУ на валютний ринок, що підтверджує нерівномірний доступ до валютного ринку вітчизняних банків. Досить сильний зв'язок існує між обсягами депозитів та вільною ліквідністю, що відображає зниження ліквідності при зниженні обсягів депозитів і навпаки.

Таким чином, виходячи з аналізу ефективності застосування інструментів управління ліквідності та встановлення їх індикативних значень, виникає необхідність побудови оптимізаційної моделі управління ліквідністю банківської системи з метою пошуку оптимального співвідношення даних інструментів, які будуть спрямовані на досягнення позитивного значення показника вільної ліквідності, що дозволить банківській системі ефективно виконувати функції фінансового посередництва, зокрема кредитування реального сектору економіки.

Так, побудуємо оптимізаційні економіко-математичні моделі виду виробничої функції (4), за допомогою яких можна регулювати ефективність інструментів управління ліквідністю, які мають найбільший вплив на показник вільної ліквідності, передусім середньозваженої ставки рефінансування (як ставки на основі якої формуються ціни на кредити рефінансування, і яка є більш гнучкішою, ніж облікова ставка) та норми обов'язкового резервування, для чотирьох досліджуваних періодів.

$$y = a_0 \prod_{i=1}^n x_i^{a_i}, i = \overline{1,4}, \quad (4)$$

де y – вільна ліквідність, млрд. грн.; x_1 – середньозважена ставка рефінансування, %; x_2 – норма обов'язкового резервування, %; x_3 – обсяг коштів на депозитних сертифікатах в НБУ, млрд. грн.; x_4 – сальдо валютних інтервенцій НБУ, млрд. дол. США; a_1, a_2, a_3, a_4 – коефіцієнти еластичності.

Виробнича функція (4) побудована на базі статистичних даних за період з 01.01.2007 року по 01.09.2008 року за допомогою пакету “Аналіз даних”, EXCEL. Провівши наступні математичні перетворення моделі, отримуємо

співвідношення зміни значення показника вільної ліквідності, $\frac{y_1}{y}$, яке використовуємо для побудови імітаційної таблиці (табл. 2.6).

$$y_1 = a_0 (k_1 x_1)^{a_1} (k_2 x_2)^{a_2} x_3^{a_3} x_4^{a_4};$$

$$y_1 = a_0 (0,9 x_1)^{a_1} (x_2)^{a_2} x_3^{a_3} x_4^{a_4};$$

$$y_1 = a_0 \times 0.9^{a_1} \times x_1^{a_1} \times 1^{a_2} \times x_2^{a_2} \times x_3^{a_3} \times x_4^{a_4};$$

$$\frac{y_1}{y} = \frac{a_0 \times 0.9^{a_1} \times x_1^{a_1} \times 1^{a_2} \times x_2^{a_2} \times x_3^{a_3} \times x_4^{a_4}}{a_0 \times x_1^{a_1} \times x_2^{a_2} \times x_3^{a_3} \times x_4^{a_4}} = 0.9^{a_1} \times 1^{a_2}.$$

При заповненні імітаційної таблиці значення x_3 , x_4 вважаємо фіксованими, а величини x_1 і x_2 змінюємо в заданому нами порядку (з інтервалом величиною 1%).

Таблиця 2.6

Імітаційне моделювання політики управління ліквідністю банківської системи України в докризовий період

Динаміка зміни значення норми обов'язкового резервування	Динаміка зміни значення середньозваженої ставки рефінансування												
	1,01	1,0	0,99	0,98	0,97	0,96	0,95	0,94	0,93	0,92	0,91	0,90	
1,01	1,015	1,022	1,030	1,037	1,045	1,052	1,060	1,068	1,076	1,084	1,093	1,101	1%
1,0	0,993	1,000	1,007	1,014	1,022	1,029	1,037	1,045	1,053	1,061	1,069	1,077	0%
0,99	0,971	0,978	0,985	0,992	0,999	1,007	1,014	1,022	1,030	1,037	1,045	1,054	-1%
0,98	0,950	0,956	0,963	0,970	0,977	0,984	0,992	0,999	1,007	1,014	1,022	1,030	-2%
0,97	0,928	0,935	0,941	0,948	0,955	0,962	0,969	0,977	0,984	0,992	0,999	1,007	-3%
0,96	0,907	0,914	0,920	0,927	0,933	0,940	0,947	0,954	0,962	0,969	0,977	0,984	-4%
0,95	0,886	0,893	0,899	0,906	0,912	0,919	0,926	0,933	0,940	0,947	0,954	0,962	-5%
0,94	0,866	0,872	0,878	0,885	0,891	0,898	0,904	0,911	0,918	0,925	0,932	0,939	-6%
	1%	0%	-1%	-2%	-3%	-4%	-5%	-6%	-7%	-8%	-9%	-10%	

На основі аналізу імітаційної таблиці маємо, що для значення середньозваженої ставки рефінансування 0,9 та незмінній нормі обов'язкового резервування отримуємо максимальне значення зміни показника вільної ліквідності, рівне 1,077. Це означає, що при зниженні середньозваженої ставки рефінансування на 10% (на 1,2 п.п.) та незмінності норми обов'язкового резервування і фіксованості обсягу коштів на депозитних сертифікатах в НБУ й інтервенцій НБУ на валютний ринок, середнє значення показника вільної ліквідності зростає на 7,7% до 9,04 млрд. грн.

Щодо показників x_3^{a3} x_4^{a4} , то виходячи з кореляційно-регресійного аналізу в даний період вони мають слабкий вплив на обсяг вільної ліквідності комерційних банків, а отже розглядати їх недоцільно.

Побудувавши оптимізаційну модель управління ліквідністю банківської системи в докризовий період, варто зауважити, що обсяг вільної ліквідності був цілком достатнім в банківській системі України, однак перекося в кредитуванні вітчизняної економіки в бік споживчого кредитування вимагали від НБУ підняття середньозваженої ставки рефінансування з метою уникнення перегріву економіки. З монетарної точки зору НБУ вчинив правильно, однак покращення якісної структури кредитування економіки не відбулося, в першу чергу, через низький рівень ділового клімату в країні. У випадку, якщо б були створені належні умови для розвитку вітчизняного та іноземного бізнесу в країні, збільшення обсягу ліквідності банківської системи було б необхідним.

Аналогічно побудуємо оптимізаційні моделі для наступних двох періодів.

Так, в період кризи НБУ, з метою підвищення рівня ліквідності вітчизняної банківської системи, поступово знижував облікову ставку з 12,0 п.п. до 7,75 п.п., а також знизив норму обов'язкового резервування в національній валюті до 0% та підвищив норму резервування в іноземній валюті до 9,5 п.п. Однак такі дії не мали суттєвого впливу на зростання обсягу вільної ліквідності, оскільки ставки

рефінансування, за якими визначається ціна на кредити рефінансування, відрізнялися від облікової ставки на 10-15%, а під час кризи ліквідності ринку банкам було практично не реально залучити кошти як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку капіталів. Підвищення норми обов'язкового резервування було зумовлено великою часткою кредитування споживчих потреб населення та ажіотажним попитом на валюту. Все ж підвищення норми обов'язкового резервування, на наш погляд, згодом, мало і негативний вплив на ліквідність, перед усім, іноземних банків оскільки по-перше, таким банкам було недоцільно залучати кредити в іноземній валюті від своїх материнських компаній за відсутності можливостей ефективного їх розміщення на кредитному ринку України, по-друге, банки швидко знизили ставки за депозитами в іноземній валюті і, тим самим, сприяли переводу заощаджень населення у валюті в тіньову економіку. Тому з огляду на те, щоб залишити норму резервування (ОР) в іноземній валюті незмінною, а інші 2 показники фіксованими ефективною моделлю управління ліквідністю банківської системи була наступна (табл. 2.7).

Таблиця 2.7

Імітаційне моделювання політики управління ліквідністю банківської системи України в кризовий період

		Динаміка зміни значення середньозваженої ставки рефінансування											
		0,85	0,84	0,83	0,82	0,81	0,8	0,79	0,78	0,77	0,76	0,75	
Динаміка норми ОР	1,05	1,087	1,100	1,113	1,127	1,141	1,155	1,170	1,185	1,201	1,217	1,233	+5%
	1,04	1,104	1,117	1,131	1,145	1,159	1,174	1,189	1,204	1,220	1,236	1,253	+4%
	1,03	1,122	1,135	1,149	1,163	1,178	1,193	1,208	1,223	1,239	1,256	1,273	+3%
	1,02	1,140	1,154	1,168	1,182	1,197	1,212	1,227	1,243	1,260	1,276	1,293	+2%
	1,01	1,159	1,173	1,187	1,202	1,217	1,232	1,248	1,264	1,280	1,297	1,315	+1%
	1	1,178	1,192	1,207	1,221	1,237	1,252	1,268	1,285	1,301	1,319	1,336	0%
	0,99	1,198	1,212	1,227	1,242	1,257	1,273	1,289	1,306	1,323	1,341	1,359	-1%
	0,98	1,218	1,233	1,248	1,263	1,279	1,295	1,311	1,328	1,346	1,363	1,382	-2%
		-15%	-16%	-17%	-18%	-19%	-20%	-21%	-22%	-23%	-24%	-25%	

Таблиця 2.8

Імітаційне моделювання політики управління ліквідністю банківської системи України в кризовий період

		Динаміка зміни значення середньозваженої ставки рефінансування											
		0,85	0,84	0,83	0,82	0,81	0,8	0,79	0,78	0,77	0,76	0,75	
Динаміка норми ОР	1	1,178	1,192	1,207	1,221	1,237	1,252	1,268	1,285	1,301	1,319	1,336	0%
	0,99	1,198	1,212	1,227	1,242	1,257	1,273	1,289	1,306	1,323	1,341	1,359	-1%
	0,98	1,218	1,233	1,248	1,263	1,279	1,295	1,311	1,328	1,346	1,363	1,382	-2%
	0,97	1,239	1,254	1,269	1,285	1,301	1,317	1,334	1,351	1,369	1,387	1,405	-3%
	0,96	1,260	1,275	1,291	1,307	1,323	1,340	1,357	1,374	1,392	1,411	1,430	-4%
	0,95	1,282	1,298	1,313	1,329	1,346	1,363	1,380	1,398	1,417	1,435	1,455	-5%
	0,94	1,305	1,320	1,336	1,353	1,370	1,387	1,405	1,423	1,442	1,461	1,480	-6%
	0,93	1,328	1,344	1,360	1,377	1,394	1,412	1,430	1,448	1,467	1,487	1,507	-7%
		-15%	-16%	-17%	-18%	-19%	-20%	-21%	-22%	-23%	-24%	-25%	

З моделі видно, що в період кризи, середньозважену ставку рефінансування необхідно було знизити на 25% (на 3,5 п.п. до 10,3 п.п.) при незмінності норми обов'язкового резервування. За таких умов, теоретично, середній обсяг вільної

ліквідності банків зріс би з 7,1 до 9,4 млрд. грн. Варіант із зниження норми обов'язкового резервування розглянуто в таблиці 2.8.

В цьому випадку середньозважену ставку рефінансування необхідно було б знизити на 15% (на 2 п.п. до 11,7 п.п.), а середню норму обов'язкового резервування в іноземній валюті на 7% (на 0,4 п.п. до 4,75 п.п.).

Як і в попередній моделі показники $x_3^{a_3} x_4^{a_4}$ мають слабкий вплив на вільну ліквідність комерційних банків, тому їх застосовувати не будемо.

Проведення грошово-кредитної політики в умовах стагнації вітчизняної економіки вимагало від НБУ застосування стимулюючих заходів спрямованих на відновлення кредитування реального сектору економіки. Безперечно, одними із таких заходів є зниження середньозваженої ставки рефінансування та норми обов'язкового резервування. Однак, враховуючи значні девальваційні очікування, НБУ, з метою недопущення ажіотажного попиту на валюту утримував середню норму обов'язкового резервування в іноземній валюті на рівні 9,5%, а також періодично здійснював інтервенції на валютний ринок, спрямовані на підтримку стабільного валютного курсу та вирівнювання платіжного балансу. В цьому контексті оптимізаційна модель управління ліквідністю банківської системи буде мати такий вигляд (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Імітаційне моделювання політики управління ліквідністю банківської системи України період стагнації

		Динаміка зміни значення середньозваженої ставки рефінансування											
		0,15	0,14	0,13	0,12	0,11	0,1	0,09	0,08	0,07	0,06	0,05	
Динаміка норми ОР	1,02	1,472	1,493	1,516	1,541	1,569	1,601	1,636	1,676	1,723	1,779	1,847	+2%
	1,01	1,476	1,497	1,521	1,546	1,574	1,605	1,641	1,681	1,728	1,784	1,853	+1%
	1	1,481	1,502	1,525	1,551	1,579	1,610	1,646	1,686	1,733	1,790	1,858	0
	0,99	1,485	1,506	1,530	1,555	1,584	1,615	1,651	1,691	1,739	1,795	1,864	-1%
	0,98	1,490	1,511	1,534	1,560	1,588	1,620	1,656	1,697	1,744	1,801	1,870	-2%
	0,97	1,494	1,516	1,539	1,565	1,593	1,625	1,661	1,702	1,749	1,806	1,876	-3%
	0,96	1,499	1,520	1,544	1,570	1,598	1,630	1,666	1,707	1,755	1,812	1,881	-4%
	0,95	1,504	1,525	1,549	1,575	1,603	1,635	1,671	1,712	1,760	1,817	1,887	-5%
		-85%	-86%	-87%	-88%	-89%	-90%	-91%	-92%	-93%	-94%	-95%	

Відповідно до запропонованої нами моделі управління ліквідністю банківської системи в умовах стагнації вітчизняної економіки середньозважену ставку рефінансування необхідно знизити на 90%, тобто на 7,8 п.п. до 1.4 п.п. при незмінній нормі обов'язкового резервування (9,5 п.п.) та фіксованих значеннях сальдо валютних інтервенцій і обсягу коштів на депозитних сертифікатах. Однак, навіть при такому суттєвому зниженні середньозваженої ставки рефінансування середній обсяг вільної ліквідності збільшиться тільки до 6,4 млрд. грн., що є недостатнім для повноцінного відновлення кредитування. Відтак, доцільно розглянути той варіант, при якому варто відмовитися від високої норми резервування в іноземній валюті та провести поступову девальвацію гривні. Оптимізаційна модель матиме наступний вигляд:

Таблиця 2.10(1)

**Імітаційне моделювання політики управління ліквідністю
банківської системи України період стагнації**

		Динаміка зміни значення середньозваженої ставки рефінансування											
		0,18	0,17	0,16	0,15	0,14	0,13	0,12	0,11	0,1	0,09	0,08	
Динаміка норми ОР	0,77	1,602	1,625	1,650	1,678	1,708	1,742	1,780	1,824	1,875	1,936	2,011	-23%
	0,76	1,608	1,631	1,656	1,684	1,715	1,749	1,787	1,831	1,883	1,944	2,018	-24%
	0,75	1,615	1,638	1,663	1,691	1,722	1,756	1,795	1,839	1,890	1,952	2,027	-25%
	0,74	1,621	1,644	1,670	1,698	1,729	1,763	1,802	1,846	1,898	1,959	2,035	-26%
	0,73	1,628	1,651	1,677	1,705	1,736	1,770	1,809	1,854	1,906	1,967	2,043	-27%
	0,72	1,635	1,658	1,684	1,712	1,743	1,778	1,817	1,862	1,914	1,976	2,052	-28%
	0,71	1,641	1,665	1,691	1,719	1,750	1,785	1,824	1,869	1,922	1,984	2,060	-29%
	0,7	1,648	1,672	1,698	1,726	1,758	1,793	1,832	1,877	1,930	1,993	2,069	-30%
		-82%	-83%	-84%	-85%	-86%	-87%	-88%	-89%	-90%	-91%	-92%	

Таблиця 2.10(2)

**Імітаційне моделювання політики управління ліквідністю
банківської системи України в період стагнації**

		Динаміка зміни обсягу коштів на депозитних сертифікатах											
		0,94	0,93	0,92	0,91	0,9	0,89	0,88	0,87	0,86	0,85	0,84	
Динаміка сальдо вал. інтервенцій НБУ	0,27	1,164	1,164	1,163	1,163	1,162	1,162	1,161	1,160	1,160	1,159	1,158	-73%
	0,26	1,170	1,169	1,168	1,168	1,167	1,167	1,166	1,166	1,165	1,164	1,164	-74%
	0,25	1,175	1,175	1,174	1,173	1,173	1,172	1,172	1,171	1,170	1,170	1,169	-75%
	0,24	1,181	1,180	1,180	1,179	1,178	1,178	1,177	1,177	1,176	1,175	1,175	-76%
	0,23	1,187	1,186	1,186	1,185	1,184	1,184	1,183	1,183	1,182	1,181	1,181	-77%
	0,22	1,193	1,192	1,192	1,191	1,191	1,190	1,189	1,189	1,188	1,188	1,187	-78%
	0,21	1,200	1,199	1,198	1,198	1,197	1,197	1,196	1,195	1,195	1,194	1,193	-79%
	0,2	1,207	1,206	1,205	1,205	1,204	1,204	1,203	1,202	1,202	1,201	1,200	-80%
		-6%	-7%	-8%	-9%	-10%	-11%	-12%	-13%	-14%	-15%	-16%	

Відповідно до цієї моделі, середньозважену ставку рефінансування необхідно знизити на 84% (до 1,5 п.п.), норму обов'язкового резервування – на 30 % (до 5,55 п.п.) при фіксованих значеннях $x_3^{a_3} x_4^{a_4}$, а також знизити сальдо валютних інтервенцій на 80% (з -0,43 млрд. дол. до 0,09 млрд. дол.) та обсяг коштів на депозитних сертифікатах на 6% (з 9,77 до 9,37 млрд. грн.). При такому пом'якшенні індикаторів управління ліквідністю, теоретично, середній обсяг ліквідності банківської системи становитиме 7,33 млрд. грн., чого, на наш погляд, буде достатньо для відновлення кредитування реального сектору економіки на сучасному етапі.

Кореляційно-регресійний аналіз та застосування запропонованої нами моделі (табл. 2.11) для визначення параметрів зміни індикаторів інструментів управління ліквідністю з метою подолання кризи ліквідності банківської системи України у 2015 році підтверджує необхідність зменшення саме норми обов'язкового резервування практично до нуля і незначного зменшення середньозваженої ставки рефінансування.

Таблиця 2.11

**Імітаційне моделювання політики управління ліквідністю
банківської системи України в період кризи 2014-2015 років**

		Динаміка зміни значення середньозваженої ставки рефінансування											
		1	0,99	0,98	0,97	0,96	0,95	0,94	0,93	0,92	0,91	0,9	
Динаміка норми ОР	0,13	0,00182	0,00200	0,00220	0,00243	0,00268	0,00295	0,00327	0,00361	0,00400	0,00444	0,00493	-87%
	0,12	0,00142	0,00156	0,00172	0,00189	0,00209	0,00231	0,00255	0,00282	0,00312	0,00346	0,00385	-88%
	0,11	0,00109	0,00119	0,00131	0,00145	0,00160	0,00176	0,00195	0,00216	0,00239	0,00265	0,00294	-89%
	0,1	0,00081	0,00089	0,00098	0,00108	0,00119	0,00131	0,00145	0,00161	0,00178	0,00197	0,00219	-90%
	0,09	0,00058	0,00064	0,00071	0,00078	0,00086	0,00095	0,00105	0,00116	0,00128	0,00142	0,00158	-91%
	0,08	0,00041	0,00045	0,00049	0,00054	0,00060	0,00066	0,00073	0,00081	0,00089	0,00099	0,00110	-92%
	0,07	0,00027	0,00029	0,00032	0,00036	0,00039	0,00044	0,00048	0,00053	0,00059	0,00065	0,00073	-93%
	0,06	0,00017	0,00018	0,00020	0,00022	0,00024	0,00027	0,00030	0,00033	0,00037	0,00041	0,00045	-94%
		100%	-01%	-02%	-03%	-04%	-05%	-06%	-07%	-08%	-09%	-10%	

Незважаючи на слабку дієвість такого інструменту управління ліквідністю банківської системи України як норма обов'язкових резервів (при ставці 6% в іноземній та 3% в національній валюті), саме в умовах значних курсових коливань та девальвації гривні, даний інструмент має найбільше негативне значення для вільної ліквідності банків, що пояснюється пропорційним до девальвації ростом відрахувань банків в обов'язкові резерви. Відтак, відповідно до моделі норму обов'язкових резервів необхідно знизити із середньозваженого рівня в 9,3 п.п. до діапазону 0-0,6 п.п., тобто на 94% (в 2008 році НБУ було прийнято рішення не застосовувати норматив резервування для депозитів в іноземній валюті, що сприяло збереженню мінімального позитивного значення показника вільної ліквідності -0,75 млрд. грн.). Крім, суттєвого зниження нормативів резервування, необхідність активізації кредитування реального сектору вимагатиме зниження ставки рефінансування до 10,5%.

Враховуючи значні обсяги залучення коштів банків на депозитні сертифікати у 2014-2015 роках, що знизило обсяги вільної ліквідності, відповідно до моделі, обсяги коштів на депозитних сертифікатах необхідно знизити до 12-13 млрд. грн., тобто на 90%. Що ж стосується обсягу валютних інтервенцій, то як показує кореляційно-регресійний аналіз вони не мають суттєвого впливу на ліквідність всієї банківської системи (табл. 2.12).

Таблиця 2.12

**Імітаційне моделювання політики управління ліквідністю
банківської системи України в період кризи 2014-2015 років**

		Динаміка зміни обсягу коштів на депозитних сертифікатах											
		0,19	0,18	0,17	0,16	0,15	0,14	0,13	0,12	0,11	0,1	0,09	
Динаміка салдо вал. інтервенцій НБУ	1,03	0,33815	0,32647	0,31456	0,30241	0,28999	0,27727	0,26423	0,25083	0,23704	0,22280	0,20805	+3%
	1,02	0,33896	0,32725	0,31532	0,30313	0,29068	0,27793	0,26486	0,25143	0,23761	0,22334	0,20855	+2%
	1,01	0,33978	0,32804	0,31608	0,30387	0,29138	0,27860	0,26550	0,25204	0,23818	0,22388	0,20906	+1%
	1	0,34061	0,32885	0,31685	0,30461	0,29210	0,27929	0,26615	0,25266	0,23877	0,22442	0,20957	0%
	0,99	0,34145	0,32966	0,31763	0,30536	0,29282	0,27998	0,26681	0,25328	0,23935	0,22498	0,21009	-1%
	0,98	0,34230	0,33048	0,31843	0,30612	0,29355	0,28067	0,26747	0,25391	0,23995	0,22554	0,21061	-2%
	0,97	0,34316	0,33131	0,31923	0,30689	0,29429	0,28138	0,26815	0,25455	0,24056	0,22611	0,21114	-3%
	0,96	0,33578	0,32418	0,31236	0,30029	0,28795	0,27532	0,26238	0,24907	0,23538	0,22124	0,20659	-4%
		-81%	-82%	-83%	-84%	-85%	-86%	-87%	-88%	-89%	-90%	-91%	

Зниження норми резервування, середньозваженої ставки рефінансування та обсягів операцій за депозитними сертифікатами сприятиме підвищенню середнього значення показника вільної ліквідності з мінус 8 млрд. грн. до 0-2 млрд. грн. Однак, сьогодні, така зміна показника є можливою тільки у випадку досягнення високого рівня незалежності Національного банку України, забезпечення координації монетарної і фіскальної політики, а також проведення судової реформи та розвиток ефективних формальних і неформальних інститутів держави.

Результати моделювання оптимального співвідношення інструментів управління ліквідністю в контексті їх впливу на показник вільної ліквідності банківської системи дають змогу, в першу чергу НБУ, визначити пріоритетність і послідовність застосування інструментів управління ліквідністю та їх індикативних значень з метою подолання кризи ліквідності банківської системи та активізації кредитування реального сектору економіки. Однак, зважаючи на результати моделювання з метою створення умов для ефективного впливу таких інструментів на ліквідність банківської системи виникає необхідність розробки стратегії управління ліквідністю банківської системи та удосконалення управління банківською ліквідністю на мікроекономічному рівні.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

3.1. Стратегія управління ліквідністю банківської системи України

Забезпечення ефективного управління ліквідністю банківської системи України з метою досягнення позитивного значення показника вільної ліквідності, активізації кредитування реального сектору та безперебійного виконання банківською системою своїх функцій вимагає від НБУ розробки певної стратегії. Однак, варто зазначити, що стратегічні напрямки управління ліквідністю банківської системи випливають із стратегії грошово-кредитної політики в цілому, а відтак, стратегія управління ліквідністю банківської системи є частиною грошово-кредитної політики. Тому з метою формування вихідних умов для побудови стратегії управління ліквідністю банківської системи необхідно проаналізувати стратегічні орієнтири грошово-кредитної політики України.

Враховуючи стан грошово-кредитного ринку та особливості національної економіки НБУ за період незалежності намагався використати всі відомі монетарні режими, які в період з 1991-1998 роки передбачали таргетування грошової маси, з 1998 до 2014 НБУ де-факто здійснював таргетування валютного курсу, а починаючи з 2014 року, почав активний перехід до інфляційного таргетування (про наміри було оголошено ще у 2001 році). Так, в 2014 році НБУ здійснив спроби впровадження режим плаваючого обмінного курсу, здійснював кроки щодо «очищення» банківської системи та розробив програмні документи монетарної політики на середньострокову перспективу у вигляді Стратегії монетарної політики на 2016-2010 роки [22] та Основних засад грошово-кредитної політики на 2015 рік, де чітко зазначена кількісна ціль монетарної політики – рівень інфляції у 2019 році повинен становити 5% +/-1.

Політика Національного банку України в контексті переходу до режиму інфляційного таргетування викликала достатньо багато дискусій в наукових колах пов'язаних, перш за все, з макроекономічними та інституціональними умовами для переходу таргетування інфляції. Зауваження науковців [21; 45] вказують на те, що Національний банк України разом із Урядом не забезпечили досягнення головних критеріїв переходу до інфляційного таргетування, а зокрема: 1) забезпечення високого рівня фінансової стійкості банківської системи; 2) досягнення стабільних темпів економічного зростання; 3) демонополізація економіки і відмова від адміністративного контролю цін; 4) забезпечення збалансованих доходів і витрат бюджету; 5) розвиток внутрішнього споживання та імпортозаміщення; 6) підвищення конкурентних переваг національного виробництва на зовнішніх ринках; 7) забезпечення низького рівня доларизації економіки; 8) забезпечення високого рівня незалежності центрального банку [45].

Більше того, як показує досвід країн, в яких коефіцієнт відкритості економіки на момент переходу до інфляційного таргетування становив більше 80% (Додаток X), суттєвого позитивного ефекту від такого кроку не спостерігається, а в Чехії та Угорщині коефіцієнт відкритості економіки продовжив зростання. Це свідчить про те, що перехід до інфляційного таргетування в країнах з відкритою економікою є достатньо складним та не зовсім ефективним. Аналізуючи стратегію монетарної політики країн з відкритою економікою, які запровадили режим таргетування інфляції можна зробити висновок, що таргетування інфляції не було єдиним номінальним якорем, деякий час поряд з таргетом інфляції застосовувався режим монетарного таргетування (Філіппіни) та таргетування валютного курсу з режимом керованого плавання (Сербія, Таїланд, Румунія, Вірменія) [42] таким чином намагаючись досягти цінової стабільності та позитивних очікувань економічних агентів. Відтак, фактична відмова, навіть в умовах відсутності достатнього обсягу золотовалютних резервів, від режиму фіксованого курсу в Україні є досить високою платою за перехід до режиму інфляційного таргетування, оскільки девальвація курсу гривні призвела до колосальних збитків в банківській системі (90 млрд. грн.), збитків підприємств, падіння реальних доходів населення тощо.

З іншої сторони, аналізуючи світові фінансово-економічні та банківські кризи, можна зробити висновок, що жоден монетарний режим не убезпечив країну від кризи, чи хоча б пом'якшив їх наслідки. Більше того основними і найбільш затратними антикризовими заходами для держав, які постраждали внаслідок кризи стала не стабілізація інфляції, а підтримка ліквідності банківської системи, націоналізація та реструктуризація (додаток Ц).

Необхідність підтримки ліквідності банківської системи, досягнення фінансової стабільності та стимулювання економічного росту вимагало від центральних банків провідних країн світу вжиття нетрадиційних заходів монетарної політики пов'язаних із наданням комерційним банкам необмеженого доступу до ліквідних коштів, фактично прямим викупом активів великих корпорацій та запровадженням різного роду адміністративних обмежень і директивних вимог (додаток Ш).

Таким чином, аналізуючи стратегії монетарної політики центральних банків розвинутих країн світу та Національного банку України, а також вжиті ними заходи щодо подолання економічних і банківських криз, можна зробити висновок, що обсяг ліквідності банківської системи повинен стати однією із проміжних цілей монетарної політики, адже саме достатній обсяг ліквідності банківської системи є запорукою економічного зростання. Особливо актуальним є це питання в контексті розробки програмних документів монетарної політики Національного банку України та реформування вітчизняної економіки.

На наш погляд, на сучасному етапі розвитку національної економіки, основною ціллю монетарної та економічної політики повинна бути ціль забезпечення економічного зростання, тобто ключовим макроекономічним показником повинен стати валовий внутрішній продукт. Відтак стратегія монетарної політики повинна базуватися на трьох ключових цілях-таргетах:

інфляція, валютний курс та обсяг вільної ліквідності банківської системи. Тому в частині розроблення стратегії монетарної політики важливе місце повинна займати стратегія управління ліквідністю банківської системи України, що вимагає розробки відповідних заходів не тільки грошово-кредитної політики, а й контрольно-наглядової.

Так, в контексті побудови стратегії монетарної політики та стратегії управління ліквідністю банківської системи України необхідним є удосконалення стратегічних програмних документів НБУ (Стратегія монетарної політики, Основні засади грошово-кредитної політики) шляхом встановлення ієрархії цілей монетарної політики у кількісному вираженні. З метою забезпечення гнучкості монетарної політики в умовах нерівноважного розвитку економіки, на наш погляд, ефективним буде встановлення точкових цілей з можливим діапазоном відхилень (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Кількісне вираження цілей монетарної політики НБУ

№ п/п	Назва цілі	Рік досягнення/кількісне значення			
		2016	2017	2018	2019
Стратегічна ціль					
	Темп росту ВВП*	2% +/-1%	4% +/-1%	7% +/-1%	10% +/-1%
Проміжні/середньострокові цілі					
1.	Інфляція**	12%	8% +/-2%	6% +/-2%	5 +/-1%
2.	Валютний курс***	24 +/-5%	24 +/-10%	24 +/-15%	вільне плавання
3.	Обсяг вільної ліквідності БС****	2 млрд.грн. +/-1 млрд.	4 млрд.грн. +/-1 млрд.	6 млрд.грн. +/-1,5 млрд.	7-8 млрд.

Джерело: розроблено авторами

Примітка: * прогноз МВФ[125]

** ціль НБУ[111];

*** розраховано авторами (додаток Щ);

**** розраховано авторами на основі моделі (підрозділ 2.3).

Враховуючи високе значення коефіцієнту відкритості національної економіки (102%), перехід до режиму плаваючого валютного курсу повинен відбуватися поступово з розширенням коридору відхилень курсу, тобто певний час необхідно вдатися до режиму керованого плавання з метою стабілізації девальваційних очікувань та інфляційних процесів. Повний перехід до режиму інфляційного таргетування та режиму вільного плавання валютного курсу, на наш погляд, є можливим лише в тому разі, коли буде досягнуто тенденції до зменшення відкритості економіки та розвитку внутрішнього ринку. Саме на розвиток внутрішнього ринку повинен бути спрямований запропонований нами підхід до таргетування вільної ліквідності банківської системи, тобто досягнення такого рівня надлишкових резервів банків, який би сприяв відновленню кредитування реального сектору економіки. Як показує динаміка кредитування економіки та динаміка вільної ліквідності банківської системи у 2005-2008 роках, оптимальний обсяг вільної ліквідності коливався в діапазоні 6-8 млрд. грн., однак саме після зменшення цього обсягу до 0, кредитування економіки

призупинилося. Сьогодні, значення показника вільної ліквідності взагалі є від’ємним та коливається в межах мінус 15-20 млрд. грн. (рис. 3.1), що свідчить про недовиконання банківською системою нормативів обов’язкового резервування, неможливість своєчасно виконувати платежі та задовольняти попит на кредити з боку економічних агентів. Відтак, удосконалення грошово-кредитної політики в контексті управління ліквідністю банківської системи є першочерговими заходами стратегії управління ліквідністю.

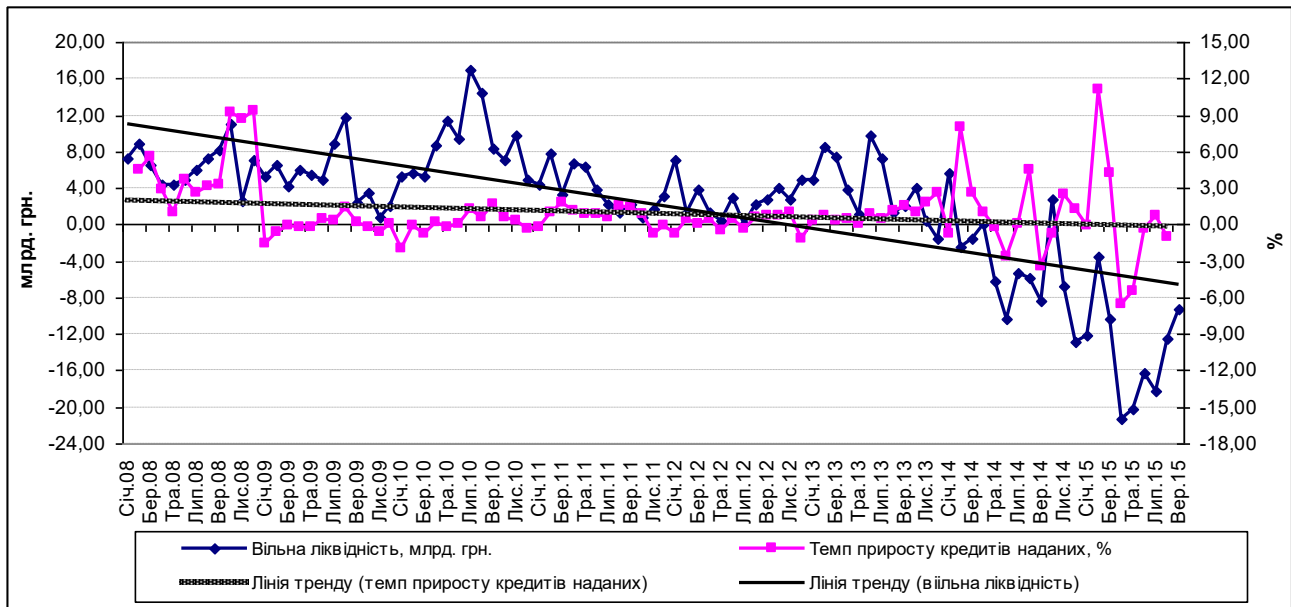


Рис. 3.1. Динаміка показника вільної ліквідності банківської системи України та темпів приросту кредитів наданих комерційними банками

Удосконалення інструментів управління ліквідністю банківської системи безпосередньо впливатиме і на досягнення інфляційних та курсових цілей. В цьому аспекті, НБУ не повинен мати чітко вираженого єдиного якоря монетарної політики, а намагатися, виходячи із умов розвитку економіки, досягнути три вищезазначених середньострокових цілі грошово-кредитної політики.

Аналізуючи практику досягнення цілей монетарного режиму таргетування валютного курсу, а згодом таргетування інфляції можна зробити висновок про те, що Національний банк України нехтував ліквідністю банківської системи з метою досягнення курсової та цінової стабільності. У обидвох випадках грошово-кредитна політика була спрямована на «стиснення» ліквідності з метою зменшення «тиску» на валютний курс та інфляцію, наслідком чого стало уповільнення економічного росту та банківська криза. З огляду на таку ситуацію, у якості проміжної цілі монетарної політики та одного із напрямів монетарної політики пропонуємо запровадити саме таргетування вільної ліквідності, а не грошової маси, що є виправданим кроком у сьогоденній ситуації. А заяви про те, що в банківській системі існує «профіцит ліквідності» не повинен стати перепоною для такої цілі, адже як свідчить офіційна статистика НБУ у тендерах з розміщення депозитних сертифікатів брало участь менше 20% українських банків (від 5 до 24), які, відповідно, не можуть відобразити стан справ у всій системі. Відтак, одним із завдань НБУ в контексті запровадження тимчасового

режиму монетарної політики без номінального якоря є удосконалення «Основних засад грошово-кредитної політики» шляхом утворення трьох нових розділів: Інфляційна політика; Валютно-курсова політика; Стратегія управління ліквідністю банківської системи України.

Розділ Основних засад грошово-кредитної політики на відповідний рік «Стратегія управління ліквідністю банківської системи України» повинен містити: 1) аналіз поточного стану ліквідності банківської системи; 2) аналіз факторів негативного впливу на ліквідність банківської системи; 3) цільовий орієнтир показника вільної ліквідності; 4) інструменти управління ліквідністю; 5) план на випадок непередбачуваних подій, який повинен включати сценарії функціонування банківської системи та порядок застосування інструментів управління ліквідністю разом із чітким описом нетрадиційних інструментів управління ліквідністю. Більш детально запропонована нами стратегія буде розглянута в додатку Щ, однак ми вважаємо за потрібне зупинитися на розгляді пропозицій щодо удосконалення інструментів управління ліквідністю як складового елементу стратегії управління ліквідністю банківської системи України.

Так, варто зазначити, що таргетування показника вільної ліквідності може відбуватися без ризику надмірного збільшення грошової маси, адже зменшення норми обов'язкових резервів разом із застосуванням механізму усереднення резервів сприятиме вивільненню коштів банків для кредитування економіки та забезпечення розрахунків. За для досягнення стратегічних цілей як монетарної політики в цілому, так і управління ліквідністю зокрема, на наш погляд, НБУ необхідно запровадити класичний механізм усереднення резервів, на зразок ЄЦБ.

Тому, з метою удосконалення механізму обов'язкового резервування необхідно внести наступні зміни до Постанови Правління Національного банку України від 18 грудня 2014 року №820 «Про зміну порядку формування та зберігання обов'язкових резервів»:

1) відмінити норму про те, що обсяг обов'язкових резервів, який має щоденно зберігатися на початок операційного дня на кореспондентському рахунку банку в Національному банку України, повинен становити не менше ніж 40 % від резервної бази, обчисленої для відповідного періоду утримання. Дана норма обмежує можливості банків використати всі кошти обов'язкових резервів у разі потреби, тобто банки не мають змоги тимчасово покрити касові розриви на повну суму наявних обов'язкових резервів, як це допускається Європейським центральним банком;

2) збільшити граничну кількість випадків недотримання банками щоденних залишків обов'язкових резервів на кореспондентському рахунку в період кризи протягом трьох періодів утримання поспіль з 10 до 20 разів. Збільшення кількості разів недотримання банками щоденних залишків обов'язкових резервів на кореспондентських рахунках банків дасть змогу останнім підвищити гнучкість управління ліквідністю. При цьому необхідно зазначити, що використання коштів обов'язкових резервів повинно відбуватися виключно для проведення платежів та повернення депозитів. Використання коштів

обов'язкових резервів для торгових та конверсійних операцій з іноземною валютою забороняється;

3) установити диверсифіковані норми обов'язкового резервування зазначивши термін їх зміни з метою зменшення доларизації депозитної бази банків (табл. 3.2).

Встановлення диверсифікованої норми обов'язкового резервування покликане змінити структуру депозитної бази банків та підвищити якість їх пасивів, адже встановлення високих нормативів резервування за коштами в іноземній валюті призведе до зниження відсоткових ставок за депозитними продуктами в іноземній валюті, що сприятиме зменшенню доларизації як депозитної бази банків, так і економіки країни в цілому.

Таблиця 3.2

Диверсифікація нормативів обов'язкового резервування*

№ п/п	Назва нормативу резервування	Значення нормативу		
		2016	2017	2018
1.	кошти на вимогу фізичних та юридичних осіб в національній валюті	3%	3%	5%
2.	строкові кошти фізичних та юридичних осіб в національній валюті	1%	2-3%	1%
3.	кошти на вимогу фізичних та юридичних осіб в іноземній валюті	6,5%	25%	100%
4.	строкові кошти фізичних та юридичних осіб в іноземній валюті	6,5%	20%	80%

*Власна розробка авторів.

Проте, з метою підтримання вільної ліквідності банківської системи України на належному рівні Національному банку варто розробити механізм впровадження нульового нормативу резервування за коштами в іноземній валюті в період кризи за умови значної девальвації курсу національної валюти. Механізм зниження нормативів обов'язкового резервування в іноземній валюті до нуля в період кризи з одного боку створить можливості для гнучкого управління ліквідністю банками, а з іншого – сприятиме адекватній оцінці вільної ліквідності, адже девальвація курсу гривні зумовлює необхідність переоцінки резервів на курсові різниці, які обліковуються у національній валюті. При цьому варто налагодити механізм ефективного контролю за спекулятивними операціями банків на валютному ринку.

Таким чином, з метою ефективного використання норми обов'язкового резервування для управління ліквідністю банківської системи, підвищення якості ресурсної бази банків та зменшення доларизації економіки важливим заходом є розробка і прийняття Закону України «Про валютне регулювання та валютний контроль». В даному законі необхідно прописати норму про заборону конверсійних операцій поза банками, обов'язкову конвертацію міжнародних переказів фізичних осіб в національну валюту, заборону відкриття нових депозитів в іноземній валюті та внести зміни до Кримінального кодексу України про кримінальну відповідальність за валютообмінні операції поза банками. Такі норми закону дадуть змогу поступово знищити фактично бівалютну грошову

систему, в якій існує два грошових ринки – офіційний (де в розрахунках використовується гривня) та неофіційний (де в розрахунках використовується іноземна валюта, переважно долар США). Розрахунки в іноземній валюті відбуваються фактично на всіх вторинних ринках в Україні, а зокрема: ринок нерухомості (при продажі нерухомості тільки 150 тис. грн. зараховуються на банківський рахунок продавця, а решту вартості, яка може сягати сотень тисяч доларів, решту оплати проходить готівкою), автомобільний ринок, а також в період нестабільності речовий ринок. Фактичне функціонування бівалютної грошової системи в Україні в умовах погіршення економічної та політичної кон'юнктури має значний негативний ефект як на банки, так і на їх клієнтів, що відповідно призводить до втрати ліквідності та значних збитків. Відтак, однією із стратегічних цілей управління ліквідністю банківської системи є покращення якості ресурсної бази банків та подолання бівалютної грошової системи.

Створюючи умови для переходу до гнучкого інфляційного таргетування, забезпечення економічного росту, та збалансованого управління ліквідністю важливим стратегічним кроком Національного банку України є удосконалення процентної політики, як основного інструменту управління ліквідністю банківської системи. Варто зазначити, що в контексті удосконалення процентної політики НБУ та в цілому центральних банків у економічній літературі вже є розроблено багато рекомендацій, які зводяться до запровадження процентного коридору та розвитку операцій на відкритому ринку. Погоджуючись із думками вчених [22] про запровадження коридору процентних ставок, вважаємо за необхідне сформулювати власне бачення механізму впровадження ефективної процентної політики НБУ та відобразити її вплив на ліквідність банківської системи України

В практиці центральних банків країн світу є два підходи до використання коридору процентних ставок в контексті управління ліквідністю банківської системи та таргетування інфляції: пасивний і активний. Пасивного підходу дотримуються центральні банки в основному через нездатність точно прогнозувати ліквідну позицію банківського сектора. Вони або покладаються на грошово-кредитні механізми постійної дії, як на головний інструмент управління ліквідністю, або просто залишають на ринку надлишкову ліквідність. Інші центральні банки надають перевагу активному підходу, використовуючи для управління ліквідністю операції на відкритому ринку. Інструменти постійної дії в такому випадку служать свого роду клапаном, що регулює ліквідність в екстраординарних обставинах. Різниця між підходами знаходить відображення в спреді між процентними ставками коридору. Ключовим фактором, що визначає спред, є забезпечення за міжбанківськими кредитними операціями. Чим вищі альтернативні витрати за інвестиціями в активи, які надаються в якості забезпечення, тим меншим повинен бути спред. Тим самим центральний банк компенсує комерційним банкам надлишкові витрати. На практиці це означає, що в разі дефіциту забезпечення, його низької ліквідності або негативної реальної прибутковості коридор повинен бути звужений.

Пасивному підходу притаманний більш вузький коридор ставок. Причому слід зазначити, що вузький спред ефективний при відсутності обов'язкових

резервів з механізмом усереднення. Незначний спред дозволяє повністю контролювати міжбанківський ринок, і більша частина угод на ньому відбувається з центральним банком. Центральні банки, що дотримуються пасивного підходу, встановлюють ширину коридору не більше 2%, а в Новій Зеландії, Канаді, Великобританії і навіть Таїланді, реформувавши операційні процедури в 2007 р, ще менше – всього 0,5%. Пасивного підходу з об'єктивних причин більш схильні дотримуватися розвинені країни. Недоліком даного підходу є те, що у банків виникає ризик безвідповідальної поведінки, і вони починають менше піклуватися про управління власною ліквідністю, покладаючись на допомогу центрального банку.

У радикальному випадку, коли спред дорівнює нулю, центральний банк переймає роль міжбанківського дилера і підміняє собою короткостроковий грошовий ринок. Такий варіант розглядається як чиста теорія, проте він може зустрічатися і на практиці. Це дозволяє йому стабілізувати ліквідність і забезпечувати незмінний валютний курс до долара США. Нульовий процентний коридор дає можливість обходитися без операцій на відкритому ринку і серйозно спрощує управління ліквідністю в банках.

Активний підхід до управління ліквідністю передбачає широкий коридор ставок, що стимулює банки до активного самостійного пошуку контрагентів. Механізми постійної дії служать лише інструментами останньої інстанції, далекими від ринкових реалій. У радикальному варіанті активний підхід загрожує ризиками, тому що занадто широкий коридор веде до надмірної мінливості ринкової ставки. Банки в такому випадку з міркувань обережності починають накопичувати надлишкову ліквідність замість того, щоб торгувати надлишком ресурсів на ринку [100, с. 17].

Зважаючи на поточну ситуацію в економіці та на міжбанківському ринку, найбільш оптимальним механізмом переходу до ефективної процентної політики Національного банку України буде застосування активного підходу процентної політики. Наслідком впровадження такого підходу стане використання широкого коридору процентних ставок, а зокрема, зниження ставки овернайт за депозитними сертифікатами та залишення на деякий час незмінною ставку овернайт за активними операціями НБУ, що дозволить вивільнити банківську ліквідність із депозитів НБУ та стимулюватиме їх самостійно шукати контрагентів для розміщення своїх вільних ресурсів. Зниження ставки за депозитними сертифікатами овернайт дозволить Національному банку досягти цілі у забезпеченні бажаного обсягу вільної ліквідності (3-4 млрд. грн. у 2016 році) та стимулюватиме банки до кредитування реального сектору економіки. Варто зазначити, що широкий процентний коридор 8-10% між ставками овернайт повинен існувати до вирішення наступних завдань: 1) зменшення волатильності та не прогнозованості динамки коштів Уряду розміщених на єдиному казначейському рахунку (ЄКР) в НБУ; 2) впровадження середньострокових депозитних сертифікатів НБУ; 3) у якості основних операцій управління ліквідністю банківської системи розвинути використання операцій РЕПО та інших операцій на відкритому ринку щодо надання і мобілізації ліквідності; 4) визначити в якості операційної (проміжної) цілі управління

ліквідністю банківської системи ключову ставку монетарної політики (key policy rate); 5) розробити механізм структурного рефінансування та стимулювання банків до кредитування реального сектору економіки.

Одним із елементів стратегії управління ліквідністю може бути політика управління коштами Уряду розміщених на кореспондентському рахунку в НБУ, що можна віднести до урядових інструментів управління ліквідністю банківської системи. Так, волатильність та непрогнозованість обсягу коштів Уряду розміщених на ЄКР в НБУ має досить суттєвий вплив на процентні ставки овернайт та обсяги ліквідності банківської системи, адже у випадку раптового збільшення коштів на ЄКР ліквідність банківської системи зменшується і навпаки, відтак у випадку зменшення ліквідності зростає необхідність збільшення обсягу рефінансування, що тягне за собою підвищення ставок і навпаки. Враховуючи практику складання і затвердження Державного бюджету України, а також його виконання, волатильність коштів на ЄКР є досить високою, що вимагає кроків щодо її мінімізації. Дана проблема також спостерігається і в інших країнах світу, які вже мають розроблені певні механізми подолання волатильності коштів уряду та збільшення часу їх прогнозованості.

Так, одним із заходів зниження волатильності бюджетних коштів на рахунку в центральному банку є дозвіл на перенесення повного обсягу невитрачених бюджетних коштів (наприклад, у Данії, Нідерландах) або їх частини (наприклад, у Франції та Швеції в межах 3% від загальної величини витрат, а у Фінляндії – окремих видів витрат) за межі фінансового року. Як правило, це один рік, проте, наприклад, у Фінляндії витрати на розвиток інфраструктури та інформаційних технологій можна переносити на строк до двох років. Дана практика значною мірою захищає від сплеску витрачання в кінці року, в тому числі від освоєння бюджетних коштів «будь-якою ціною», найчастіше супроводжуваного зниженням ефективності їх використання, що, у свою чергу, викликано побоюваннями міністерств і відомств втрати поточного обсягу коштів і зниження фінансування даного напрямку в наступні періоди. У ряді країн також існує можливість «витрачання вперед», тобто освоєння бюджетних коштів в сумі, що перевищує запланований обсяг на поточний фінансовий рік. Наприклад, у Швеції величина даного перевищення складає 3%, однак на практиці ця можливість майже не використовується.

У деяких країнах з метою поліпшення рівномірності витрачання, зазвичай на рівні центрального уряду, введені спеціальні правила, що регулюють використання бюджетних коштів протягом року. Так, в Індії діють відносно м'які правила, відповідно до яких в IV кварталі фінансового року може бути витрачено до 33%, а в останньому місяці – до 15% від сукупної величини бюджетних витрат. Натомість, в Угорщині використовується відносно жорстке правило, відповідно до якого щомісяця може бути здійснена 1/12 від законодавчо встановленої величини витрат, а будь-який виняток з цього правила вимагає обов'язкового схвалення в уряді [101, с. 49]. В Україні ж не відбувається регламентації витрачання коштів з ЄКР, що відповідно і має негативний ефект на ліквідність банківської системи. Відтак, на наш погляд, з метою подолання

зазначеного ефекту необхідно запровадити таргетування певної величини коштів Уряду на ЄКР та запровадити норму про те, що обсяг коштів який буде перевищувати тергетовану величину розміщуватиметься на депозитах в державних комерційних банках. Впровадження ж механізму таргетування коштів на ЄКР вимагає підписання між Національним банком України та Урядом меморандуму про узгодженість монетарної і фіскальної політики, а також розробити графік оголошення таргету обсягу коштів на ЄКР.

Що ж стосується вдосконалення такого інструменту управління ліквідністю банківської системи України як депозитної політики НБУ, то з метою створення умов ефективного перерозподілу ліквідності в банківській системі необхідно запровадити строкові депозитні сертифікати терміном 3 та 6 місяців, що дозволить мобілізувати надлишкову ліквідність в банків, які не мають змоги її ефективно розмістити на кредитному чи фондовому ринку та надати кредити рефінансування, тим банкам які цього потребують. Зниження відсоткової ставки за депозитами овернайт та збільшення терміну строкових депозитів дозволить знизити привабливість мобілізаційних операцій та уникнути ефекту витіснення приватних інвестицій.

Щодо удосконалення операцій на відкритому ринку, то на сьогоднішній день функцію абсорбції ліквідності в основному виконують операції постійного доступу за депозитними сертифікатами овернайт, що проводяться за ініціативою банків і не дозволяють Національному банку України ефективно мобілізувати структурний профіцит ліквідності та відновити нормальне функціонування міжбанківського ринку. Тобто, необхідно кардинально змістити активність з монетарних операцій постійного доступу до монетарних операцій на відкритому ринку [22].

Для більш ефективного використання операцій РЕПО для управління ліквідністю банківської системи, НБУ необхідно вжити заходів щодо як удосконалення наявних механізмів операцій РЕПО, так і щодо впровадження принципово нових для українського фондового ринку інструментів, зокрема одними із них можуть бути наступні:

- надання валютної ліквідності комерційним банкам шляхом проведення операцій РЕПО під забезпечення. Такий інструмент має виявитися дуже зручним в умовах нестачі валютної ліквідності на ринку, адже, на відміну від операцій купівлі-продажу валюти центробанком, має зворотний та короткостроковий характер. При його використанні необхідно обов'язково застосовувати механізм первісної маржі (initial margin) для убезпечення від валютних ризиків [54, с. 25];

- угоди РЕПО з корзиною цінних паперів. Для ефективного застосування даного інструменту управління ліквідністю Національному банку України необхідно визначити список компаній та підприємств чий цінні папери поряд з державними можуть використовуватися в якості забезпечення угод РЕПО. Впровадження такого інструменту зробить операції РЕПО більш привабливими з точки зору доходності, зменшить їх емісійну складову та забезпечить відповідну гнучкість даного інструменту шляхом дозволу банкам замінювати цінні папери однієї компанії на цінні папери іншої протягом дії угоди [47].

Удосконалення процентної політики НБУ вимагає визначення в якості операційної (проміжної) цілі управління ліквідністю банківської системи ключову ставку монетарної політики (key policy rate), рівень якої буде цільовим для ставок міжбанківського ринку. Ключова ставка відіграватиме роль проміжного якоря для цінової і валютної стабільності [21].

Удосконалення процентної політики Національного банку України та здійснення таргетування показника вільної ліквідності вітчизняної банківської системи не гарантує активізації кредитування реального сектору економіки та стимулювання економічного росту. Тому, з метою створення механізму стимулів до кредитування, що по суті, передбачає створення ефективного механізму перерозподілу ліквідності банківської системи між нефінансовими корпораціями, необхідно розвивати структурне рефінансування, страхування банківських кредитів та механізми розподілу ризиків кредитування пріоритетних галузей економіки між державою і комерційними банками.

Зважаючи на те, що основним інструментом управління ліквідністю банківської системи України на сьогодні є рефінансування банків, то цілком очевидно, що сам механізм рефінансування також потребує вдосконалення в умовах кризи. Так, з метою визначення платоспроможних комерційних банків, які можуть отримати допуск до кредитів рефінансування чи до участі у тендерах ліквідності, НБУ доцільно було б розробити відповідний рейтинг банків на основі щоквартального стрес-тестування. Розробка прозорого рейтингу банків дозволила б відмовитися від використання високої облікової ставки у якості критерію відсіву неплатоспроможних банків від механізму рефінансування. Адже встановлення облікової ставки на рівні 22-30% з метою обмеження можливостей отримання кредитів рефінансування неплатоспроможними банками не є надійною гарантією належного відбору банків щодо отримання кредитів рефінансування за критерієм платоспроможності.

Окрім цього, враховуючи негативні наслідки рефінансування для функціонування валютного ринку через використання коштів банками для спекулятивних операцій, виникає необхідність посилення контролю за цільовим використанням кредитів рефінансування. Одним із інструментів посилення контролю за цільовим використанням коштів рефінансування та упорядкування кредитних операцій Національного банку України є прийняття Закону України «Про банківське кредитування», де необхідно виділити окремий розділ «Порядок кредитування Національним банком України комерційних банків».

Наступним заходом щодо удосконалення механізму рефінансування може стати впровадження спеціальної програми прив'язки рефінансування комерційних банків до попиту на гроші з боку підприємств пріоритетних галузей економіки за ставкою, яка дорівнює обліковій. Іншими словами, дана програма повинна бути спрямована на стимулювання кредитування реального сектору економіки шляхом задоволення кредитних заявок підприємств за рахунок виділених коштів рефінансування під конкретні цільові програми.

Перспективним напрямком удосконалення механізму рефінансування як одного із інструментів управління ліквідністю банківської системи України є також формування єдиного пулу забезпечення кредитів рефінансування. Даний

пул забезпечення повинен включати як ринкові (державні та корпоративні цінні папери), так і неринкові (векселі, права вимоги за кредитними договорами) активи, під забезпечення якими банки зможуть отримати декілька кредитів рефінансування під єдине забезпечення. При цьому, варто зазначити, що «прив'язка» одного кредиту до певного виду забезпечення виключається.

З метою створення стимулів для ефективного перерозподілу вільної ліквідності банківської системи між нефінансовими корпораціями, які не мають прямого впливу на ліквідність комерційних банків, однак є необхідними умовами для покращення інвестиційного клімату, підвищення кредитоспроможності підприємств і зниження ризиковості банківської діяльності, потребує розробки дієвої моделі державної підтримки вітчизняного виробника, яка ґрунтуватиметься на таких аспектах як: 1) створенні Державного гарантійного фонду розвитку пріоритетних галузей економіки, який повинен надавати гарантії банкам на кредити для відновлювальної енергетики, енергозбереження, модернізації металургійних та хімічних підприємств, розвитку комунальної інфраструктури (залучити для цього ресурси міжнародних фінансових організацій); 2) створенні Державного агентства з питань страхування кредитів, що надаються в пріоритетні галузі економіки та просування експорту, яке повинно займатися страхуванням банківських кредитів національному виробнику та експортно-орієнтованим підприємствам, а також здійснювати всебічну інформаційну підтримку й популяризацію національного виробника на внутрішньому і зовнішньому ринках; 3) розробці і впровадженні державних програм розвитку пріоритетних галузей економіки, надання безкоштовних консалтингових послуг підприємствам малого бізнесу тощо (рис 3.2).

Окрім заходів НБУ та Уряду щодо удосконалення інструментів управління ліквідністю банківської системи, важливими заходами у сфері досягнення стратегічних цілей з управління ліквідністю є заходи з підвищення ефективності банківського нагляду, а зокрема такі:

1. Визначення та розробка механізму нагляду за системно важливими банками. Необхідність визначення та регулювання системно важливих банків виникла внаслідок кризи 2008 року, коли збанкрутував великий американський інвестиційний банк Lehman Brothers, що призвело як до «ефекту доміно», так і до значних збитків фінансової системи США. Після чого, з метою недопущення наступних банкрутств великих фінансових установ, науковці та практики банківської справи керуючись принципом «Too big to fail» (надто великий, щоб збанкрутувати) розробили ряд методик визначення системно важливих банків. На наш погляд, найбільш оптимальною методикою для України з поправками на національні особливості банківського бізнесу є Методика визначення глобальних системно важливих банків на основі індикаторного методу (Додаток Ю), яка запропонована Базельським комітетом з банківського нагляду.

Однак, на наш погляд, з метою ефективного її застосування в Україні, окрім запропонованих в методиці індикаторів (розмір (20%), взаємозалежність (20%), унікальність послуг (20%), міжнародна активність (20%), складність (20%)) необхідно впровадити критерій взаємозалежності з інсайдерами. Так, як показує

практика діяльності системно важливих банків в Україні, які збанкрутували (Банк «Надра», Дельта Банк, Брокбізнес банк, Банк «Фінанси і кредит»), однією з основних причин банкрутств зазначених банків стала криза контрагента та надмірна підтримка інсайдерів, особливо це стосується підтримки агропромислових підприємств, фінансова стійкість яких залежить від цін на сировину. Відтак, погіршення фінансового стану підприємств веде до зростання кредитного навантаження на банк, що відповідно підвищує ризики його діяльності. Зважаючи на те, що після кризи 2008 року у зв'язку із підвищенням вимог доступу до міжнародних ринків грошей і капіталу міжнародна активність вітчизняних банків помітно зменшилася, пропонуємо знизити вагу індикатора «Міжнародна активність» до 10% на користь впровадження індикатора «Взаємозалежність з інсайдерами» з ваговим коефіцієнтом 10%.

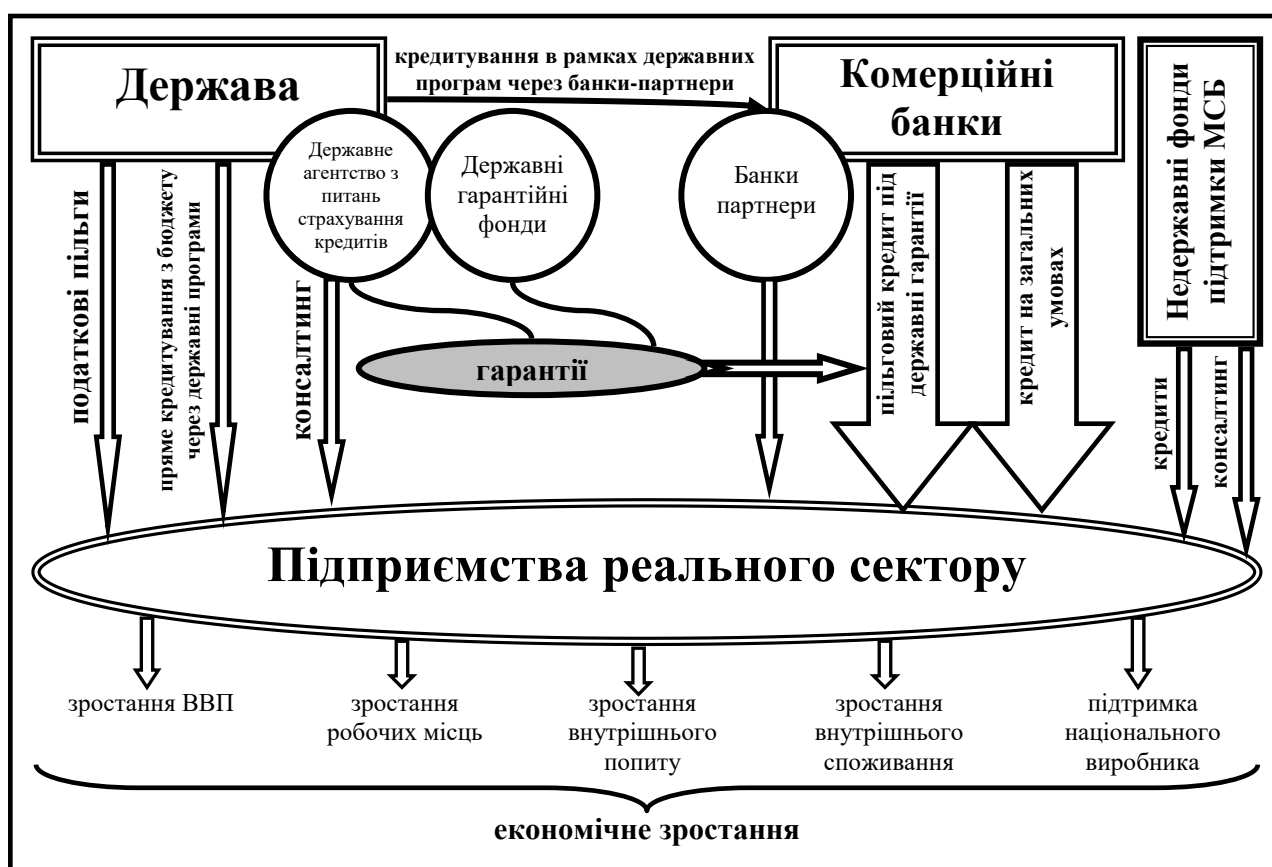


Рис. 3.2. Модель державної підтримки розвитку підприємництва в Україні*

*Власна розробка авторів.

2. Удосконалення контролю за якістю активів банків. Виходячи з аналізу фінансової звітності банків, а зокрема, якості активів, можна зробити висновок, що майже у третини вітчизняних банків операції за статтею активу «Інші фінансові активи» становлять більше 10% сукупних активів, що робиться з метою збільшення спекулятивних активів для виконання нормативів кредитних ризиків, проведення спекулятивних конверсійних операцій з іноземною валютою та, очевидно, використовують для виведення коштів з банків перед банкрутством. Таким чином, постає необхідність впровадження нормативу концентрації активів за статтею «інші фінансові активи» максимальне значення

якого, за аналогією до коефіцієнта концентрації «вкладень в цінні папери», що становить 0,10-0,12, повинно складати не більше 10%. Формула розрахунку даного нормативу є досить простою: $H_{13} = \frac{A_{i\text{фа}}}{A_c} \times 100$, $A_{i\text{фа}}$ – інші фінансові активи,

A_c – сукупні активи банку. Впровадження даного нормативу та здійснення щоденного контролю за його дотриманням дасть змогу зменшити ризиковість банківської діяльності, знизити обсяги спекулятивних операцій та підвищить якість активів банку.

3. Удосконалення методики розрахунку нормативів ліквідності та впровадження ефективного контролю за їх дотриманням в період різних сценаріїв розвитку економіки. Враховуючи кризу ліквідності банківської системи та оцінюючи динаміку нормативів ліквідності впродовж десяти останніх років, можна зробити висновок про їх неефективність, адже зважаючи на значні збитки банківської системи та банкрутства банків, значення економічних нормативів по системі жодного разу не опускалися нижче мінімально допустимих значень встановлених НБУ.

Таким чином, з метою удосконалення методики розрахунку нормативів ліквідності необхідно в знаменнику формули розрахунку нормативів Н4, Н5, Н6 враховувати обсяг незнижувального залишку депозитів «до запитання» адже дані пасиви можна відносити за строковістю як до 1 дня, так і до 31 чи 365 днів. В цьому випадку варто погодитися із підходами до удосконалення розрахунків нормативів ліквідності запропонованою Вожжовим А.П., оскільки дана методика дає змогу більш точно оцінити ліквідність комерційного банку (табл. 3.3.).

В залежності від кількості поточних рахунків клієнтів, їх сфери діяльності і об'єму операцій структура (співвідношення стабільної і змінної частини) поточних пасивів в різних банках є різною. Відтак, неврахування незнижувального залишку депозитів «до запитання» при розрахунку нормативів ліквідності приводить до формування надлишкової ліквідності банку і системи в цілому. Щодо методики розрахунку незнижувального залишку за депозитами «до запитання», то єдиного підходу не має, кожен банк розраховує незнижувальний залишок в контексті управління ліквідністю та під час проведення стрес-тестування. Відтак, на наш погляд, з метою уніфікації методики розрахунку незнижувального залишку депозитів «до запитання» її необхідно розробити Національному банку України та закріпити відповідними змінами до Методики розрахунку економічних нормативів.

Окрім цього, враховуючи циклічний розвиток економіки та використовуючи механізми раннього попередження, на наш погляд, доцільно запровадити поправочні коефіцієнти при розрахунку нормативів ліквідності враховуючи кризовий та більш сприятливий стан економіки.

Удосконалення методики розрахунку економічних нормативів повинно бути спрямоване на покращення аналізу ліквідності банків. Окрім цього, з метою уникнення надлишкової ліквідності банківської системи та стимулювання банківського менеджменту до ефективного ведення банківського бізнесу необхідно ввести штрафні санкції за перевиконання нормативів ліквідності на 50% від мінімально допустимого значення.

Таблиця 3.3.

Приклад розрахунку нормативів ліквідності за методикою А.П.Вожжова[27]

	Назва коефіцієнта	Порядок розрахунку	Норматив.\ значення	Значення банку
1	Норматив миттєвої ліквідності (Н4)	$H4 = \frac{Ka + Kкр}{Pr} = \frac{200 + 230}{800} \times 100$	20%	53,75
2	Норматив поточної ліквідності (Н5)	$H5 = \frac{(Ka + Kкр) + A^{1-31}}{3^{1-31}} = \frac{(200 + 230) + 200}{800} \times 100$	40%	78,75
3	Норматив короткострокової ліквідності (Н6)	$H6 = \frac{(Ka + Kкр) + A^{32-365}}{3^{32-365}} = \frac{(200 + 230) + 350}{830} \times 100$	60%	93,98
4	Норматив миттєвої ліквідності (Н4')	$H4' = \frac{Ka + Kкр}{Pr} \times 100 = \frac{200 + 230}{800} \times 100$	20%	53,75
5	Норматив поточної ліквідності (Н5')	$H5' = \frac{(Ka + Kкр) + A^{1-31}}{T_{const} + 3^{1-31}} = \frac{(200 + 230) + 200}{300 + 800} \times 100$ $T_{const} = m * n - 3\sigma\sqrt{n},$ <p>T_{const} – незнижувальний залишок депозитів «до запитання»; m – середній залишок коштів за кожним поточним рахунком; n – кількість поточних рахунків,; σ – середньоквадратичне відхилення за кожним із поточних рахунків</p>	40%	57,27
6	Норматив поточної ліквідності (Н6')	$H6' = \frac{(Ka + Kкр) + A^{32-365}}{T_{const} + 3^{32-365}} = \frac{(200 + 230) + 350}{300 + 830} \times 100$	60%	69,03

Окрім зазначених вище заходів досягнення стратегічних цілей управління ліквідністю банківської системи, як видно із другого розділу монографії, удосконалення потребує політика управління очікуваннями, тобто комунікаційні інструменти НБУ з управління ліквідністю. Зважаючи на те, що основним джерелом сприйняття інформації в Україні залишається телебачення, то і основним каналом поширення інформації Національним банком України мають бути телепередачі та теленовини. Попри те, що НБУ мав власний телеканал БТБ, ефективність комунікаційної політики через цей канал була низькою, адже його глядацька аудиторія була досить вузькою. Тому, на наш погляд, найефективнішим заходом комунікаційної політики НБУ повинна стати організація спільних прес-конференцій з представниками Уряду перед журналістами найбільш рейтингових ЗМІ, на яких повинні оприлюднюватися плани заходів, спрямовані на подолання кризи, підтвердження на реальних фактах тенденцій розвитку банківської системи України, прогнозування курсу гривні на коротку перспективу з висвітленням засобів його підтримки на зазначеному рівні, коментарі та роз'яснення недостовірних і панічних чуток, статей та повідомлень, які публікуються у вітчизняній пресі. Такі конференції дадуть змогу знизити девальваційні очікування в суспільстві, і, відповідно, стабілізувати курс гривні як одного із головних джерел нестабільності фінансового ринку держави, а спростування неправдивих чуток призведе до зменшення паніки в суспільстві та підвищення довіри населення до національної валюти, монетарної та фіскальної влади.

3.2. Підвищення ефективності управління ліквідністю на мікроекономічному рівні в Україні

Виходячи з аналізу особливостей управління ліквідністю на мікроекономічному рівні в Україні та оцінюючи причини кризи ліквідності банківської системи, виникає об'єктивна необхідність розробки шляхів підвищення ефективності управління ліквідністю комерційними банками. Незважаючи на те, що у даній сфері підготовлено достатньо наукових досліджень все ж, залишаються певні ділянки банківського менеджменту у сфері управління ліквідністю, які потребують удосконалення та розробки нових підходів і концепцій управління зважаючи на нерівноважний розвиток суспільно-економічного життя.

Так, на наш погляд, одним із основних шляхів удосконалення управління ліквідністю вітчизняними комерційними банками є вирішення двох взаємодоповнюючих завдань: удосконалення нормативної бази управління ліквідністю та організаційної структури самих банків.

Проведене нами дослідження організаційних структур вітчизняних банків в контексті управління ліквідністю дає підстави стверджувати, що у більшості банків України організаційна структура не дає змоги ефективно здійснювати управління ліквідністю. Так, не зважаючи на рекомендації НБУ від 2009 року, ще досі у 25% вітчизняних банків немає окремого відділу управління ризиками, що перевантажує працівників аналітичного підрозділу та комітету управління активами і пасивами, а якщо такі підрозділи існують, то значимість керівника даного підрозділу настільки низька, що він не може вести діалог на рівних з керівниками фронт-офісів, тобто з тими керівниками які відповідають за продаж, з тими, хто в першу чергу зацікавлений в отриманні прибутку; відсутність незалежного ризик-менеджера серед топ-менеджерів; жоден банк не має окремого відділу з управління ліквідністю; фронт-офісні операції й управління ризиками невідокремлені тощо. Відсутність вищезазначених підрозділів та низька кваліфікація банківського персоналу призводить до застосування спрощених методик як для аналізу факторів негативного впливу на ліквідність, так і для аналізу ліквідності використовуючи внутрібанківську інформацію.

Таким чином, виходячи з результатів проведеного дослідження на наш погляд до існуючої організаційної структури вітчизняних банків необхідно додати такі підрозділи, як: підрозділ ризик-менеджменту, підрозділ оперативного управління ліквідністю, підрозділ методології, а також удосконалити роботу підрозділу стратегічного планування та підрозділу зв'язків з громадськістю (рис. 3.2).

Що ж стосується підрозділу ризик-менеджменту, то даний підрозділ повинен здійснювати контроль за роботою менеджменту при управлінні кредитним, ринковим ризиком, ризиком ліквідності, операційним, правовим та іншими видами ризиків. При управлінні ліквідністю фахівці даного підрозділу повинні проводити аналіз таких блоків інформації: 1) інформація про ринки, стан економіки та інформацію про діяльність інших банків; 2) інформація про

політичну ситуацію; 3) внутрібанківська інформація (звіти, картотека клієнтів, кредити, депозити тощо).

Даний аналіз дасть змогу виявити фактори внутрішнього і зовнішнього характеру, що негативно впливають на ліквідність банку, виявити недоліки в управлінні ліквідністю відділом оперативного управління та комітетом з управління активами і пасивами. Крім цього, даний підрозділ повинен контролювати дотримання обов'язкових нормативів ліквідності встановлених НБУ та дотримання внутрібанківських нормативів і лімітів. Для виявлення ступеня ризику ліквідності, а також інших ризиків та проведення стрес-тестів даний підрозділ повинен використовувати найновіші системи інформаційних технологій та останні теоретичні і практичні розробки в сфері ризик-менеджменту. Також керівництво підрозділу ризик-менеджменту повинно мати право привілейованого голосу участі у колегіальних органах, а видача кредитів, залучення міжбанківських кредитів та проведення інших операцій, що здійснюють вплив на рівень ліквідності банку, повинні в обов'язковому порядку погоджуватися з підрозділом ризик-менеджменту та підрозділом оперативного управління ліквідністю.

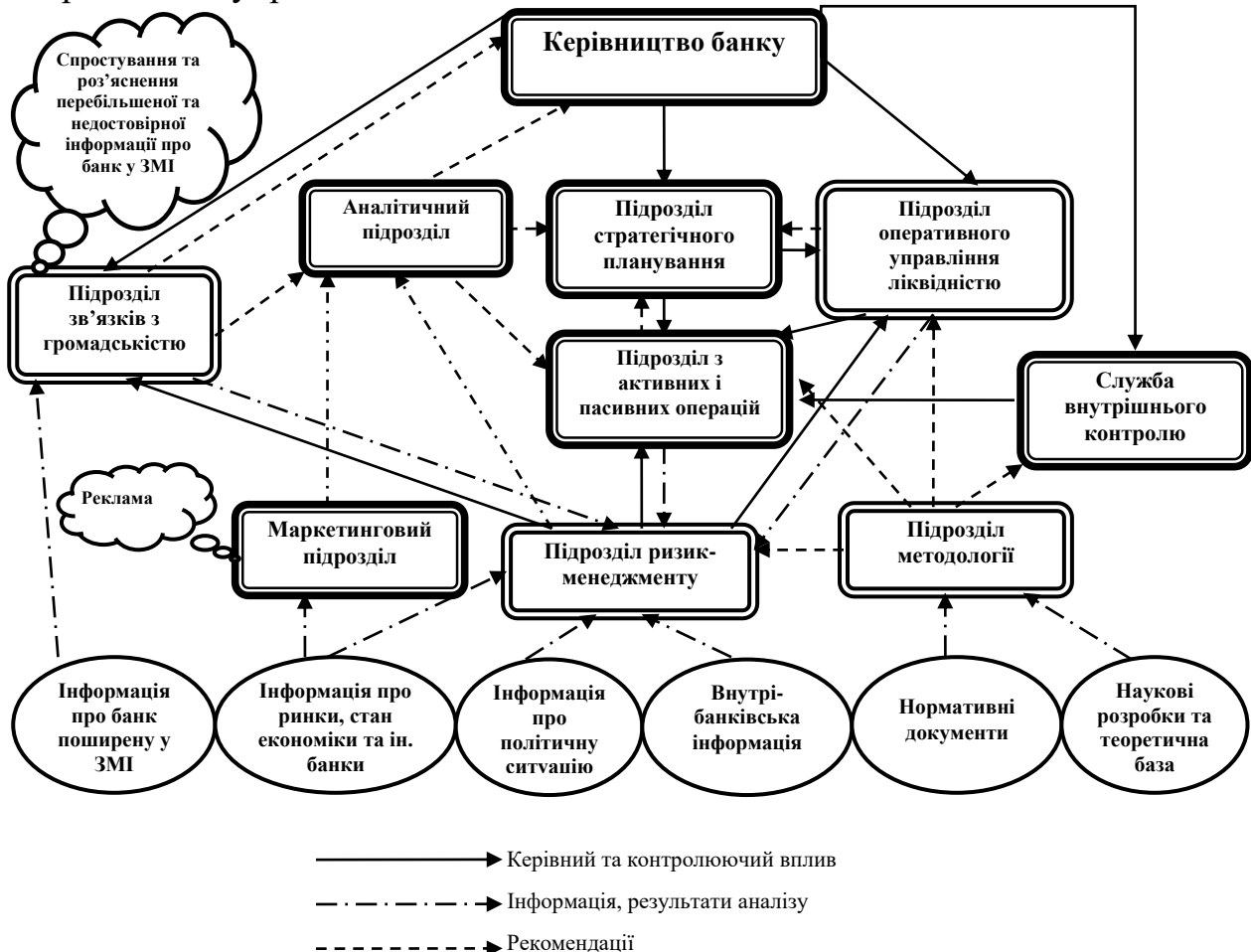


Рис. 3.2. Структурно-логічна схема взаємозв'язку підрозділів банку в процесі управління ліквідністю*

*Власна розробка авторів.

Підрозділ оперативного управління ліквідністю відповідальний за розробку короткострокового прогнозу ліквідності та вжиття заходів щодо

відновлення втраченої або зняття надлишкової ліквідності. Також у функції цього підрозділу входить доведення оперативних планів до підрозділів, що безпосередньо формують портфелі активів і пасивів (КУАП, казначейство) та контроль за виконанням цих планів на підставі оперативної інформації [89, с. 12]. Даний підрозділ як і підрозділ ризик-менеджменту повинен мати право привілейованого голосу у колегіальних органах банку.

Підрозділ методології створюється з метою відстеження змін нормативних актів, аналіз теоретичних та практичних розробок вітчизняних та зарубіжних вчених, а також відстеження розробку нових інформаційних технологій спрямованих на підвищення аналізу та управління ризиками. Цей підрозділ вигідний тим, що централізація і обробка зазначеної вище інформації у спеціалізованому відділі є менш витратною, ніж децентралізований спосіб її одержання.

Враховуючи те, що одним з найвагоміших факторів негативного впливу на ліквідність банківської системи України, що призвело до значного відтоку коштів населення та зниження довіри до банків, був інформаційний, тобто поширення перебільшеної і недостовірної інформації на радіо і телебаченні та друкованих засобах інформації нашої країни, виникає необхідність залучення підрозділу зв'язків з громадськістю до управління ліквідністю. В даному випадку управління ліквідністю матиме опосередкований характер, оскільки до компетенції підрозділу зв'язків з громадськістю входить збір і аналіз інформації про банк, що поширена у ЗМІ, а при виявленні недостовірності чи перебільшення даної інформації відділ повинен надати роз'яснення та спростувати негативну інформацію. Крім цього, у випадку загострення економічної чи політичної ситуації в країні, яка певним чином впливає на функціонування банку, підрозділ повинен надавати достовірні факти та статистику діяльності банку, а також публікувати статті аналітичного та рекламного характеру у рейтингових ЗМІ України з метою підтримки довіри до банку суб'єктів вітчизняного та іноземного бізнесу на належному рівні [249].

Зібрана, згрупована і оброблена інформація підрозділами ризик-менеджменту, оперативного управління ліквідністю, методології, а також підрозділу зв'язків з громадськістю повинна передаватися до аналітичного підрозділу. Окрім цієї інформації, аналітичному підрозділу надає маркетинговий підрозділ інформацію про ринки, стан економіки та інформацію про інші банки оброблену і проаналізовану з точки зору наявних і потенційних джерел надходження коштів, а також напрямів розміщення активів. На основі отриманої інформації аналітичний підрозділ разом з підрозділом оперативного управління ліквідністю та підрозділом управління активами і пасивами розробляє матрицю фондування. Крім цього аналітичний підрозділ разом з підрозділом стратегічного планування формують стратегію управління ліквідністю, яка повинна співпадати з цілями та основними положеннями стратегії розвитку банку.

Поряд з формуванням стратегії управління ліквідністю відділ стратегічного управління повинен розробити також план на випадок виникнення непередбачуваних подій (кризи ліквідності).

Розроблена стратегія і план на випадок виникнення непередбачуваних подій (кризи ліквідності) повинна бути затверджена на рівні вищого керівництва банку, оскільки є важливою складовою управління ліквідністю.

Власне з метою ефективної роботи банку та його відділів у сфері управління ліквідністю необхідно розробити ефективну нормативно-правову базу, яка, судячи із проведеного дослідження, повинна включати наступні документи: 1) політика управління ризиками; 2) політика управління ліквідністю; 3) план дій з управління ліквідністю на випадок виникнення надзвичайних подій.

На наш погляд, з метою ефективного управління ліквідністю банку та всіма банківськими ризиками комерційні банки повинні розробляти саме політику, а не положення управління, оскільки положення є правовим актом, що встановлює основні правила організації та діяльності державних органів, структурних підрозділів, установ, організацій, підприємств (філій), що їм підпорядковані, а також суспільно-політичних об'єднань громадян [67], а відтак, не визначає цілі управління не описує інструменти та методи досягнення цілей, а є по суті розширеним варіантом посадової інструкції. Натомість політика як документ, який у своїй рекомендації зазначає Базельський комітет з банківського нагляду, є комплексним документом, в якому зазначаються цілі управління, правила і принципи організації управління, інструменти, методи досягнення цілей, описує діяльність і завдання всіх підрозділів банку, що беруть участь в управлінському процесі та мають безпосередній вплив на об'єкт управління.

Таким чином, ми вважаємо, що саме розробка і впровадження політики управління ризиками та ліквідністю є основою ефективного управління в банку, а також є достатньо інформативним та прозорим об'єктом банківського нагляду, що спрощує процедури контролю і нагляду за ліквідністю банків.

Власне з метою уніфікації і стандартизації процесів управління ліквідністю в комерційних банках Національному банку України, варто розробити методичні рекомендації та директивні вимоги щодо побудови політики управління ліквідністю комерційних банків, враховуючи кращі зразки вітчизняного та зарубіжного досвіду.

Аналізуючи нормативні документи, звітність та процеси управління ліквідністю в комерційних банках України, Росії, Англії, США та Польщі, сформулюємо свій варіант документа з політики управління ліквідністю банку, який повинен включати такі розділи: 1. Загальні положення; 2. Визначення понять; 3. Цілі та предмет Політики управління ліквідністю банку; 4. Загальні принципи управління ліквідністю банку; 5. Аналіз, стрес-сценарії та фактори впливу на ліквідність банку; 6. Методи управління ліквідністю банку; 7. Методи та управління ризиком ліквідності; 8. Порядок розрахунку нормативів обов'язкового резервування та розрахунку внутрішнього капіталу на покриття ризику ліквідності; 9. Розподіл обов'язків з управління ліквідністю; 10. План дій на випадок виникнення непередбачуваних подій (кризи ліквідності); 11. Заключні положення. Більш детально запропонована нами політика розглянута у додатку (додаток Я).

Окремо слід зосередити свою увагу на характеристиці плану дій на випадок виникнення непередбачуваних подій (кризи ліквідності), який спрямований на запобігання або згладжування кризових ситуацій, тому є важливою складовою політики управління ліквідністю.

Так, першим розділом даного плану повинен бути “Режим підвищеної готовності”. Режим підвищеної готовності повинен оголошуватися керівниками відділу активно-пасивних операцій та аналітичного відділу за згодою з керуючим банком. Режим оголошується в наступних випадку, якщо: девальвація курсу гривні на 10% і більше; зменшення прибутку банку на 15% і більше; погіршення нормативів ліквідності (Н4, Н5, Н6); відтік депозитів на 10% і більше; поширення недостовірної інформації про банк (чорний PR); зниження ліквідності наявних і потенційних клієнтів банку тощо.

На цій стадії банк повинен перейти до застосування внутрішньобанківських нормативів ліквідності, оскільки нормативи ліквідності НБУ встановлені для середньостатистичного банку, якого фактично не існує, а отже, залежно від типу банку нормативні вимоги до ліквідності будуть різними.

Тому задля підвищення ефективності плану дій на випадок виникнення непередбачуваних подій та управління ліквідністю банку в цілому, потребує удосконалення коефіцієнтний метод аналізу ліквідності, що необхідно здійснювати в три етапи: 1) удосконалення розрахунку нормативів ліквідності, що має зробити Національний банк України, однак, у випадку залишення в силі існуючих нормативів, комерційні банки, з метою адекватного аналізу ліквідності повинні самі впровадити запропоновану нами в параграфі 3.1. методика розрахунку нормативів ліквідності; 2) впровадження у практику аналізу ліквідності показників запропонованих Базельським комітетом з банківського нагляду; 3) застосування додаткових показників аналізу ліквідності, які спрямовані на аналіз ресурсної бази банку та банківських активів (табл. 3.4).

Удосконалення розрахунку економічних нормативів та збільшення числа показників оцінки ризику ліквідності спрямоване на досягнення адекватності аналізу ліквідності та розширення можливостей побудови їх прогностичних значень, що покращить можливості банку з планування і прогнозування ліквідності.

Окрім застосування внутрішньобанківських нормативів і коефіцієнтів ліквідності, важливим елементом даного розділу є перегляд і коректування відповідно до ситуації, що склалася заходів і методів роботи з проблемними кредитами; управління кореспондентськими рахунками і касою (мобілізація засобів на основних рахунках, мінімальні залишки, сума видачі з каси); управління лімітами (тимчасове припинення лімітів на “ненадійні” банки, скорочення лімітів за операціями на фінансовому ринку з видачі кредитів, закриття коротких позицій, позицій за деривативами); складання графіку реалізації резервів ліквідності, плану переуступки кредитного портфеля; вироблення пропозицій щодо зміни процентних ставок за кредитами.

Таблиця 3.4

Коефіцієнти аналізу ліквідності банку

Економічні нормативи ліквідності встановлені НБУ (методика А.П. Вожжова)	Показники оцінки ризику ліквідності встановлені Базельським комітетом з банківського нагляду	Додаткові коефіцієнти, які повинні застосовуватися банком в залежності від поточного сценарію управління ліквідністю
Норматив миттєвої ліквідності (Н4') $H4' = \frac{Ka + K_{кр}}{Pr} \times 100$	Показник покриття ліквідності (Liquidity coverage ratio, LCR) $LCR = \frac{\text{сукупність високоліквідних активів}}{\text{чистий відтік коштів в найближчі 30 днів}} \times 100$	Коефіцієнт ліквідного співвідношення виданих валютних кредитів і залучених валютних депозитів (з метою визначення незбалансованої валютної ліквідності). $Kc = \frac{KP_B}{D_B} \times 100$
Норматив поточної ліквідності (Н5') $H5' = \frac{(Ka + K_{кр}) + A^{1-31}}{T_{const} + 3^{1-31}} \times 100$ $T_{const} = m * n - 3\sigma\sqrt{n},$	Показник стабільного фінансування, нетто-фондування (Net stable funding ratio, NFSR) $NFSR = \frac{\text{наявний обсяг стабільних джерел фінансування}}{\text{необхідний обсяг стабільного фінансування}} \times 100$	Коефіцієнт ліквідного співвідношення виданих кредитів і залучених депозитів (з метою визначення незбалансованої ліквідності). $Kc = \frac{KP}{D} \times 100$
Норматив поточної ліквідності (Н6') $H6' = \frac{(Ka + K_{кр}) + A^{32-365}}{T_{const} + 3^{32-365}} \times 100$		

Також, на даному етапі варто розробити антикризовий PR, суть якого полягає у здатності зрозуміти, мобілізувати, скоординувати й підпорядкувати всі функції планування стратегії і тактики, всю майстерність публік рілейшнз досягненню єдиної мети – активній участі в розробці політики щодо громадськості, від якої залежить доля людей та інституту.

Перш за все доцільно було б на веб-сайтах банків відкрити спеціальні сторінки, де повинні опубліковуватися різні статті та інформаційні повідомлення з багатьох джерел, які могли прочитати раніше клієнти. Зазначені статті повинні доповнюватися відповідними коментарями і роз'ясненнями спеціалістів банків спрямованими на спростування неправдивих та панічних чуток, або на підтвердження достовірної інформації. Крім цього, на таких сторінках доцільно висвітлювати досягнення банку в тій чи іншій галузі його діяльності, а також коментарі і роз'яснення основних показників фінансової звітності, а головне обсяги залучених синдікованих кредитів з-за кордону та план і джерела їх погашення. Ще одним доповненням веб-сайтів повинно стати відкриття форуму, через який реальні або потенційні клієнти банку мали б змогу задавати відповідні питання про діяльність банку і отримувати на них кваліфіковану відповідь. Також з метою підвищення ефективності роз'яснювальної роботи банку серед населення потрібно розробляти спеціальні

повідомлення та статті і публікувати їх у рейтингових друкованих виданнях, інтернет-виданнях, а також озвучувати у радіо- і телеефірах.

Другий розділ – “Пошук альтернативних джерел залучення коштів”.

Оскільки, внаслідок відтоку депозитів, значного зростання ставок за кредитами на вітчизняному міжбанківському ринку та ускладнення доступу до зовнішніх ринків запозичень ресурсна база банків поступово скорочується, тому робота менеджерів банку має бути спрямована на:

- розширення співпраці з НБУ (здійснення операцій РЕПО, залучення кредитів “овернайт” і рефінансування) та іноземними валютно-фінансовими організаціями (залучення кредитів “стендбай”);
- пошук ділових партнерів і банків-кореспондентів, які б могли надати допомогу в ситуації що склалася;
- розробку заходів з реалізації і сек’юритизації активів за відповідним графіком;
- прийняття рішення про “заморожування” кредитування тощо.

Третій розділ – “Фінансове оздоровлення банку”. До третього розділу переходять лише в тому випадку, якщо уникнення дефолту банку є неможливим. В такому разі до НБУ подається план з фінансового оздоровлення банку, після затвердження якого оздоровлення може здійснюватися у таких аспектах: капіталізації банку за рахунок власників та інвесторів; капіталізації банку за рахунок держави; реорганізації банку за рішенням власників та реорганізації банку в умовах тимчасової адміністрації .

Даний план дозволяє приймати обґрунтовані управлінські рішення у випадку прояву кризових явищ, і як наслідок зменшити втрати банку у зв’язку з проявом кризових явищ. Розробку “Плану ліквідності банку на випадок виникнення непередбачуваних подій” здійснює підрозділ стратегічного управління у співпраці з КУАП, підрозділами оперативного управління ліквідністю та ризик-менеджменту.

Виходячи з поданих нами рекомендацій щодо удосконалення нормативної бази управління ліквідністю комерційного банку та аналізуючи сучасну практику управління ліквідністю у вітчизняних банках, вважаємо за необхідне сформулювати пропозиції щодо удосконалення підходів до аналізу ліквідності банку. В першу чергу, це стосується розширення діапазону сценарного аналізу і управління. Аналізуючи звітність вітчизняних банків, ми зробили висновок, що тільки 12% банків використовують три і більше сценаріїв для аналізу і управління ліквідністю, більшість банків використовують тільки сценарій кризи та більш сприятливих подій, що, на наш погляд, не дозволяє комплексно оцінити проблеми ліквідності та виробити оптимальні управлінські рішення. Відтак, виходячи із проведеного аналізу та практики стрес-тестування зарубіжних банків, пропонуємо виокремлювати 4 сценарії для управління ліквідністю (табл. 3.5). Використання на практиці чотирьох сценаріїв управління ліквідністю, дасть змогу менеджменту банку проаналізувати та спрогнозувати можливі негативні фактори впливу на ліквідність банку, а також підготувати комплекс управлінських рішень спрямованих на мінімізацію та подолання впливу негативних подій на банківську ліквідність.

Сценарії управління ліквідністю банку

Сценарії управління ліквідністю			
криза банку	економіко-політична криза	криза головного контрагента або групи контрагентів	сприятливі обставини
1) зниження рейтингу банку на 1-3 сходинки; 2) операційний ризик (збої в системах управління, обман при операціях з цінними паперами, викривлення звітності, приховані витрати, зовнішнє втручання); 3) невиконання 1-2 економічних нормативів; 4) зростання проблемної заборгованості до 10% ^{**} ; 5) зменшення регулятивного капіталу на 10%; 6) події пов'язані із ризиком репутації банку	1) падінні темпів росту ВВП; 2) неконтрольована девальвація національної валюти; 3) зростання інфляції; 4) криза платіжного балансу (зростання від'ємного сальдо більше 10% в рік); 5) зниження ділової активності; 6) зростання збитковості підприємств; 7) зростання процентних ставок; 8) банкрутство підприємств та банків; 9) зростання панічних настроїв в суспільстві внаслідок політичних розбіжностей; 10) відсутність правлячої коаліції у Парламенті; 11) революційна зміна влади; 12) військово-політичні конфлікти із іншими країнами	1) падіння рентабельності контрагента на 10%; 2) арешт активів; 3) зниження цін на продукцію в межах 10-30%; 4) рейдерське захоплення підприємства; 5) погіршення привабливості підприємства; 6) криза банку-контрагента	1) зростання ВВП 2-4% в рік; 2) цінова стабільність; 3) фінансова стабільність; 4) пом'якшення ділового клімату; 5) зростання реальних доходів суб'єктів економіки;
Поведінковий аспект			

* Складено авторами

**Коефіцієнти запропоновано на основі критеріїв МВФ щодо ідентифікації фінансової кризи

Зважаючи на причини банківських криз, Великої депресії 1929-1932 років та світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 років, а також на розвиток такого нового напрямку економічної науки як поведінкові фінанси, вважаємо, що одним із критеріїв сценарного аналізу має бути аналіз поведінки як клієнтів банку, так і економічних суб'єктів загалом.

Питанням дослідження поведінки економічних агентів в Україні приділяється вкрай мало уваги, що імовірно пояснюється схильністю вітчизняної науки до продовження традицій радянської науки та класиків економічної теорії, які в своїх працях доводили раціональність поведінки

людини при виборі економічних благ і нехтували психологічними факторами та емоціями, що притаманні всім без виключення людям. Однак, варто зазначити, що теорія поведінкових фінансів не має наметі заперечити або повністю замінити постулати класичної економічної теорії, а є допоміжною ланкою у розширенні кола наукового аналізу та допомагає врахувати фактори ірраціональної поведінки економічних агентів при побудові стратегій розвитку систем, організацій та держав в цілому.

Найбільшого розвитку теорія поведінкових фінансів отримала у працях Д. Канемана, який в 2001 році отримав Нобелівську премію за дослідження механізмів прийняття рішень індивідумом у ситуаціях, пов'язаних із невизначеністю та ризиком. Саме Д.Канеман і А Тверські поставили під сумнів твердження, що людина – це раціональна особистість, довівши, що раціональність обмежена двома різними факторами зовнішнього середовища: тиском часу та складністю інформації. Пізніше, у 2013 році Нобелівську премію за дослідження ірраціональної поведінки учасників фондового ринку та інтернет-торговців отримав Роберт Шиллер. Однак, варто зазначити, що елементи теорії поведінкових фінансів зародилися ще в працях А. Сміта, який писав, що «економічне життя глибоко укорінене у соціальному житті і його не можливо зрозуміти окремо від звичаїв, традицій та устроїв конкретно досліджуваного суспільства – одним словом, окремо від його культури», а також в працях Дж.М. Кейнса, який вивів теорію переваг ліквідності та охарактеризував мотиви попиту на гроші. Таким чином, можна зробити висновок, що теорія поведінкових фінансів ґрунтується на глибоких дослідженнях міждисциплінарного характеру та є досить актуальною для застосування в Україні в умовах перманентної невизначеності і наростаючих ризиків суспільства [52].

Щодо впровадження постулатів теорії поведінкових фінансів при розробці сценаріїв управління ліквідністю банку та аналізу поведінки його клієнтів, то на наш погляд, варто використати три критерії аналізу поведінки індивідумів запропонованих Світовим банком у «Доповіді про світовий розвиток: мислення, суспільство і поведінка»:

- 1) «автоматичне мислення» – в більшості випадків люди виносять судження і приймають рішення автоматично, а не усвідомлено;
- 2) «соціальне мислення» – те, як люди здійснюють вчинки і думають, часто залежить від того, що роблять і думають люди навколо них;
- 3) «мислення на основі ментальних моделей» – люди в конкретному суспільстві мають спільні погляди на те, що являє собою світ навколо, і на себе самих [52].

Інструментами аналізу поведінки клієнтів банку можуть бути анкетування, опитування за допомогою соціальних мереж (в основному вконтакте та фейсбук), які дозволяють не тільки визначити загальну думку людей щодо того чи іншого питання, а дослідити їх рід занять, місце роботи, що дозволить скласти більш повне уявлення про мотиви поведінки тої чи іншої групи клієнтів. Досить потужними інструментами аналізу психологічних та інформаційних факторів впливу розвиток економіки є інструменти пошуку

Google. Визначення мотивів поведінки клієнтів банку, як реальних так і потенційних, дозволить спрогнозувати імовірність настання паніки, рівень довіри до банків та причини її зміни, розробити ряд нових продуктів банку, програм стимулювання заощаджень та підвищення рівня фінансової грамотності, а також визначити рівень репутації банку.

В контексті аналізу поведінкових аспектів клієнтів банку, перспективним є аналіз так званого «мікроринку клієнта», під яким варто розуміти сукупність відносин конкретного клієнта банку з визначеним колом економічних агентів з приводу купівлі-продажу товарів і послуг та розподілу власного доходу. Тобто мікроринок клієнта банку – це середовище економічної діяльності клієнта.

З метою забезпечення високої ефективності аналізу мікроринку клієнта та його діяльності на цьому ринку поділимо клієнтів банку на певні групи та підгрупи.

Перша група – фізичні особи. Структура мікроринку фізичних осіб та особливості їх діяльності залежить від роду занять, зайнятості, рівня заробітної плати, пенсії та доходу від іншої діяльності, віку, і, як не дивно, наявності родичів на заробітках за кордоном. Однак в ролі основного критерію ранжування фізичних осіб за підгрупами ми виберемо рівень заробітної плати, а зокрема:

- 1) фізичні особи з рівнем заробітної плати до 1500 грн. (21% населення);
- 2) фізичні особи з рівнем заробітної плати від 1500 до 2500 грн. (25% населення);
- 3) фізичні особи з рівнем заробітної плати від 2500 до 4000 грн. (30% населення);
- 4) фізичні особи з рівнем заробітної плати від 4000 до 6000 грн. (16% населення);
- 5) фізичні особи з рівнем заробітної плати від 6000 грн. (6% населення).

Так, наприклад, клієнт банку з рівнем заробітної плати 1500 грн. витрачає від 50 до 80% її величини на харчування, одяг, ліки та дрібні покупки, а отже, ймовірно, що клієнт знімає свої кошти в перших 3-4 дні після виплати авансу або зарплати. Структура мікроринку такого клієнта включає в себе торгові заклади, аптеки, громадський транспорт, заклади громадського харчування, комунальні підприємства. Клієнти з таким рівнем заробітної плати практично не заощаджують кошти на депозитних рахунках банку, норма заощадження коливається від 1 до 3%.

Відтак, в даному випадку, основним завданням банку, в конкретному регіоні, буде збереження коштів клієнта на рахунках банку, тобто створення можливостей та стимулів для клієнта оплачувати придбані продукти за допомогою платіжної картки в тих торгових закладах, рахунки яких відкриті в даному банку. Таким чином, необхідно створювати бонусні програми для клієнтів, які оплачують за допомогою банківської платіжної карти товари харчування того чи іншого торгового закладу. Хоча, як показує практика, сучасні клієнти банків, а особливо клієнти старшого покоління та пенсіонери, не мають звички здійснювати оплату товарів за допомогою картки. Тому, окрім створення бонусних програм, необхідно проводити роз'яснювальну роботу

серед клієнтів банку щодо використання безготівкових розрахунків. На сьогоднішній день, за оцінками експертів, тільки 20% клієнтів банків (фізичних осіб) використовують безготівкові розрахунки, а що стосується величини оборотних коштів клієнта в банку, то вони становлять приблизно 200-300 грн. Таким чином, якщо банк має 1000 клієнтів з рівнем зарплати в 1500 грн., то оборотні кошти клієнтів на рахунках в банку становитимуть 40000-60000 грн.

Таким же чином, аналізуються мікроринки клієнтів, які отримують більшу заробітну плату. Чим вища заробітна плата клієнта, тим більше оборотних коштів клієнта залишається на рахунках в банку. Окрім цього, із збільшенням величини заробітної плати підгруп клієнтів банку, збільшується норма заощадження, а отже зростає можливість банку залучити частину коштів населення на депозити.

У вітчизняній практиці аналізу мікроринку клієнта-фізичної особи, а особливо у західних регіонах країни, варто доповнити аналізом припливу міграційного капіталу через, різного роду, системи грошових переказів. Адже велика кількість людей із західних регіонів країни регулярно отримують грошові перекази з-за кордону, що може бути джерелом поповнення ліквідності банку шляхом популяризації серед такого населення використання безготівкових розрахунків, та створення спеціальних депозитних програм, які б передбачали заощадження переказаних коштів з-за кордону на певний термін, а відсоткова ставка залежала б від кількості переказів в місяць (наприклад, якщо 1 переказ протягом місяця, то початкова відсоткова ставка збільшується на 0,5 %, 2 перекази, на 0,75%, 3 перекази – 1,25%), окрім цього, така депозитна програма дозволяла б встановити мінімальну суму автоматичного поповнення депозиту при переказі коштів.

В сфері залучення клієнтів до банківських установ шляхом формування в них ментальних моделей ощадливості актуальним є питання підвищення фінансової грамотності та розвиток культури ощадності в Україні, адже в багатьох країнах світу обсяги та мотиви заощадження, як правило, визначаються не рівнем доходу, а культурними особливостями.

Впровадження банками заходів щодо підвищення фінансової грамотності населення та розвитку культури ощадливості повинні активно підтримуватися Асоціацією українських банків (АУБ), яка повинна у співпраці з університетами, які готують фахівців за спеціальністю «Банківська справа» необхідно організувати серію публікацій (2 рази на тиждень) у вигляді колонки АУБ у місцевих газетах та Інтернет-ЗМІ, блоги АУБ в Інтернет-виданнях, сторінки у Facebook. В даній колонці повинна міститися актуальна і достовірна інформація про реальний стан справ у банківській системі, а також інформація спрямована на зменшення негативного інформаційного фону в суспільстві щодо банківської системи.

Поряд із підвищенням фінансової грамотності населення в умовах невизначеності та існуючих ризиків потребує перегляду й депозитна політика як складова політики управління ліквідністю вітчизняних комерційних банків, яка в першу чергу, повинна бути спрямована на формування довгострокової

депозитної бази. До основних шляхів удосконалення депозитної політики, на наш погляд, варто віднести наступні:

1) запровадження депозитів із складною відсотковою ставкою терміном на 3 і більше років (зробить більш привабливим та дохідним депозитний продукт для клієнта);

2) впровадження накопичувальних депозитів для формування першого внеску за іпотечними кредитами;

3) передбачення можливості для клієнта визначати певну суму від вкладених ним коштів в банк, яка повинна бути використана банком для кредитування тих чи інших соціальних проектів або для надання благодійної допомоги. Наприклад, при відкритті договору банківського вкладу на 1 і більше років, клієнт повинен заповнити анкету, де зазначити відсоток суми (3-5%) від власного депозиту, яка повинна бути використана банком для кредитування проектів (будівництво соціальних закладів, виробництво енергозберігаючих технологій, іпотечне кредитування молоді та ін.) або надання благодійної допомоги (дитячим будинкам, обдарованій молоді, талановитим спортсменам, учасникам війни тощо). Така інновація сприятиме з одного боку залученню клієнта, а з іншого – популяризації банку серед населення як банку соціального спрямування.

Що ж стосується аналізу мікроринків корпоративних клієнтів, то це є досить громіздким та складним завданням, а тому вимагає побудови співпраці банку з такими клієнтами на принципах спільного або когерентного управління ліквідністю.

Даний підхід розвиває теорію управління пасивами, на базі якої в сучасних умовах здійснюється управління ліквідністю, в основному в зарубіжних банках. Критерієм якості депозитної бази відповідно до цього підходу, виступає зростання частки стійкої частини депозитів. Цю частину депозитів формують лояльні вкладники, як правило, фізичні особи, а також корпоративні клієнти, для яких банк з різних причин є «домашнім банком».

Узгоджене управління ліквідністю підприємства і банку передбачає отримання вигод усіма учасниками. Цілком можливе зниження рентабельності підприємства і банку в ході узгодженого управління ліквідністю компенсується зниженням ризиків ліквідності, а отже, і ймовірності настання банкрутства в умовах високої волатильності і динамічності ринків [32, с. 211].

Зарубіжна і вітчизняна практика придбання або створення концернами власних банків підтверджує обґрунтованість пропонованої концепції. Так, наприклад, німецький концерн Deutsche Telekom в 2007 році почав роботу по централізації грошових потоків, що йдуть, приблизно, від 180 млн. клієнтів в 50 країнах за допомогою створення фабрики рахунків (Payment Factory) і внутрішнього банку (Inhouse Bank). Наведений приклад організаційно-управлінського рішення демонструє можливість зниження ризику ліквідності, зростання ефективності основного бізнесу, насамперед за рахунок зниження вартості залучення кредитних ресурсів, а також розширення можливості оперативного та стратегічного управління фінансовими потоками концерну.

Власні банки мають великі автомобільні, паливно-енергетичні, металургійні, транспортні та інші компанії [33, с. 247.].

Однак, як показує практика, наявність банку у складі великої корпорації ще не означає повноцінної реалізації концепції узгодженого управління ліквідністю. Найчастіше, підприємство в складі корпорації розглядає корпоративний банк як постачальника дешевих кредитів для фінансування оборотних коштів та інвестиційних проектів. Крім того, великі підприємства, щоб заробити додаткові доходи, практикують розміщення тимчасово вільних грошових коштів у короткострокові високоприбуткові ринкові активи. Природно, що ці дії підприємства призводять до виникнення підвищених ризиків ліквідності. Менеджмент банку, в першу чергу, піклується про зростання рентабельності банку при дотриманні нормативів достатності капіталу, ліквідності і відрахувань у резерви. При недотриманні цих нормативів у банку може бути відкликана ліцензія. Щоб підвищити рентабельність і дотримати нормативи, банк буде шукати можливості більш дешевого і стабільного залучення ресурсів і більш дорогого розміщення залучених коштів.

Подібним методом узгодженого управління ліквідністю банку і підприємств є Cash pooling (Кеш пулінг). Кеш пулінг – це система управління декількома рахунками, відкритих у банку, залишки на яких фізично збираються на один рахунок (cash concentration), який називається майстер-рахунком, або розглядаються спільно (notional cash pooling) для оптимізації одержуваних / виплачуваних відсотків і поліпшення якості управління ліквідністю.

Кеш пулінг в першу чергу, спрямований на оптимізацію управління ліквідністю корпорації, однак, надання розрахункових послуг банком з його організації має позитивний вплив на управління ліквідністю банку, оскільки дає можливість банку проводити оперативний моніторинг руху коштів на рахунку корпорацій, отримувати прогнозовані ресурси для кредитування як учасників корпорації чи групи компаній, так інших підприємств, а також надавати міжбанківські кредити овернайт. Таким чином, організація послуг кеш пулінг є взаємовигідним процесом як для корпорації, так і для банку.

Відповідно до загальноприйнятої класифікації і наведеним вище визначенням розрізняють два види кеш пулінгу – матеріальний (cash concentration) і віртуальний (notional cash pooling).

Матеріальний кеш пулінг реалізує модель автоматичного збору (перерахування на майстер-рахунок) грошових коштів учасників пулу з надлишковою ліквідністю і, при необхідності, фінансування з майстер-рахунку платежів учасників пулу при нестачі грошових коштів на їх рахунках [51, с. 23-28.].

У моделі віртуального кеш пулінгу позитивні і негативні залишки на рахунках учасників пулу розглядаються обслуговуючим банком спільно при стягненні та сплаті відсотків. При цьому фізичних переміщень грошових коштів між рахунками учасників пулу не відбувається. У такому пулі майстер-рахунок відсутній, всі рахунки учасників пулу обслуговуються за однаковими правилами. У цій моделі банк знижує для групи компаній сукупну вартість позикових коштів у ситуаціях, коли частина компаній групи отримує від банку

ці запозичення, а інша – володіє необхідними коштами і тримає їх на рахунках у тому ж банку [86, с. 60-62].

Поряд із аналізом поведінки клієнтів банку в межах певного сценарію управління ліквідністю важливе місце повинен займати аналіз репутації банку. Одним із сучасних і перспективних інструментів аналізу репутації банку в порівнянні з конкурентами є аналіз динаміки пошукових запитів в інтернет-пошуковикі Google шляхом використання додатку Google Trends. На сьогодні додаток Google Trends використовуються багатьма фірмами та маркетинговими організаціями з метою аналізу попиту на продукцію та вподобань потенційних клієнтів, також даний додаток можна використати й для аналізу поведінки населення в умовах кризи і, таким чином, визначити вплив психологічних факторів на динаміку макроекономічних індикаторів (див. параграф 2.1). Зважаючи на позитивну динаміку користувачів мережі Інтернет в Україні, яка станом на 1.07 2015 зросла до 21,8 млн. (без урахування Криму), ефективність використання зазначеного інструменту аналізу репутації банку та динаміки його депозитів і ліквідності є досить актуальним питанням.

Для прикладу проаналізуємо динаміку пошукових запитів банків «Промінвестбанк» та «Банк Надра», які мали суттєві проблеми з ліквідністю у 2008 році та «Дельта банк», який динамічно розвивався до кризи 2014 року і, в силу певних причин збанкрутував (рис. 3.4).

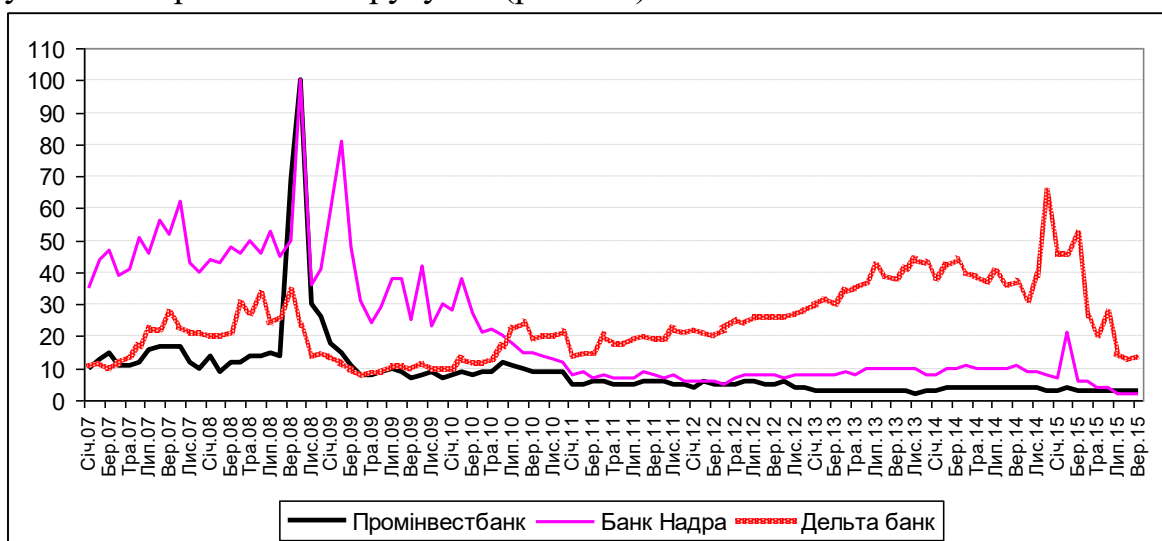


Рис. 3.4. Динаміка пошукових запитів Google: «Промінвестбанк», «Надра Банк» та «Дельта банк» у 2007-2015 роках

Як видно з рисунку, найвищий рівень активності пошуку «Промінвестбанк» та «Надра банк» співпадає із виникненням проблем з ліквідністю в даних банках. Саме невчасне виконання зобов'язань зазначеними банками та введення тимчасових адміністрацій у 2008-2009 роках призвело до втрати ними своєї репутації, яка впродовж наступних шести років так і не відновилася. Щодо Дельта банку, то позитивні новини про його розвиток (купівля Сведбанк, купівля Астра банку, розширення програм споживчого кредитування та застосування порівняно високих ставок за депозитами) призвело до зростання зацікавленості банком в суспільстві, що тривало до

введення обмежень на зняття готівкових коштів через банкомати. Після такого кроку керівництва банку, динаміка запитів дещо зменшилася, однак із наростанням невизначеності у суспільстві пов'язаних із відсутністю ефективної стратегії в НБУ щодо порятунку банківського сектора та політичних проблем динаміка запитів різко збільшилася, що стало однією із причин банкрутства банку в майбутньому, адже фактично було здійснено «набіг на банк».

Можливість перегляду заголовків новин про той чи інший банк у Google Trends дає змогу визначити мотиви зростання чи спадання динаміки пошукових запитів про банк. Одним із таких прикладів є зростання пошукових запитів «Кредобанк» та «Ідея банк» у 2014 році, коли зазначені банки почали активно приймати оплату консульського збору внаслідок збільшення кількості охочих отримати візи у Польщу, а Кредобанк, окрім цього, виданням Forbes був визнаний як найжиттєздатний вітчизняний банк (рис. 3.5).

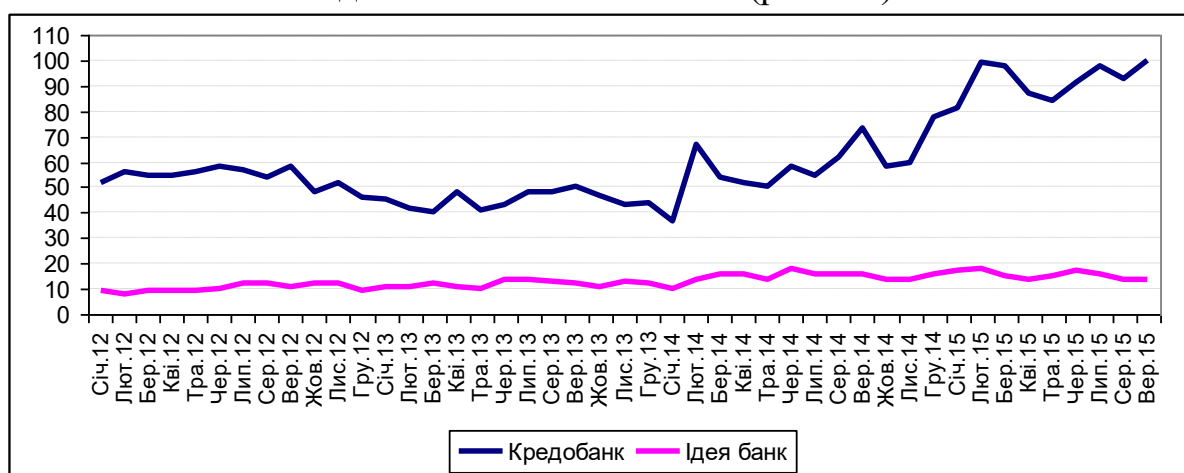


Рис. 3.5. Динаміка пошукових запитів Google «Кредобанк» та «Ідея банк» у 2012-2015 роках

Таким чином, удосконалення управління ліквідністю банківської системи на мікроекономічному рівні сприятиме підвищенню рівня ліквідності окремих комерційних банків та системи в цілому, що матиме позитивний вплив на розвиток вітчизняної економіки.

3.3. Розвиток тіньового банкінгу та його вплив на управління ліквідністю банківських систем

Загострення конкуренції на фінансових ринках між банками та небанківськими фінансово-кредитними інститутами, а також швидкий розвиток фінансових інновацій, який пов'язаний із позабалансовими операціями банків зумовлює появу такого негативного фактора впливу на ліквідність банківських систем, як тіньовий банкінг. Хоча дана проблема більше стосується розвинутих країн світу з розвинутим фондовим ринком, про те заслуговує на увагу і в Україні як перспективний напрям дослідження взаємовідносин і

взаємозалежності банків і небанківських фінансово-кредитних інститутів в контексті управління ліквідністю банківської системи.

Проблеми впливу тіньового банкінгу на ліквідність банківських систем США та ЄС проявилися в період світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 років, що й зумовило необхідність наукових дискусій щодо доцільності удосконалення макропруденційного нагляду та створення мегарегуляторів. Власне вирішення проблем макропруденційного нагляду і стало поштовхом для введення в економічну теорію та практику було поняття «тіньовий банкінг» (shadow banking) економістом Полом МакКаллі у 2007 році на щорічному фінансовому симпозиумі Федеральної резервної системи США. В своїй доповіді Пол МакКаллі пояснював shadow banking суто в американському контексті, включаючи в цей термін небанківські фінансові організації, які займаються перетворенням термінів погашення. Комерційні банки здійснюють перетворення термінів погашення, використовуючи депозити, які зазвичай є короткостроковими, для фінансування більш довгострокових кредитів. Тіньові банки ж залучають короткострокові ресурси на грошових ринках і використовують дані ресурси для купівлі більш довгострокових активів. Однак, оскільки вони не підлягають традиційному банківському регулюванню, тому не можуть, так само як банки, у випадку крайньої необхідності отримати кредит від ФРС і не мають традиційних вкладників, чії ресурси охоплені програмою страхування; вони знаходяться в «тіні» [288]. Тобто, термін «тіньовий банкінг» в розумінні економістів Федеральної резервної системи США та Світового банку не означає неофіційний або незаконний статус суб'єктів фінансового ринку, а є лише констатацією альтернативного характеру їх функціонування порівняно з більш жорстко контрольованим банківським сегментом. У широкому сенсі тіньовий банкінг означає діяльність, пов'язану з інтермедіацією кредиту та трансформацією строків погашення, яка має місце за межами регульованої банківської системи.

Зважаючи на відносно недавню появу терміну «тіньовий банкінг», немає однозначного підходу до визначення видів та типів учасників тіньової банківської системи.

Так, Рада з фінансової стабільності, об'єднуючий органи фінансового регулювання і нагляду з основних країн і міжнародні фінансові організації, розробила більш широке визначення тіньових банків, що охоплює всі установи поза регульованою банківською системою, які виконують основну банківську функцію, посередництво в отриманні кредиту (тобто прийом грошей від вкладників і надання їх у кредит позичальникам). Посередництво має наступні чотири головних аспекти:

1) перетворення терміну погашення: отримання короткострокових коштів для вкладення в більш довгострокові активи;

2) перетворення ліквідності: концепція, схожа з перетворенням терміну погашення, що передбачає використання зобов'язань, аналогічних готівці, для покупки більш важко реалізованих активів, наприклад, кредитів;

3) леверидж: застосування таких методів, як запозичення коштів для купівлі основних фондів з метою збільшення потенційного прибутку (або збитків) від інвестиції;

4) передача кредитного ризику: передача ризику дефолту позичальника від первісного кредитора іншій стороні [136].

Згідно з цим визначенням, до тіньових банків відносяться брокери-дилери, що фінансують свої активи з використанням угод про зворотну купівлю (РЕПО). У рамках угоди про зворотну покупку суб'єкт, що потребує ресурсів, продає цінний папір для залучення цих коштів і зобов'язується викупити цей цінний папір (тобто повернути позику) за встановленою ціною у встановлений день. Взаємні фонди грошового ринку, що об'єднують кошти інвесторів для покупки комерційних паперів (боргових розписок корпорацій) або забезпечених іпотекою цінних паперів, також вважаються тіньовими банками. До цієї категорії належать і фінансові установи, які продають комерційні папери й використовують виручку для надання кредиту населенню (у багатьох країнах їх називають фінансовими компаніями).

У 2012 році Європейської комісія опублікувала документ «Green paper Shadow banking», в якому визначено дефініцію тіньовий банкінг, як системи кредитного посередництва, яка включає суб'єктів, що здійснюють свою діяльність поза традиційною банківською системою. В цій книзі також розкрито дві опори сегменту тіньовий банкінг:

I. Перша опора формується суб'єктами, які включені в:

- залучення грошових коштів в спосіб, що має ознаки депозиту;
- здійснення трансформації термінів погашення або ліквідності;
- трансфер ризику;
- надання кредитів на основі використання фінансового левериджу.

II. Друга опора включає види діяльності щодо залучення фінансових ресурсів для суб'єктів тіньового банкінгу, зокрема, сек'юритизацію, позики цінних паперів та транзакції зворотного викупу (репо) [271].

Тіньовий банкінг часто протиставляють традиційній банківській системі. На думку С. Лакка і П. Шемпа, співіснування двох форм фінансової системи призводить до неочікуваних зовнішніх ефектів. По-перше, порівняльна величина тіньового банкінгу детермінує стабільність фінансової системи в цілому. Якщо вона є порівняно незначна відносно розмірів вторинного ринку її активів, то банківська система є стабільною. Однак, якщо є великою, то фінансова система стає крихкою. По-друге, коли регульовані фінансові посередники самі створюють тіньовий банкінг, то його діяльність не має таких негативних наслідків для стабільності фінансової системи. По-третє, коли з'являється правовий арбітраж, то мережа безпеки фінансової системи може виявитися недостатньою для запобігання появі системного ризику [287].

Тіньовий банкінг є універсальним явищем, яке отримує різні форми в залежності від рівня розвитку фінансової системи. У розвинутих фінансових системах приймає форму ринкового фінансування (market finance) – очевидної сек'юритизації. У менш розвинутих фінансових системах приймає форму позабалансової діяльності банків [263].

Не зважаючи на офіційні тлумачення тіньового банкінгу як парабанківської системи, ряд досліджень підтверджує активну участь банків у розвитку тіньового банкінгу.

Так, М. Фейн вважає, що тіньовий банкінг є іншим обличчям того ж самого регульованого банківського бізнесу, і тіньовий банкінг не є ззовні, а всередині регульованої банківської системи [272].

Міжнародний валютний фонд у звіті про глобальну фінансову стабільність за 2014 рік пропонує дефініцію тіньового банкінгу на підставі нетрадиційного фінансування – у цій «діяльній» концепції фінансування банків і небанківських фінансових інститутів через неосновні зобов'язання формує тіньовий банкінг, не дивлячись на інституцію, яка здійснює цю діяльність. Наприклад, згідно з цією дефініцією, сек'юритизація належить до тіньового банкінгу незалежно від того, чи вона здійснює в межах банківського балансу, чи опосередковано через компанії спеціального призначення [274].

Л. Гургуль та І. Кравчук пропонують включати до тіньового банкінгу згідно вузького підходу небанківські інститути, а згідно широкого, який базується на видах діяльності, – всіх учасників ринку капіталу, в тому числі і банки. При цьому основними видами діяльності банків у сфері тіньового банкінгу є сек'юритизація, операції з позабіржовими деривативами та транзакції фінансування цінних паперів [280, с. 78, 80].

На основі інструментів системи тіньового банкінгу відбувається трансформація традиційної депозитно-кредитної банківської системи в ринково-орієнтовану, яка передбачає управління ліквідністю як активів, так і пасивів на основі ринкових фінансових інструментів та технологій.

На наш погляд, поняття «тіньовий банкінг» з точки зору теорії і практики фінансового посередництва, зважаючи на проаналізовані вище підходи до визначення сутності даної дефініції, потребує доопрацювань. Зокрема, потребує розмежування інституціональна та інструментальна структура тіньового банкінгу, банківського сектору та парабанківської системи.

Так, в деяких дослідженнях [291] тіньовий банкінг та парабанківська система ототожнюється, що є ознакою підміни понять. На наш погляд, парабанківська система включає в себе щонайменше два інститути, які не можуть входити до тіньового банкінгу за інституційною ознакою, до таких інститутів ми відносимо страхові компанії та пенсійні фонди. Такий висновок пов'язаний з тим, що основна мета діяльності страхових компанії – це страхування людей та їх власності від різного роду ризиків, а відтак страхові компанії є фінансовими корпораціями, які накопичують страхові внески, отримуючи певну винагороду за це (страхову премію), а з метою отримання прибутку розміщують залучені кошти в банках або на інвестиційному ринку в корпоративних цінних паперах. З іншого боку, у зв'язку із появою фінансових інновацій та деривативів, страхові компанії можуть здійснювати операції з кредитними деривативами, наприклад, китайська страхова компанія Ping an Insurance здійснює перепродаж своїх полісів третім особам, які бажають отримувати щомісячні премії від покупців страховок. З цієї сторони, операції страхових компаній з торгівлі полісами та кредитними деривативами підпадають

під дефініцію тіньовий банкінг. Подібним прикладом є американська страхова корпорація AIG, яка здійснює операції з кредитними деривативами.

Що ж стосується недержавних пенсійних фондів, то незважаючи на великі обсяги інвестиційних операцій (16 млрд. дол. у США та 2-3 млрд. дол. в ЄС) існують жорсткі вимоги до структури активів недержавних пенсійних фондів, практично у всіх країнах світу. Також, у випадку інвестування у фінансові інструменти з підвищеним ризиком і дохідністю, а відповідно, з низьким кредитним рейтингом інституціональні інвестори повинні здійснити додаткову капіталізацію з метою покриття можливих збитків з такими інвестиційними ризиками. За таких умов пенсійні фонди не можуть бути віднесені до тіньового банкіngu ні інституційно, ні інструментально.

Особливе місце у розвитку тіньового банкіngu займають традиційні банки, які є засновниками інститутів тіньового банкіngu та здійснюють пов'язані з ним операції. Міжнародний валютний фонд пропонує наступний варіант структуризації інститутів та інструментів тіньового банкіngu (рис. 3.6).

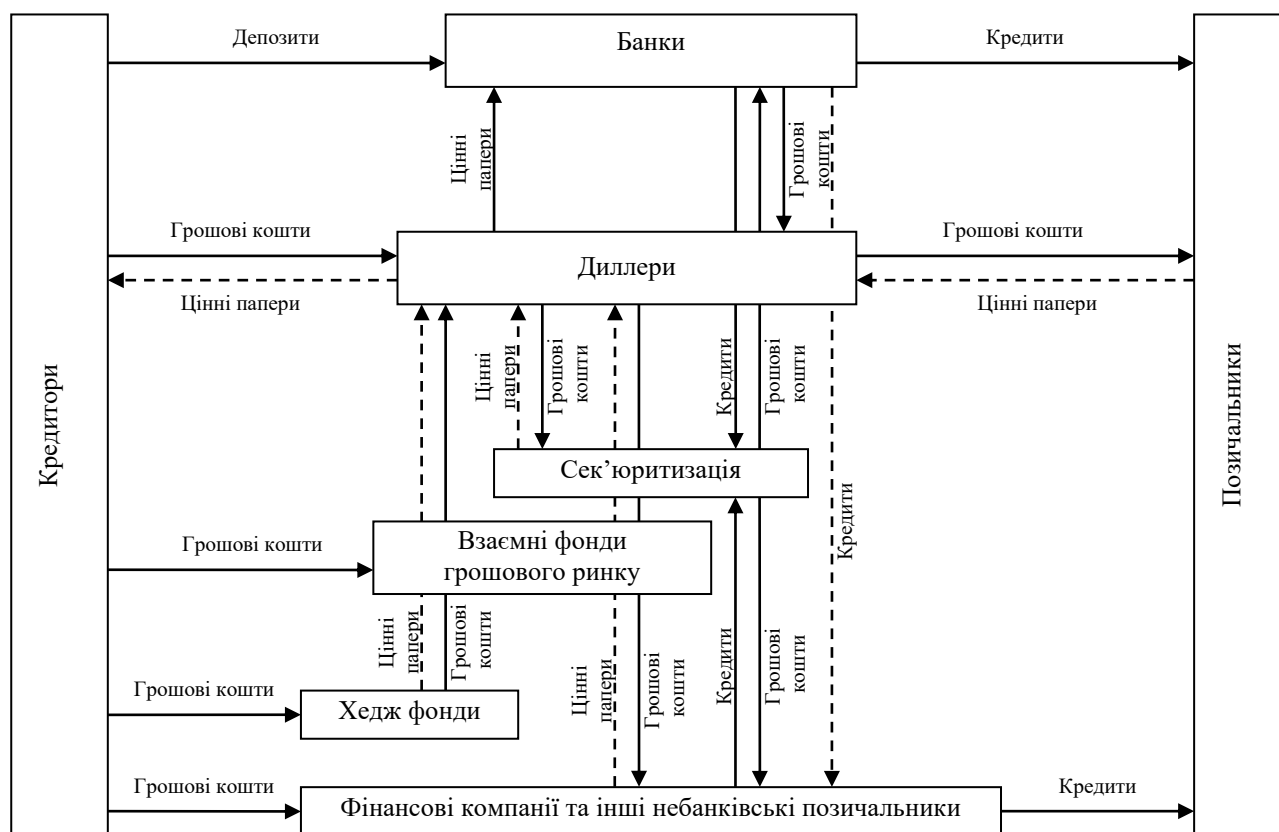


Рис. 3.6. Традиційна версія фінансового посередництва за участі тіньового банкіngu*

* Розроблено авторами на основі [274]

Виходячи із аналізу даної схеми, можна зробити висновок, що вона відображає структуру тіньового банкіngu та його інструментів у країнах з розвинутою фінансовою системою та розвинутим фондовим ринком. В країнах, що розвиваються та країнах, де немає розвинутого фондового ринку, структура тіньового банкіngu та його інструментів є дещо відмінною від розвинутих країн. Така ситуація, в першу чергу пов'язана із відсутністю великої кількості

фінансових посередників, основна діяльність яких спрямована на фондовий ринок, а основними інструментами є деривативи. В країнах, що розвиваються до тіньового банкінгу варто відносити, не тільки ті інститути фінансового ринку, які не регулюються банківським наглядовими органами, а й ті фінансові посередники, які мають ознаки традиційної тіньової діяльності, пов'язаної із нелегальним переміщенням капіталів, відмиванням грошей та готівковими операціями з валютою (т.з. пункти обміну валют).

Так, аналізуючи фінансовий ринок України, можна виокремити такі фінансові посередники, котрі, як інститути, або їхню діяльність можна віднести до тіньового банкінгу:

1) інститути спільного інвестування (ІСІ) та компанії з управління активами (КУА). За даними Асоціації інвестиційного бізнесу України, 90% ІСІ становлять венчурні фонди, тобто недиверсифіковані інститути спільного інвестування закритого типу, які здійснюють виключно приватне розміщення цінних паперів інституту спільного інвестування серед юридичних та фізичних осіб [160, с. 103]. Структура активів таких фондів є достатньо закритою і непрозорою, а фінансові операції є високо ризиковими, ризиковість і нелегальність, яких посилюється в умовах відсутності ефективного нагляду за роботою таких фінансових посередників.

Проте венчурні фонди та інші інститути спільного інвестування є досить привабливими для банківських установ, що автоматично вносить компонент тіньового банкінгу в традиційну банківську систему України. Серед переваг участі банків у інститутах спільного інвестування варто виокремити наступні:

- дозволяє знизити податкове навантаження. Так, наприклад, коли емітент самостійно розміщує такі цінні папери, як цільові (безпроцентні) облігації, то при їх погашенні шляхом передачі об'єкту, під який вони були випущені, у нього виникають податкові зобов'язання щодо нарахування та сплати податку на додану вартість. Якщо ж це здійснюється через венчурний фонд, який спочатку викупує ці цінні папери, то такі зобов'язання не виникають. Крім того, кошти спільного інвестування (в тому числі, прибутки, отримані від активів ІСІ) не підлягають оподаткуванню;

- створює можливості для використання вексельних схем через механізми ІСІ;

- надає певні переваги, обумовлені закритістю механізму доступу до інформації, пов'язаної з діяльністю венчурного фонду;

- створює можливості для здешевлення кредитних ресурсів (шляхом—кредитування за рахунок ІСІ) [14, с. 199].

Наявність економічних нормативів з інвестування (Н11, Н12) та обмежень участі банків у капіталі венчурних фондів у вигляді письмових дозволів НБУ на здійснення інвестицій стимулює банки створювати схеми уникнення таких обмежень за рахунок операцій, які обліковуються за статтею «інші фінансові активи» та включають операції з похідними цінними паперами, дебіторську заборгованість, конверсійні операції, які в переважній більшості здійснюються із компаніями з управління активами або іншими інститутами

спільного інвестування. Хоча здійснити аналіз обсягів операцій між банками та венчурними фондами досить складно в силу закритості та непрозорості структури балансу венчурних фондів, проте наявність венчурних фондів та компаній з управління активами в списку партнерів банків, в яких інші фінансові активи становлять високу частку сукупних активів (15-50%), дає підстави стверджувати, що в Україні деякі банківські операції можна віднести до тіньового банкінгу.

2) фінансові компанії. Основна діяльність фінансових компаній в Україні спрямована на надання кредитів за рахунок власних коштів, надання позик, факторинг та надання послуг із обміну валют, тобто фінансові компанії є активними учасниками кредитного та валютного ринку, однак, не підпадають під регулятивні норми органів банківського нагляду.

3) кредитні спілки. Діяльність кредитних спілок має вплив на розвиток кредитного ринку України та перерозподіл коштів в економіці, а відповідно, в умовах погіршення економічної кон'юнктури може мати негативні наслідки, зокрема, для членів кредитних спілок, які не мають належного захисту, оскільки кредитні спілки не регулюються органами банківського нагляду.

4) інші кредитні установи. До інших кредитних установ в Україні відносять фізичних осіб підприємців, які створюють певні кредитні компанії, які за рахунок власних коштів надають кредити бізнесу та фізичним особам під високі проценти і без належної оцінки кредитоспроможності, наприклад, компанії «Гроші до зарплати» та інші.

Проаналізувавши напрямки діяльності небанківських фінансових посередників в Україні та їх фінансові операції, можна зробити висновки, що в країнах, що розвиваються, тіньовий банкінг спрямований в основному на кредитний і валютні ринки, а в розвинених країнах – на фондовий, де основними інститутами тіньового банкінгу є хедж-фонди, взаємні фонди грошового ринку, спеціальні юридичні особи, а інструментами – сек'юритизація, деривативи та леверидж.

Схема фінансового посередництва за участю тіньового банкінгу в Україні та країнах, що розвиваються буде виглядати наступним чином (рис. 3.7).

Висока частка тіньового банкінгу у фінансових активах США, ЄС та України (рис. 3.9) з одного боку посилює конкуренцію між банками і небанківськими фінансовими посередниками, що призводить до удосконалення фінансово-банківських послуг та розширює можливості доступу до кредитно-інвестиційних ресурсів, а з іншого – має досить суттєві ризики для функціонування банківської системи та економіки в цілому.

Так, виходячи з аналізу причин та наслідків світової фінансової кризи 2008-2009 років, ризики від функціонування тіньового банкінгу можна розділити на дві групи: 1) ризики ліквідності банківської системи; 2) ризики зниження дієвості інструментів управління ліквідністю банківської системи.

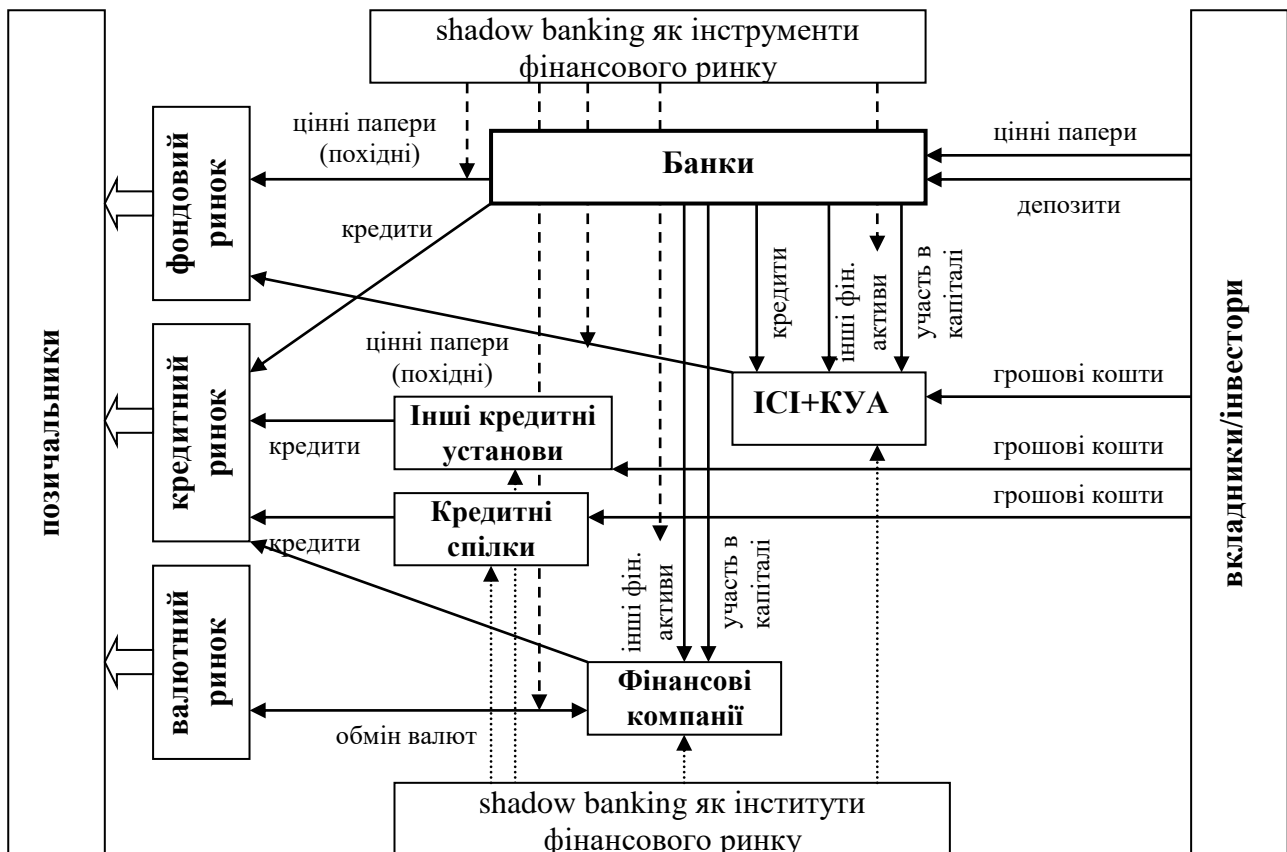


Рис. 3.8. Структурно-логічна схема фінансового посередництва в Україні за участю тіньового банкінгу*

*Власна розробка авторів

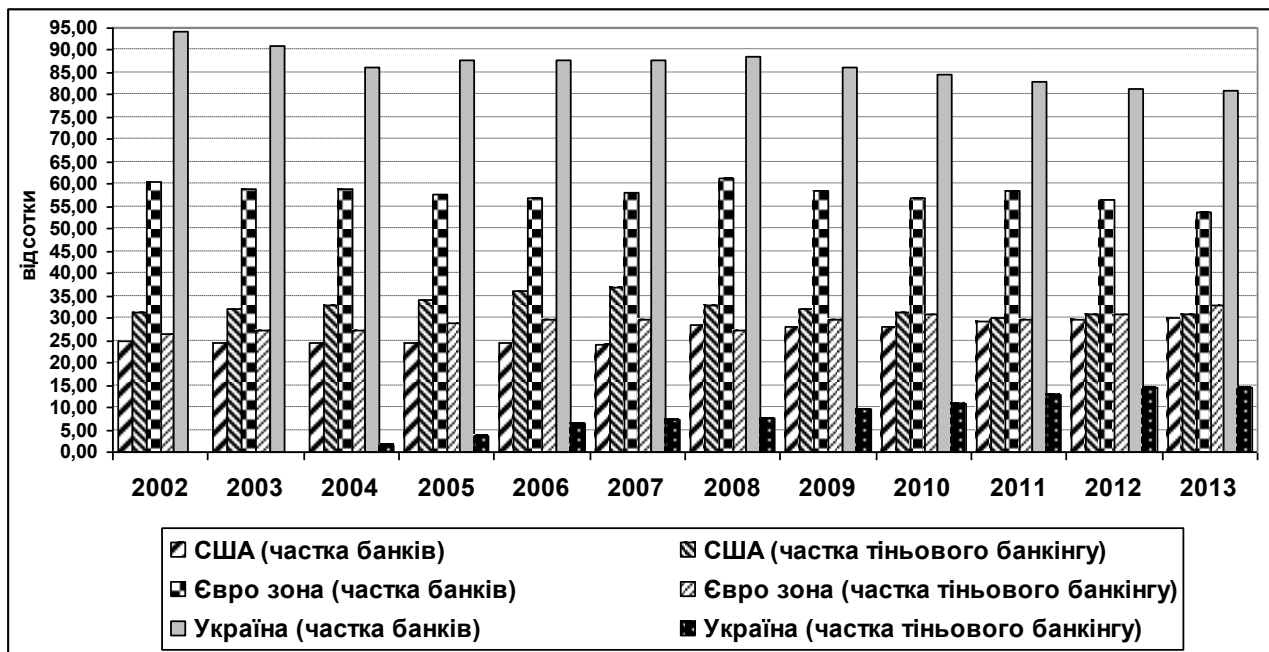


Рис. 3.9. Динаміка частки банківського сектору та тіньового банкінгу у сукупних фінансових активах США, Євро зони та України у 2002-2013 роках*

*Розраховано на основі даних НБУ [128] та МВФ [125].

Варто зауважити, що ризики від функціонування тіньового банкінгу для традиційної банківської системи проявляються у випадку погіршення економічної ситуації, оскільки, якщо інвестори розуміють, що відбувається, і така діяльність не створює надмірного ризику для фінансової системи, немає нічого поганого в залученні коштів від різних інвесторів, які хочуть отримати свої гроші назад в короткі терміни, і вкласти ці кошти у більш довгострокові активи. Однак проблеми з'явилися під час останньої світової фінансової кризи, коли в інвесторів виникли побоювання щодо реальної вартості цих більш довгострокових активів, і багато з них захотіли негайно вилучити свої кошти. Щоб розплатитися з цими інвесторами, тіньовим банкам довелося продавати активи. Такі обсяги продажу активів в цілому знизили вартість цих активів, змусивши інші тіньові банківські установи (і деякі банки) з аналогічними активами понизити їх вартість у своїх балансах з урахуванням зниження ринкової ціни, що посилювало невизначеність щодо їх фінансового стану. У розпал кризи так багато інвесторів відкликали або відмовилися пролонгувати (реінвестувати) свої кошти, що у багатьох фінансових організацій, банківських і небанківських, виникли серйозні труднощі [275, с. 42-43].

За таких умов проблеми з ліквідністю банківських систем США, Єврозони та інших країн, де тіньовий банкінг займає високу частку у фінансових активах виникли внаслідок наступних причин:

1) традиційні банки були засновниками тіньових банків та володіли значною часткою капіталів тіньових банків, що внаслідок кризи і банкрутства останніх призвело до значних фінансових втрат;

2) участь в капіталі або партнерство традиційних банків з тіньовими банками вимагало негайної кредитної підтримки їх діяльності;

3) зниження вартості активів внаслідок зростання обсягів продажу активів на фондовому ринку тіньовими банками призвело до фінансових втрат традиційних банків;

4) фінансові проблеми та банкрутство тіньових банків, які мали розміщені активи у традиційних зумовили дострокове і масштабне вилучення даних активів, що, відповідно, суттєво знизило ліквідність банківської системи;

5) скорочення обсягу ринку активів і похідних фінансових інструментів, які у своїй діяльності використовували традиційні банки, призвели до ситуації ринкового хаосу, оскільки, внаслідок існування так званих dark pools (темної ліквідності) на фондових ринках, склалася ситуація, коли було важко зрозуміти, хто, кому і скільки заборгував;

6) банкрутство тіньових банків було однією з причин розвитку панічних настроїв серед суб'єктів ринку, що спричинило «набіги вкладників» на традиційні банки.

Окреме місце в ланцюжку негативних наслідків функціонування тіньових банків для ліквідності банківських систем займає діяльність тіньових банків в країнах, що розвиваються. В таких країнах тіньовий банкінг, окрім фондового і кредитного ринку, має спекулятивний вплив на валютний ринок і валютний курс внаслідок проведення операцій фінансовими компаніями з обміну валют, а

особливо готівкового обміну, що розширює обсяги «чорного» валютного ринку.

Що ж стосується України, то основний негативний вплив діяльності вітчизняних тінювих банків на ліквідність банківської системи проявляється в тому, що в умовах погіршення економічної ситуації, комерційні банки з метою збереження прибутків через статтю балансу «інші фінансові активи» здійснюють перелив капіталів в тінюві банки, а особливо у компанії з управління активами. Така тенденція, ще не набула масового поширення, однак, за нашими оцінками, протягом 2014 року такі операції здійснювало близько 20 банків, більшість з яких збанкрутувало, однак венчурні фонди-партнери отримали надзвичайно високі прибутки. Іншим негативним моментом в діяльності тінювих банків в Україні є те, що банки з метою фінансування інсайдерів використовують інститути спільного інвестування, що створює досить значні ризики для ліквідності банків, оскільки в разі фінансових проблем останнього такого роду банківські інвестиції можуть бути втраченими.

Окрім негативного впливу діяльності тінювих банків на фінансову стійкість та ліквідність банківських систем, досить суттєвим, на наш погляд, є вплив тінювого банкінгу (в країнах де частка тінювих банків у сукупних активах складає більше 25%) на дієвість грошово-кредитної політики, зокрема, на процентну політику.

Так, характер процентної політики центрального банку в розвинутих країнах світу залежить від економічного циклу, коли на стадії зростання економіки центральний банк поступово підвищує ключову процентну ставку за активними операціями з метою зниження кредитної активності банків та процентну ставку за пасивними операціями з метою вилючення надлишкової ліквідності банків. Однак, за умови існування фондового ринку, операцій та інститутів тінювого банкінгу комерційні банки можуть отримувати позики в тінювих банків без застави за ставкою аналогічною до ставки центрального банку, або навіть меншою, якщо така позика відбувається на зовнішньому фінансовому ринку. Більше того, надлишкову ліквідність комерційні банки розвинутих країн в основному розміщують не на депозитних сертифікатах центральних банків, а в інструментах тінювих банків. В умовах кризи, коли центральний банк знижує ключові ставки за активними і пасивними операціями, а також надає значні обсяги ліквідності у вигляді кредитів рефінансування чи викупу цінних паперів з метою стимулювання кредитування реального сектору, комерційні банки використовують такі кошти для фінансування тінювих банків або здійснюють операції, що належать до тінювого банкінгу, які мають значно вищу норму дохідності, ніж операції з кредитування економіки. Тобто наявність слабо регульованого тінювого банкінгу створює передумови для переміщення капіталів з реальної економіки у фінансову економіку, яка в основному заснована на віртуалізації грошових потоків та створенню додаткової вартості фінансових активів внаслідок зменшення трансакційних витрат і бюрократичних процедур.

В країнах, що розвиваються операції тінювого банкінгу спрямовані на спекуляції на валютних ринках та отримання надприбутків на кредитному

ринку внаслідок пастки ліквідності і кредитного голоду в сфері традиційних банків. В Україні ж тіньові банки є одними із основних спекулянтів на валютному ринку, перед усім готівковому, адже слугують для переведення грошових потоків банків в готівку, а також посилюють ажіотажний попит на іноземну валюту на готівковому ринку.

Посилює негативний вплив на дієвість інструментів управління ліквідністю банківської системи наявність масштабного за своїми обсягами та важко прогнозованого і вимірюваного ринку деривативів, який не дозволяє центральним банкам реально оцінити обсяги грошової маси та глибину фінансових ризиків, а, отже, і прийняти адекватні рішення щодо величини процентних ставок.

Ще одним, на наш погляд, досить суттєвим негативним фактором впливу тіньових банків на дієвість грошово-кредитної політики, управління ліквідністю банківської системи, а також на ефективність банківського регулювання і нагляду в розвинутих країнах є можливість використання банками, так званої «темної ліквідності» і темних пулів (dark pools) на фондових ринках. Передумовою виникнення зазначених інновацій на фондовому ринку є розвиток електронної торгівлі цінними паперами, що призвело до зростання кількості електронних торгових систем. Наприклад, за даними ТАВВ Group в США зареєстровано 55 різноманітних електронних торгових систем, з них: 11 національних фондових бірж; декілька електронних систем біржового типу, але з менш жорстким регулюванням; приватні позабіржові системи забезпечення доступу до ліквідності; 30 dark pools (систем скритої ліквідності, створених, в тому числі, на базі брокерських/дилерських систем інтерналізації заявок) [287].

Перші dark pools з'явилися в США 2001 і в наступні роки отримали помітний розвиток. Параметри ліквідності до початку торгів (пропозиції на купівлю та продаж) в dark pools є повністю закритими і не доступними нікому, включаючи учасників торгів. Подібне обмеження транспарентності базується на спеціальних дозволах регуляторів (pre-trade transparency waivers). Так, відповідно до розпорядження «large in size» (Директива Євросоюзу «Про ринки фінансових інструментів») торговельні системи, в яких угоди укладаються на основі кращих цін попиту / пропозиції публічного ринку можуть не розкривати інформацію до початку торгів. Якщо ж ціни угод визначаються іншими способами, для «закритості» потрібне укладення великих угод – з об'ємом вище мінімального рівня, який залежить від середньоденного обсягу торгів та ринкової капіталізації компанії і визначається відповідно до вказівок Комітету європейських регуляторів ринків цінних паперів (CESR). Dark pools розкривають лише інформацію про угоди post-trade, причому зазвичай з максимально допустимою затримкою, мінімізуючи вплив на публічні ринкові ціни [64].

Системи «темної» ліквідності являють собою інноваційні торгові рішення, які можуть бути розбиті на такі основні категорії:

- buy-side only pools (системи з боку покупки, називаються також «crossing networks») – пропонують обране членство і є доступними тільки для

buy-side (інституційні інвестори, хедж-фонди). Працюють виключно з прихованою ліквідністю і пропонують безперервне або періодичне зведення заявок;

- незалежні і консорціумні dark pools, утворені пулами банків або брокерів;

- dark pools в рамках бірж, які здійснюють взаємодію між прихованою і відкритою ліквідністю на біржах [69, с. 9].

Серед основних проблем та негативних ефектів функціонування dark pools виділяють наступні:

- постійно зростаючий обсяг операцій з dark pools, що може привести до зниження середньоденних обсягів торгів на основних майданчиках, а, отже, до зниження ліквідності на них. У цьому випадку все більша кількість інвесторів захочуть перевести свої торги на темні пули ліквідності, що негативно відіб'ється на відкритому ринку і посилить основні проблеми, пов'язані з dark pools;

- недостатнє регулювання даного ринку, тому регулярно з'являються можливості для торгівлі з використанням інсайдерської інформації. Дані в dark pools не відбиваються на прозорих ринках до моменту здійснення операції, і це породжує різницю цін на одні й ті ж акції, що дає широкий спектр можливостей для скоєння арбітражних операцій;

- інвестори не можуть оцінити, чи виконане замовлення за найкращою ціною, особливо, якщо брокер здійснював операцію у своїй власній системі, яку не бачать інші дилери та Комісія з цінних паперів і бірж. Це пояснюється тим, що dark pools дозволяють побачити ціну виконання замовлення тільки після завершення угоди навіть для сторони, що продає, що може спровокувати шахрайську поведінку брокерів і додаткові витрати продавців і покупців [141];

- закритість інформації про обсяги і суми операцій банків і тіньових банків в dark pools не дозволяє жодному контролюючому органу фінансового ринку, а зокрема, центральному банку оцінити масштаби ліквідності ринку та глибину ризиків пов'язаних із маніпуляціями інформацією та цінами на активи в рамках темних пулів, що, в свою чергу, негативно впливає на дієвість інструментів грошово-кредитної політики. Більше того, швидке зростання обсягів операцій банків з dark pools не дозволяє центральним банкам встановити адекватні значення та формули розрахунків економічних нормативів інвестування.

Таким чином, враховуючи позитивні та негативні риси функціонування тіньового банкінгу як в розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються, постає необхідність розробки регулятивних заходів, які б не зменшили переваги тіньового банкінгу, однак, суттєво знижували ризики від його функціонування для ліквідності банківської системи та грошово-кредитної політики.

На наш погляд, одним із найбільш ефективних заходів зниження негативних наслідків пов'язаних із діяльністю тіньового банкінгу є створення системи макропруденційного нагляду та перетворення центрального банку з регулятора банківського сектору в мегарегулятора фінансових ринків. Питання

створення мегарегулятора та побудови макропруденційного нагляду порушені у багатьох наукових дослідження [64; 144] та ґрунтуються на трьох підходах: 1) створення мегарегулятора, як окремого органу; 2) створення мегарегулятора на базі центрального банку; 3) створення окремого мегарегулятора фінансового ринку та окремого регулятора банківського сектору. Кожен із цих підходів має право на існування та містить ряд переваг і недоліків, однак, аналізуючи тенденції розвитку тіньового банкінгу, умови здійснення грошово-кредитної політики, вимоги до центральних банків, в період кризи, з боку державних органів управління та різних суб'єктів ринку, на наш погляд, найбільш ефективним підходом до удосконалення нагляду за інститутами фінансового ринку є створення мегарегулятора на основі центрального банку. В Україні дане питання набирає особливої актуальності в умовах кризи, банкрутств банків та зростаючих тенденцій переміщення капіталу з банківського сектору в сектор тіньового банкінгу.

На наш погляд, необхідність створення мегарегулятора на основі центрального банку полягає в тому, що саме на центральні банки, де-факто, органами державної влади покладаються обов'язки забезпечення фінансової стабільності, відтак, для виконання такого завдання центральний банк повинен мати необхідні повноваження, функції та інструменти.

Розробляючи концепцію створення мегарегулятора на основі Національного банку України, на наш погляд, необхідно виходити з вирішення наступних завдань:

1. Ліцензування професійних учасників фондового ринку та небанківських учасників кредитного і валютного ринків. Ліцензування діяльності тіньових банків в Україні є досить важливим питанням та потребує підвищення вимог щодо отримання такої ліцензії. Особливу увагу потрібно приділити ліцензуванню інститутів спільного інвестування та компаній з управління активами, які, не маючи достатнього капіталу для покриття ризиків, часто завершують свою діяльність банкрутством, а також здійснюють операції пов'язані із нелегальним обігом грошей. Окрім цього, нового підходу до ліцензування потребують і фінансові компанії, що можуть бути створені фізичними особами підприємцями, які використовуючи власні кошти, надають кредити та здійснюють операції з обміну валют, здійснюючи значний вплив на розвиток «чорного» валютного ринку. Більше того, фізичні особи підприємці за рахунок власних коштів можуть здійснювати операції з кредитування чи обміну валют без ліцензії, керуючись цивільно-правовими відносинами. Відтак, уніфікація і підвищення вимог до ліцензування всіх тіньових банків повинна сприяти зниженню ризиковості їх діяльності та обмежувати негативний вплив тіньових банків на банківську систему та економіку в цілому.

2. Встановлення економічних нормативів діяльності тіньових банків з метою мінімізації ризику банкрутств та негативного впливу на банківський сектор. Встановлення економічних нормативів Національним банком України для тіньових банків повинно бути спрямоване на обмеження залежності тіньових банків від традиційних банків, а також сприяти накопиченню

необхідних резервів для подолання ризиків пов'язаних із їх професійною діяльністю.

3. Уніфікація вимог щодо складання, подання та оприлюднення фінансової звітності всіх учасників фінансових ринків. Виконання даного завдання спрямоване на покращення макроаналізу та макропруденційного нагляду, а відтак на створення можливостей для ефективного контролю діяльності тіньових банків. Більше того, створення на базі НБУ єдиного обліково-статистичного центру фінансових ринків сприятиме розвитку ризик-орієнтованого макропруденційного нагляду та дозволить своєчасно розробляти заходи щодо мінімізації наслідків кризових явищ в економіці. Комплексний аналіз статистичної звітності традиційних та тіньових банків Національним банком України дасть змогу розробити ефективну стратегію монетарної політики, а також підвищить ефективність управління ліквідністю банківської системи шляхом своєчасного виявлення негативних факторів впливу на ліквідність банків спричинених діяльністю тіньових банків.

4. Встановлення вимог щодо повного розкриття інформації про власників істотної участі та структури активів тіньових банків. Повнота розкриття інформації про власників істотної участі тіньових банків дасть змогу визначити можливі напрямки діяльності тіньових банків та мінімізувати ризики, пов'язані із фінансуванням інсайдерів, а також, у випадку банкрутства, створить умови для застосування комплексу штрафних санкцій.

5. Встановлення вимог щодо транспарентності діяльності тіньових банків шляхом створення багатофункціональних Інтернет сайтів. Підвищення транспарентності діяльності тіньових банків дозволить підвищити ефективність як макропруденційного нагляду, так і контролю з боку суспільства, що матиме позитивний вплив на розвиток тіньових банків.

Таким чином, створення мегарегулятора на основі Національного банку України, а в інших країнах на основі їхніх центральних банків дасть можливість покращити урегульованість фінансових ринків та зменшити ризики для функціонування їхніх учасників, більше того, створення умов для ґрунтовного аналізу фінансових ринків сприятиме підвищенню дієвості інструментів управління ліквідністю вітчизняної банківської системи.

РОЗДІЛ 4. ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ ТА МОНЕТАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

4.1. Банківська система України: фундаментальні чинники нерівноважного розвитку

Вітчизняна банківська система з часів здобуття незалежності була і залишається однією із найбільш динамічних та інноваційних галузей національної економіки. Однак, в силу певних об'єктивних та суб'єктивних обставин не зуміла досягти стабільного і ефективного функціонування, яке б дозволило бути локомотивом економічного зростання України. Тому сьогодні, в умовах кризи, актуальним є питання пошуку фундаментальних чинників нерівноважного розвитку вітчизняної банківської системи з метою вироблення ефективної стратегії управління банківською справою в Україні.

Ретроспективний аналіз розвитку вітчизняної банківської системи показав, що однією із найбільш ефективних теоретичних концепцій дослідження фундаментальних проблем національної банківської системи є теорія неінституціоналізму, яка дозволяє вивчити і проаналізувати вплив законодавчого поля (формальні інститути), а також традицій, звичаїв та неписаних норм поведінки (неформальні інститути) на економічні та управлінські процеси в суспільстві, які, в тому числі, мають і пряме відношення до становлення вітчизняної банківської системи.

Так, основоположники неінституціоналізму Д. Норта, О. Вільямсон та ін. в якості об'єкта дослідження розглядають роль інститутів і їх вплив на економіку на основі принципів раціональності та індивідуалізму, а також введення понять «інституціональні угоди» та «інституціональне середовище» [104], що мають, на наш погляд, безпосереднє відношення до процесу взаємодії законодавчої та виконавчої гілок влади з бізнесом в контексті створення національної банківської системи. Оскільки будь-яка взаємодія між суб'єктами економіки супроводжується укладанням договорів, що визначають не тільки умови взаємодії і зобов'язання сторін, а й приблизну траєкторію їх поведінки в часі і просторі.

На думку згаданих вище вчених, важливе значення у взаємодії секторів має інституціональне середовище, під яким вони розуміють сукупність законів, правил, норм і санкцій, що утворюють політичні, економічні, соціальні та інші рамки взаємодії.

Виходячи із аналізу стенограм засідань Верховної Ради України за 1990-1996 роки, а Верховна Рада в цей період була майданчиком дискусій та прийняття рішень щодо створення і розбудови вітчизняної банківської системи, можна зробити висновок про те, що основним фундаментальним чинником нерівноважного розвитку банківської системи України є неефективне інституціональне середовище. При цьому варто зауважити, що основним фактором створення неефективного інституціонального середовища були

неефективні неформальні інститути, тобто традиції і звичаї в управлінні державою та у сфері ведення народного господарства, які сформувалися впродовж сімдесятирічної історії Радянського Союзу. Існування усталених традицій планової економіки не дали можливості швидко напрацювати ефективну законодавчу базу (створити ефективні формальні інститути), яка б сприяла побудові ефективної банківської системи, тобто системи, яка б дозволяла своєчасно здійснювати розрахунки між економічними суб'єктами та перерозподіляти вільні кошти в економіці з метою стимулювання економічного зростання. В цьому контексті, справедливо зауважує Д. Норт: «Те, як працює економіка визначається сумішшю правил, неформальних форм і механізмів, які їх закріплюють. Якщо правила можна змінити за ніч, то неформальні норми змінюються поступово, але саме вони надають «легітимності» системі правил»[104, с.7-8].

Так, саме традиції виробничої політики радянських господарників, які ґрунтувалися на виготовленні і відвантаженні продукції за планом не залежно від існування попиту на таку продукцію, спричинили платіжну кризу в новоствореній банківській системі України. Адже після проголошення Декларації про Державний суверенітет та припинення економічних і фінансових зв'язків з Російською Федерацією вітчизняні підприємства продовжували відвантажувати виготовлену продукцію підприємствам союзних республік за усталеними радянськими планами на мільярди карбованців, при цьому, внаслідок ліквідації мережі радянських банків, не отримуючи оплати товарів. Тобто директори вітчизняних підприємств, виконували, по суті, роль не управлінців і стратегів підприємства, а фактично були виконавцями робіт з виготовлення і постачання продукції за вказівкою «з гори», а також розподільниками матеріально-технічних цінностей і заробітної плати між трудовими колективами підприємств. В умовах зародження ринкових відносин, дані директори (з чисто об'єктивних причин: відсутність вчення про ринкову економіку) не уявляли механізму класичного ринку, де вид, ціна і кількість продукції визначається попитом, а не планом, а відтак, вони не зуміли перелаштувати виробництво до вимог ринку. За таких умов, в банківській системі України виникла платіжна криза, яка спочатку мала міждержавний характер. Так, внаслідок відправки вітчизняними підприємствами продукції за радянськими планами російським підприємствам, велика кількість, яких стала банкрутами, а також у зв'язку із поштовою формою документообігу між українськими та російськими банками, який тривав від 40 до 60 днів, на початок 1992 року заборгованість російських підприємств перед українськими становила близько 400 млрд. крб. З іншого боку, внаслідок неготовності банківської системи України до роботи в системі кореспондентських рахунків МФО та відсутності мережі розрахункових центрів, посилилася платіжна криза в середині України. Так, з 1 січня 1992 року неплатежі постачальникам за товарно-матеріальні цінності зросли з 3,2 мільярда карбованців до 424 мільярдів карбованців на 1 травня. А на 20 травня в картотеках № 2 банків було накопичено документів з простроченими строками оплати на суму 546 млрд. крб. [226].

Не розуміння Верховною Радою України (депутати, в основному, були представниками промисловості та сільського господарства) суті ринкової економіки і функцій центрального банку, а також функцій кредиту, який протягом 70 років був частиною перерозподільчої системи призвело до поглиблення платіжної кризи та до переходу на емісійне фінансування економіки. Одними із перших кроків депутатського корпусу Верховної Ради України першого скликання в частині подолання платіжної кризи, були не законодавчі ініціативи щодо розбудови розрахункової інфраструктури та перебудови національного господарства, а видача постанов щодо емісійного погашення взаємозаліку між вітчизняними підприємствами в сумі 20 млрд. крб. Активне емісійне фінансування державних витрат та багаторазових індексацій заробітної плати і рентабельності підприємств підтримував Уряд. Для обґрунтування необхідності емісійного кредитування економіки, тодішній прем'єр-міністр України В.П. Фокін навіть перекутив статті Закону «Про банк Англії» – «В Англії, наприклад, національний банк вважається домашнім банком уряду Англії, бо він виконує абсолютно всі кредитні операції уряду, просто працює разом з ним». Саме з цих міркувань, В.П. Фокін розпочав кількарічні дискусії про необхідність підпорядкування Національного банку України Уряду – «Однак, зважаючи на велику кількість пропозицій і різних точок зору, я дійшов висновку: для того, щоб піднести роль Національного банку в складі Уряду, мабуть, було б доцільним ввести Голову Державного банку до складу Кабінету Міністрів, тобто підняти його рівень, зробити, таким чином, його підконтрольним Верховній Раді» [297].

З цих позицій, з жовтня 1992 і початок 1993 року було видано 500 млрд. карб. кредитів, так звані заліки, що знаходилися на балансі Національного банку, які взагалі не були оформлені будь-якими зобов'язаннями, видавалися безплатно та без зазначення строку повернення [226]. Систематична і беззмістовна індексація заробітних плат, відсутність комплексної програми розвитку економіки України, абсолютно недієва податкова система, продовження виробництва продукції, яка не мала кінцевого споживача в Україні та небажання переходити на передоплату українських підприємців при постачанні продукції перетворили Національний банк України у 1991-1994 роках на касу взаємодопомоги, яка відповідала за взаємозаліки, контролювала фонд споживання, фінансувала розвиток сільського господарства і промисловості, виплату соціальних трансфертів за рахунок емісійних кредитів, що в підсумку призвело до гіперінфляції. В цей же період в Україні фактично існувало три емісійні центри – Національний банк України, Міністерство фінансів та комерційні банки.

Більше того, відсутність традицій ринкового господарювання та ідеологічне не розуміння суті банківського кредиту Верховна Рада України першого скликання неодноразово приймала абсурдні, з точки зору ринку, рішення щодо роботи комерційних банків. Так наприклад, в період коли інфляція становила 25% виникали пропозиції щодо кредитування сільського господарства під 2-4% річних; коли облікова ставка НБУ становила 240% річних, пропонувалися кредити під 30% (і це впроваджувалося в життя

постановою Верховної Ради, яку виконував банк «Україна»); затверджувалися безоплатні кредити на фінансування закупівлі вугілля; ставки податку на прибуток банків встановлювалися на рівні 55%; відмови у створенні національного валютного фонду і таке інше.

Такий рівень ідеології, традицій та компетентності Верховної Ради України не сприяв виробленню ефективних законодавчих актів з питань банківської діяльності та в цілому заходів щодо побудови банківської системи України.

Зупинимось на деяких основоположних законодавчих нормах. Так, 20 березня 1991 року було прийнято Закон Української РСР «Про банки і банківську діяльність» [149], який, як показала практика ведення банківської справи в Україні в період 1991-1994 років, носив декларативний характер, адже переважна більшість норм даного законодавчого акту не виконувалася. Більше того, не достатньо обґрунтованою з точки зору функцій була діяльність Національного банку України, адже на нього Законом було покладено обов'язки про касове виконання державного бюджету, що на практиці не можливо було реалізувати, виходячи із його мережевої структури, також було надано право за Рішенням Верховної Ради Української РСР надавати кредити Міністерству фінансів на загальних умовах. Саме ці пункти Закону й були використані при фінансуванні витрат державного бюджету. Також Законом «Про банки і банківську діяльність» на НБУ були покладені обов'язки з обслуговування державного боргу шляхом викупу державних цінних паперів. Однак, враховуючи те, що суміжних законів про Державний борг та про Фондовий ринок не було прийнято, а відтак відповідного обліку державного боргу не проводилося формально до вересня 1992 року, коли був прийнятий Закон України «Про державний внутрішній борг України» [153]. Проте затвердження самого розміру внутрішнього боргу було здійснено Верховною Радою України на початку 1993 року. Не було відповідного законодавчого чи нормативного акту про механізм касового виконання Державного бюджету, що також покладало на НБУ не властиві йому функції і автоматично призводило до поєднання в НБУ функцій міністерства фінансів і центрального банку, що відобразилося на розвитку інфляційних тенденцій. Окрім цього, не було визначено структури НБУ, зокрема складу його департаментів, які повинні були відповідати за банківський нагляд. Наприклад, «Положення про службу банківського нагляду Національного банку України», яке визначало статус, функції та завдання служби банківського нагляду Національного банку України було затверджено лише в 1994 році. Окремої уваги вимагало й визначення статусу НБУ, його підпорядкованості чи підзвітності, а також терміну перебування на посаді Голови Правління, що в цілому визначає рівень незалежності центрального банку.

В частині регулювання діяльності комерційних банків не було визначено розміру статутного капіталу та регулятивного капіталу, а також не сформульовано організаційних засад платіжної системи та розрахункових операцій.

На наш погляд, окремої уваги заслуговує аналіз доцільності ліквідації чи акціонування державних банків СРСР, які мали розвинену мережеву структуру, що дозволяла ефективно проводити розрахунки між суб'єктами економіки. Такі заходи, на нашу думку, були дещо передчасними, адже не було розроблено механізму функціонування національної платіжної системи і створення розрахункових центрів, що, як згадувалося вище, мало певний вплив на розвиток кризи неплатежів. Ми вважаємо, що до повного виходу з рублевої зони доцільно було б зберегти найбільші банки у державній власності та уповноважити їх на виконання розрахунків, а за цей час відпрацювати механізм національної платіжної системи за моделями кореспондентських розрахунків «НБУ-банк», «банк-банк», «банк-підприємство». В реальності, завдання внутрідержавних і міждержавних розрахунків було покладено на новостворений Національний банк, фізичні і технічні можливості якого не дозволяли цього зробити, більше того, на внутрідержавному рівні структура НБУ закінчувалася обласними управліннями. За таких умов, НБУ доводилося вирішувати кризу неплатежів, уповноважуючи певні комерційні банки, здійснювати факторингові розрахунки та впроваджувати вексельний обіг, а також використовувати можливості спецзв'язку Міністерства оборони України. Такий стан речей продовжувався до кінця 1993 року, коли в Національному банку було відкрито електронну пошту і частково до 1995 року, коли 16 комерційних банків разом із НБУ створили акціонерне товариство «Картки України», а також відпрацьовано першу модель платіжної системи «НБУ-комерційний банк» [239].

Аналізуючи історію розвитку банківської системи України та характер законодавчого забезпечення її діяльності, варто зосередити увагу на суміжних законодавчих актах, які мають прямий вплив на ефективність банківської діяльності. В першу чергу, в умовах переходу до ринкової економіки, це є законодавство, яке забезпечує захист приватної власності. Закон України «Про власність» був прийнятий 7 лютого 1991 року, який визначав об'єкти права державної, приватної, колективної форм власності, однак не забезпечив законодавчі підстави прозорого набуття права власності, а також не було обґрунтовано механізму захисту права власності. За умов відсутності належної реєстрації державних об'єктів часів СРСР та відсутності реального механізму набуття права приватної власності і її захисту відбувалася приватизація державного майна. А відсутність реальної оцінки вартості державного майна, з одного боку, призвела до затягування грошової реформи в Україні (оскільки зрозумівши, що приватизувати державне майно в умовах гіперінфляції можна за безцінь, найбільша кількість приватизованих об'єктів була здійснена до середини 1996 року (рис. 4.1)), а з іншого – набуття банками великих масштабів власності на заставлене державне майно, яке потім разом із банками відійшло до власності промислово-фінансових груп (Закон України «Про промислово-фінансові групи в Україні» було прийнято 21 листопада 1991 року).

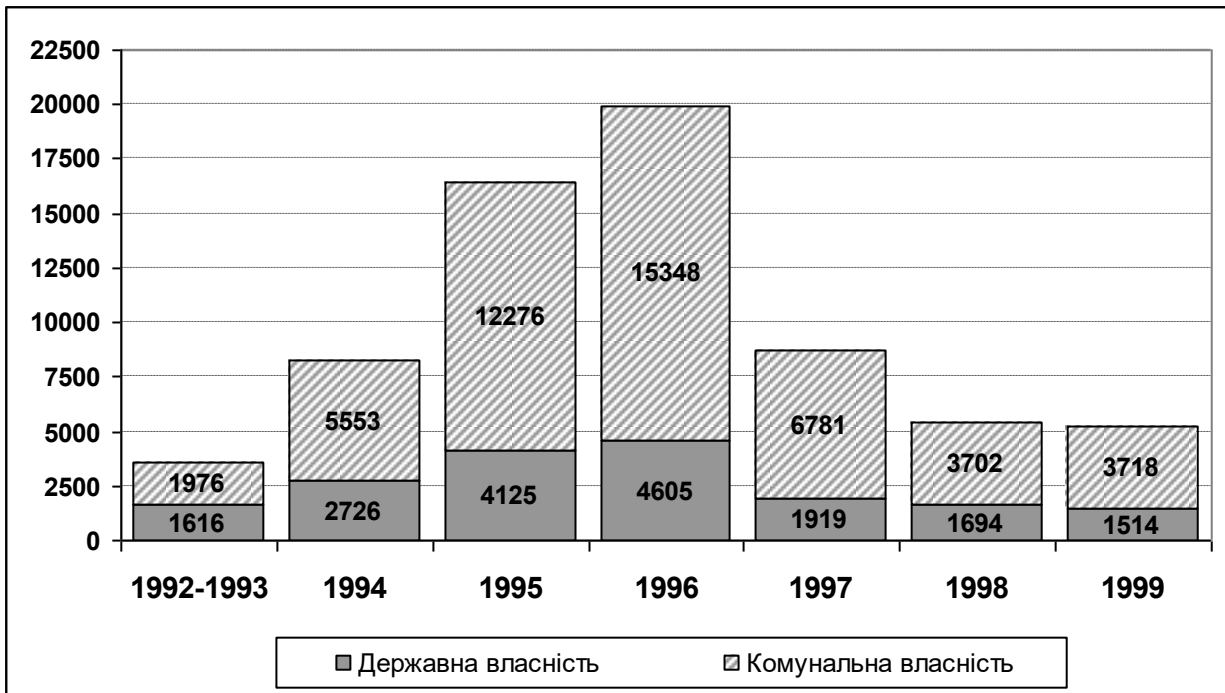


Рис. 4.1. Динаміка процесу реформування власності підприємств, установ, організацій, окремих об'єктів у 1992-1999 роках [28]

В цьому контексті важко не погодитися з думкою Ернандо де Сото про те, що «ресурси пострадянських країн і країн третього світу мають неповноцінну форму: будинки зведені на землі, права на яку належно не зафіксовані; підприємства юридично не зареєстровані, а їхню відповідальність не визначено; виробництво розташоване там, де фінансисти й інвестори не можуть його побачити. Позаяк права власності не зафіксовані належно, ці активи не можна перетворити на капітал, продати поза межами вузького кола, де люди знають і довіряють одне одному, використовувати як заставу по кредиту або як частку в інвестиціях. На Заході навпаки, кожен вид нерухомого і рухомого майна має відображення в документі про власність, який є видимою верхівкою великого прихованого процесу, що пов'язує всі ці активи з рештою економіки. Завдяки цьому відображенню активи, крім матеріального існування, можуть вести невидиме життя. Вони можуть бути заставою по кредиту, об'єктами ринку нерухомості тощо.

Постсоціалістичні країни й країни третього світу не мають відповідного процесу відображення, процесу репрезентації активів. У результаті більшість з них – недокапіталізована фірма, коли випускає акцій на суму меншу, ніж дозволяє прибуток і активи. Підприємства бідняків дуже схожі на корпорації, які не можуть випустити акції, щоб отримати нові інвестиції і фінансування. Без юридичної репрезентації їхні активи – мертвий капітал» [39].

Відсутність ефективного механізму захисту приватної власності, набуття приватної власності та її належної реєстрації, відображення у різних спеціалізованих і стандартизованих виданнях не дозволяє сформувати в Україні ринок нерухомих активів, а застава за кредит в переважній більшості є неліквідною, більше того, як показує практика 2014-2015 років, заставлене

майно банків-банкрутів важко реалізувати за ринковими цінами, а тому відбувається перерозподіл власності і активів банків у вузьких ділових колах.

Окрім проблем захисту прав власності, адекватної оцінки вартості заставного майна і його реалізації значної уваги потребує законодавче регулювання кредитних операцій та операцій банків на валютному ринку. З огляду, на сучасну банківську справу, саме кредитні і валютні операції банків є недостатньо регульованими, що призводить як до розширення кола спекулятивних операцій з валютою, так і до великих обсягів кредитування фізичних осіб, яке часто здійснюється без застави. Гальмування процесів прийняття Закону України «Про валютне регулювання і валютний контроль», а також відміна Положення НБУ «Про кредитування» у 2004 році є наслідком лобізму олігархічних власників фінансово-промислових груп з метою збереження можливостей проведення спекулятивних банківських операцій.

Як бачимо з вищенаведеного аналізу інституціонального середовища банківської системи, формальні і неформальні інститути в Україні є тісно взаємопов'язаними, і дуже часто неформальні інститути диктують структуру і суть законодавчих актів, які сприяють розвитку не всієї економіки чи банківської системи, а окремих її суб'єктів.

Задля створення ефективних неформальних інститутів (традицій та звичаїв ринкового господарювання) необхідною є зміна ідеологічної концепції державного управління (пріоритетність цілей розвитку держави та економіки над власними цілями управлінських еліт; відхід від рекомендацій міжнародних організацій, які переслідують експансіоністські цілі сильних країн (МВФ, ЄС)), вітчизняної науки (орієнтація на розробку методик, стратегій та рекомендацій з огляду на вивчення власної економічної історії, власних ментальних проблем, власних особливостей та можливостей, а не сліпе копіювання зарубіжного досвіду та підходів до ведення економічної політики і бізнесу увінчане красномовством й чужоземними епітетами), вітчизняного бізнесу (побудова середньострокових стратегій розвитку, орієнтація на внутрішній ринок, відмова від цілей надрентабельності часів СРСР (наприклад, рентабельність промисловості дорівнювала 35%, тоді як показник розвинутих країн коливається в межах 8-15%), національної економічної політики (стимулювання розвитку технологій енергозбереження; розвитку взаємовідносин банківського і реального сектора в контексті стимулювання економічного росту, захист внутрішнього виробника та внутрішнього ринку).

Частково ідеологія державного управління та банківської справи була змінена завдяки роботі Національного банку України, і тут слід віддати належне В.П. Гетьману та В.А. Ющенку, які управління Національним банком та грошово-кредитну політику поклали на наукову основу. Так, за час перебування на посадах Голови Правління НБУ, згадані особистості залучили кандидатів та докторів наук на всі ключові посади в Національному банку України, зокрема на посади керівників департаментів та відділів, а пізніше було створено Центр наукових досліджень і банківський інститут. З метою вивчення світової наукової думки та практики банківської справи до Національного банку було залучено кількох іноземних консультантів, серед яких: Перрі

Петерсон (професор університету Уейк-Форест, США), Кінг Банаян (професор університету Сент Клауд, США) та інші. Для інформування суб'єктів економіки, банків, законодавчої і виконавчої влади про діяльність Національного банку України, наміри грошово-кредитної політики та наукові розробки у сфері монетарного регулювання НБУ з вересня 1994 року почав випускати науковий журнал «Вісник Національного банку України». Впровадження таких заходів у сфері комунікаційної політики Національному банку України вдалося переконати Уряд і Верховну Раду України відмовитися від емісійного кредитування економіки та впровадити реальні ставки за кредитами рефінансування НБУ.

Варто зауважити, що і сьогодні НБУ також проводить широкі консультації з науковцями щодо удосконалення грошово-кредитної політики, однак, в основному результатом цих консультацій є підтримування єдиної позиції Правління НБУ щодо впровадженні інфляційного таргетування та відхилення інших.

Неефективне інституціональне середовище в банківській системі України зокрема та в державі взагалі породило три інших фундаментальних чинники нерівноважного розвитку банківської системи, до яких варто віднести наступні: неефективність банківського регулювання і нагляду; низька дієвість інструментів грошово-кредитної і валютної політики; обмеженість кредитно-фінансової інфраструктури.

Так, розвиток банківського регулювання і нагляду в Україні розпочався у 1992 році, коли було утворено Головне управління з контролю за банківською діяльністю Національного банку України, яке розпочало створення відповідної нормативно-правової бази. Повноцінна Служба банківського нагляду НБУ почала функціонувати в 1994 році. За цей час НБУ було введено основні економічні нормативи, визначено мінімальний розмір статутного фонду банків на рівні 1 мільярда карбованців та проведено більше 400 перевірок банків. Однак, аналізуючи функціонування банківського регулювання і нагляду в Україні можна зробити висновок, що основні його заходи мають тенденцію до відставання в часі, тобто базуються на ретроспективному аналізі ситуації в банківській системі і на цій основі приймаються рішення, а це свідчить про відсутність превентивного нагляду.

Розглядаючи недоліки банківського нагляду, варто звернути увагу на таких три його напрямки: регулювання банківського капіталу, нагляд за кредитними і валютними операціями.

Що ж стосується регулювання банківського капіталу, то ця проблема виникла ще на початку становлення банківської системи, адже встановлення мінімального обсягу статутного капіталу банків не завжди відповідало ситуації в економіці і на грошово-кредитному ринку. Однак тут варто згадати й те, що обсяги статутних фондів та їх індексацію затверджувала Верховна Рада України і через своє нерозуміння специфіки банківської справи не завжди затверджувала той обсяг статутного капіталу, який просив Національний банк України. За таких умов у 1993-1994 роках в Україні було створено більше сорока банків із статутним капіталом, який дорівнював вартості трикімнатної

квартири в місті Києві (5 млрд.крб. = 40 тис. дол.). Пізніше обсяг статутного капіталу був збільшений до 0,5 млн. ЕКЮ, а з 1998 року 1 млн. ЕКЮ [128], однак, зважаючи на те, що серед затверджених економічних нормативів в Законі України «Про банки і банківську діяльність» (мінімальний розмір статутного фонду; граничне співвідношення між розміром власних коштів банку та сумою його активів; показники ліквідності балансу; розмір обов'язкових резервів, що розміщуються у Національному банку; максимальний розмір ризику на одного позичальника) був відсутній норматив адекватності капіталу, банки, в цей період, вели надто ризикову діяльність, що в кінцевому підсумку призвело до банкрутства близько 80 банків [149].

Можливість створення комерційних банків з огляду на мінімальний розмір їх статутних капіталів призвело до появи так званих «кишенькових банків», що мало вплив на специфіку їх кредитної діяльності.

Аналізуючи кредитну діяльність банків та нагляд за кредитними операціями, необхідно звернути увагу на два напрями такої діяльності: кредитування пов'язаних осіб і нераціональну структуру кредитних вкладень в масштабах економіки України. На сьогоднішній день Національний банк України, спираючись на світовий досвід, дуже прискіпливо ставиться до кредитування пов'язаних осіб і використовує, в більшості випадків, перевищення нормативів з кредитування інсайдерів як одну із головних умов виведення банків з ринку. Однак, на наш погляд, аналізуючи кредитну політику банків з часів створення вітчизняної банківської системи, такий підхід Національного банку до покарання банків за кредитування пов'язаних осіб є не зовсім правильним і, в цьому випадку, світовий досвід є не надто корисним. Адже, окрім суб'єктивної причини розвитку пов'язаного кредитування є щонайменше три об'єктивні причини:

1) платіжна криза 1991-1994 років – під час платіжної кризи підприємства, які не попадали під пільгове фінансування Уряду і Верховної Ради України, не мали змоги фінансувати власний бізнес за рахунок доступних кредитів комерційних банків, а також не мали змоги компенсувати втрати від поставленої продукції як за союзними планами, так і за державним замовленням. Зважаючи на низькі вимоги до створення комерційних банків, зокрема мінімальні вимоги до розміру статутного капіталу, багато підприємств створили власні «кишенькові банки» для фінансування свого бізнесу. Звичайно це мало негативний вплив на економіку, оскільки вклади населення використовувалися для фінансування бізнесу одного або декількох бізнесменів, однак для збереження виробництва такий захід був чи не єдиним виходом;

2) створення фінансово-промислових груп (ФПГ) – відповідно до Положення «Про фінансово-промислові групи в Україні» [168], затвердженого Указом Президента України від 27 січня 1995 року №85/95, уповноваженим банком ФПГ може бути банк учасник ФПГ, в якому більш як 50 відсотків статутного фонду належить іншим учасникам ФПГ і який здійснює інвестування діяльності ФПГ та розрахунково-касове обслуговування ФПГ та її учасників. Тобто на законодавчому рівні банку дозволено здійснювати інвестування діяльності ФПГ і ніяким чином не вказано, що кошти для

інвестування мають бути коштами учасників ФПГ, які є на рахунках в даному банку, а не кредитні кошти уповноваженого банку. В такому випадку банки можуть використовувати кредити для інвестиційної діяльності ФПГ, в тому числі і для інвестицій в основні фонди учасників ФПГ. З іншого боку, якщо більш, ніж 50 відсотків статутного фонду банку належить іншим учасникам ФПГ, то дані учасники автоматично стають пов'язаними особами даного банку. Окрім цього, розрахунково-касове обслуговування включає такі банківські операції, як: овердрафт та кредитна лінія для поповнення оборотних коштів, що є обов'язком банку відповідно до закону, однак з іншого боку – це вважається кредитуванням пов'язаних осіб.

Окрім Положення «Про фінансово-промислові групи в Україні», був прийнятий Закон України «Про промислово-фінансові групи» [164] від 21 листопада 1995 року, відповідно до якого банки можуть бути учасниками промислово-фінансових (ПФГ) груп та мають право проводити клірингові заліки заборгованості платежів за проміжну продукцію між головним підприємством і учасниками ПФГ, а також між учасниками ПФГ. Проведення клірингових заліків, також може включати банківський кредит для покриття заборгованостей за розрахунками між учасниками ПФГ, що також стимулює кредитування пов'язаних осіб.

3) часті кризові явища в економіці України та відсутність прийняттого інвестиційного клімату. Оскільки в силу неефективного інституціонального середовища та політичної нестабільності в економіці України досить часто виникають кризові явища власники істотної участі в банківському капіталі використовують банки для кредитування власного бізнесу, оскільки отримати фінансування, наприклад, з фондового ринку практично не можливо, також не можливо залучити кредит за рентабельними ставками від інших банків, оскільки процентні ставки НБУ з метою подолання кризових явищ зростають. З іншого боку, з точки зору бізнесових інтересів та інтересів безпеки банківської діяльності пов'язана особа, в умовах кризи, може бути найнадійнішим позичальником. Адже в Україні жоден банк не може бути впевненим, що його позичальник, бізнес-модель, якого він достеменно не знає, зможе витримати те податкове навантаження, яке сьогодні існує в Україні. Окрім цього, банк не може бути впевнений, що не відбудеться рейдерського захоплення його позичальника. Таким чином, як з точки зору ризиковості банківської діяльності, так і з точки зору психологічної впевненості власників істотної участі та правління банку кредитування інсайдерів в умовах кризи може бути менш ризиковим банківським бізнесом, ніж кредитування будь-яких інших юридичних осіб.

Підтвердженням цього може стати збільшення нормативу великих кредитних ризиків (не більше 8-кратного розміру регулятивного капіталу) під час кризових явищ в економіці. Даний норматив встановлюється з метою обмеження концентрації кредитного ризику за окремим контрагентом або групою пов'язаних контрагентів (рис. 4.2).



Рис. 4.2. Динаміка нормативу великих кредитних ризиків банківської системи України у 2003-2016 роках*

*Розраховано за даними офіційного сайту НБУ [128]

Як бачимо з рисунку помірне збільшення нормативу відбувається у 2004 році під час політичної кризи та в 2008-2009 роках в період фінансово-економічної кризи, а у 2014-2016 роках в період економічної і військово-політичної кризи значення даного показника є найбільшим за останні 12 років.

Окрім нормативу великих кредитних ризиків Національний банк України розраховував значення економічних нормативів для одного інсайдера і всіх інсайдерів, однак методика розрахунку даних нормативів була визнана неефективною і з 2015 року було введено новий економічний норматив – норматив максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами (не більше 25), динаміку якого відображено на рисунку 4.3.

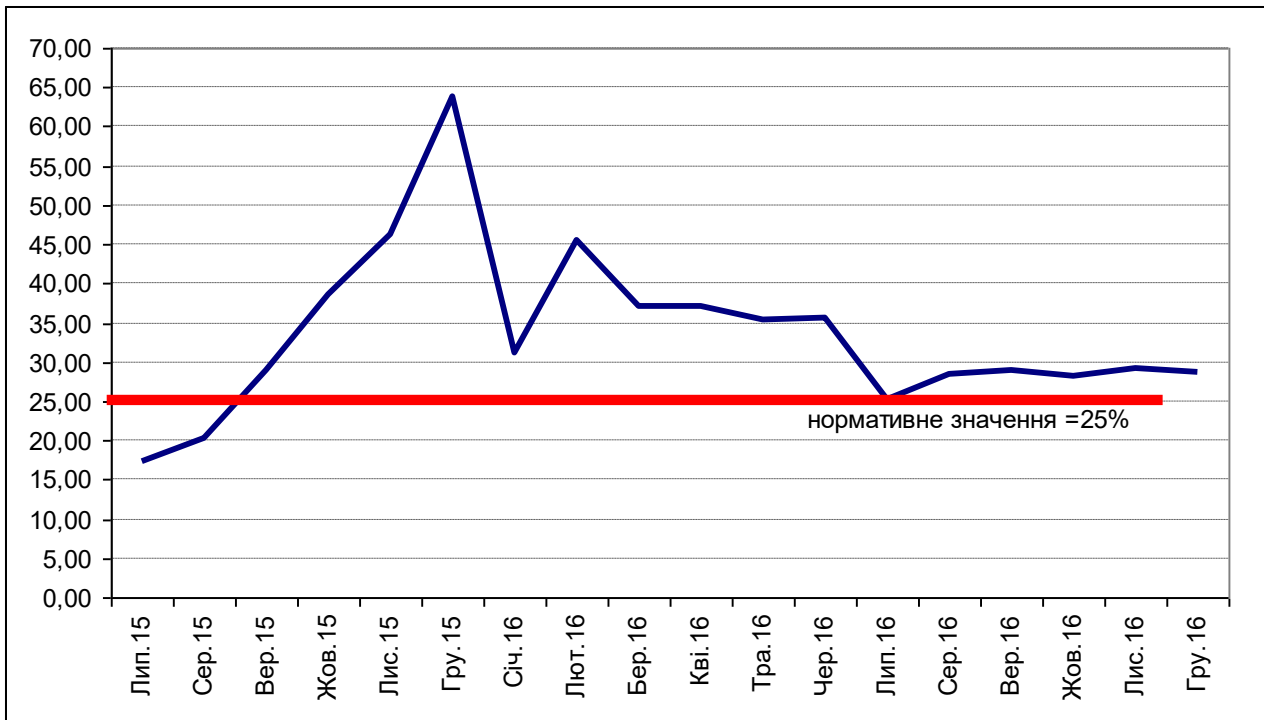


Рис. 4.3. Динаміка нормативу максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами в банківській системі України у 2015-2016 роках*

*Розраховано за даними офіційного сайту НБУ [128]

Динаміка нововведеного нормативу показує зниження його значень по мірі покращення економічної і ділової ситуації в державі.

Психологічний момент зростання кредитування пов'язаних осіб відображено в додатку (Додаток ББ).

Виходячи із обґрунтованих нами об'єктивних причин зростання банківського кредитування пов'язаних осіб, можна зробити висновок про те, що кредитування пов'язаних осіб є національною особливістю бізнес-моделей вітчизняних комерційних банків і, в цьому контексті, виникає необхідність зміни підходів банківського регулювання такого кредитування.

В першу чергу шляхом підвищення мінімальних значень нормативу максимального розміру кредитного ризику за операціями з пов'язаними з банком особами з 25% до 40%, тобто до значення скасованого нормативу максимального сукупного розміру кредитів, гарантій та поручительств, наданих інсайдерам, що дозволить банкам уникнути санкцій з боку НБУ. Окрім цього, НБУ потрібно розширювати середовище аналізу від діяльності окремого банку до діяльності пов'язаних з банком осіб, тобто здійснювати аналіз фінансового стану не тільки банку, а й осіб, які з ним пов'язані. Технічно це не так важко зробити, адже на сьогоднішній день в Україні існує 102 комерційні банки. Потребує і підвищення вимог до власників істотної участі банків, які наближаються до граничного значення нормативу кредитування пов'язаних осіб в частині розробки стратегії діяльності банку та стратегії управління банківськими ризиками. В цьому контексті повинна бути відпрацьована процедура ефективного управління заставним майном, а саме заставне майно

повинно бути належним чином зареєстроване в національних та міжнародних стандартизованих документах. Розширення можливостей кредитного забезпечення підприємств, які є пов'язаними особами банку-кредитора матиме позитивний вплив на розвиток національної економіки, однак розширення такої кредитної підтримки повинно бути під детальним наглядом Національного банку України, оскільки, виходячи із структури національної економіки та усталених бізнес-моделей вітчизняних банків максимально обмежити кредитування пов'язаних осіб в Україні є нереальним завданням. Відтак і в цьому контексті, світовий досвід з обмеження кредитування пов'язаних осіб є зайвим.

Інша сфера неефективних заходів банківського нагляду пов'язана із контролем за спекулятивними операціями вітчизняних банків з іноземною валютою, які виникають в умовах кризи. Перший напрямок валютних спекуляцій пов'язаний з використанням коштів кредитів рефінансування на валютному ринку, не зважаючи на присутність куратора від НБУ в банку-отримувачу кредиту рефінансування. Одним із заходів обмеження практики використання коштів рефінансування для валютних спекуляцій є введення повної відкритості цільового використання кредитів НБУ, тобто забезпечення повної інформаційної відкритості рефінансування в режимі онлайн. Необхідно створити на сайті НБУ розділ «Кредити рефінансування», де буде відображена вся інформація про обсяги наданих кредитів рефінансування (в т.ч. овернайт) окремо по кожному банку, а також цілі і обсяги використання таких коштів банками. Іншим заходом може стати обмеження дії генеральної ліцензії НБУ на здійснення валютних операцій банком, який отримав кредит. Таке обмеження може бути у вигляді обмеження суми на купівлю іноземної валюти або повного припинення валютних операцій банків на строк використання кредиту рефінансування.

Наступним фундаментальним чинником нерівноважного розвитку вітчизняної банківської системи є низька дієвість інструментів грошово-кредитної та валютної політики. Частково проблеми дієвості інструментів грошово-кредитної політики були розглянуті в попередніх розділах монографії при розгляді інструментів управління ліквідністю банківської системи України, однак для повного розкриття проблем забезпечення дієвості грошово-кредитної і валютної політики необхідно звернути увагу на дві ключові причини: 1) узгодженість дій Уряду і НБУ; 2) неефективність фінансово-кредитної інфраструктури, що є четвертим основним чинником нерівноважного розвитку банківської системи України.

Що ж стосується узгодженості дій Уряду та НБУ, а також узгодженості монетарної і фіскальної політики, то така узгодженість має відобразитися у єдності цілей економічної політики держави. Адже, якщо Національний банк України буде одноосібно долати прорахунки Уряду, збалансовуючи сальдо платіжного балансу та досягаючи цілей із забезпечення стабільності національної грошової одиниці і прийнятних темпів інфляції, то досить часто повторюватимуться ситуації 1991-1995 років, коли Уряд фактично був другим емісійним центром в країні, 2010-2013 років, коли з метою дотримання цінової

стабільності НБУ змушений був обмежити кредитні можливості банків шляхом обмеження їх ліквідності. В такому випадку жоден монетарний режим, який був чи буде застосований в Україні не матиме ефективності, чи таргетування валютного курсу, чи таргетування інфляції. Ці два монетарних режими в умовах відкритості національної економіки, енерго- та імпортозалежності, високого податкового навантаження вимагатимуть обмеження кредитних можливостей банків з метою обмеження росту грошової маси і грошової бази, а це не сприятиме економічному росту, що в кінцевому підсумку призведе до раптових проблем з банківською ліквідністю та стабільністю національної валюти (що вже неодноразово повторювалося). Тобто в умовах, коли Уряд повільно проводить реформи із зниження податкового навантаження, зменшення імпортозалежності та енергозатратності економіки грошово-кредитна політика Національного банку України позбавлена гнучкості та можливостей стимулювання економічного росту.

Останнім, на наш погляд, основним чинником нерівноважного розвитку вітчизняної банківської системи є неефективність фінансово-кредитної інфраструктури, цей чинник, як вже зазначалося, тісно пов'язаний із забезпеченням дієвості грошово-кредитної політики. Тобто йдеться про те, що та інфраструктура банківської системи, чи більш ширша – фінансово-кредитна інфраструктура, яка сьогодні сформувалася в Україні не створює додаткових умов для ефективного проведення грошово-кредитної політики НБУ. Такі додаткові умови проявляються у наявності державних банківських чи кредитних структур, які сприяють надходженню капіталу до кінцевого споживача у пріоритетних галузях національної економіки. В світовій банківській практиці, до таких державних банківських структур належать банки розвитку та інші державні спеціалізовані банки, які здійснюють підтримку промисловості, високих технологій, сільського господарства, експортерів тощо.

В Україні ж, на початку створення національної банківської системи були ліквідовані державні спеціалізовані банки Радянського Союзу (Агропромисловий банк, Промислово-будівельний банк, Житлово-соціальний банк), окрім Ощадбанку. Ліквідація і приватизація даних банків була здійснена без попередньо підготовленої і відпрацьованої концепції розвитку національної банківської системи України, що мало суттєвий вплив на поглиблення платіжної кризи, а в майбутньому, на зниження обсягів кредитної підтримки промисловості, житлового будівництва та сільського господарства. На відміну від України, Китай зберіг основні свої державні банки, що в результаті суттєво посприяли високим темпам економічного зростання.

Після здобуття незалежності і до націоналізації Укргазбанку та Приватбанку, держава володіла двома спеціалізованими банками – Ощадбанком та Укрексімбанком, однак механізм їх діяльності суттєво відрізнявся від механізму діяльності подібних банків в інших країнах світу, адже дані банки не отримували пільгових кредитів від НБУ та не брали участі у широкомасштабних державних програмах розвитку промисловості, енергозбереження, високих технологій тощо.

За весь період незалежності України було накопичено багато рекомендацій, зокрема з боку МВФ, щодо зменшення державної власності у банківській системі шляхом приватизації Ощадбанку та Укресімбанку, однак, аналізуючи інфраструктуру банківських систем країн «Великої двадцятки», можна зробити висновок, що тільки Австралія не має спеціалізованого державного банку розвитку (Додаток ВВ), решту країн, навіть Європейський союз (Європейський інвестиційний банк), мають банки розвитку. Більше того, варто відмітити, що більшість країн «Великої двадцятки» досягнули постіндустріального рівня розвитку, однак жодна з них не відмовилася від банку розвитку чи подібних державних спеціалізованих банків.

В країнах «Великої двадцятки» державні банки розвитку або інші подібні спеціалізовані банки сприяють підвищенню ефективності грошово-кредитної політики, адже завдяки правильному розподілу капіталу між галузями економіки, центральний банк може досягати цілей із забезпечення економічного зростання та зниження рівня безробіття і не завжди за рахунок пільгових кредитів рефінансування. Повністю приватна банківська система буде спрямовувати капітал, тільки в ті галузі економіки, які дозволяють отримати найбільші прибутки за мінімальних затрат, що є головною метою бізнесу, а тому зниження процентних ставок не є гарантією збільшення обсягів кредитних вкладень в реальний сектор економіки.

Зважаючи на вищенаведене та перманентні кризові явища в економіці України, з метою створення додаткових умов для проведення ефективної грошово-кредитної політики і забезпечення економічного зростання, необхідним є створення двох банків розвитку – Банку розвитку промисловості і високих технологій та Банку розвитку сільського господарства. Дані банки за аналогією до банків розвитку країн «Великої двадцятки» повинні не тільки здійснювати кредитну підтримку різних виробників чи галузей економіки, а й надавати гарантії за кредитами приватним комерційним банкам, які кредитують реальний сектор економіки.

Таким чином підсумовуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що для забезпечення ефективного розвитку вітчизняної банківської системи в майбутньому та для перетворення її в галузь стимулювання економічного зростання України необхідним є перегляд банківського законодавства в напрямку усунення функціональних та організаційних неточностей банківської справи, прийняття нових законодавчих актів, які чітко регламентуватимуть всі сфери банківської діяльності, можливо варто повернутися до ідеї створення Банківського кодексу. Створення прозорих правил гри на ринку банківських послуг та формування законодавчого захисту прав приватної власності, надавачів та споживачів банківських послуг дозволить підвищити безпеку банківської діяльності, а також довіру до банків з боку суб'єктів економіки. Перегляду потребує грошово-кредитна та валютна політика НБУ в контексті забезпечення валютної, цінової та фінансової стабільності, а також створення стимулів для економічного зростання. Створення та розбудова банків розвитку дозволить банківській системі стати ефективним транслятором грошово-кредитної політики Національного банку України і дасть змогу банкам

виконувати свої функції в інтересах розвитку держави. Виконання перелічених заходів, на наш погляд, дозволить забезпечити хороші перспективи розвитку вітчизняної банківської системи.

4.2. Нова ера монетарної політики: від антикризового заходу до цілеспрямованого неопротекціонізму

Світова фінансово-економічна криза 2007-2008 років внесла фундаментальні зміни як в практику грошово-кредитної та економічної політики провідних країн світу, так і в розвиток сучасної економічної науки. Причини та наслідки фінансово-економічної кризи остаточно підтвердили хибність парадигми економічної думки побудованої на основі вчення Адама Сміта [222], які обґрунтовують ефективність існування вільного ринку та раціонального споживача, адже розвиток політики лібертаріанства в розвинутих країнах світу та рекомендації Вашингтонського консенсусу в країнах, що розвиваються призвели до суттєвих дисбалансів державного управління, економічної політики, а особливо регулювання фінансових ринків.

Однією із передумов виникнення кризових явищ в економіках розвинутих країн світу стала дерегуляція фінансових операцій та розвиток фінансових інновацій, таких як похідні цінні папери. Відхід від регулювання обсягів споживчих та іпотечних кредитів призвів до того, що обсяги кредитних вкладень, у США та Англії зростали вдвічі швидше ніж ВВП, наслідком чого стало швидке збільшення фінансових активів та накопичення непогашених боргів. Так, наприклад в 1945 році у США обсяг кредитів в приватний сектор економіки становив 50% ВВП, а у 2007 році – 160% ВВП; у Великобританії у 1964 році борг домашніх господарств становив 15% ВВП, а у 2007 – 95%; у Іспанії скупний приватний борг у 1980 році становив 80% ВВП, а у 2007 – 230% ВВП [297]. Таке зростання кредитної заборгованості було доповнено зростанням обсягів фінансових активів виражених у похідних цінних паперах (деривативах), які обліковувалися як забалансові операції та, в своїй більшості, не входили в структуру грошової маси. Яскравим прикладом є фінансовий ринок США, де обсяг фондів грошового ринку виріс з нуля у 1980 році до 3,1 трильйонів доларів США у 2007 році [297]. У світових масштабах загальна номінальна вартість непогашених боргових контрактів за похідними цінними паперами зросла від нуля у 1980 році до більш ніж 400 трильйонів доларів у 2012 році, що в дев'ять разів перевищило обсяг світового ВВП. Тобто в розвинутих країнах світу виникла ситуація, коли великі обсяги фінансових активів спрямовувалися не на фінансування реального сектору економіки, а на фінансування споживання, нерухомості, проведення біржових операцій з деривативами та купівлі і продажу фінансових активів, що призвело до відриву фінансового ринку від реальної економіки. За таких умов, існуючі монетаристські рекомендації та правила монетарної політики припинили свою дію, фактично відбулося «роздвоєння» рівняння Фішера, де менша частина грошової маси забезпечувалася товарами і послугами з доданою вартістю, а

більша частина грошової маси забезпечувалася фінансовими активами розміщених в деривативах та інших боргових інструментах (рис. 4.4).

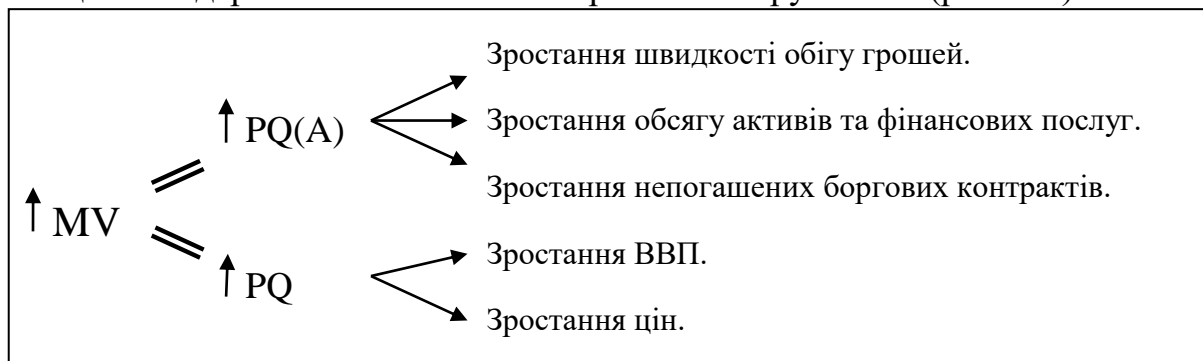


Рис. 4.4. Рівняння Фішера з урахуванням «фінансової» економіки

Розвиток фінансових інновацій, зокрема сек'юритизації активів та збільшення обсягів створення грошей банками через ефект мультиплікатора призводили до зростання обсягу грошової маси та швидкості обігу грошей на фінансових ринках, а це, в свою чергу стимулювало зростання обсягів боргових інструментів, які використовувалися для покриття раніше створених боргів, і таким чином, було створено безперервний цикл накопичення боргу, який, судячи з перебігу кризи, ніколи не буде погашено. Зростання споживчого та іпотечного кредитування домогосподарств не сприяло розвитку реального сектору економіки та було спровоковане виключно бізнесовими інтересами банків і небанківських фінансово-кредитних установ, які, в умовах фінансових дерегуляцій намагалися досягти основної мети бізнесу – максимізації прибутку. Гальмування розвитку реального сектору економіки, який був основним джерелом праці та доходів позичальників призвело до зниження таких доходів та поступового накопичення боргів, що в результаті призвело до обвалу іпотечного ринку в США, а потім до обвалу фондових ринків у більшості розвинутих країн.

Початкова реакція провідних центральних банків світу на кризу була побудована на стандартній монетаристській теорії та відображалася у суттєвому пониженні основних процентних ставок з метою збільшення доступності кредиту та створення «подушки ліквідності» для погашення раніше створених боргів і кредитування реального сектору економіки.

Однак, розвиток віртуальної фінансової економіки та наявність дохідних похідних цінних паперів нівелювало дієвість процентного каналу трансмісійного механізму монетарної політики, оскільки банки та їхні бізнес-моделі, в основному, були спрямовані на операції з фінансовими активами, а не з кредитами в реальний сектор економіки, який був збитковим або приносив помірні прибутки. Зниження ключових процентних ставок центральних банків та процентних ставок за кредитами, практично не створювало умов для зростання прибутковості банків, на балансах яких накопичилися значні обсяги проблемних активів, а з іншого боку – не створювало попиту з боку реального сектору на нові кредити через наявність великих обсягів раніше створених боргів.

За такої ситуації Федеральна резервна система США, Європейський центральний банк, Банк Англії та Банк Японії перейшли до нетрадиційних механізмів антикризової політики – кількісного пом'якшення, яке передбачало викуп центральними банками проблемних активів комерційних банків або небанківських фінансово-кредитних установ і, таким чином, призводило до створення додаткової ліквідності банків, тобто розширювало їхні надлишкові резерви (див. параграф 2.1).

Очищення банківських балансів від проблемних активів, збільшення банківської ліквідності разом із зниженням процентних ставок дозволило дещо розширити кредитування реального сектору економіки та досягнути позитивних темпів приросту ВВП.

Однак, підтримка стійкого економічного зростання вимагала зміни вектору кількісного пом'якшення від викупу активів до цільового фінансування реального сектору економіки (табл. 4.1) разом із переглядом стратегічних цілей монетарної політики в напрямку переходу від забезпечення цінової і фінансової стабільності до фактичного стимулювання (навіть таргетування ВВП) економічного росту. Така політика центральних банків в наукових колах (зокрема центру досліджень Банку Англії) отримала назву – «нова ера монетарної політики».

Таблиця 4.1
Програми кількісного пом'якшення ФРС США, ЄЦБ та Банку Англії*

Назва програми	Ціль програми	Термін дії	Термін кредитування	Сума виданих кредитів
Федеральна резервна система США				
Term Auction Facility (TAF)	Надання ліквідності комерційним банкам під заставу високорейтингових цінних паперів	Грудень 2007- квітень 2010	28 днів, пізніше – 84 дні.	3,8 трлн. Дол..
Term Securities Lending Facility (TSLF)	Надати в кредит високоліквідні цінні папери ФРС (держоблігації) в обмін на менш ліквідні папери (MBS, муніципальні і корпоративні бонди і ін.)	Березень 2008 - лютий 2010	1 місяць	2 трлн. Дол..
Primary Dealer Credit Facility (PDCF)	Надати гроші під заставою широкого спектра низьколіквідних паперів (які мали інвестиційний рейтинг)	Березень 2008 - лютий 2010	овернайт (1 ніч)	9 трлн. дол.
Asset-Backed Commercial Paper Money Market Mutual Fund Liquidity Facility (AMLF)	Підтримка фондів грошового ринку і ринку цінних паперів. Надання кредитів комерційним банкам під заставу забезпечених активами цінних паперів (ABCP), куплених у фондів	Вересень 2008 - лютий 2010	Від 1 до 270 днів	217 млрд. дол.
Commercial Paper Funding Facility (CPFF)	Підтримка ринку короткострокових комерційних зобов'язань (векселів). CPFF LLC скуповувала вексели у їх емітентів	Жовтень 2008 - лютий 2010	3 місяці	738 млрд. дол.
Term Asset-Backed Securities Loan Facility (TALF)	Стимулювання кредитування американських споживачів і малого бізнесу. Кредити видавалися під заставу недавно випущених цінних паперів (ABS), забезпечених автокредитами, студентськими позиками, кредитними картами і кредитами бізнесу	Березень 2009 - червень 2010 р	До 5 років	71 млрд. дол.

Європейський центральний банк				
Long-term refinancing operations (LTRO)	Проведення додаткових аукціонів прямого РЕПО з метою надання додаткової ліквідності банкам	Березень 2008-вересень 2008	3-6 місяців	Обсяг не заявлено
Fixed-rate tender with full allotment (FRFA)	Перехід від системи аукціонів прямого РЕПО до системи операцій прямого РЕПО за фіксованою процентною ставкою з повним задоволенням заявок, що поступають від банків. Надання необмежених обсягів довгострокової ліквідності	Початок жовтень 2008 – безстроково	3 і більше місяців	
Covered bonds purchase program (CBPP)	Програма викупу облігацій з покриттям, облігацій, виплати за якими забезпечуються платежами за окремими видами кредитів.	Травень 2009		100 млрд.євро
Securities markets program (SMP)	Викуп на вторинному ринку державних облігацій країн Єврозони, які прийняли запропонований Єврокомісією, ЄЦБ та МВФ пакет реформ. Проведення операцій із стерилізації грошових коштів, які поступили в економіку в результаті купівлі ЄЦБ державних облігацій, зміна структури активів комерційних банків	Травень 2010-вересень 2012		Обсяг не заявлено
Outright monetary transactions (OMT)	Викуп на вторинному ринку державних облігацій тих країн Єврозони, що виконують вимоги Єврокомісії, ЄЦБ та МВФ щодо здійснення реформ	Вересень 2012		
Targeted for Long-Term Refinancing Operations: for non-mortgage bank lending	Цільові довгострокові операції рефінансування для кредитування банками виробництва. З 10.03.2016 р. відбулось зниження ставки за головними операціями рефінансування до 0%	Продовжено на 2017 рік	Більше 3 місяців	80 млрд.євро щомісяця
Банк Англії				
Asset Purchase Facility (APF)	Програма покупки активів (цінних паперів забезпечених активами, корпоративних облігацій векселів) з метою стерилізації грошових коштів, які поступили в економіку внаслідок продажу державних цінних паперів	Початок – січень 2009		Більше 1 трлн. фунтів стерлінгів
Funding for Lending Scheme with “incentives for lending skewed towards SMEs” (FLS)	Програму пільгового рефінансування банків, які кредитують реальний сектор, зокрема малий і середній бізнес	2012-2015 рр. Продовжено до 2018 р.	Більше 3 місяців	Обсяг не заявлено

* Складено авторами на основі даних [124; 137; 121].

Новизна сучасної монетарної політики провідних центральних банків світу, на наш погляд, головним чином, полягає не у прямому викупі проблемних фінансових активів чи наданні необмеженої ліквідності банкам, а в тому, що в посткризові роки центральні банки перебрали на себе функції перерозподільних інституцій в сфері кредиту та руху капіталу. Тобто через програми кількісного пом'якшення та програми структурного рефінансування центральні банки визначають вектори банківського кредитування суб'єктів економіки, адже такі програми є чітко регламентованими та носять виключно цільовий характер, що покладає на комерційні банки зобов'язання діяти в інтересах держави. Така монетарна політика центральних банків дозволяє збільшити обсяги банківського кредитування пріоритетних галузей економіки, високотехнологічного виробництва, енергозбереження, що створює

передумови для стабільного економічного зростання. При цьому, програми кількісного пом'якшення та структурного рефінансування дають змогу банкам отримати прибуток при низькому рівні ризику, адже окрім програм із надання ліквідності, центральні банки або їхні державні спеціалізовані агенти (банки розвитку) надають гарантії за кредитами і, таким чином дозволяють уникати конфлікту інтересів між державною владою та приватним банківським бізнесом.

Ефективність нетрадиційної монетарної політики оцінюється вченими по-різному, виходячи із побудови прямої залежності між динамікою кількісного пом'якшення і ростом кредитування нефінансових корпорацій чи збільшення їх капіталізації. Одним із таких прикладів може бути аналіз впливу раундів кількісного пом'якшення в США на динаміку фондового індексу S&P500, який відображає динаміку капіталізації 500 найбільших акціонерних компаній США (рис. 4.5).

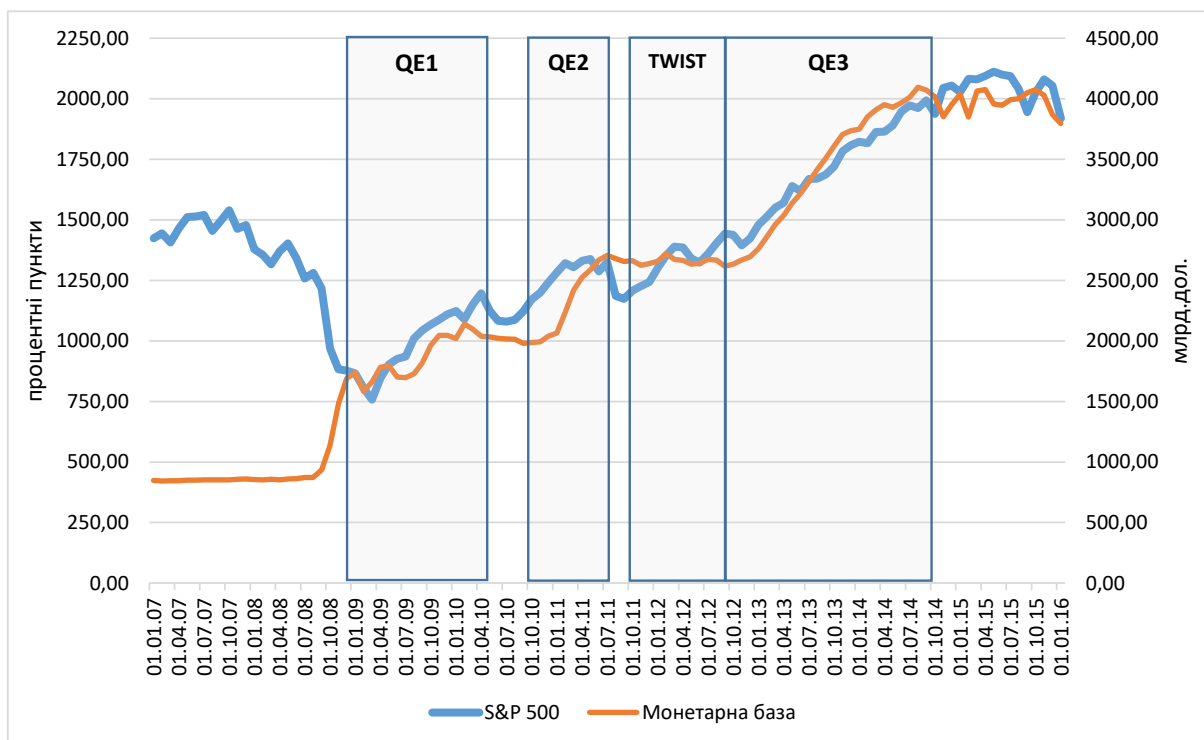


Рис. 4.5. Динаміка монетарної бази ФРС США та фондового індексу S&P500 у 2007-2015 роках в розрізі раундів кількісного пом'якшення*

*Розраховано за даними офіційного сайту ФРС США [137]

Як видно з рисунку, під час дії певного раунду кількісного пом'якшення, відбувається зростання індексу S&P500, що свідчить про ефективність програм кількісного пом'якшення в США.

Аналогічний приклад можна навести і про результати кількісного пом'якшення в Європейському Союзі, які свідчать про збільшення приросту кредитування нефінансових корпорацій після впровадження тих чи інших програм з викупу активів або розширення операцій РЕПО (рис. 4.6).

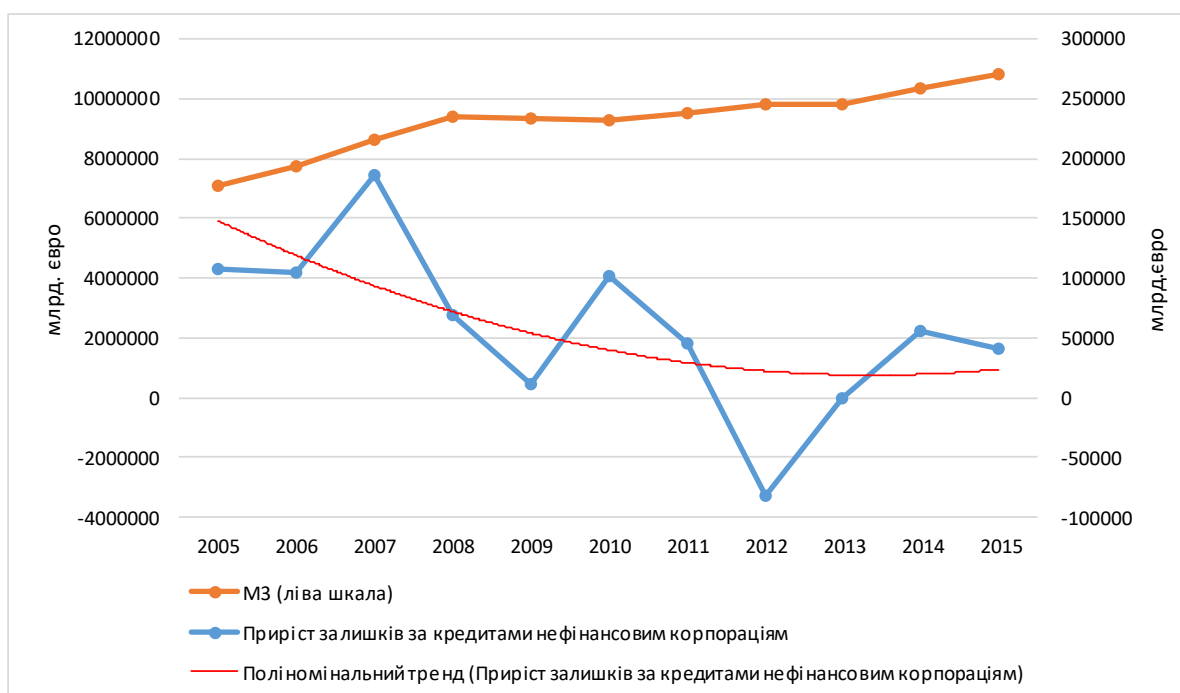


Рис. 4.6. Динамка грошової маси (МЗ) та приросту залишків за кредитами нефінансовим корпораціям в Єврозоні у 2005-2015 роках

*Розраховано за даними офіційного сайту ЄЦБ [124]

Рисунок свідчить про те, що програми кількісного пом'якшення ЄЦБ та ФРС США отримали продовження після закінчення кризи з метою досягнення сталого економічного зростання.

Аналізуючи монетарну політику провідних центральних банків світу та програми кількісного пом'якшення і структурного рефінансування, варто зауважити, що окрім підтримки ліквідності та цільового спрямування кредитних коштів в реальний сектор економіки вагоме місце займають ключові процентні ставки, які залишаються на нульовому або близькому до нуля значенні. Хоча процентна ставка не відіграє такого стимулюючого чи дестимулюючого ефекту для комерційних банків як це було до кризи, однак вона забезпечує мінімальну ціну на кредитні ресурси як на міжбанківському кредитному ринку, так і на ринку корпоративного кредитування, а основною метою підтримання мінімальної відсоткової ставки, на наш погляд, є забезпечення високої рентабельності нефінансових корпорацій (рис.4.7, 4.8). В умовах проведення кількісного пом'якшення чи структурного рефінансування ключова процентна ставка не є основною, оскільки кредити надаються в рамках програм кількісного пом'якшення за пільговими процентними ставками, які хоча й орієнтуються на ключову процентну ставку, проте можуть бути значно нижчими в період зростання ключової ставки. Пільгові кредити спрямовані на розвиток конкретних галузей економіки або інвестиційних проектів, а низькі ставки забезпечують розвиток кредитування інших галузей економіки та споживче кредитування, що створює внутрішній попит на товари пріоритетних галузей, тобто створюється подвійний ефект стимулювання економічного зростання.

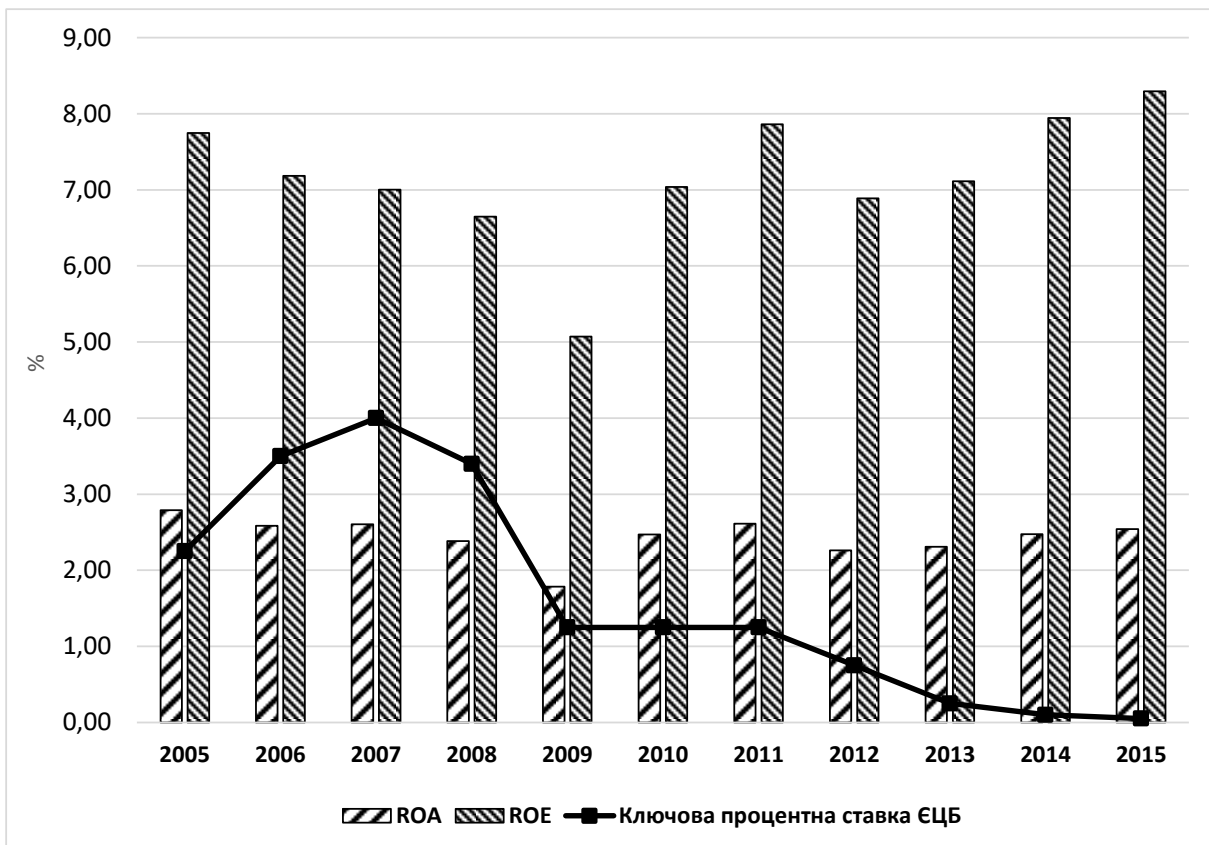


Рис. 4.7. Динаміка рентабельності активів і капіталу нефінансових корпорацій Єврозони та ключової процентної ставки Європейського центрального банку*

*Розраховано за даними офіційного сайту ЄЦБ [124]

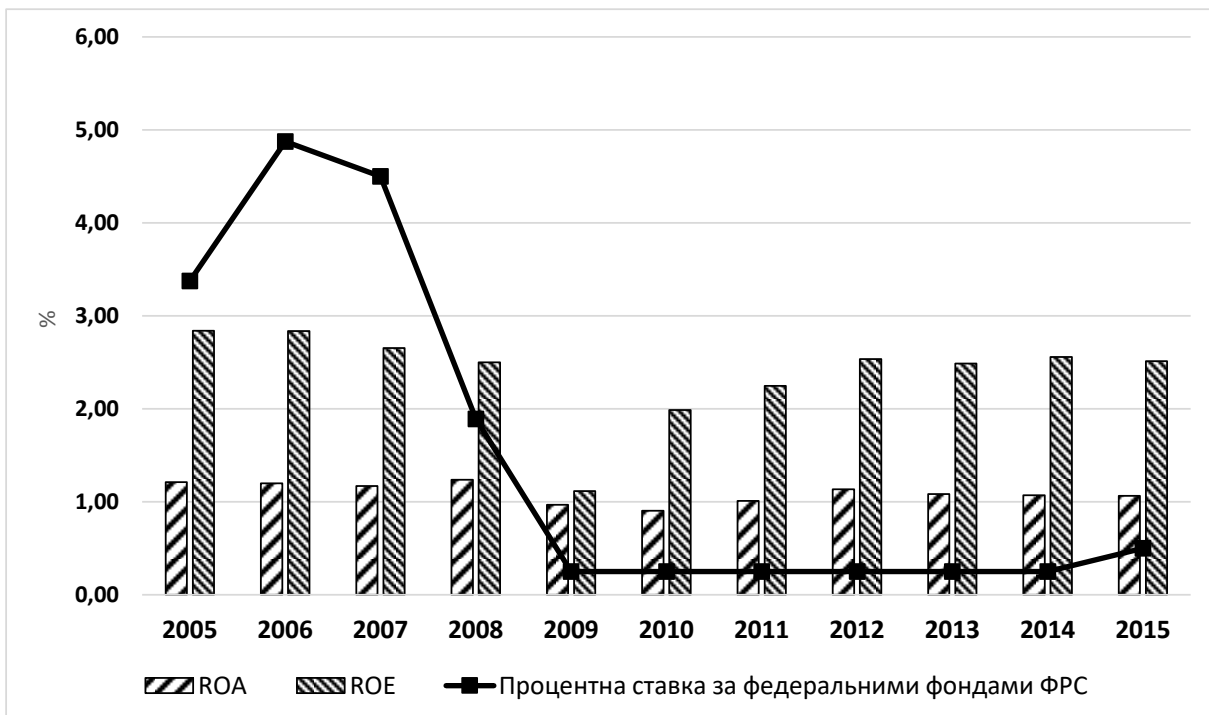


Рис. 4.8. Динаміка рентабельності активів і капіталу нефінансових корпорацій США та процентної ставки за федеральними фондами ФРС*

*Розраховано за даними офіційного сайту ФРС США [137]

Відтак, можна зробити висновок, що кількісне пом'якшення, структурне рефінансування та мінімальне значення ключових процентних ставок провідних країн світу уособлює в собі політику неопротекціонізму, яка в умовах існування Світової організації торгівлі (СОТ), що обмежує протекціоністські заходи митно-тарифного регулювання, дозволяє значно здешевити внутрішні кредитні ресурси порівняно із найбільшими країнами торговельними партнерами.

Досягнення позитивних значень рентабельності активів і капіталу нефінансових корпорацій внаслідок відповідної монетарної політики, дозволяє поступово розширювати потужності підприємств, збільшувати кількість робочих місць, збільшувати конкурентоспроможність національного виробника і, цим самим, розширювати обсяги внутрішнього ринку країни, що, в свою чергу, дає змогу побудувати ефективну економіку та зменшити негативний вплив зовнішніх шоків на цінову і фінансову стабільність.

Однак, варто зауважити, що в країнах з розвинутою економікою, які проводять політику кількісного пом'якшення та структурного рефінансування активними трансляторами такої політики виступають банки розвитку та інші спеціалізовані банки або небанківські фінансово-кредитні установи, які дозволяють забезпечити виконання цілей політики, спрямовуючи кредитні кошти до тих чи інших галузей економіки. Як зазначалося в параграфі 4.1 даної монографії, банки розвитку або наближені до них спеціалізовані банки існують в 19 із 20 країнах «Великої двадцятки».

В контексті формування нових підходів до грошово-кредитної політики Національного банку України та впровадження монетарного режиму інфляційного таргетування, окреме місце варто приділити вивченню досвіду провідних центральних банків світу і сфері дотримання цілей монетарної політики під час реалізації програм кількісного пом'якшення та структурного рефінансування, які передбачають досягнення валютної (Народний банк Китаю), цінової, фінансової стабільності (Європейський центральний банк, Банк Англії), повної зайнятості і стабільності цін (Федеральна резервна система США)(табл. 4.2).

Як бачимо з таблиці, чіткого зв'язку між динамікою грошової маси та інфляцією в розвинутих країнах світу не прослідковується, хоча й при дефляційних тенденціях та зниженні темпів росту ВВП центральні банки розвинутих країн за рахунок збільшення грошової маси намагаються стимулювати внутрішній попит і тим самим збільшувати інфляційні показники, проте не завжди це їм вдається. Така ситуація виникає з двох причин:

1) провідні центральні банки, використовуючи програми довгострокового цільового фінансування галузей економіки, сприяють розвитку виробництва з доданою вартістю, а головне розвитку нових технологій, які призводять до зниження собівартості продукції, а це в свою чергу не призводить до зростання цін. Найбільш яскравий приклад в цьому контексті – це приклад Китаю, який на протязі великого проміжку часу дотримується стабільно високого приросту грошової маси, яка через п'ять державних банків розвитку ефективно розподіляється між галузями реального сектору економіки, тобто через

механізми державного регулювання знижується спекулятивний аспект росту грошової маси;

Таблиця 4.2

**Динаміка основних економічних індикаторів
Сполучених Штатів Америки, Європейського Союзу, Великобританії та
Китаю у 2006-2015 роках***

		2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
ФРС США	Ціль по інфляції	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
	Інфляція	3,2	2,9	3,9	-0,4	1,6	3,2	2,1	1,5	1,6	0,1
	Приріст М2	5,1	6,2	6,8	8,1	2,5	7,3	8,6	6,7	6,2	8,7
	Приріст ВВП	1,7	1,8	-0,3	-2,8	2,5	1,6	2,3	2,2	2,4	2,6
ЄЦБ	Ціль по інфляції	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
	Інфляція	2,2	2,1	3,3	0,3	1,6	2,7	2,5	1,3	0,4	0,6
	Приріст М2	8,5	11,2	9,5	3,0	0,4	1,5	3,0	2,3	1,9	5,2
	Приріст ВВП	3,1	3	0,8	-4,1	2,1	1,7	-0,3	0,2	1,4	1,8
Банк Англії	Ціль по інфляції	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0	2,0
	Інфляція	3,0	2,1	3,1	2,8	3,7	4,2	2,7	2,0	0,6	0,2
	Приріст М3	13,0	12,6	17,7	2,6	5,4	-2,5	2,8	1,7	-0,2	1,5
	Приріст ВВП	2,5	2,6	-0,6	-4,3	1,9	1,5	1,3	1,9	3,1	2,2
Народний банк Китаю	Ціль по інфляції	-	-	-	-	-	-	-	-	-	3,0
	Інфляція	2,81	6,58	1,26	1,7	4,57	4,06	2,41	2,51	1,6	1,7
	Приріст М2	16	19	19	26	17	17	6	13	10	14
	Приріст ВВП	14,7	17,0	27,3	9,9	16,5	17,6	9,8	9,5	11,9	6,3

*Розраховано авторами на основі даних [124; 137; 121; 126].

2) масштабні програми підтримки ліквідності банків та фінансування реального сектору, які супроводжуються зниженням ключових процентних ставок призводять до переміщення частини грошової маси із США, ЄС та Англії за кордон, що в умовах глобалізації та існування великої кількості транснаціональних корпорацій і транснаціональних банків згаданих країн неможливо повністю обмежити. Така ситуація є цілком об'єктивною для спекулятивного капіталу, який перетікає в країни із вищими процентними ставками (країни, що розвиваються), про що свідчить зростання прямих іноземних інвестицій в країнах Азії після кризи 2008-2009 років (рис. 4.9)

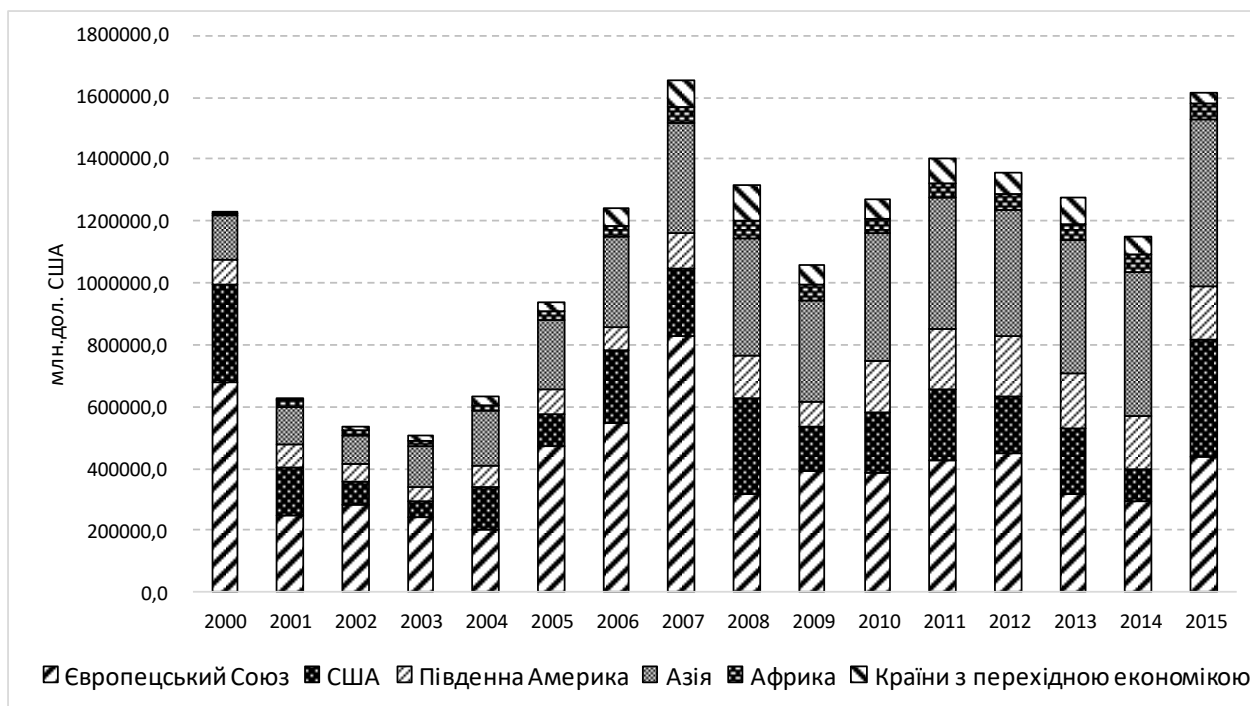


Рис. 4.9. Динаміка прямих іноземних інвестицій за регіонами світу у 2000-2015 роках*

*Розраховано за даними [299].

Як бачимо з рисунку, обсяги прямих іноземних інвестицій в Європейський Союз та США після кризи різко скоротилися водночас інвестиції зросли в країни Азії, що розвиваються, де процентні ставки були вищими, ніж в ЄС і США.

Проаналізувавши світовий досвід монетарної політики та механізмів її використання у ролі політики стимулювання економічного росту, зробимо декілька висновків для України.

Так, аналізуючи особливості грошово-кредитної політики Національного банку України впродовж 2000-х років, можна стверджувати, що її характер та спрямованість залежить від структури національної економіки та структури платіжного балансу. Оскільки, з часів розвалу Радянського Союзу в Україні не було проведено (чи не було доведено до кінця) жодної економічної реформи, яка б була спрямована на структурну перебудову економіки із сировинного приросту Західних країн на інноваційну та високотехнологічну економіку, яка є енергоефективною та продукує продукцію з доданою вартістю. Натомість, виконуючи вимоги Вашингтонського консенсусу, національна економіка з кожним роком ставала більш відкритою, а отже, залежною від кон'юнктури світових сировинних ринків, особливо від кон'юнктури цін на імпортовані енергоносії та експортні метали і зерно (основні експортні товари України). Динаміка цін на імпортовані енергоносії (Російський природний газ) та експортні метали має прямий вплив на динаміку платіжного балансу України (рис. 4.10), а це в свою чергу впливає на валютну та цінову стабільність в середині країни.

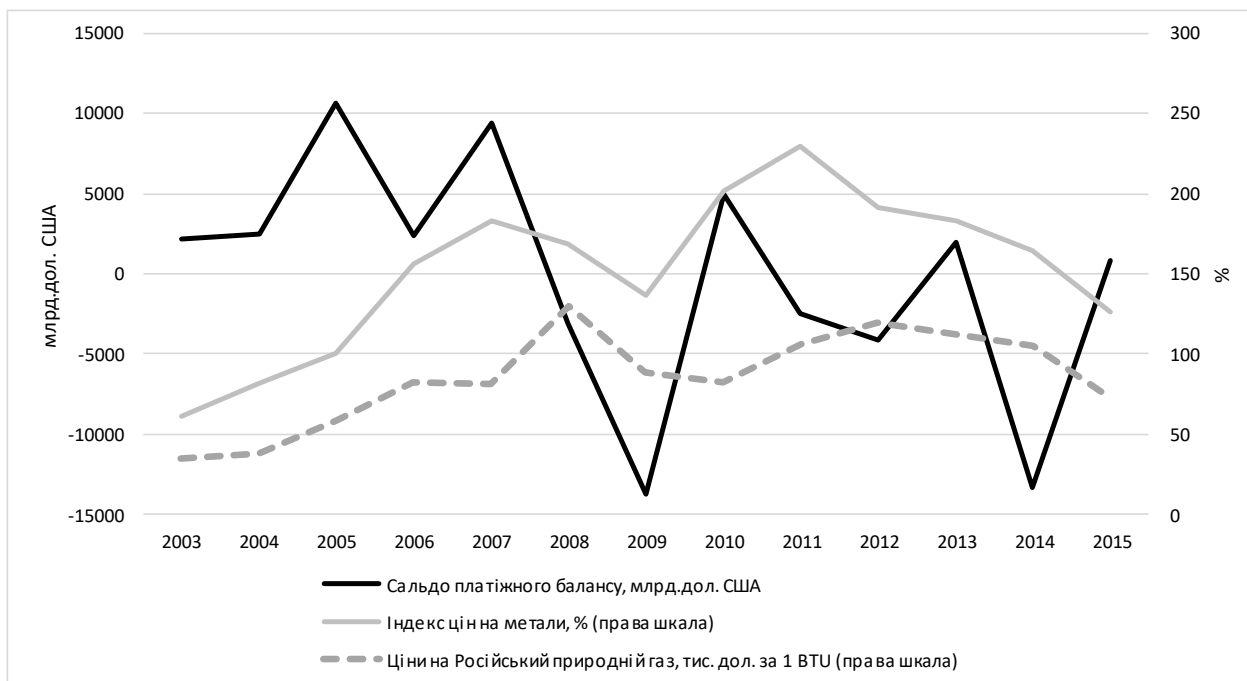


Рис. 4.10. Динаміка сальдо платіжного балансу України, індексу світових цін на метали та ціни на Російський природний газ у 2003-2015 роках
*Розраховано за даними [128; 266; 266]

Зростання світових цін на метали впродовж 2003-2008 років було сприятливою тенденцією для економіки, адже сприяло нарощуванню обсягів золотовалютних резервів України та забезпеченню курсової стабільності, незважаючи на зростання вартості імпортованих енергоносіїв (рис. 4.11).

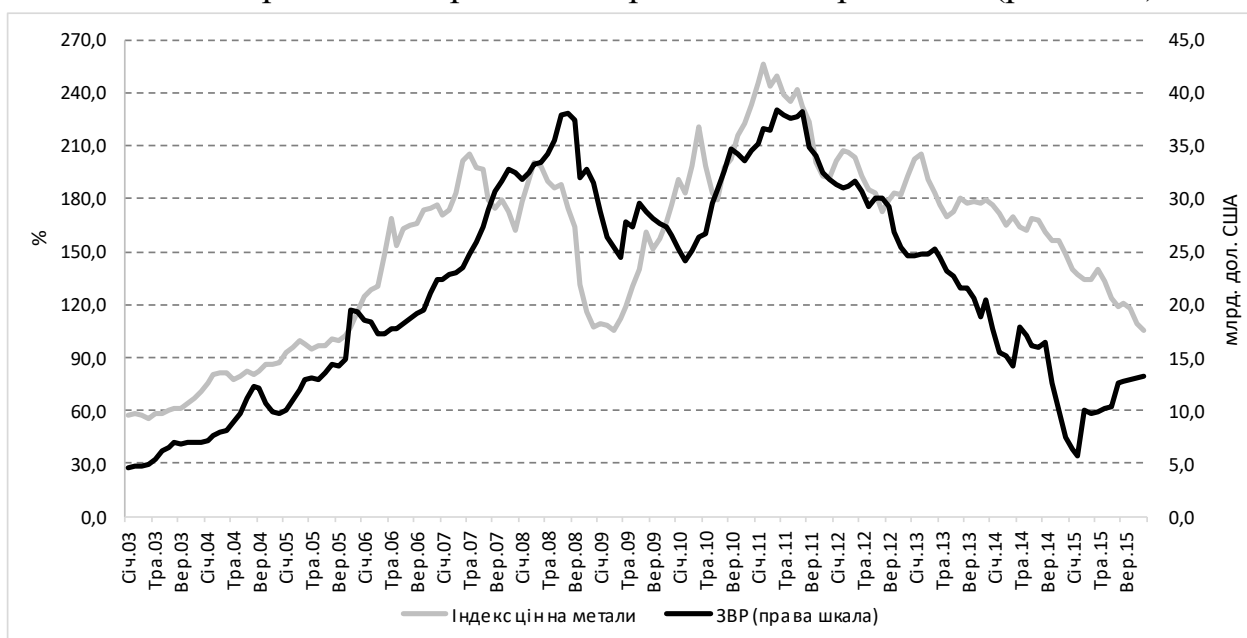


Рис. 4.11. Динаміка індексу цін на метали та золотовалютних резервів України у 2003-2015 роках*

*Розраховано за даними [128; 266]

В період з 2003 по 2008 рік та з 2010 по 2012 рік надходження великих обсягів експортної виручки створювало ревальваційний тиск на валютний курс,

що могло негативно вплинути на конкурентоспроможність вітчизняних експортерів на зовнішніх ринках, а також призвести до дефляційних тенденцій в економіці. За таких умов Національний банк України змушений був викупувати надлишкову валюту з ринку за рахунок додаткової емісії гривні, що, відповідно, зробило валютний канал основним в трансмісійному механізмі грошово-кредитної політики та спричинило ріст грошової маси (рис. 4.12). Надходження валютної виручки і її викуп НБУ, по суті, стало зовнішнім джерелом фінансування національної економіки, адже гривнева маса поступала на банківські рахунки і ставала їхніми кредитними ресурсами.

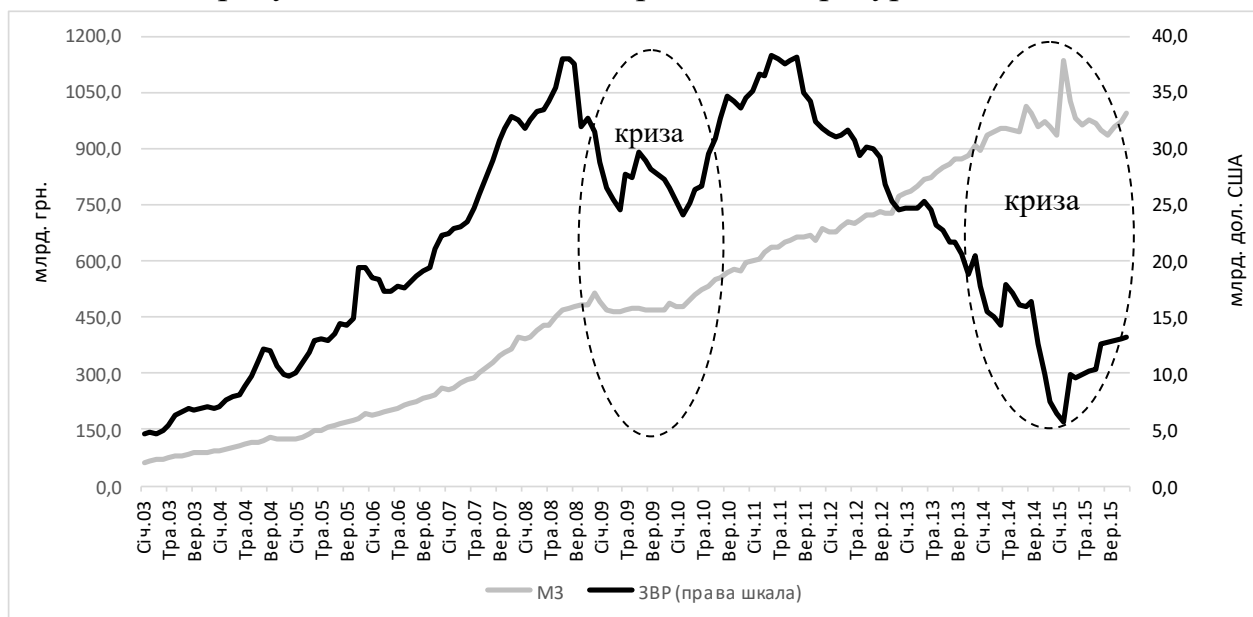


Рис. 4.12. Динаміка грошової маси (МЗ) та золотовалютних резервів України у 2003-2015 роках

*Розраховано за даними офіційного сайту НБУ [128]

Проте, у зв'язку із відсутністю механізму контролю за рухом грошової маси, відсутністю банків розвитку, які могли б профінансувати пріоритетні галузі економіки (як це відбувається в Китаї), відсутністю механізмів довгострокового рефінансування, лєвова частка банківських кредитів спрямовувалася на ринок споживчого кредитування, торгівлю та легку промисловість де рентабельність підприємств була найвищою, а ризики найменшими. Ресурси, які отримували суб'єкти економіки внаслідок продажу валютної виручки були короткостроковими і дозволяли екстенсивно нарощувати експортний потенціал відповідно до зростання цін на світових ринках, адже якщо врахувати, що при відсутності валютних обмежень експортер міг тримати валютну виручку на закордонних банківських рахунках до 180 днів, то строковість гривневого ресурсу також відповідала цим межам.

Якщо розглядати перше десятиліття XXI століття в контексті розвитку вітчизняної економіки, то воно, по суті, є втраченим десятиліттям, адже в період високих темпів нарощування золотовалютних резервів та розвитку експортних галузей, Національний банк спільно з Урядом не спромігся створити міцного фундаменту економічного розвитку. Як в докризовий, так і

післякризовий період Національний банк України, з одного боку, шляхом проведення політики жорсткої прив'язки валютного курсу до долара США забезпечив цінову стабільність, однак з іншого – не створив умов довгострокового кредитування.

В період, коли провідні центральні банки світу перейшли до політики кількісного пом'якшення та монетарної експансії, з метою створення додаткового внутрішнього попиту, Національний банк України вибрав політику стиснення грошової маси з метою забезпечення валютної стабільності. В цьому контексті можна виокремити три групи прорахунків в антикризовій політиці НБУ 2008-2010 років:

1) обмеження грошової маси шляхом підвищення процентних ставок за пасивними та активними операціями НБУ. Підвищення процентних ставок за кредитами рефінансування призвело до фактичного припинення кредитування реального сектору економіки, а підвищення ставок за депозитними сертифікатами призвело до вилучення надлишкової банківської ліквідності, яка, за умов ефективної грошово-кредитної політики, могла б стати вагомим внутрішнім ресурсом для кредитування реального сектора економіки. Відсоткові ставки за комерційними кредитами нефінансовим корпораціям були значно вищими за операційну рентабельність промислових підприємств, будівельного сектора та сільського господарства (табл. 4.3);

Таблиця 4.3

Рентабельність операційної діяльності ($P_{од}$) підприємств реального сектору економіки України та процентні ставки за банківськими кредитами (%) у 2009-2015 роках*

Сектор економіки	2009		2010		2011		2012		2013		2014		2015	
	$P_{од}$	%	$P_{од}$	%	$P_{од}$	%	$P_{од}$	%	$P_{од}$	%	$P_{од}$	%	$P_{од}$	%
С/Г	14,7	19,2	22,9	14,9	23,2	13,5	21,7	17,6	11,3	15,2	20,6	20,1	41,7	20,2
Пром-ть	1,8	15,8	3,5	14,0	4,7	14,4	3,4	13,8	3	14,1	1,6	12,8	0,9	19,0
Буд-во	-0,9	19,8	-1,5	16,7	0,2	16	-0,1	17,9	0	15,2	5,8	14,3	-7,6	19,9

*Розраховано за даними [128; 123]

2) в умовах падіння світових цін на сировину (див. рис. 4.11) у 2008-2009 роках і, як наслідок, зниження обсягів зовнішнього фінансування економіки, Національний банк України не зумів створити альтернативне внутрішнє джерело кредитування економіки – структурне рефінансування. Хоча НБУ й розширив програми рефінансування, однак окрім стабілізаційних кредитів наданих кільком банкам (Промінвестбанк, Банк Надра, Родовід банк, Укргазбанк, Банк Київ) більшість кредитів рефінансування були овернайт, тобто використовувалися тільки для поповнення миттєвої ліквідності банків, а насправді, використовувалися у якості спекулятивного капіталу на валютному ринку, що підсилювало девальвацію гривні;

3) після кризи 2008-2009 років Національний банк України, на наш погляд, використовував занадто жорстку фіксацію курсу гривні, що призвело до виснаження золотовалютних резервів. На наш погляд, більш доцільним було б використання режиму керованого плавання валютного курсу в рамках валютного коридору, що дозволило б поступово девальвувати гривню і тим

самим зменшити негативні наслідки девальвації для економіки України. Більше того, за умови розвитку довгострокового структурного рефінансування вдалося б підвищити конкурентоспроможність вітчизняної продукції та частково провести політику імпортозаміщення, що нівелювало б негативний вплив підвищення цін на імпортні товари внаслідок девальвації;

4) впродовж всього періоду незалежності, а особливо в періоди криз, в Україні був відсутній ефективний валютний контроль, що призвело до офшоризації національної економіки та офшоризації іноземних інвестицій. Інвестиції за кордон в офшорні компанії та реінвестиції в Україну мають негативний вплив як на розвиток промисловості, так і на стан золотовалютних резервів, оскільки в умовах кризи офшорні компанії створюють додатковий попит на іноземну валюту. Аналізуючи динаміку прямих іноземних інвестицій в економіку України і з нашої держави в іноземні країни, можна зробити висновок, що головним інвестором національної економіки є Кіпр, частка цієї країни у загальному обсязі прямих іноземних інвестицій в Україну досягала 32%, водночас Кіпр є і реципієнтом 94% інвестицій з вітчизняної економіки (рис. 4.13) Як відомо Кіпр є офшорною зоною і інвестиції з цієї країни надходять в Україну без оподаткування, що має негативний вплив на доходи державного бюджету, а інвестиції в економіку Кіпру сприяють зниженню золотовалютних резервів. Тому в цьому контексті важливим є прийняття Закону України «Про валютне регулювання і валютний контроль», який зміг би урегулювати транскордонне переміщення капіталу.

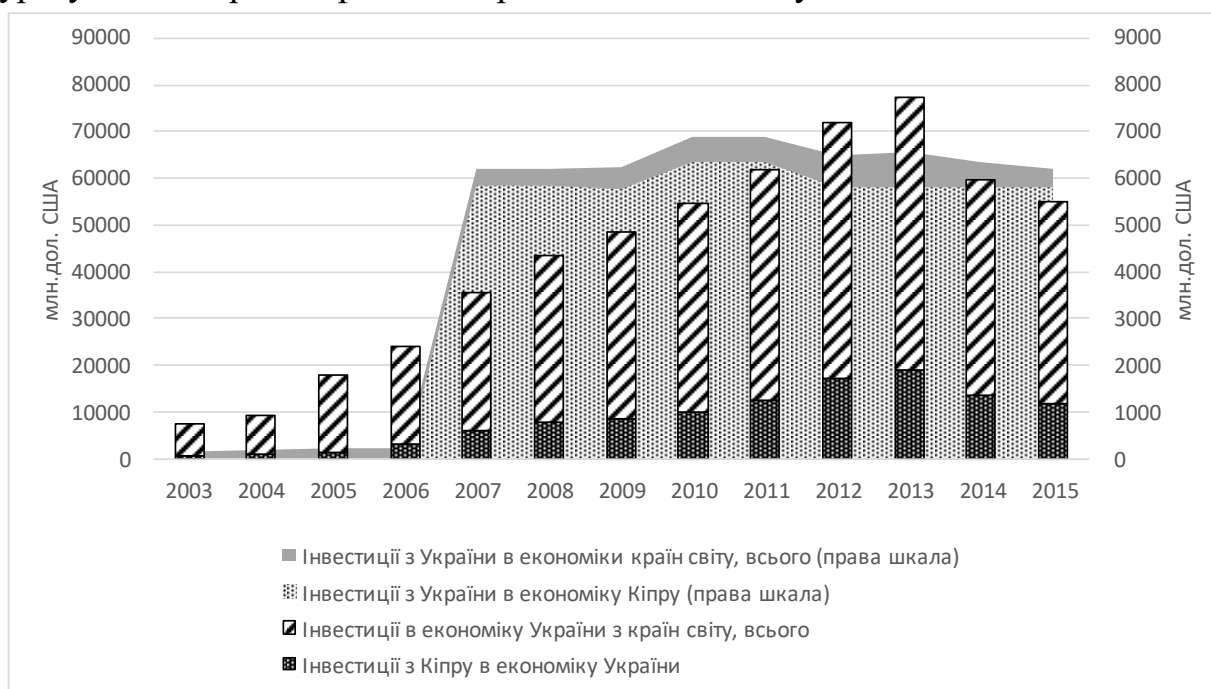


Рис. 4.13. Динаміка прямих іноземних інвестицій в економіку України та з України в економіку іноземних країн у 2003-2015 роках

*Розраховано за даними [123]

У зв'язку із вищенаведеними прорахунками Національного банку України в сфері грошово-кредитної та валютної політики, відсутністю

узгодженості дій НБУ та Уряду в сфері економічної політики, а також затягування впровадження дієвих економічних реформ призвело до перевищення частки торгівлі і відпочинку в структурі ВВП над переробною промисловістю (рис. 4.14) Така ситуація є наслідком високих процентних ставок за кредитами в промисловість та високої рентабельності торгівлі в Україні, яка за офіційними даними коливалася в межах 14-19% [123], що значно перевищувало рентабельність промислових підприємств. За неофіційними даними, якщо аналізувати продуктиві та речові ринки України, рентабельність торгівлі може становити 100%, а то й 200%, що, відповідно, є привабливим сектором кредитування для банківських установ.

Падіння обсягів переробної промисловості у структурі ВВП, зниження темпів капітальних інвестицій, а також низькі обсяги інвестиційного кредитування створюють суттєві загрози для розвитку національної економіки в цілому, і динаміки платіжного балансу зокрема, адже зниження виробництва з доданою вартістю автоматично знижує доходи державного бюджету України та надходження експортної виручки.

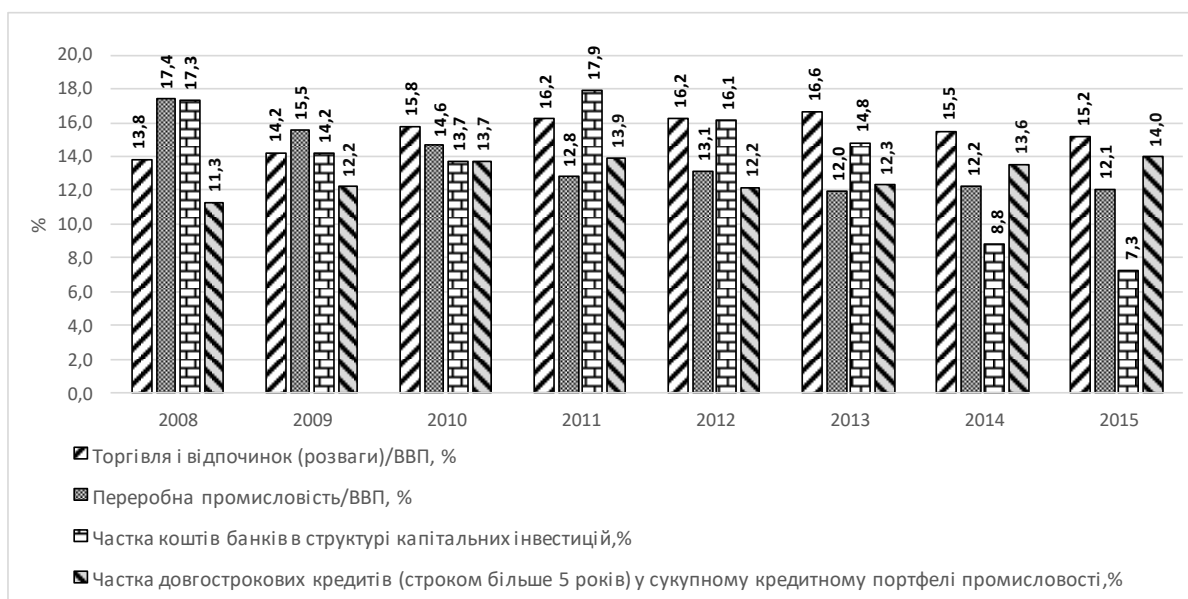


Рис. 4.14. Динаміка частки торгівлі і переробної промисловості у ВВП, а також основних показників капітальних інвестицій в промисловість України

*Розраховано за даними [123]

Враховуючи такий стан речей в національній економіці та розгортання нової економічної кризи підсиленою військовою агресією та торговими війнами з Росією, Національний банк України мав би більш активно долучатися до створення умов для економічного зростання за рахунок структурного рефінансування, однак замість цього, посиляючись на низку розвинутих країн, було впроваджено режим таргетування інфляції, який тільки погіршив ситуацію.

Основними тезами апологетів інфляційного таргетування в Україні є відмова від режиму фіксованого курсу (хоча немає чіткого підтвердження, що всі країни, які запровадили режим інфляційного таргетування миттєво, на практиці, відмовилися від фіксації курсу чи керованого плавання), очищення банківської системи (в реальності виведення банків з ринку за непрозорими для суспільства критеріями), досягнення інфляційної цілі за рахунок процентної політики НБУ (яка на практиці стала головним фактором спекулятивних операцій на валютному ринку). Всі ці критерії інфляційного таргетування Національним банком України були застосовані в той період, коли основним чинником інфляції було не зростання грошової маси, а зростання вартості витрат і падіння внутрішнього попиту, що апріорі вимагає монетарної експансії, а не рестрикції.

Однак різка відмова від таргетування валютного курсу, як основного фактора регулювання стабільності цін у вітчизняній економіці призвела до зростання інфляції, а короткострокова процентна політика і політика рефінансування створила спекулятивний попит на валютному ринку (рис. 4.15), все це призвело до зниження темпів росту грошової маси, припинення кредитування реального сектору економіки, колосальних збитків банківської системи та зниження добробуту населення. Тут потрібно пам'ятати, що ефективність будь-якої державної політики вимірюється рівнем добробуту населення, а не кількістю виведених банків з ринку чи дотриманням рекомендацій міжнародних організацій, які виступають непрямим інструментом експансії світового гегемона.

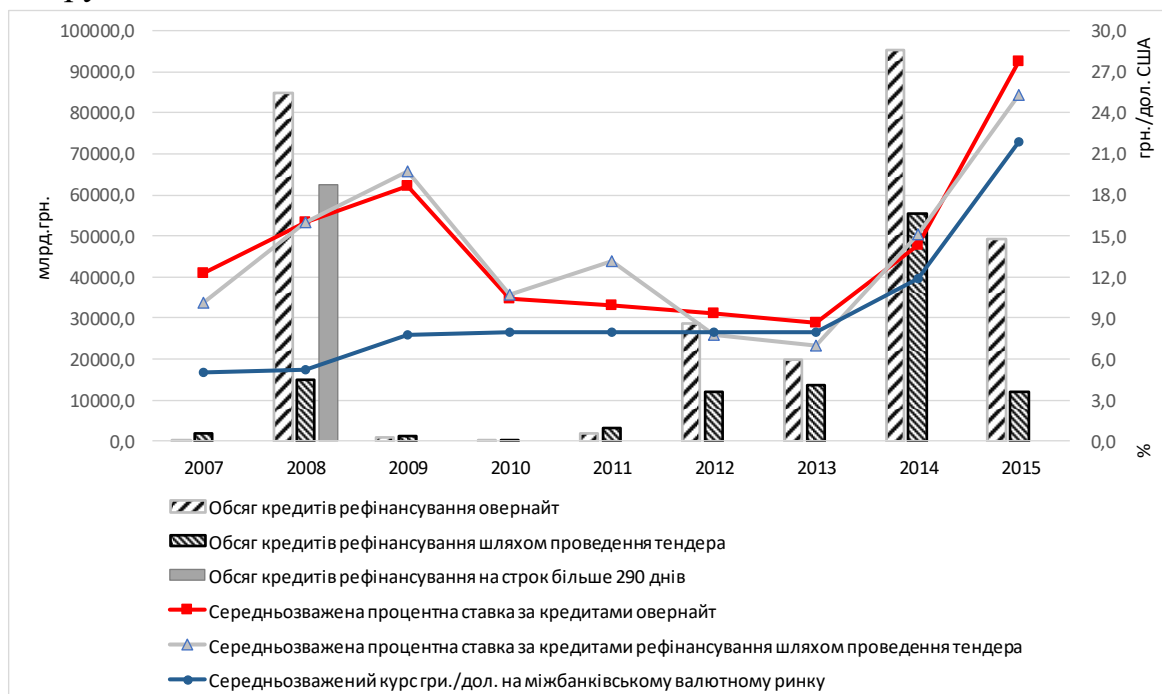


Рис. 4.15. Динаміка рефінансування комерційних банків Національним банком України та середньозваженого курсу гривні на міжбанківському валютному ринку у 2007-2015 роках*

*Розраховано за даними офіційного сайту НБУ [128]

Як бачимо з рисунку, в період кризи 2014-2015 років НБУ не застосовував довгострокових операцій рефінансування, хоча б таких за строковістю (290-357 днів) як це було у 2008 році, натомість всі інструменти рефінансування були короткостроковими, адже максимальний термін більшості угод рефінансування шляхом проведення тендера складав 89 днів, а на термін більше 200 днів і з загальної суми тендерних угод (55,6 млрд. грн.) тільки у 2014 році було надано лише близько 8 млрд.грн. або 0,01% всього рефінансування у 2014 році. У 2015 році довгострокових угод рефінансування шляхом проведення тендера не було укладено взагалі, а обсяг кредитів рефінансування овернайт у чотири рази перевищив обсяг угод рефінансування шляхом проведення тендера. Більше того, незрозумілою в цьому контексті є процентна політика, яка була одним із факторів росту кредитів овернайт, адже середньозважена ставка за кредитами овернайт у 2014 році була нижчою за ставку за кредитами рефінансування, які були надані шляхом проведення тендера з підтримки ліквідності. Таким чином, можна стверджувати, що процентна політика НБУ та політика рефінансування були головними факторами створення спекулятивного попиту на міжбанківському валютному ринку, що разом з публічною відмовою від фіксації валютного курсу призвело до 300-відсоткової девальвації гривні. З огляду на таку суттєву девальвацію гривні, підвищення облікової ставки до 30% та ставок за кредитами рефінансування до 32-33 процентних пункти не мало суттєвого впливу на поведінку валютних спекулянтів, адже їхня прибутковість в декілька разів перевищувала рівень процентних ставок. Натомість в реальному секторі, така політика призводила до посилення інфляційних тенденцій.

Таким чином, запровадивши таргетування інфляції НБУ, не збільшив оперативність та гнучкість грошово-кредитної політики, а навпаки, звузив весь її інструментарій до одного інструмента – процентної ставки, однак, як бачимо з вищенаведеного, такий підхід був неефективним.

Окрім цього, варто зауважити, що інфляційне таргетування в Україні не може бути ефективним монетарним режимом не залежно від часу його впровадження в період стабільності, чи в період кризи. Оскільки, на відміну від розвинутих країн світу, які впровадили інфляційне таргетування і на які посиляється НБУ в своїх доводах щодо ефективності даного монетарного режиму, економіка України є відкритою та неефективною. Під ефективністю економіки ми розуміємо таку економіку, для виробництва ВВП якої використовується мінімальний обсяг затрат енергоресурсів, а в структурі національно виробництва і експорту переважає продукція із доданою вартістю.

На наш погляд, рівень ефективності вітчизняної економіки можна відобразити шляхом порівняння структури експорту та енергоємності ВВП України та розвинутих країн світу, в тому числі і тих, які здійснюють таргетування інфляції (рис. 4.16, 4.17).

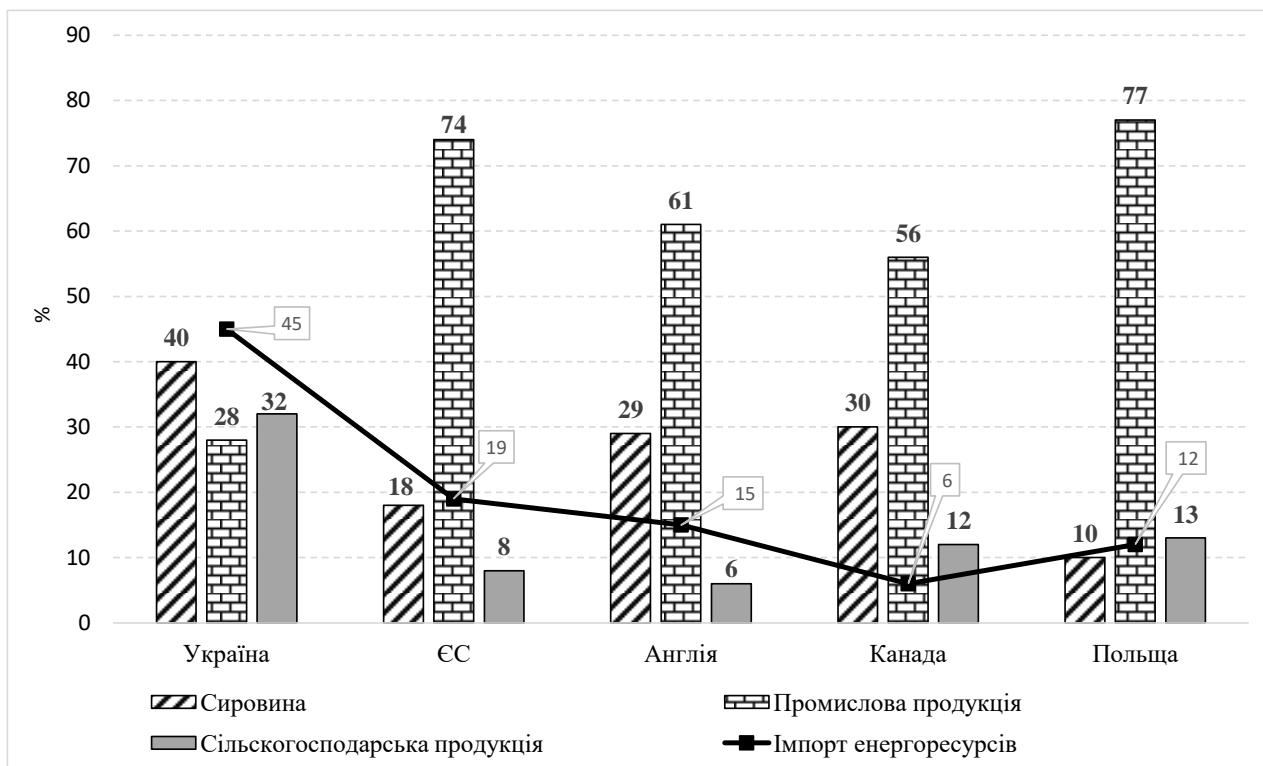


Рис. 4.16. Товарна структура експорту та частка імпорту енергоресурсів у товарній структурі імпорту України, ЄС, Англії, Канади та Польщі*
 *Розраховано за [128; 124; 137; 122; 127]

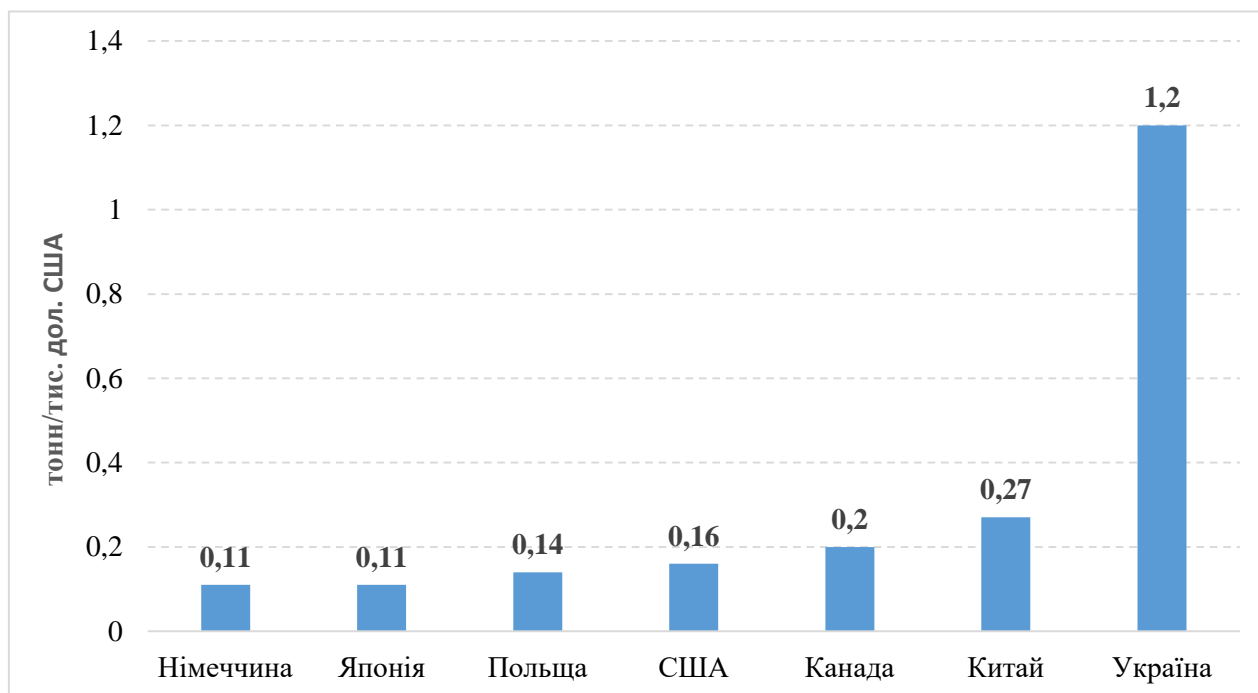


Рис. 4.17. Енергоємність ВВП України та розвинутих країн світу, тонн/тис. дол. США*

*Розраховано за даними [129].

Виходячи із такої структури експорту та імпорту, а також враховуючи значну корупцію, доларизацію, офшоризацію та монополізацію національної

економіки, відсутність обмежень на транскордонний рух капіталу, таргетування інфляції не може бути ефективним монетарним режимом, оскільки будь-яке підвищення чи зниження цін на сировинних ринках матиме суттєвий девальваційний або ревальваційний тиск на курс гривні, що не дозволить досягти його збалансованості виключно за рахунок експортно-імпортних операцій та процентної політики НБУ.

Більше того, дотримання цільових орієнтирів інфляції розглянутими вище країнами та досягнення, при цьому, високих темпів економічного росту і розвитку, не є прямим свідченням того, що економічне зростання прямо пропорційно залежить від дотримання протягом тривалого часу інфляції на певному зафіксованому рівні (здебільшого на рівні 2%). Адже з огляду на товарну структуру експорту розвинутих країн світу можна зробити висновок про те, що головним рушієм економічного розвитку є розвиток промисловості та високих технологій, що, з одного боку сприяє збільшенню ВВП, а з іншого – через постійне впровадження нових технологій, підвищує рентабельність підприємств і таким чином призводить до зниження цін або до їх фіксації на певному рівні. Зниження цін на сировину на світових ринках є перевагою для інноваційних економік і прямою зацікавленістю урядів розвинутих країн світу, які через міждержавні угоди будуть сприяти зниженню цін на сировину та енергоресурси, адже це дозволить підвищити рентабельність підприємств та збільшити додану вартість їхньої продукції, в т.ч. національного експорту. За такої ситуації коливання цін на сировину матиме мінімальний вплив на стан національних валют, а отже не потребуватиме від їхніх центральних банків надмірного втручання у функціонування валютного ринку, що, в свою чергу, дозволить використовувати режим вільного плавання валютного курсу і таргетування інфляції.

В умовах ж української сировинної економіки таргетування інфляції, у випадку девальваційних тенденцій, вимагатиме обмеження обсягів грошової маси, що призведе до обмеження кредитування реального сектору зі всіма наслідками, а у випадку девальваційних тенденцій – до збільшення грошової маси та стимулювання інфляційних процесів. Більше того, в умовах монополізації та тінізації економіки (більше 50%) НБУ не зможе визначити реальний рівень інфляції, а його заходи щодо управління процентними ставками не матимуть впливу на неринкове формування споживчих цін.

Аналізуючи темпи росту ВВП таких країн як Бразилія та Індія після впровадження таргетування інфляції, можна зробити висновок, що обмеження грошової маси заради досягнення фіксованого рівня інфляції призводить до зниження темпів росту ВВП. Яскравим прикладом є Китай, який хоча і не здійснює таргетування інфляції, де обмеження темпів росту грошової маси та інфляції шляхом підвищення норми обов'язкового резервування та процентних ставок центрального банку призвело до падіння темпів росту ВВП до 9% у 2014 році, після чого Народний банк Китаю впровадив програми цільового стимулювання виробництва через свої банки розвитку.

Окрім цього, достатньо ґрунтовним і цікавим дослідженням, яке пояснює хибність думок, щодо негативного впливу інфляції на економічне зростання є

дослідження американських вчених Роберта Полінга та Андонга Чжу, які вивчили взаємозв'язок інфляції та економічного зростання у 80 країнах світу за період часу з 1961 по 2000 р. Статистичні дані, проаналізовані відразу по всій сукупності країн, свідчать про те, що при підвищенні рівня інфляції в будь-якій країні на 1% (аж до порогового її значення в 15-18%) спостерігається зростання ВВП в межах від 0,1 до 0,15%. Рівень інфляції понад 18% на рік починає негативно позначатися на економічному зростанні. Однак якщо всі ці країни (в залежності від рівня доходу на душу населення) розділити на три групи: з високим, середнім і низьким доходом, то такого однозначного результату вже не виходить. Для розвинених в економічному плані країн (держави OECD) всі коефіцієнти бета в регресійних рівняннях, що зв'язують динаміку інфляції і ВВП, є незначущими. Для країн із середнім економічним розвитком результати статистичного тестування практично збігаються з результатами, отриманими для повної вибірки з 80 країн, але рівень порогової інфляції зміщується трохи вниз (14-16%). Що стосується країн з низьким рівнем доходу, то динаміка їх ВВП найбільш чутливо і позитивно відгукується на «інфляційний розігрів» економіки: ВВП зростає від 0,24 до 0,56% при збільшенні інфляції на 1% до її порогових значень в 15-23% [59; 289].

Таким чином, враховуючи сучасний стан економіки України та виходячи із жорстких обмежень щодо митно-тарифного і податкового стимулювання національного виробника в рамках СОТ, грошово-кредитна політика Національного банку України повинна використовуватися як фундаментальна основа політики неопротекціонізму за зразком розвинутих країн світу. Особливо варто звернути увагу на практичні аспекти грошово-кредитної політики Китаю, де основною метою центрального банку є стабільність національної валюти та підтримка економічного зростання. Економічне зростання в Китаї стимулюється за рахунок цільового рефінансування державних банків розвитку під конкретні державні програми з розвитку високих технологій, переробної промисловості, енергозбереження та сільського господарства, які не забороняються правилами СОТ.

Протекціоністська грошово-кредитна політика передбачає фактичну відмову від інфляційного таргетування та перехід до таргетування валютного курсу в рамках валютного коридору, таргетування ліквідності банківської системи та таргетування темпів приросту ВВП. У такому випадку обов'язковим завданням центрального банку та Уряду є налагодження контролю за транскордонним рухом капіталу (можливе введення податку або інших адміністративних обмежень на вивіз капіталу за кордон), впровадження довгострокових інструментів рефінансування (на термін 3-5 років за зразком ФРС США, ЄЦБ, Банку Англії, Банку Японії, Народного банку Китаю) за ставкою нижчою за рівень рентабельності підприємств пріоритетних галузей економіки, розвиток фондового ринку та операцій РЕПО центрального банку. При цьому, необхідним є створення державних спеціалізованих банків розвитку, які стануть трансляторами такої грошово-кредитної політики, а центральний банк, по суті, отримає функції продуктивного перерозподілу

кредиту в економіці, який в ринковій економіці є інструментом стимулювання економічного зростання.

За умов структурного рефінансування економіки та режиму керованого плавання валютного курсу регулювання інфляції буде відбуватися за рахунок щонайменше трьох інструментів грошово-кредитної та валютної політики центрального банку: валютні інтервенції (впливатимуть на обсяги грошової маси, стабільність курсу і цін); структурне рефінансування (стимулюватиме розвиток новітніх технологій та виробництва з доданою вартістю, що, в свою чергу знизить собівартість продукції і ціни; дозволить досягти максимальної завантаженості виробничих потужностей економіки); процентні ставки (регулюватимуть кредитні можливості банків та обсяги грошової маси). В цьому контексті, розширення обсягів грошової маси визначатиметься емісійним потенціалом центрального банку, кількісне вираження якого розраховуватиметься виходячи із наступних критеріїв: величини грошової бази; обсягу кредитних операцій центрального банку з оперативної підтримки ліквідності (овернайт); обсягу кредитних операцій центрального банку з довгострокової підтримки ліквідності банків (довгострокові кредити рефінансування); обсягу цільових кредитів центрального банку спрямованих на стимулювання економічного росту; коефіцієнту трансформації банківських ресурсів залучених шляхом отримання кредитів рефінансування; приросту банківських кредитів реальному сектору економіки та на споживчі потреби; приросту інфляції та приріст валового внутрішнього продукту. За результатами аналізу вищезазначених критеріїв, а також використовуючи засоби економіко-математичного моделювання емісійного потенціалу центрального банку можна кількісно визначити граничну можливість центрального банку збільшувати грошову масу. Межами такої можливості повинні стати наступні: загроза виникнення галопуючої інфляції (більше 15% [289]); збільшення волатильності валютного курсу за межі валютного коридору; зростання дефіциту ліквідності банківської системи; зростання розривів між реальною та номінальною заробітною платою.

Що ж стосується ризику появи надлишкової ліквідності у випадку реалізації «граничної можливості емісії центрального банку», то такий ризик може існувати тільки в тому випадку, якщо рівень ліквідності банківської системи не буде враховано як межу граничної можливості емісії. Тобто, обсяг ліквідності банківської системи повинен слугувати індикатором емісійного потенціалу центрального банку.

Завершуючи розгляд проблематики використання грошово-кредитної політики в контексті стимулювання економічного зростання не можемо не відмітити зміни парадигми економічної науки та економічної політики розвинутих країн світу в напрямку створення умов для захисту національного виробника. Нові наукові підходи до економічної політики (в т.ч. грошово-кредитної політики) ґрунтуються на концепції економічного націоналізму Фрідріха Ліста, яка, в сучасній інтерпретації, передбачає обмеження вільного ринку та збільшення заходів державного регулювання економічних процесів, що веде до індустріалізації та підвищення конкурентоспроможності

національних економік. Побудована на цій концепції критика Вашингтонського консенсусу норвезьким економістом Еріком Райнертом («Неолібералізм вмер. В США і крайні праві на чолі з містером Трампом, і крайні ліві — з містером Сандерсом, розуміють, що вільна торгівля не в інтересах Сполучених Штатів. Британці хочуть вийти з ЄС тому, що невдоволені економічними свободами... [...] Подивіться, як американці фінансували свій економічний розвиток. Вони стали багатими, бо наприкінці 1900-х років, 70% надходжень у бюджет федерального уряду складало мито на закордонні промислові товари. Воно відіграло дуже важливу подвійну роль. З одного боку, захищало внутрішню промисловість, щоб вона могла розвиватися і вступити у вільну торгівлю через 30 років. А з іншого боку, мито фінансувало уряд. [...] ... американці також говорять, що розуміють: лібералізм — це зло. Якщо ця модель не працює навіть у Сполучених штатах, центрі капіталізму, як можна очікувати, що вона працюватиме в Україні?» [235]) американським економістом та філософом Френсісом Фукуямом («Якщо під «неоліберальний» мається на увазі формат приватизації, дерегуляції та інші подібні речі часів 1990-х років, то ніхто більше у це не вірить»[241]), а також американськими вченими Дароном Аджемоглу та Джеймсом Робінсом («Запорукою багатства націй та досягнення економічного процвітання є не тільки підтримка, а й заохочення комерції, індустріалізації та підприємництва шляхом ефективного державного управління та впливання фінансових ресурсів за зразком Англії 1688 року»[37]) повинна стати дорожньою картою з проведення реформ в Україні, які передбачатимуть побудову економічної політики в цілому та грошово-кредитної політики зокрема, спрямованих на розвиток внутрішнього ринку і внутрішнього попиту. Більше того, цілі грошово-кредитної політики повинні бути спрямовані на забезпечення високих темпів росту ВВП, а не на рекомендації міжнародних інституцій і підтримуваних ними науковців, які переслідують експансіоністські інтереси своїх спонсорів та яким не вигідна сильна держава в центрі Європи.

4.3. Удосконалення валютного регулювання та контролю в частині реалізації стратегії розвитку банківської системи України

У країнах з малою, відкритою і сировинною економікою вагоме значення для забезпечення економічного розвитку має ефективна валютна політика, яка є органічним доповненням грошово-кредитної політики та через валютні інтервенції і обмеження дозволяє підтримувати стабільність цін і регулювати темпи зростання грошової маси. Вітчизняна економіка також має всі ознаки малої, відкритої (коефіцієнт відкритості 98%) та сировинної економіки (близько 60% експорту складає сировина), а відповідно валютна політика, повинна забезпечувати досягнення цілей із стабільності цін та економічного росту.

Зважаючи на значну доларизацію вітчизняної економіки, в період невизначеності іноземна валюта в Україні відіграє роль «тихої гавані», оскільки дозволяє убезпечити заощадження населення від знецінення у випадку інфляції.

За таких умов, роль валютної політики підвищується, особливо в напрямку забезпечення стабільного валютного курсу або керованої і передбачуваної девальвації, а також в напрямку недопущення тінізації валютного ринку, адже «втеча» від інфляції в іноземну валюту в умовах погіршення економічної чи політичної кон'юнктури породжує ажіотажний попит на іноземну валюту, яка призводить до девальвації, а це в свою чергу стимулює інфляцію, що внаслідок дії кумулятивного ефекту створює певне замкнуте коло в економіці.

В цьому випадку, центральному банку необхідно визначити основні передумови нестабільності на валютному ринку та появи шоків ажіотажного попиту на іноземну валюту, а також розробити ряд тактичних та стратегічних дій в напрямі удосконалення валютної політики.

На наш погляд, серед таких передумов варто виокремити наступні:

1. Висока частка готівки у грошовій масі та у грошовому обороті (рис. 4.18).

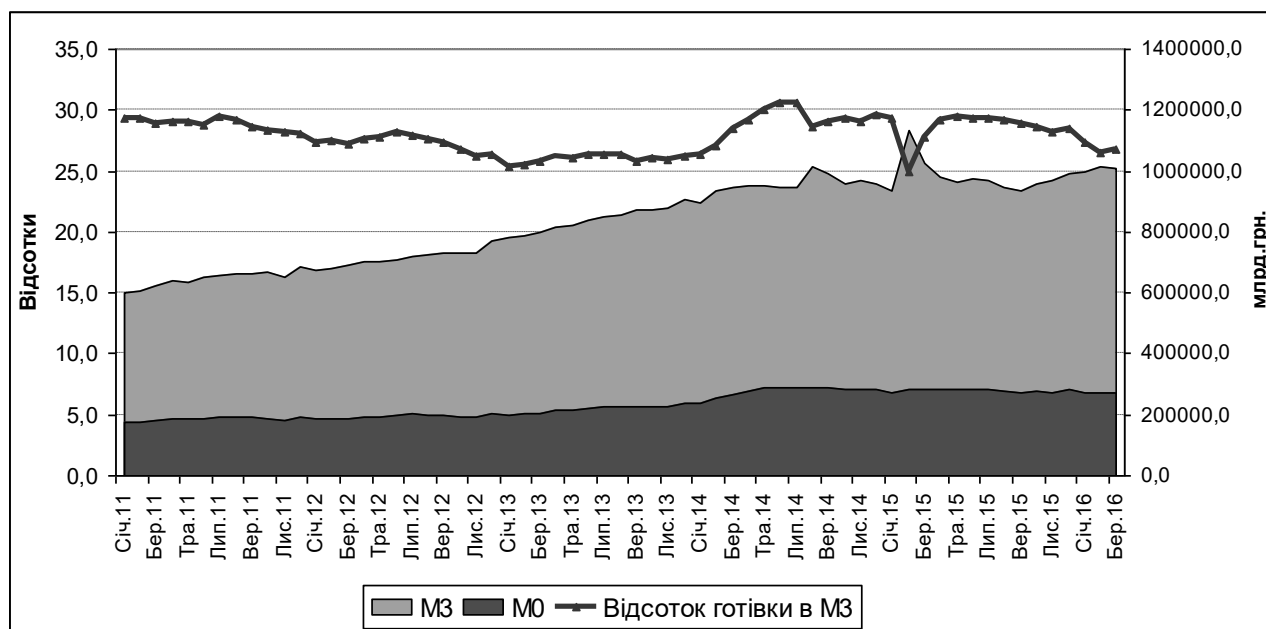


Рис. 4.18. Динаміка грошових агрегатів M0 та M3 в Україні у 2011-2016 роках

*Розраховано за даними офіційного сайту НБУ [128]

Як видно з рисунку 4,18, обсяг готівки у сукупній грошовій масі коливається в межах 25-30%, що є досить високим показником та характеризує стан справ в економіці, а саме: високу частку незадіяних коштів для кредитування економіки, високу частку тіньової економіки та низький рівень довіри до банківської системи в цілому.

Більше того, національна статистика в грошовому агрегаті M0 не може врахувати готівкової іноземної валюти, яка перебуває поза банківською системою і яка, за обсягом, може перевищувати сукупну грошову масу в країні. Так, за даними Національного банку України, сума коштів за показником «валюта і депозити» в міжнародній інвестиційній позиції становить більше 90 млрд. дол. США (рис. 4.19).

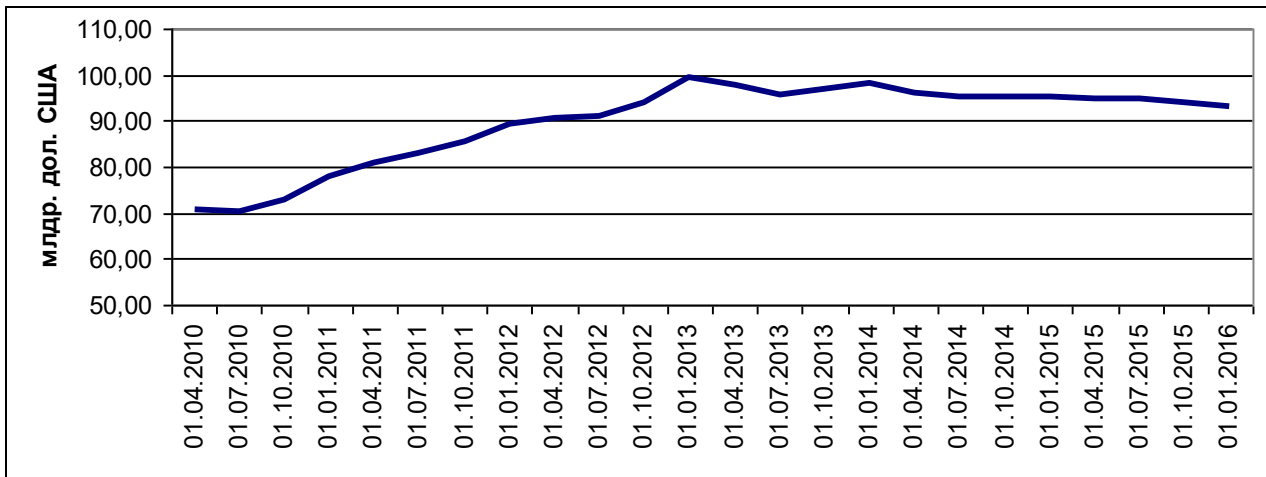


Рис. 4.19. Динаміка статті балансу активів «валюта і депозити» міжнародної інвестиційної позиції України у 2010-2016 роках

*Розраховано за даними офіційного сайту НБУ [128]

Таким чином, наявність такого великого обсягу готівки в обігу поза банківською системою негативно позначається, як на економічному зростанні країни (оскільки переважна більшість готівкових розрахунків не оподатковується, а також банки недоотримують необхідні обсяги коштів, які можуть бути спрямовані на кредитування економіки), так і на динаміці курсу національної валюти в умовах погіршення кон'юнктури ринку. Тому за таких умов Національному банку України необхідно тісно співпрацювати з Урядом та Верховною Радою України щодо вжиття відповідних заходів та прийняття змін до законодавства.

Серед таких заходів можна виокремити наступні:

- внесення змін до Постанови Національного банку України «Про встановлення граничної суми розрахунків готівкою» від 06 червня 2013 року № 210 щодо зниження граничної суми розрахунків готівкою з 150000 грн. до 25000 грн. Така зміна пояснюється тим, що 150000 грн. в еквіваленті становить 6000 доларів США, що на сьогоднішній день, покриває достатньо велику кількість договорів відчуження (купівля-продаж, міна, дарування, пожертва, рента, довічне утримання (догляд), спадковий договір) нерухомого майна та купівлю-продаж земельних ділянок.

Наприклад, вторинний ринок автомобілів, де кожен четвертий старий автомобіль продається за ціною нижче 3000 доларів США, а кількість угод купівлі-продажу вживаних автомобілів становить 30 тис. на місяць [29]. Спробуємо визначити приблизний оборот іноземної валюти на вторинному автомобільному ринку за місяць та за рік. Так, оскільки кожен четвертий автомобіль з 30 тис. автомобілів продається за ціною 3000 доларів США, то приблизний оборот в місяць буде становити 22,5 млн. дол. США. Якщо ж припустити, що кожен третій автомобіль продається за ціною 6000 доларів США, то готівковий оборот становитиме 60 млн. дол. США на місяць, разом сума за договорами купівлі-продажу вживаних автомобілів на місяць становитиме приблизно 82,5 млн. дол. США. За рік оборот готівкової

іноземної валюти на вторинному ринку автомобілів становитиме майже один мільярд доларів США, або 25 млрд. грн. Сума не є надзвичайно великою, однак становить 5 частину суми кредиту МВФ. Якщо ж врахувати операції з купівлі-продажу земельних ділянок та іншої нерухомості, ціна яких становить менше 150000 грн. в еквіваленті, то вочевидь за один рік можна було б як збільшити обсяг іноземної валюти на рахунках в банках чи в обов'язкових резервах приблизно на ту суму, яку надає МВФ для фінансування національної економік.

- Прийняття Закону України «Про кредитування», або ж Постанови Національного банку України «Про деякі обмеження готівкового обігу в Україні», якою встановити граничну суму кредиту наданого банками чи небанківськими фінансово-кредитними інститутами в готівці в національній валюті населенню на рівні 10000 грн. Така норма дозволить обмежити готівкове кредитування фінансових компаній (Гроші до зарплати, Швидкогроші та ін.) та банків і, таким чином, зменшити обсяг готівки в обігу;

- Розробити спільний план Національного банку України та Кабінету міністрів України щодо стимулювання розвитку безготівкових розрахунків та інфраструктури в Україні;

- Прийняти спільну постанову Національного банку України та Кабінету міністрів України щодо розвитку інфраструктури безготівкових розрахунків в Україні. Дана постанова повинна визначати умови, вимоги та стимули з впровадження POS-терміналів у закладах харчування, торгівлі та малих підприємствах.

Серед основних пунктів даної постанови варто виокремити наступні:

- 1) установити, що суб'єкти господарювання, які провадять діяльність у сфері продажу товарів, громадського харчування та послуг і, які відповідно до закону використовують реєстратори розрахункових операцій (у т.ч. павільйони, кіоски, торгові об'єкти, які розташовані у капітальних будівлях (будинках і спорудах), аптеки, автодіагностичні станції, автостоянки, автомобілі-таксі), які провадять господарську діяльність у населених пунктах з чисельністю населення понад 5 тис. осіб повинні здійснити перехід на обов'язкове приймання спеціальних платіжних засобів для здійснення розрахунків за продані товари (надані послуги) до 31 грудня 2017 р.

- 2) встановлення платіжних терміналів повинно здійснюватися виключно банківськими установами шляхом укладення договору оренди з підприємцем;

- 3) суб'єктам підприємницької діяльності, які встановлять платіжні термінали до 31 грудня 2016 року забезпечити надання відшкодування орендної плати за користування платіжним терміналом за наступних 6 місяців з моменту встановлення платіжного терміналу за кошти Державного бюджету України;

- 4) міністерству інформаційної політики України розробити мотиваційні рекламні ролики щодо переваг та необхідності здійснення безготівкових розрахунків та розповсюдити їх на загальнонаціональних теле- та радіоканалах, а також в мережі Інтернет;

- 5) зобов'язати міських голів міст чисельністю понад 25 тисяч осіб у співпраці з банками розробити проект «Картка жителя міста» (на зразок картки

киянина, львів'янина, тернополянина), що дозволить власниками цих карт проводити безготівкові розрахунки за комунальні послуги та здійснювати інші платежі.

Збільшення обсягів безготівкових розрахунків та розвиток платіжної інфраструктури сприятиме зменшенню використання іноземної валюти в операціях з купівлі-продажу нерухомості та товарів і послуг, знизить рівень тінізації економічних процесів та збільшить обсяги надходжень до Державного бюджету України від підприємницької діяльності, а також збільшить ліквідність вітчизняної банківської системи. Більше того, легалізація грошових розрахунків дозволить відмовитися від застосування підвищення тарифів на комунальні послуги, як одного із найголовніших джерел поповнення державної казни.

2. Стабільний приплив міграційного капіталу в Україну.

Вагомий вплив на розвиток тіньового валютного ринку має стабільний приплив капіталу українських заробітчан у вигляді, як грошових переказів, так і неформальними шляхами (передачі). За даними Національного банку України обсяг грошових переказів в Україну коливається в межах від 5 до 8 млрд. доларів США щороку (рис. 4.20).

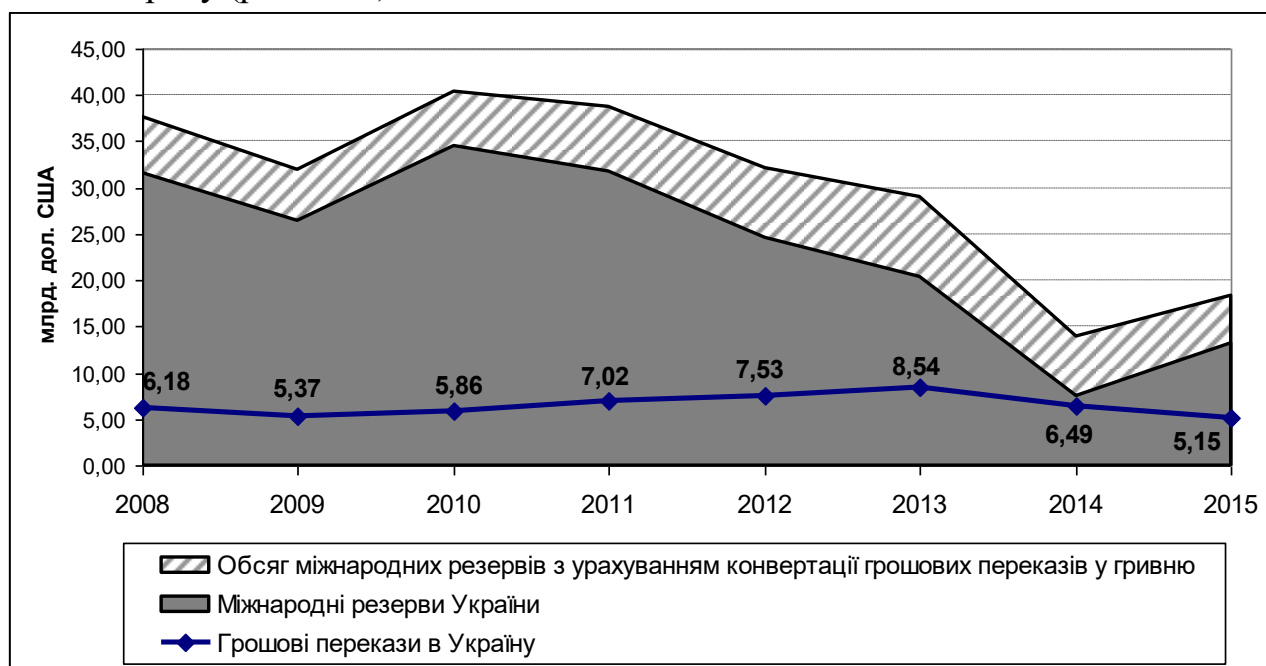


Рис. 4.20. Динаміка грошових переказів в Україну та міжнародних резервів України у 2008-2015 роках*

*Розраховано за даними офіційного сайту НБУ [128]

Весь обсяг грошових переказів в Україну за офіційними каналами видається одержувачам в іноземній валюті (як правило, долар США, євро та фунт стерлінгів), отримана валюта потрапляє, здебільшого, на тіньовий готівковий валютний ринок або ж використовується для покупки нерухомості чи інших дорогих речей. В такому випадку виникає риторичне запитання: навіщо жителям України готівкові кошти в іноземній валюті, коли єдиним платіжним засобом на території України є гривня? Тому постає об'єктивна необхідність прийняти

Закон України «Про валютне регулювання і валютний контроль», в якому необхідно прописати норму *про виплату грошових переказів з-за кордону, не залежно від каналу надходження (через коррахунки банків або через міжнародні системи переказу коштів), виключно в національній грошовій одиниці – гривні*. Такий захід дасть змогу щороку отримувати більше 5 млрд. дол. США на міжбанківський валютний ринок, а Національний банк України отримає змогу поповнювати золотовалютні резерви на відповідну суму. Як видно з рисунку 4.20, якщо б таку норму ввели раніше, Національному банку України було б значно легше реагувати на шоки на валютному ринку. Варто зауважити й те, що міжнародна фінансова допомога від МВФ є значно меншою за обсягом, ніж міжнародні перекази в Україну, однак для отримання такої допомоги потрібно виконати значно важчі вимоги і, часто, неприпустимі для вітчизняної економіки, що негативно позначається на добробуті населення (підвищення тарифів, підвищення пенсійного віку тощо). Тому, на наш погляд, зазначена норма Закону «Про валютне регулювання і валютний контроль» допомогла б вирішити декілька запитань: збільшити золотовалютні резерви України; зменшити залежність від міжнародних кредитів; легалізувати даний грошовий ресурс і направити на фінансування економіки. Звичайно, може виникнути хвиля невдоволення і зростання обсягів нелегального надходження міжнародних переказів, однак, в будь-якому випадку більша половина міжнародних переказів буде здійснюватися через банки, оскільки такий шлях є більш безпечним, ніж неофіційні канали переказу коштів.

3. Відсутність дієвого законодавчого забезпечення операцій з іноземною валютою в Україні.

Законодавче забезпечення операцій з іноземною валютою в Україні ґрунтується на Декреті Кабінету Міністрів України «Про систему валютного регулювання і валютного контролю» від 19 лютого 1993 року, Законі України «Про порядок здійснення розрахунків в іноземній валюті» від 23.09.1994 зі змінами і доповненнями, Правилах використання готівкової іноземної валюти на території України та інших нормативно-правових актах Національного банку України. Однак, наявне законодавче забезпечення операцій з іноземною валютою не забезпечує вирішення трьох ключових проблем валютного ринку України:

- 1) наявність тіньового ринку готівкової іноземної валюти;
- 2) доларизація економіки;
- 3) транскордонне переміщення капіталу.

Наявність тіньового ринку готівкової іноземної валюти та значних обсягів операцій на цьому ринку є проблемою не тільки валютної політики, а проблемою національної економічної безпеки, що обумовлює необхідність розгляду проблем валютного регулювання на засіданні Ради національної безпеки і оборони України в найближчій перспективі. Власне на такому засіданні має бути розроблений Закон України «Про валютне регулювання і валютний контроль» з визначенням обов'язків всіх силових структур України щодо контролю за валютними операціями, а особливо за незаконними

операціями з готівковою іноземною валютою. В першу чергу, це стосується розробки спільних заходів МВС, СБУ, податкової і патрульної поліції з ліквідації незаконних обмінних пунктів, а також притягнення до відповідальності так званих «валютчиків», особливо за статтею 162 Кодексу України про адміністративні правопорушення шляхом накладення штрафів у розмірі 44 неоподатковуваних мінімумів доходів громадян. Однак, на наш погляд, розмір штрафу в 748 грн. не може вирішити ситуації з припиненням незаконного продажу готівкової іноземної валюти. Відтак, необхідним є повернення статті 80 (Порушення правил про валютні операції) Кримінального кодексу України 1960 року, яка передбачала покарання за незаконні скуповування, продаж, обмін, використання валютних цінностей як засобу платежу або як застави, вчинені протягом року після накладення адміністративного стягнення за такі ж порушення, а також вчинення цих дій у значних розмірах у вигляді позбавлення волі на строк до п'яти років з конфіскацією валютних цінностей, або виправними роботами строком до двох років, або штрафом до ста мінімальних розмірів заробітної плати з конфіскацією валютних цінностей.

Окрім цього, Закон України «Про валютне регулювання та валютний контроль» повинен містити **норми, які забороняють надання кредитів в іноземній валюті населенню на придбання нерухомості та будь-які інші цілі.** Адже в ХХІ столітті в епоху інформаційних технологій, фізична особа, використовуючи інтернет-банкінг, може оплатити товар чи послугу в будь-якій точці світу, а при виїзді за кордон зарахувати кошти в національній валюті на платіжну картку (спеціальний платіжний засіб) та здійснювати безготівкові розрахунки за офіційним курсом НБУ. Щодо кредитів в іноземній валюті, то вони повинні надаватися тільки тим суб'єктам ринку, які є юридичними особами та здійснюють зовнішньо-економічну діяльність.

Окреме місце у сфері валютної політики повинні займати заходи із зменшення рівня доларизації економіки, оскільки за даними Національного банку України станом на квітень 2016 року рівень доларизації грошового агрегату М3 становить 35%, депозитів – 47%, кредитів – 57% відповідно, що створює високі ризики для національної економіки, які стають відчутними в умовах кризи. Тому в цьому напрямку стратегічною ціллю Національного банку України повинно бути досягнення мінімального значення показників доларизації економіки, які, на наш погляд, повинні коливатися у межах 10-15% для забезпечення оплати зовнішньоторговельних контрактів.

Серед основних тактичних дій Національного банку України щодо зниження рівня доларизації економіки можна виокремити наступні:

- поступове підвищення норми обов'язкового резервування за депозитами в іноземній валюті населення до 50%, що сприятиме зниженню привабливості валютних депозитів для населення внаслідок зниження процентних ставок за депозитами, оскільки при такій нормі резервування валютні депозити населення будуть не вигідними для самих банків;
- підвищення норми обов'язкового резервування за строковими депозитами юридичних осіб в іноземній валюті;

- на законодавчому рівні заборонити небанківським фінансово-кредитним установам відкривати поточні та депозитні рахунки резидентам України у іноземній валюті;

- на законодавчому рівні встановити вимоги щодо примусової конвертації 70-80% суми кредитів, отриманих банками в іноземній валюті від своїх материнських компаній або на міжнародному ринку грошей і капіталів. 20-30% суми валютного кредиту можуть використовуватися тільки для кредитування підприємств, які здійснюють зовнішньоекономічну діяльність та для обслуговування їх рахунків.

Останнім часом у наукових та експертних колах досить часто обговорюються питання лібералізації валютного ринку, однак, на наш погляд, ефективна лібералізація економіки та навіть ефективна демократія може бути тільки в тій країні, де є верховенство права і суспільна дисципліна, яка ґрунтується на сильних неформальних інститутах. В Україні ж існують досить серйозні проблеми із дотриманням законів, а особливо, у середині самої судової системи, тому лібералізації підлягають валютні операції тільки юридичних осіб за зовнішньоторговельними контрактами, які регулюються, окрім вітчизняного, міжнародним правом. Також відміни потребують впроваджені у 2014 році валютні обмеження на продаж валютної виручки. Що ж стосується готівкового валютного ринку, то його обсяги повинні бути мінімальними.

Окреме місце у сфері валютного регулювання варто віддати проблемам транскордонного переміщення капіталу, особливо з економіки України у економіки країн світу, адже аналізуючи стан платіжного балансу можна зробити висновок про великі обсяги відтоку капіталу за кордон під час фінансових криз (рис. 4.21).

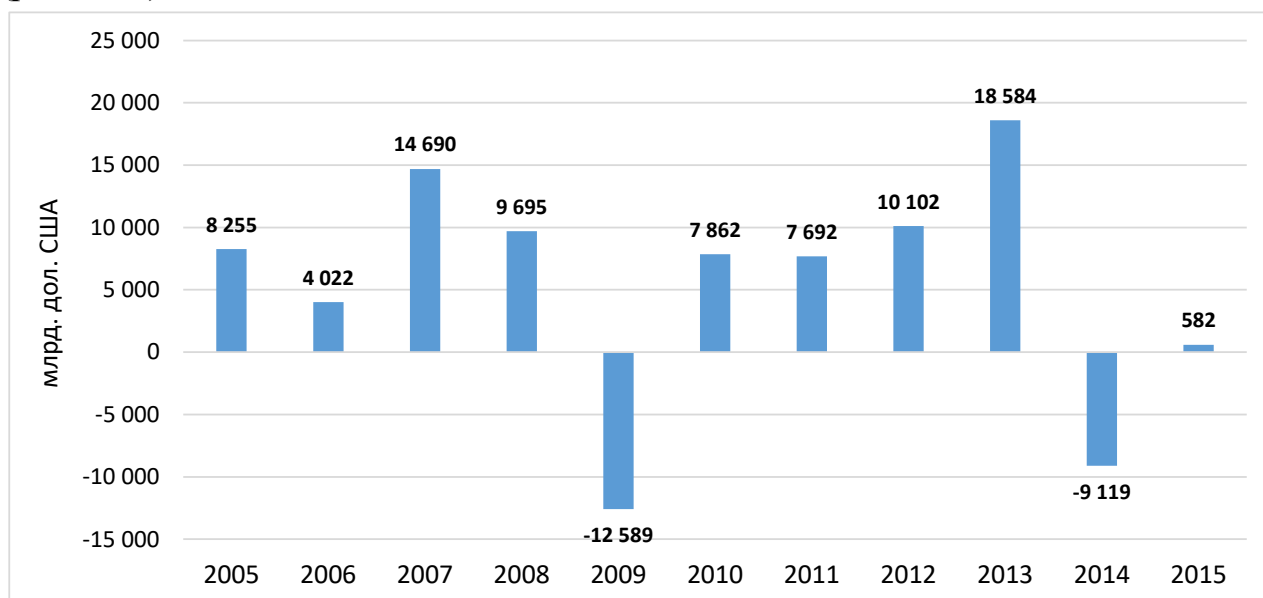


Рис. 4.21. Динаміка фінансового рахунку платіжного балансу України у 2005-2015 роках*

*Розраховано за даними офіційного сайту НБУ [128]

На перший погляд, вплив капіталу з України чи будь-якої країни в умовах кризи є об'єктивним явищем, однак за час кризи 2008-2009 та 2014-2016 років з України не вийшов жоден великий іноземний банк, який, порівняно з іноземними підприємствами має великий капітал, а в структурі інвестицій у вітчизняну економіку банки займають близько 60%. Тому, ситуація з фінансовим рахунком платіжного балансу України є неоднозначною, адже аналізуючи дані Державної служби статистики, більше 93% інвестицій з вітчизняної економіки в економіки країн світу припадає на Кіпр, який є офшорною зоною, а це дає підстави стверджувати, що в умовах кризи, відбувається вплив капіталу в офшорні зони у квазііноземні фірми (тобто ті фірми, які створені вітчизняними олігархами), а після кризи частина цих коштів повертається в Україну у вигляді реінвестицій. Таким чином, збільшення негативного значення фінансового рахунку платіжного балансу в більшій мірі має суб'єктивний характер, що негативно позначається на валютному курсі національної грошової одиниці, адже різко зростає попит на іноземну валюту, що вимагає від НБУ витрачання золотовалютних резервів для забезпечення курсової стабільності. За таких умов виникає необхідність введення обмежень на «вивіз» капіталу за межі України. Серед таких обмежень можна виокремити наступні:

- обов'язкове отримання резидентами дозволів від органів валютного контролю на залучення іноземних кредитів чи на випуск зовнішніх позик;
- централізація права на отримання зовнішніх кредитів в руках державних органів;
- депонування певної частини отриманих позичальником зовнішніх кредитів на спеціальних рахунках у центральному банку;
- обмеження прав комерційних банків країни надавати міжнародні кредити в іноземній валюті;
- отримання дозволів нерезидентами на здійснення інвестицій і придбання цінних паперів національних компаній;
- обмеження на виплату процентів або введення негативної процентної ставки за вкладами нерезидентів у національній валюті;
- примусова конверсія позичок, отриманих на зовнішніх ринках в іноземній валюті, у національну валюту.
- блокування на безпроцентному рахунку в центральному банку всіх нових закордонних зобов'язань комерційних банків;
- посилення контролю за продажем цінних паперів нерезидентам і здійснення ними інвестицій у дану країну;
- призупинення виплат процентів за строковими вкладками нерезидентів;
- обмеження вивозу національної і іноземної валюти, золота, цінних паперів, надання кредитів;
- посилення контролю за функціонуванням ринку позичкових капіталів;
- заборона участі національних банків у наданні міжнародних кредитів у валюті.

Впровадження, запропонованих вище, валютних обмежень, дасть змогу запобігти відтоку капіталу з України до офшорних зон, а також зменшить

можливості здійснювати реінвестиції з офшорних зон в економіку України. Контроль за транскордонним переміщенням капіталу сприятиме забезпеченню курсової і цінової стабільності та дозволить нагромадити необхідний обсяг золотовалютних резервів для забезпечення ефективного функціонування валютного ринку і міжнародної ліквідності держави. Окрім цього, обмеження на транскордонне переміщення капіталу дозволить регулювати обсяги зовнішньої заборгованості з метою уникнення кредитних бумів та зменшення залежності від іноземних запозичень.

Варто зазначити, що сьогодні обмеження на транскордонне переміщення капіталу застосовується у багатьох країнах світу з метою захисту національних інтересів.

Так, країною з найбільш жорсткими підходами до регулювання транскордонного переміщення капіталу є Китай. У Китаї має місце адміністративно-бюрократичний механізм, що утруднює виведення коштів за кордон для юридичних осіб. Кожне отримання коштів з-за кордону або перерахування валюти за межі Китаю має мати законне обґрунтування (контракт або рахунок). Для проведення капітальних транзакцій потрібно отримати попередній дозвіл, причому бюрократичний процес може зайняти тривалий час. Існує спеціальний механізм контролю за поверненням кредитів, взятих за кордоном: повернення грошових коштів здійснюється з спеціального (окремого) рахунку, щоб запобігти виведенню коштів під виглядом повернення закордонних кредитів.

Щоб отримати в банку дозвіл для отримання заробітної плати у валюті або конвертувати частину отриманих в юанях коштів у валюту для переказу за кордон, фізособі необхідно подати чималу кількість документів (дозвіл на роботу, робочу візу, трудовий договір на англійській мові та ін.).

Крім того, існує система контролю фінансових потоків. Вона включає наступні заходи:

- використання іноземної валюти як при імпорті, так і при експорті супроводжується документальним підтвердженням її цільового використання (митна декларація);
- Експортно-імпортний банк Китаю, безпосередньо підлеглий Держраді КНР, контролює кредитні операції китайських фірм, які здійснюють діяльність за кордоном;
- 100% експортної валютної виручки підлягає продажу державі;
- сума валютних операцій, зроблених фізичними особами за рік, не повинна перевищувати 50 тис. дол. США. У разі перевищення ліміту необхідно представити пакет обґрунтовуючих документів в Управління по валютному контролю;
- сума одноразового безготівкового переказу валюти фізичними особами не повинна перевищувати 50 тис. дол. США;

Штраф за порушення заходів валютного контролю в Китаї становить для фізичної особи 1 тис. юанів, для банку – 30 тис. юанів. Мінімальне покарання за несплату податків (при несплаті податків від 50 до 150 тис. юанів) – позбавлення

волі на строк до 3 років. Максимальне покарання (при несплаті понад 500 тис. юанів) – позбавлення волі на термін від 10 років, штраф від 2 до 6-кратного розміру несплачених податків або конфіскація майна.

За порушення законодавства про зберігання валюти за кордоном або про переведення валюти за кордон передбачена кримінальна відповідальність для керівництва юридичних осіб – до 5 років позбавлення волі.

Крім того, Китай застосовує неформальні заходи впливу. Так, через 5 років після вступу до СОТ Китай був зобов'язаний відкрити внутрішній ринок для діяльності іноземних банків, які він де-факто змусив прийняти існуючу в його банках практику по контролю і обмеженням руху капіталу [110; 282].

Достатньо розширеною системою заходів контролю за транскордонним переміщенням капіталу є система валютних обмежень в Індії. Враховуючи високі темпи економічного розвитку та привабливість індійської економіки для іноземних інвесторів, основною проблемою в Індії є контроль припливу спекулятивного капіталу. В Індії застосовуються такі заходи з контролю припливу спекулятивного капіталу:

- підвищення вимог до розміру банківських резервів;
- переглянуті в бік підвищення норми оцінки ризику для надання кредитів в деяких найбільш швидко зростаючих галузях економіки (будівництво);
- заборона на отримання кредитів в доларах за кордоном на термін менше ніж 3 роки;
- обмеження відсотка, що виплачується позичальником за іноземним кредитом (у 2004 р – 200 базових пунктів для кредитів на термін 3-5 років, понад 5 років – 350 пунктів);
- поступове підвищення ставки відсотка;
- підвищені податки і система адміністративних перепон для відкриття та використання іноземцями рахунків в індійських банках;
- обмеження участі іноземців в акціонерному капіталі індійських підприємств (пакетної покупки акцій) на рівні 10%;
- реєстрація іноземних корпорацій, фондів або індивідуальних економічних суб'єктів як «іноземних інституційних інвесторів» або спеціальних рахунків для іноземних інвесторів в Агентстві з цінних паперів і бірж Індії;
- заборона на участь іноземних інвесторів в міжбанківських операціях;
- обмеження доступу іноземних інвесторів до фінансових інструментів в рупіях.

Окрім цього, Індія періодично застосовує заходи щодо контролю за вивозом капіталу, серед таких заходів варто виділити наступні:

- купівлю портфельних зобов'язань можуть здійснювати тільки резиденти – фізичні особи на суму не більше 200 тис. дол. США за рік;
- надання кредитів іноземними агентами підлягає попередньому погодженню, за винятком окремих кредитів дочірнім компаніям;
- тільки громадяни Індії або особи індійського походження, які проживають за кордоном можуть відкривати рахунки в рупіях;

- валютна виручка індійських компаній повинна бути репатрійована впродовж 12 місяців і розміщена на рахунку індійського банку, за яким не виплачуються проценти;

- 50% виручки індійських експортерів повинно бути конвертовано у національну валюту Індії – рупію [110; 282].

Окрім Китаю та Індії до валютних обмежень, з метою захисту національних інтересів і обмеження виводу капіталу в офшорні зони, вдавалися такі країни, як: Ісландія, Аргентина, Туреччина, Бразилія, Чилі, Індонезія та ін.

При чому, варто зауважити, що більшість валютних обмежень на транскордонне переміщення капіталу застосовуються у якості антикризових заходів, однак в Індії та Китаї валютні обмеження є частиною загальнонаціональної економічної політики спрямованої на забезпечення стабільного економічного зростання.

Підсумовуючи вищесказане, варто зазначити, що всі розглянуті заходи повинні відбуватися в комплексі, а саме: обмеження готівкових операцій повинно супроводжуватися примусовою конвертацією грошових переказів в національну валюту, збільшення норми обов'язкового резервування в іноземній валюті – застосуванням жорстких заходів до обмінних пунктів та валютчиків тощо. Тільки у випадку комплексного застосування заходів Національний банк зможе досягти стратегічних цілей із стабілізації валютного курсу на засадах вільного плавання та режиму гнучкого інфляційного таргетування. Досягнення стабільності валютного курсу та збільшення частки безготівкових розрахунків у національній валюті суттєво піднімуть рівень ліквідності банківської системи України з одного боку, внаслідок залучення готівкових коштів на банківські рахунки, а з іншого – зниження відрахувань у резерви за активними операціями, що дозволить використати мобілізовані кошти для кредитування реального сектору економіки. Розробка системи ефективних валютних обмежень на транскордонне переміщення капіталу дозволить знизити спекулятивне виведення капіталу з України в офшорні зони, що знизить негативний тиск на валютний курс, а також дозволить підвищити стабільність функціонування грошово-кредитного ринку, оскільки динаміка транскордонного руху капіталу буде більш передбачуваною. Більше того, підвищення ефективності валютної політики, дасть змогу розширити інструментарій грошово-кредитної політики в контексті стимулювання економічного зростання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Азаренкова Г.М. Сучасні комерційні банки: персонал, розвиток, організація: монографія / Г.М. Азаренкова, Л.В. Дікань, Т.О. Новосельцев / за ред. проф. Л.В. Дікань. – Х. : Вид. дім "ІНЖЕК", 2003. – 132 с.
2. Андреев М. Ю. Эконометрическое исследование и модельное описание деятельности современной российской банковской системы / М. Ю. Андреев, Н. П. Пильник, И. Г. Поспелов. – Москва: Вычислительный центр им. А.А. Дородницына РАН, 2008. – 79 с.
3. Арбузов С.Г. Банківська енциклопедія / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2011. – 504 с.
4. Аржевітін С.М. Інституційні передумови стабілізації банківської системи України // Інституційне забезпечення кадрової політики у державному управлінні: ставновлення та розвиток: матеріали щоріч. Всеукр. наук.-практ. конф. за міжнар. участю (Київ, 29 трав. 2015р.) / за заг. ред. Ю.В. Ковбасюка, А.І. Семенченка, С.В. Загороднюка. – К.: НАДУ, 2015. – С.: 321-323.
5. Базилевич В. Макроекономіка / В. Базилевич, К. Базилевич, Л. Баластрик. – Київ: Знання, 2008. – 743 с.
6. Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів: Монографія / За ред. д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка. – Тернопіль: «Вектор», 2012. – 462 с.
7. Банківські кризи: терміни і вартість, 1970-2011 роки [Електронний ресурс] // Міжнародний валютний фонд. – 2013. – Режим доступу до ресурсу: http://www.palgrave-journals.com/imfer/journal/v61/n2/fig_tab/imfer201312t7.html.
8. Банковская система в современной экономике : учебное пособие / коллектив авторов ; под ред. проф. О.И. Лаврушина. – 2-е изд., стер. – М. : КНОРУС, 2012. – 360 с.
9. Банковское дело / О. И. Лаврушин, И. Д. Мамонова, Н. И. Валенцева и др. ; под ред. О. И. Лаврушина. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: КНОРУС, 2005. – 768 с. 1
10. Банковское дело: Учебник / Под ред. В.И. Колесникова, Л.П. Кроливецкой. – М.: Финансы и статистика. – 1996. – 232 с.
11. Банковское дело: Учебник для вузов. 2-е изд. / Под ред. Г.Белоглазовой, Л.Кроливецкой. – Спб. Питер, 2008. – 400 с.
12. Банковское дело: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп./ Под ред. О.И. Лаврушина. - М.: Финансы и статистика, 2005. – 672с.
13. Библиотека банкира. Все о коммерческом банке / Под ред. В. И. Видяпина, К. Р. Тагирбекова. – М.: Кучково поле; Ассоциация «Военная книга», 2007. – 386 с.
14. Бондаренко Д. Оценка рисков ликвидности и процентной ставки в соответствии с Базельскими принципами [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ifc.org/ifcext/eca.nsf/Content/Russia_TAProjects.
15. Бондаренко Д. Управление активами и пассивами в условиях кризиса. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www/ifc.org/RBAP.

16. Бруч Ю. Как банк среднего размера может улучшить систему управления активами и пассивами (риск ликвидности и процентной ставки)? - IFC. - 2009. - 66 с.
17. Буевич С.Ю., Королев О.Г. Анализ финансовых результатов банковской деятельности — М.: КНОРУС, 2005. — 160 с.
18. Буздалин А. Оптимальный ФОР // Банковское дело в Москве [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www/bdm.ru/arhiv/2005/07/10-11/htm.
19. Буздалин А. Равновесная ликвидность // Банковское дело в Москве [Электронный ресурс]. – Режим доступа: www/bdm.ru/arhiv/2005/06/17-20/htm.
20. Буздалин А. Факторы оптимальной ликвидности // Банковское дело. – 2005. – № 1. – С. 2-7.
21. Буковинський С. А. До питання розробки стратегії монетарної політики Національного банку України / С. А. Буковинський, Т. Є. Унковська, М. О. Джус // Науковий журнал “Економіка України”. – 2015. – №8. – С. 4–30.
22. Буковинський С. До питання оптимізації стратегії монетарної політики Національного банку України / С. Буковинський, Т. Є. Унковська // Економічна теорія. - 2014. - № 2. - С. 70-85.
23. Бухвальд В. Техника банковского дела. – Пер. с нем. – М., Сири, 2002 г. – 257 с.
24. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. – К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. – 1728 с.
25. Виханский О. Менеджмент: учебник / О.Виханский, А.Наумов. – 4-е изд. – М.:Экономистъ, 2006. – 670 с.
26. Вовчак О.Д. Кредит і банківська справа / Вовчак О.Д., Руцишин Н.М., Андрейків Т.Я. – К: Знання, 2008. – 564 с.
27. Вожжов А. П. Процессы трансформации банковских ресурсов : Моногр. / А. П. Вожжов; Севастоп. нац. техн. ун-т. – Севастополь : Изд-во СевНТУ, 2006. – 339 с.
28. Воронкова Т. Приватизація в Україні: історія та перспективи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uamonitor.tripod.com/2/ukr/voronk.html>.
29. Вторинний ринок авто в Україні завалений “мотлохом” <http://avtoholding.kiev.ua/ua/news/vtorichnyi-ryinok-avto-v-ukraine-zavalen/>.
30. Вулфел Чарльз Дж. Энциклопедия банковского дела и финансов/ пер. з англ. – Самара: Корпорация «Федоров», 2000. – 1584.
31. Гальчинський А. Теорія грошей: навч.-метод. посіб. / А. Гальчинський. – Київ: Основи, 1998. – 415 с.
32. Галяева Л. Е. Инновации в системе управления ликвидностью кредитных организаций / Л. Е. Галяева // Маркетинг і менеджмент інновацій. – 2013. – № 1. – С. 209-217.
33. Галяева Л.Е. Когерентное управление ликвидностью предприятия и кредитной организации / Л.Е. Галяева // Управление финансовыми рисками. – 2012. – № 4 (32). – С. 246-253.

34. Грей С., Телбот Н. Денежно-кредитные операции / Центр исследований деятельности центральных банков Английского банка. – Лондон. – 2006. – 96 с. [Электронный ресурс]. – Режим доступа:// www.bankofengland.co.uk.
35. Гроші та кредит: Підручник. — 3-тє вид., перероб. і доп. / М. І. Савлук, А. М. Мороз, М. Ф. Пуховкіна та ін.; За заг. ред. М. І. Савлука. – К.: КНЕУ, 2002. – 598 с.
36. Грошово-кредитне регулювання у механізмі забезпечення макроекономічної стабілізації і ефективності функціонування банківської системи України [Текст]: монографія / За ред. д.е.н., проф. О.В. Дзюблюка. – Тернопіль: ТНЕУ, 2014. – 530 с.
37. Дарон Аджемоглу, Джеймс Робінсон. Чому нації занепадають /Пер. з англ. О. Дем'янчука. – К.: Наш Формат, 2016. – 472 с.
38. Дворецкая А.Е. Модификация банковского надзора с учетом уроков мирового кризиса / А. Е. Дворецкая // Деньги и кредит. – 2012. – №5. – С. 24-29.
39. Де Сото Е. Загадка капіталу. Чому капіталізм перемагає лише на Заході і ніде більше / Ернандо де Сото; пер. з англ. М.Климчук. – К.: Ніка-Центр, 2012. – 232 с.
40. Деньги. Кредит. Банки: Учебник. / Под ред. Г. Н. Белоглазовой Белоглазова Г. Н. – М.: Высшее образование, 2009. – 392 с.
41. Деревська О. Активно-пасивні операції та управління ліквідністю банківських установ // Вісник НБУ. – №7. – 2008. – С. 44-50.
42. Джилл Хэммонд. Практика инфляционного таргетирования / Банк Англии [Электронный ресурс]. - Режим доступа: http://www.bankofengland.co.uk/education/Documents/ccbs/handbooks/pdf/ccbshb2_9_ru.pdf.
43. Дзюблюк О. Організація грошово-кредитних відносин суспільства в умовах ринкового реформування економіки. – К.: Поліграф-книга, 2000.– 520 с.
44. Дзюблюк О. Управління ліквідністю комерційного банку // Вісник НБУ. – 2007. – № 5. – С. 39–45. 2
45. Дзюблюк О.В. Банківська криза в Україні та перспективи відновлення ефективного функціонування вітчизняної банківської системи / О.В. Дзюблюк, В.Я. Рудан / Криза банківської системи: причини і шлях виходу // матеріали науково-практичної конференції, м. Київ, 10 червня 2015 року / Асоціація українських банків ; Університет банківської справи НБУ (м. Київ) ; відп. ред. С. М. Аржевітін. – К. : УБС НБУ, 2015. – С. 55-60 с.
46. Дзюблюк О.В. Оптимізація грошово-кредитної політики в контексті управління ліквідністю банківської системи України / О.В. Дзюблюк, В.Я. Рудан // Банківська справа, «Знання», №4-5(136). – С. 3-20.
47. Дзюблюк, О. Стратегія монетарної політики Національного банку України та її вплив на економічний розвиток / О. Дзюблюк // Вісник Національного банку України. – 2008. – № 1. – С. 8-16.
48. Дзюблюк, О.В. Оптимізація управління активами і пасивами комерційного банку / О.В. Дзюблюк // Фінанси України. –2002.–№5.–с. 129-137.

49. Дмитрієв Є.Є. Ліквідність банківських систем в контексті міжнародної фінансової безпеки : автореф. дис. на здоб. наук. ступ. канд. екон. наук : спец. 08.00.02 - світове господарство і міжнародні економічні відносини / Є. Є. Дмитрієв. – Харків, 2014. – 23 с.
50. Довгань Ж.М. Фінансовий менеджмент у банку: Навчальний посібник. – Тернопіль: Економічна думка, 2006. – 306 с.
51. Доденко Д.А. Современные возможности КЭШа // Финансист. 2007. – № 6. – С. 23-28.
52. Доклад о мировом развитии: мышление, общество и поведение [Электронный ресурс] // Международный банк реконструкции и развития / Всемирный банк. – 2015. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/Publications/WDR/WDR%202015/Overview-Russian.pdf>.
53. Долан Э. Дж. и др. Деньги, банковское дело и денежно-кредитная политика / Пер. с англ. В. Лукашевича и др.; Под общ.ред. В. Лукашевича. – М., 1996 – 448 с.
54. Дубихвіст, О. Операції РЕПО як інструмент здійснення грошово-кредитної політики центрального банку / О.Дубихвіст, В. Лановий // Вісник Національного банку України. – 2013. – № 8. – С. 17-25.
55. Економічна енциклопедія: У трьох томах. Т. 2 / За заг. ред. С.В. Мочерного. – К.: Видавничий центр “Академія”, 2001. – 848 с.
56. Жарковская Е.П. Банковское дело: учебник: для студентов вузов по специальности 060400 «Финансы и кредит», 060500 «Бухгалт. Учет, анализ и аудит» / Е.П. Жарковская. – 4-е изд., испр. И доп. – М.: Омега-Л, 2006. – 452 с.
57. Загорій Г. В. Управління ліквідністю комерційного банку : дис. канд. ек. наук : 08.04.01 / Загорій Геннадій Володимирович – Одеса, 2005. – 246 с.
58. Иванов В. Экспресс-анализ ликвидности кредитной организации [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.bankclub.ru/library.htm>.
59. Иванченко, И. С. Таргетирование экономического роста как доминанта монетарной политики [Текст] / И. С. Иванченко // Финансы и кредит. 2013. №11. С. 2029.
60. Івасів І.Б. Правовий підхід до визначення сутності банку // Фінанси, облік і аудит. 2010. № 16. – С. 66-74.
61. Інструкція з управління ризиком ліквідності ПАТ «Кредобанк».
62. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні // Постанова Правління Національного банку України від 28.08.2001 р. № 368.
63. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затверджена Постановою Національного банку України №368 від 28.08.2001 зі змінами і доповненнями. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.
64. Карпова К.А. Темные пулы ликвидности на мировых финансовых рынках / К.А Карпова. // Интернет-журнал «Науковедение». – Том 7, №3 (май - июнь 2015) [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://naukovedenie.ru>.
65. Карчева Г. Т. Удосконалення регулювання ліквідності банків на основі нових стандартів базельського комітету / Г. Т. Карчева // Вісник

кредитно-економічного факультету Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана : зб. наук. пр. / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана»; [відповід. ред. М. І. Диба]. – Київ : КНЕУ, 2011. – Вип. 2. – С. 57–65.

66. Кейнс Дж.М. Общая теория занятости, процента и денег/ Дж. М. Кейнс. – Петрозаводск: Петроком, 1993. – 308 с.

67. Кислюк К.В. Спеціальне документознавство. Модульний курс. – К., 2011. – 192 с.

68. Ковальчук Т.Т., Коваль М.М. Ліквідність комерційних банків: Навч. посібник. – К.: Знання, КОО, 1996. – 120 с.

69. Кодрес Л. Е. Что такое теневая банковская деятельность? // Л.Е. Кодрес / Финансы и развитие. – Июнь 2013. – С.42-43.

70. Козьменко С.Н. Банковская система и экономика: реструктуризация на фоне глобализации / Козьменко С.Н., Горина С.А. – М.: МАКС Пресс., 2001. – 324 с.

71. Козьмук, Наталія Ігорівна. Ліквідність банківської системи України в умовах фінансової нестабільності [Текст] : автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 / Козьмук Наталія Ігорівна ; Нац. акад. наук України, Ін-т регіон. дослідж. - Л., 2012. - 22 с.

72. Корнєєв В.В. Компаративний аналіз емісійних операцій банків на ринках приватного і публічного розміщення акцій // В.В. Корнєєв / Формування ринкової економіки в Україні. – 2014. – Випуск 31. Ч. 1. – С. 408–416.

73. Костерина Т.М. Банковское дело: Учебно-методический комплекс. – М.: Изд. центр ЕАОИ, 2008. – 404 с.

74. Крилова В., Набок Р. Складові процесу управління ліквідністю банку // Вісник НБУ. – 2008. – №6. – С. 24-26.

75. Крішталь Т.Е. Методика аналізу ліквідності комерційного банку: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.06.04 “Бухгалтерський облік, аналіз та аудит” / Т.Е. Крішталь. – Київ, 2003. – 17 с.

76. Лапыгин Ю. Н. Исследование систем управления : учеб. пособ. / Ю. Н. Лапыгин. – М. : ИНФРА-М, 2007. – 311 с.

77. Ларионова И. В. Реорганизация коммерческих банков – М. : Финансы и статистика, 2000. – 213 с.

78. Ларионова И.В. Стабильность банковской системы в условиях переходной экономики : дис. д-ра. екон. наук . – Москва. – 2001. – 423 с.

79. Лексис В. Кредит и банки / Пер. с нем. –М.: Перспектива, 1994.–120 с.

80. Лис І. М. Управління ліквідністю банківської системи України : дис. канд. ек. наук : 08.00.08 / Лис Ігор Михайлович – Київ, 2011. – 244 с.

81. Лис І.М. Підвищення ефективності управління ліквідністю та капіталізацією банківської системи / І.М. Лис // Соціально-економічні проблем сучасного періоду України: стабілізація та євроінтеграція : зб. наук. пр. / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Л., 2009. – № 2. – С. 363–373.

82. Лисенко Р. Методи проведення системного стрес-тестування банківської системи: основні характеристики та особливості практичного застосування // Вісник УБС НБУ. – 2008. – №3. – С. 196-199.

83. Ліквідність банківської системи України: Науково-аналітичні матеріали. Вип. 12 / В.І. Міщенко, А.В. Сомик та ін. – К.; Національний банк України. Центр наукових досліджень, 2008. – 180 с.

84. Ліквідність банку: окремі аспекти управління та світовий досвід регулювання і нагляду: Наук.-аналіт. матеріали. Вип. 11 / В.С. Стельмах, В.І. Міщенко та ін. – К.: Національний банк України. Центр наукових досліджень. 2008. – 286 с.

85. Луцюк Анна. День банківських працівників – професійне свято. Газета Аверс. - № 7 (11) квітень-травень 2009, с. 8

86. Любцов А.В. Расчетный центр корпорации: создание и развитие технологической новации банков // Расчеты и операционная работа в коммерческом банке. 2009. № 5. С. 59–65.

87. Лютий І. О. Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки: монографія / І.О. Лютий. – К. : Атіка, 2000. – 240 с.

88. Малахова О.Л., Рудан В.Я. Теоретичні засади банківської ліквідності та фактори, що її визначають // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий збірник / [за ред. І. Г. Ткачук]. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – Вип. 6. – Т. 1. – С. 217-223.

89. Марущак М. Інституційна модель процесу управління банківською ліквідністю // Фондовий ринок. – №2, 2010. – С. 10-16.

90. Масленников В.В. Зарубежные банковские системы: Научное издание: – М.: ТД «Элит-2000», 2001. – 392 с.

91. Масленченков Ю. С. Финансовый менеджмент в коммерческом банке / Ю. С. Масленченков. – М. : Перспекти- ва, 1997. – Кн. 3. – 158 с.

92. Мейер Э. Экономическое развитие древнего мира. – М.: Труд, 1910. – 253с.

93. Менеджмент : учебник / [В. В. Абакумов, А. А. Голубев, В. П. Кустарев и др.] ; под ред. В. И. Подлесных. – М. : Профес-сионал, 2004. – 960 с.

94. Мещеряков А.А. Фінансовий менеджмент у банках : навч. посібн. / А.А. Мещеряков, Л.В. Лисяк. – Дніпропетровськ : Вид-во ДДФА, 2005. – 159 с.

95. Михайлюк Р. В. Механізм управління фінансовою стійкістю комерційних банків: автореферат дис. канд. екон. наук : 08.00.08 / Михайлюк Р. В.; Тернопільський нац. екон. ун-т. – Тернопіль, 2008. – 20 с.

96. Мишкін, Фредерік С. Економіка грошей, банківської справи і фінансових ринків [Текст] : пер. з англ. / Ф. С. Мишкін ; ред. пер. ПаС. Панчишин. - К. : Основи, 1998. – 963 с.

97. Міщенко В., Сомик А. Ліквідність банківської системи: економічна сутність, структура і методологічний підхід до аналізу. Стаття 1 // Вісник НБУ. – 2008. – №11. – С. 6-19.

98. Міщенко В., Сомик А. Ліквідність банківської системи: сучасний стан, чинники та напрями підвищення ефективності регулювання. Стаття 3 // Вісник НБУ. – 2009. – № 1. – С. 34-41.

99. Моисеев С. Р.. Денежно-кредитная политика: теория и практика : учеб. пособие / С. Р. Моисеев. — М.: Московская финансово-промышленная академия. -2011. — 784 с.
100. Моисеев С.Р. Роль коридора процентных ставок центрального банка в управлении банковской ликвидностью / Моисеев С.Р. // Банковское дело. — 2008. — № 2. — С. 15-19.
101. Моргунов, В. И. Об управлении остатками средств на счетах органов государственного управления в России / В. И. Моргунов, С. А. Власов // Деньги и кредит. — 2013. — № 02. — С. 47-51.
102. Мочерний С.В. Основи економічних знань: Запитання і відповіді / С.В. Мочерний. — К. : Феміна, 1996. — 272 с.
103. Мыльник В. В. Исследование систем управления : учеб. пособ. / В. В. Мыльник, Б. П. Титаренко, В. А. Волочненко ; под ред. В. В. Мыльника. — М. : ГИНФО, 2001. — 281 с.
104. Норт Дуглас. Институты, институциональные изменения и функционирование экономики. — М. — 1997. — 320 с.
105. Оконська О.О. Банківська ліквідність: оцінка, регулювання та оптимізація: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси грошовий обіг і кредит» / О.О. Оконська. — Тернопіль, 2005. — 20с.
106. Олейник О.М. Основы банковского права: курс лекций.- М.: Юристъ,1997. — 262 с.
107. Олійник Д. М. Ліквідність комерційного банку: управління та регулювання : дис. канд. ек. наук : 08.04.01 / Олійник Дмитро Михайлович — Київ, 2002. — 192 с.
108. Олійник Д.М. Ліквідність комерційного банку: управління та регулювання: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук: спец. 08.04.01 «Фінанси грошовий обіг і кредит» / Д.М. Олійник. — Київ, 2002. — 20 с.
109. Онищенко В.О. Основы банківської справи : навч. посібн. / В.О. Онищенко. — Полтава: Вид-во ПДТУ, 1999. — 163 с.
110. Опыт и меры противодействия выводу капитала [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://rusrand.ru/analytics/opyt-i-mery-protivodejstvija-vyvodu-kapitala/>.
111. Основні засади грошово-кредитної політики на 2015 рік [Електронний ресурс] // Національний банк України. — 2015. — Режим доступу до ресурсу: <http://www.bank.gov.ua/doccatalog/document?id=10465306>.
112. Основні принципи ефективного банківського нагляду Базельський комітет з банківського нагляду, жовтень 2006 р. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.bis.org>.
113. Офіційний сайт Deutsche Bank [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://www.deutsche-bank.de>.
114. Офіційний сайт HSBC Holdings [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.hsbc.com>.
115. Офіційний сайт JPMorgan Chase [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.jpmorganchase.com>.

116. Офіційний сайт Morgan Stanley [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.morganstanley.com>.
117. Офіційний сайт The Royal Bank of Scotland [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rbs.com>.
118. Офіційний сайт UniCredit Bank - ПАТ «Укрсоцбанк» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.unicredit.ua>.
119. Офіційний сайт АТ «Ощадбанк» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: www.oschadbank.ua.
120. Офіційний сайт АТ «Укресімбанк» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.eximb.com>.
121. Офіційний сайт Банку Англії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bankofengland.co.uk/>.
122. Офіційний сайт Банку Канади [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bankofcanada.ca/>.
123. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>.
124. Офіційний сайт Європейського центрального банку [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: www.ecb.europa.eu.
125. Офіційний сайт Міжнародного валютного фонду [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://www.imf.org>.
126. Офіційний сайт Народного банку Китаю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pbc.gov.cn/>.
127. Офіційний сайт Національного банку Польщі [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nbp.pl/>.
128. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.bank.gov.ua>.
129. Офіційний сайт Організації економічного співробітництва та розвитку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.oecd.org/>.
130. Офіційний сайт ПАТ «Авант-банк» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://avantbank.ua>.
131. Офіційний сайт ПАТ «Альфа-банк» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://alfabank.ua>.
132. Офіційний сайт ПАТ «Кредобанк» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.kredobank.com.ua>.
133. Офіційний сайт ПАТ «Правекс-банк» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: www.pravex.com.
134. Офіційний сайт ПАТ АКБ «Львів» [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.banklviv.com>.
135. Офіційний сайт ПАТ Приватбанк [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <https://privatbank.ua>.
136. Офіційний сайт Ради з фінансової стабільності [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.financialstabilityboard.org>.
137. Офіційний сайт Федеральної резервної системи Сполучених Штатів Америки [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.federalreserve.gov>.

138. Офіційний сайт Фонду гарантування вкладів фізичних осіб [Електронний ресурс] – Режим доступу до ресурсу: <http://www.fg.gov.ua/>.
139. Оценка финансовой устойчивости коммерческой организации/ под ред. О.И. Лаврушина, И.Д. Мамоновой. М.: КНОРУС, 2011. С. 304.
140. Панова Г. С. Анализ финансового состояния коммерческого банка / Панова Г. С. – М. : Финансы и статистика, 1997. – С. 36.
141. Пензин К. Революция на рынке торговых услуг // К. Пензин / Рынки и инструменты. - №7 (67). – 2009. – С. 8-12.
142. Петрук О.М. Банківська справа: Навчальний посібник / За ред. д.е.н., проф. Ф.Ф. Бутинця. – К.: Кондор, 2009. – 446с.
143. Пика А. В. Методические основы регулирования банковской ликвидности в условиях кризиса : дис. канд. эк. наук : 08.00.10 / Пика Александр Владимирович – Новосибирск, 2014. – 232 с.
144. Пінчук А. П. Сучасний світовий досвід діяльності мегарегуляторів ринків фінансових послуг та можливість його застосування в Україні / А. П. Пінчук // Ефективність державного управління. – 2012. - Вип. 33. – С. 363-370.
145. Політика про управління ризиком ліквідності ПАТ «Правекс банк».
146. Положення банківської групи «Приватбанк» про систему управління ризиками [Електронний ресурс] // ПАТ Приватбанк. – 2012. – Режим доступу до ресурсу: http://static.privatbank.ua/files/Polozheniye_po_upravleniyu_riskami.pdf.
147. Положення про кредитування [Електронний ресурс] : постанова Правління НБУ : прийнята 28.09.1995 року № 246/ Національний банк України. – Офіційний текст. – Режим доступу до постанови : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/v0246500-95>
148. Приживара С. В. Управління як специфічний вид діяльності / С. В. Приживара. // Державне будівництво. – 2012. – №1. – С. 36–40.
149. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 20.03.1991 № 872-ХІІ (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс] / Верховна Рада УРСР. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
150. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 р. № 2121-ІІІ (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
151. Про вдосконалення процедури підтримки ліквідності банків : Постанова №262, від 30.04.2009. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
152. Про врегулювання діяльності фінансових установ та проведення валютних операцій: Постанова Правління Національного банку України від 30.05.2014 № 328. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
153. Про державний внутрішній борг України : Закон України від 16.09.1992 № 2604-ХІІ [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
154. Про деякі питання регулювання грошово-кредитного ринку: Постанова Правління Національного банку України від 12 лютого 2015 року №

104. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

155. Про додаткові заходи щодо діяльності банків : Національний банк; Постанова від 11.10.2008 № 319. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

156. Про додаткові заходи щодо діяльності банків : Постанова Правління Національного банку України від 11.10.2008 N 319. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

157. Про затвердження Положення про порядок формування та зберігання обов'язкових резервів банками України та філіями іноземних банків в Україні: Постанова Правління Національного банку України від 11 грудня 2014 року № 806. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

158. Про затвердження спеціального порядку здійснення заходів щодо фінансового оздоровлення банків : Постанова НБУ №405 від 01.12.2008. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua>.

159. Про зміну порядку формування та зберігання обов'язкових резервів: Постанова Правління Національного банку України від 18 грудня 2014 року №820 [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

160. Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди): Закон України від 15.03.2001 р. №2299-III // Відомості Верховної Ради. – 2001. – № 21. – С.103. 10

161. Про кредитну підтримку Національним банком України банків України в разі реальної загрози стабільності їх роботи: Постанова НБУ від 30.04.2009 №262 [Електронний ресурс] / Національний банк України. – Режим доступу: www.bank.gov.ua.

162. Про механізм оперативного підтримання ліквідності банків: Постанова Правління Національного банку України від 06.02.2014 № 48. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

163. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 №679-XVI [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

164. Про промислово-фінансові групи: Закон України від 21.11.1995 № 437/95-ВР [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

165. Про регулювання грошово-кредитного ринку: Постанова Правління Національного банку України № 154 від 02.03.2015. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

166. Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України : Постанова №259 від 30.04.2009. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.

167. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб: Закон України від 23 лютого 2012 р. № 4452-IV (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]

/ Верховна Рада України. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/4452-17>.

168. Про фінансово-промислові групи в Україні : положення затверджене Указом Президента України від від 27 січня 1995 року N 85/95 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/85/95>.

169. Райзберг Б.А. Современный экономический словарь / Б.А. Райзберг, Л.Ш. Лозовский, У.Б. Стародубцева. – 3-е изд., испр. – М.: ИНФРА – М, 2000. – 478 с. 14

170. Рид Э. И др. Коммерческие банки. – М.: СП «Космополис», 1991.

171. Річний звіт Національного банку України за 2009 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>.

172. Роджер Лерой Миллер, Дэвид Д. Ван-Хуз. Современные деньги и банковское дело: Пер. с англ. — М.: ИНФРА-М, 2000. – 856 с.

173. Российская банковская энциклопедия / Редкол.: О.И. Лаврушин и др. – М.: Энциклопедическая Творческая Ассоциация, 1995. – 552 с.

174. Роуз, П.С. Банковский менеджмент: Предоставление финансовых услуг : пер. с англ. / П.С. Роуз ; Под общ.рук.М.В. Белова, др. . – Москва: Дело, 1997. – 743 с.

175. Рудан В.Я. Активізація кредитування реального сектору економіки України як необхідна умова ефективної боротьби з надлишковою ліквідністю / В.Я. Рудан // Збірник тез доповідей Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції «Розвиток банківської системи України у контексті глобалізації економічних процесів» (Тернопіль, 20 травня 2012 року). – Вектор. – Тернопіль, 2012. – С. 150-154.

176. Рудан В.Я. Аналіз мікроринку клієнта у контексті управління ліквідністю банку / В.Я. Рудан // Збірник тез доповідей Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції «Реформування банківської системи в контексті глобалізаційних процесів» Тернопіль 27 листопада 2012 року). – Вектор. – Тернопіль, 2012. – С. 189-192.

177. Рудан В.Я. Аналіз попиту населення на ліквідність банківської системи України на основі статистики пошуку Google / В.Я. Рудан // Збірник тез доповідей Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених, присвяченої 10-річчю кафедри банківської справи ТНЕУ «Ефективність функціонування банківської системи України як основа макроекономічної стабілізації» (Тернопіль 20-21 березня 2012 року). – Вектор. – Тернопіль, 2012. – С. 136-137.

178. Рудан В.Я. Банківська система України: проблеми та шляхи подолання / В.Я. Рудан // Збірник тез доповідей Дванадцятої Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна візія та виклики глобалізації» (Тернопіль, 26-27 березня). – Вектор. – Тернопіль, 2015. – С. 193-195.

179. Рудан В.Я. Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів / В.Я. Рудан // Тернопіль: Астон, 2012. – С. 358.

180. Рудан В.Я. Вплив готівкового обігу на ліквідність банківської системи України / В.Я. Рудан // Збірник тез доповідей Восьмої Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених: Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації. – Тернопіль: ТНЕУ, 2011. – С. 166-167.

181. Рудан В.Я. Грошово-кредитне регулювання у механізмі забезпечення макроекономічної стабілізації і ефективності функціонування банківської системи України Тернопіль : Екон. думка, 2014. – 529 с.

182. Рудан В.Я. До питання визначення поняття ліквідності центрального банку / В.Я. Рудан // Збірник тез доповідей Всеукраїнської наукової конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Грошово-кредитне регулювання у механізмі забезпечення макроекономічної стабілізації та ефективності функціонування банківської системи України» (Тернопіль, 19-20 березня 2013 року). – Вектор. – Тернопіль, 2013 – С. 53-56.

183. Рудан В.Я. До питання визначення функцій комерційного банку / В.Я. Рудан // Детермінанти сучасного розвитку соціально-економічних систем в умовах глобальної нестабільності: матеріали III-ї Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених (IC YESS 2013). Ч.2. – Чернівці: ЧНУ, 2014. – С. 234-236.

184. Рудан В.Я. До питання використання теорії поведінкових фінансів в управлінні ліквідністю вітчизняних комерційних банків / В.Я. Рудан // Фінансово-банківські та адміністративні послуги: проблеми управління та перспективи розвитку: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференції (Тернопіль, 12-13 листопада 2015 року). – Тернопіль: Астон, 2015. – С. 83-85.

185. Рудан В.Я. До питання управління ліквідністю банківської системи в умовах стагнації вітчизняної економіки / В.Я. Рудан // Збірник тез III науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Проблеми забезпечення ефективного функціонування та стабільного розвитку банківської системи України (Київ, 24 травня 2013 року). – К.: УБС НБУ, 2013. – С. 72-74.

186. Рудан В.Я. Ефективність управління ліквідністю Національного банку України як необхідна умова забезпечення стабільного розвитку вітчизняної банківської системи / В.Я. Рудан // Теоретичні та прикладні аспекти аналізу фінансових систем: Матеріали XI Всеукраїнської науково-практичної конференції аспірантів та студентів, 16-17 березня 2011 р. / Відп. за вип. О.О. Другов. – Львів: ЛІБС УБС НБУ, 2011. – С. 149-151.

187. Рудан В.Я. Координація фіскальної та монетарної політики як необхідна умова розвитку економіки України / В.Я. Рудан // Банківська справа. – № 6. – 2012. – С. 69-84.

188. Рудан В.Я. Научно-методический подход к анализу факторов влияния на ликвидность банковской системы / В.Я. Рудан // Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук. – 2015. – №8. – С. 181-188.

189. Рудан В.Я. Нові підходи до аналізу та прогнозування попиту населення на ліквідність банківської системи / В.Я. Рудан // Інноваційна економіка. - №3. – 2012. – С. 264-270.

190. Рудан В.Я. Новітні методи управління ліквідністю комерційного банку агентів / В.Я. Рудан // Соціально-економічні перспективи розвитку України в XXI столітті: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Тернопіль, 15 листопада 2013 року). – Вектор. – Тернопіль, 2013 – С. 77-80.
191. Рудан В.Я. Оптимізаційна модель грошово-кредитної політики України / В.Я. Рудан // Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Вип. 717. Економіка. – Чернівці: ЧНУ, 2014. – С. 158-163.
192. Рудан В.Я. Оптимізація депозитної політики як необхідна умова забезпечення ліквідності вітчизняних банків / В.Я. Рудан // Реформування фінансової системи та стимулювання економічного зростання в нестабільній економіці: Міжнародна науково-практична конференція молодих вчених і студентів: тези доповідей, Дніпропетровськ, 23 березня 2011 р. / за заг. ред. С.А. Кузнецової. – Д.: вид-во ДУЕП ім. Альфреда Нобеля, 2011. – С. 219-221.
193. Рудан В.Я. Особливості формування депозитної бази вітчизняних банків та її вплив на ліквідність банківської системи / В.Я. Рудан // Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє: Щорічник. – Випуск 16 / За заг. ред. М.В. Лазаровича. – Тернопіль: Видавництво ТНЕУ Економічна думка, 2011. – С. 217-227.
194. Рудан В.Я. Передумови розгортання кризи ліквідності банківської системи України та шляхи її подолання / В.Я. Рудан // Вісник Університету банківської справи Національного банку України №2 (8). – 2010. – С. 112-118.
195. Рудан В.Я. Підходи до оптимізації грошово-кредитної політики Національного банку України в сучасних умовах / В.Я. Рудан // Сучасні проблеми та механізми фінансового управління. Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції 12-13 грудня 2013 р. – Харків.: ВД «ІНЖЕК», 2013. – С. 428-431.
196. Рудан В.Я. Проблеми забезпечення оптимального рівня ліквідності банківської системи України в умовах турбулентності на фінансових ринках / В.Я. Рудан // Збірник тез доповідей Дев'ятої Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених: Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації. – Тернопіль: ТНЕУ, 2012. – С. 144-145.
197. Рудан В.Я. Проблеми та перспективи управління ліквідністю банківської системи України в умовах нестабільності фінансових ринків / В.Я. Рудан // Економічний аналіз: зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет редкол.: С.І. Шкарабан (голов. ред.) та ін. Тернопіль.: Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету «Економічна думка», 2012 – Вип. 11 – Частина 1. – С. 409-413.
198. Рудан В.Я. Проблеми та перспективи управління ліквідністю банківської системи в умовах стагнації вітчизняної економіки / В.Я. Рудан // Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Серія «Економіка». – Острог: Видавництво "Національний університет "Острозька академія", 2013. - Випуск 22. – С. 79-84.

199. Рудан В.Я. Проблемні аспекти забезпечення якості активів та їх вплив на ліквідність банківської системи України / В.Я. Рудан // Розвиток України в ХХІ столітті: економічні, соціальні, екологічні, гуманітарні та правові проблеми. Збірник тез доповідей XIII Міжнародної науково-практичної Інтернет конференції (Тернопіль, 15 листопада 2012 року). – Вектор. – Тернопіль, 2012. – С. 115-119.

200. Рудан В.Я. Прогнозування попиту населення на ліквідність банківської системи за допомогою Google Trends / В.Я. Рудан // Суперечності та тенденції сучасної економічної динаміки: матеріали I-ї Міжнародної науково-практичної конференції студентів, аспірантів та молодих учених (IC YESS 2012). Ч.2. – Чернівці: ЧНУ, 2012. – С. 245-247.

201. Рудан В.Я. Реформування механізму забезпечення ліквідності банківської системи України в умовах кризового стану національної економіки / В.Я. Рудан // Банківський та реальний сектор економіки: фінансово-економічні аспекти взаємодії та перспективи розвитку: збірник тез доповідей Міжнародної науково-практичної конференція молодих вчених, аспірантів та студентів (Тернопіль, 25 березня 2015 року). – Вектор. – Тернопіль, 2015 – С. 77-78.

202. Рудан В.Я. Розвиток тіньового банкінгу та його вплив на управління ліквідністю банківських систем / Я.В. Рудан// Економічний аналіз : зб. наук. праць / Тернопільський національний економічний університет; редкол. : В. А. Дерій (голов. ред.) та ін. – Тернопіль : Видавничо-поліграфічний центр Тернопільського національного економічного університету “Економічна думка”, 2015. – Том 21. – № 1. – С. 193-204.

203. Рудан В.Я. Роль держави у механізмі управління ліквідністю банківської системи / В.Я. Рудан // Збірник тез доповідей Десятої Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених: Економічний і соціальний розвиток України в ХХІ столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації (Тернопіль, 21-23 лютого 2013 року). – Тернопіль: ТНЕУ, 2013. – С.148-150.

204. Рудан В.Я. Стратегія управління ліквідністю комерційних банків / В.Я. Рудан //Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє: Щорічник. – Випуск 14-15 / За заг. ред. М.В. Лазаровича. – Тернопіль: Видавництво ТНЕУ Економічна думка, 2010. – С. 149-165.

205. Рудан В.Я. Теоретичне обґрунтування сутності банку / В.Я. Рудан // Наука молода. – Вип. 21. – 2014. – С. 206-220.

206. Рудан В.Я. Теоретичне обґрунтування сутності ліквідності банківської системи / В.Я. Рудан // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – №3. – 2011. – С. 41-48.

207. Рудан В.Я. Теоретичні засади банківської ліквідності та фактори, що її визначають / В.Я. Рудан // Актуальні проблеми розвитку економіки регіону: науковий збірник / [за ред. І. Г. Ткачук]. – Івано-Франківськ: Вид-во Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2010. – Вип. 6. – Т. 1. – С. 217-223.

208. Рудан В.Я. Удосконалення системи показників ліквідності комерційних банків з врахуванням рекомендацій Базель III / В.Я. Рудан //

Соціально-економічні перспективи розвитку України в XXI столітті: збірник тез доповідей II Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції (Тернопіль, 27 травня 2014 року) – Вектор. – Тернопіль, 2014 – С. 104-108.

209. Рудан В.Я. Управление риском потери деловой репутации в контексте обеспечения финансовой устойчивости и ликвидности банка / В.Я. Рудан // Актуальные вопросы развития современного общества [Текст]: материалы Международной научно-практической конференции (22 апреля 2011 года)/в 2-х томах, Том 2. редкол.: Горохов А.А. (отв. Ред.); Юго-Зап. гос. ун-т. Курск, 2011. – С. 135-137.

210. Рудан В.Я. Управління ліквідністю банківської системи України в період політико-економічної нестабільності / В.Я. Рудан // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації: збірник тез доповідей одинадцятої Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених «Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна візія та виклики глобалізації». – Вектор. – Тернопіль, 2014. – С. 120-122.

211. Рудан В.Я. Управління ліквідністю банківської системи України в умовах асиметрії інформації та ірраціональної поведінки економічних агентів / В.Я. Рудан // Розвиток банківського бізнесу в умовах глобальної нестабільності: збірник тез доповідей Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції (Тернопіль, 5 листопада 2013 року). – Вектор. – Тернопіль, 2013. – С. 168-172.

212. Рудан В.Я. Управління ліквідністю банківської системи України: інституціональний аспект / В.Я. Рудан // Теорія і практика банківської справи у глобальному фінансовому середовищі: збірник тез доповідей Всеукраїнської наукової Інтернет-конференції (Тернопіль, 9 листопада 2014 року). – Вектор. – Тернопіль. – С. 100-102.

213. Рудан В.Я. Якість управління ліквідністю банків як необхідна умова ефективного розвитку банківської системи України / В.Я. Рудан // Світ фінансів. – №2. – 2011. – С. 108-119.

214. Рябініна Л.М. Ліквідність банківської системи та роль НБУ в її підтримці // Банківська справа. – №4. – 2010. – С. 51-59.

215. Сало І. В. Фінансовий менеджмент банку : навч. посіб. / І. В. Сало, О. А. Криклій. – Суми : Університетська книга, 2007. – 313 с.

216. Самуэльсон П., Нордхаус В. Экономика = Economics, 19 е. — М.: «Вильямс», 2014. — 1360 с.

217. Свиридов О.Ю. Деньги, кредит, банки: Учебное пособие. Москва.: ИКЦ "МарТ"; Ростов н/Д: Изд. центр "МарТ", 2004. - 480 с.

218. Синки Дж., мл. Управление финансами в коммерческих банках / Пер. с англ. Изд.4-е. - М.: Catallaxу, 1994 г.

219. Склеповий І.Є. Складові стійкості комерційного банку / І. Є. Склеповий // Фінанси України. – 2002. – № 5. – С. 138 – 143.

220. Скоморович І. Г., Реверчук С. К., Малик Я. Й. та ін. Історія грошей і банківництва: Підручник / За заг. ред. д-ра екон. наук, проф. С. К. Реверчука. - К.: Атіка, 2004. - 340 с.

221. Смит Вера. Происхождение центральных банков / Ин-т национал. модели экономики. М. , 1996.
222. Сміт, А. Дослідження про природу і причини багатства народів / А. Сміт. - М.: Соцекгіз, 1962. - 333 с.
223. Сомик А. Ліквідність банківської системи України: структура, аналіз чинників і напрями підвищення ефективності регулювання // Вісник УБС НБУ. – 2008. – №3. – С. 68-72.
224. Сомик А. Ліквідність банківської системи: зарубіжний досвід управління / А. Сомик // Вісник НБУ. - 2008. - № 12. - С. 6-11.
225. Сомик А., Шульга С. Ліквідність банківської системи: зарубіжний досвід управління. Стаття 2 // Вісник НБУ. – 2008. – № 11. – С. 6-11.
226. Стенограма пленарного засідання Верховної Ради України від 18 травня 1993 (Засідання 39) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/4853.html>.
227. Стенограма пленарного засідання Верховної Ради Української РСР від 18 квітня 1991 (Засідання 38) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://portal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/4540.html>.
228. Столбов М. Статистика поиска в Google как индикатор финансовой конъюнктуры // Вопросы экономики. – 2011. – № 11. – С. 79-93.
229. Сухарев, А.Н. Механизм образования прибыли центральных банков / А.Н. Сухарев // Финансы и кредит, 2011. № 23 (455). С. 15–21.
230. Тимчасове положення про надання Національним банком України кредитів для підтримки ліквідності банків у разі реальної загрози стабільності банківської системи: Постанова № 459, від 25.12.2008. [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу: www.rada.gov.ua.
231. Глумачний словник української мови / Анатолій Івченко. – Х.: Фоліо, 2000. – 540 с.
232. Тобин Дж. «Экономические эссе» в 3-х томах. (Essays in Economics, 1972-1982). – 134 с.
233. Трахтенберг И.А. Денежное обращение и кредит при капитализме. – М.: Изд-во АН СССР, Ин-т мировой экономики и международных отношений, 1962. – 780 с.
234. Уэрта де Сото Хесус. Деньги, банковский кредит и экономические циклы / Хесус Уэрта де Сото ; пер. с англ. под ред. А. В. Куряева. — Челябинск: Социум, 2008. – 663-XIV с.
235. Україна сьогодні – це Перу 1979-го [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://day.kyiv.ua/uk/article/ekonomika/ukrayina-sogodni-ce-peru-1979>.
236. Фетисов Г.Г. Организация деятельности центрального банка : учебник / Г.Г. Фетисов, О.И. Лаврушин, И.Д. Мамонова ; под общ. ред. Г.Г. Фетисова. – 4-е изд., пере- раб. и доп. – М. : КНОРУС, 2012. – 440 с.
237. Филимонова-Арутюнова К. К. Управление ликвидностью коммерческого банка : дис. канд. эк. наук : 08.00.10 / Филимонова-Арутюнова Карина Константиновна – Ростов-на-Дону, 2005. – 269 с.
238. Финансово-кредитный энциклопедический словарь / колл. авторов; Под общ. ред. А.Г. Грязновой. – М.: Финансы и статистика, 2002. – 1168 с.

239. Фінансова звітність Національного банку України за 1995 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=33668246>.
240. Фридмен М. Основы монетаризма / Под науч. ред. Д.А. Козлова. — М.: ТЕИС, 2002. - 175 с.
241. Фукуяма про наслідки для України виборів президента у США [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.radiosvoboda.org/a/28131238.html>.
242. Хімич Н. О. Управління ліквідністю комерційних банків України в умовах нестабільності фінансових ринків / Н. О. Хімич // Регіональна економіка. – 2008. – № 3. – С. 76-83.
243. Центральний банк і грошово-кредитна політика [Текст] : Навч.-метод. посіб. / уклад. В. С. Загорський [та ін.] ; Укоопспілка, Львівська комерційна академія. - Л. : Видавництво Львівської комерційної академії, 2003. - 180 с.
244. Что такое система? Значение и толкование слова sistema, определение термина [Электронный ресурс] / Толковый словарь Ушакова. – Режим доступа : <http://www.onlinedics.ru/slovar/ushakov/s/sistema.html>.
245. Шальнов П.С. Механизм управления ликвидностью российского коммерческого банка : дис. канд. эк. наук : 08.00.10 / Шальнов Павел Сергеевич – Москва, 2006. – 150 с.
246. Шаринська, О. Є. Обов'язкове резервування як інструмент грошово-кредитного регулювання цінової стабільності [Текст] / О. Є. Шаринська // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України / Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». – Суми, 2005.– Т. 12. – С. 101-115.
247. Шпиг, Ф. І. Трансформація взаємовідносин банківських установ та венчурних фондів в Україні [Текст] / Ф. І. Шпиг., Т. А. Васильєва // Збірник наукових праць "Європейський вектор економічного розвитку". – 2008. – №2(5). – С. 198-206.
248. Шумпетер Й.А. Теорія економічного розвитку (Дослідження підприємницького прибутку, капіталу, кредиту, процента і циклу кон'юнктури): пер. з англ. – М.: Прогрес, 1982. – 455 с.
249. Щукін Л. Інформаційні загрози для банківської системи: уроки українського антикризового PR // Вісник НБУ. – 2009. – №1. – С. 26.
250. Юнус М. Создавая мир без бедности: Социальный бизнес и будущее капитализма/Мухаммад Юнус, Алан Жоли. – М.: Альпина Паблишерз, 2010. – 307 с.
251. Akerlof G. A. The Market for 'Lemons': Qualitative Uncertainty and the Market Mechanism // Quarterly Journal of Economics. 1970. Vol. 84. P. 488-500.
252. Allen F. Presidential Address: Do Financial Institutions Matter? // Journal of Finance 2001. Vol. 56. P. 1165-1174.
253. Allen F., Gale D. Financial Intermediaries and Markets. Financial Institutions Center. The Wharton School. 2003.
254. Allen F., Santomero A. The Theory of Financial Intermediation // Journal of Banking and Finance.– 1997.– Vol. 21.– pp. 1461-1485.

255. Allen F., Santomero A. What Do Financial Intermediaries Do? // Financial Institutions Center. The Wharton School. 1999.
256. Assets and Liabilities of Commercial Banks in the United States (Weekly) - Н.8 [Электронный ресурс]. – 2013. – Режим доступа: <http://www.federalreserve.gov/releases/h8/current/default.htm>.
257. Banking Act of the Federal Republic of German (Kreditwesengesetz, KWG). [Электронный ресурс]: станом на 15.05.2010 р. – Режим доступа: <http://www.iuscomp.org/gla/statutes/KWG.htm#1>.
258. Bernanke B. S. The Courage to Act: A Memoir of a Crisis and Its Aftermath. / Ben S. Bernanke., 2015. – 624 с.
259. Bhattacharya, S., Thakor, A. V. Contemporary Banking Theory // Journal of Financial Intermediation, vol.3 (October 1993), pp.2-50.
260. Bindseil U. Central bank liquidity management: theory and euro area practice [Электронный ресурс] / Ulrich Bindseil // European Central Bank. – 2000. – Режим доступа до ресурсу: <https://www.ecb.europa.eu/events/pdf/conferences/1b.pdf>.
261. Boyd J.H., Prescott E.C. Financial Intermediary Coalitions // Journal of Economic Theory. 1986. Vol. 38. P. 211-232.
262. Campbell T. S., Kracaw W. A. Information Production, Market Signaling and the Theory of Financial Intermediation // Journal of Finance. 1980. Vol. 35. P. 863-882.
263. Caruana, J. (2014). Financial regulation, complexity and innovation. Bank of Intenational Settlements.
264. Choi H. Predicting the Present with Google Trends [Электронный ресурс] / H. Choi, H. Varian // Google Inc. – 2009. – Режим доступа до ресурсу: https://static.googleusercontent.com/media/www.google.com/uk//googleblogs/pdfs/google_predicting_the_present.pdf.
265. Christensen J. H. Do Central Bank Liquidity Facilities Affect Interbank Lending Rates? [Электронный ресурс] / J. H. Christensen, J. A. Lopez, G. D. Rudebusch // Federal Reserve Bank of San Francisco. – 2008. – Режим доступа до ресурсу: <http://fic.wharton.upenn.edu/fic/papers/09/0914.pdf>.
266. Commodity Metals Price Index Monthly Price [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.indexmundi.com/commodities/?commodity=metals-price-index&months=300>.
267. Diamond D., Dybvig P. Bank Runs, Deposit Insurance, and Liquidity // Journal of Political Economy. 1983. Vol. 91. P. 401-419.
268. Diamond D.W. Financial Intermediation as a Delegated Monitoring: A Simple Example // Economic Quarterely. Federal Reserve Bank of Richmond. 1996. Vol. 82. Issue 3. P. 65.
269. England. Banking Act 1987.
270. Eugene F. Fama. Banking in the theory of finance // Journal of Monetary Economics. – №6. – 1980. – p. 39-57.
271. European Commission. (2012). Green paper shadow banking. Retrieved from http://ec.europa.eu/internal_market/bank/docs/shadow/green-paper_en.pdf.

272. Fein, M. (2013). The Shadow Banking Charade. Retrieved July 19, 2015, from <https://www.sec.gov/comments/s7-04-09/s70409-95.pdf>.
273. Freixas, X., Rochet, J.C. Microeconomics of banking, 2nd ed. The MIT Press, 2008. – 16 p.
274. Global Financial Stability Report. IMF. (2014).
275. Global Shadow Banking Monitoring Report 2014 / Financial Stability Board. – p. 12.
276. Global systemically important banks: Assessment methodology and the additional loss absorbency requirement [Electronic resource] / Basel Committee on Banking Supervision. – The title from the screen: <http://www.bis.org>.
277. Google Trends [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.google.com/trends>.
278. Governor Jeremy C. Stein At the "Finding the Right Balance" 2013 Credit Markets Symposium sponsored by the Federal Reserve Bank of Richmond, Charlotte, North Carolina, April 19, 2013 // <http://www.federalreserve.gov/newsevents/speech/stein20130419a.htm>.
279. Gray S. Central bank management of surplus liquidity [Электронный ресурс] / Simon Gray // Bank of England. – 2006. – Режим доступа до ресурсу: <http://www.bankofengland.co.uk/education/Documents/ccbs/lis/pdf/lshb06.pdf>.
280. Gurgul, Ł., & Kravczuk, I. (2014). Shadow banking w systemie bankowym UE. Zeszyty Naukowe/Wyższa Szkoła Ekonomii I Informatyki W Krakowie, (10), 73–86.
281. Heffernan S. Modern Banking, John Wiley & Sons Ltd, 2005. – 716 p.
282. International Monetary Fund. Liberalizing Capital Flows and Managing Outflows. March 13, 2012.
283. Investment Company Fact Book [Электронный ресурс]. – 2013. – Режим доступа: http://www.ici.org/pdf/2013_factbook.pdf.
284. Kaufman, G. What is Systemic Risk, and do Bank Regulators Retard or Contribute to it? / G. Kaufman, K. Scott // Independent Review. – No 7. – 2003. – 371–391 pp.
285. Kleopatra Nikolaou. Liquidity (risk) concepts definitions and interactions // Working paper series. European Central Bank. - № 1008. - FEBRUARY 2009. – P. 10-16.
286. Korniyev V.V. Financial systems stabilization: comparative analysis of monetary policies of central banks // V.V.Korniyev / Actual Problems of Economics. – 2013. – № 11. – P. 143–148.
287. Luck, S., & Schempp, P. (2014). Banks, Shadow Banking and Fragility. ECB Working Paper, 1726.
288. McCulley, Paul (2007), “Teton Reflections”, PIMCO Global Central Bank Focus, September.
289. Pollin R., Zhu A. Inflation and economic growth: a cross-country nonlinear analysis // Journal of Post Keynesian Economics. Summer 2006, Vol. 28, № 4. P. 593–614.

290. Russian Natural Gas Monthly Price [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.indexmundi.com/commodities/?commodity=russian-natural-gas&months=300>
291. Schwarcz, S. (2014). The Governance Structure of Shadow Banking. The Harvard Law School Forum on Corporate Governance and Finance Regulation. 9
292. Shelagh Heffernan. Modern Banking / Teaching Aid. John Wiley & Sons Ltd, England. - 2005. – 716 p., с. 1-5.
293. Spence M.A. Market Signaling: Information Transfer in Hiring and Related Processes. Cambridge, 1974.
294. Stephen Cecchetti. The future of financial intermediation and regulation // Speech Second Conference of the European System of Central Banks Macro-prudential Research Network 30 October 2012 Frankfurt, Germany <http://www.bis.org/speeches/sp121030.htm>.
295. Stiglitz J. E. Information and Economic Analysis // Current Economic Problems / Ed. by Parkin M., Nobay A. Cambridge, 1975.
296. The Implementation of Monetary Policy in the Euro Area : General Documentation on Eurosystem Monetary Policy Instruments and Procedures / European Central Bank. – Frankfurt am Main, Germany. – Feb. 2011. – 142 p.
297. Turner A. Between Debt and the Devil: Money, Credit, and Fixing Global Finance. Princeton: Princeton University Press. – 319 p.
298. Wicksell K. Interest and Prices / K. Wicksell. Mises institute, 1898. –272 с.
299. World Investment Report 2016: Annex Tables [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/World%20Investment%20Report/Annex-Tables.aspx>
300. Wu L. The Future of Prediction: How Google Searches Foreshadow Housing Prices and Sales [Электронный ресурс] / L. Wu, E. Brynjolfsson // MIT Sloan School of Management. – 2009. – Режим доступа до ресурсу: http://pages.stern.nyu.edu/~bakos/wise/papers/wise2009-3b3_paper.pdf.
301. Yoram Landskroner, Jacob Paroush. Liquidity Risk Management, Structure, and Competition in Banking // Journal 33: Technical Finance. – 2011. – P. 114.

ДОДАТКИ

Додаток А

Характеристика підходів до визначення сутності банку

Вчені	Визначення
Визначення сутності банку, як фінансового посередника	
Шеффле, А. Маршала, Щульце- Геверніца, А. Лансбурга	банки виступають посередниками між тими, хто має надлишковий капітал і хто відмовляється (або не може) його використати самостійно, і тими, хто таким капіталом не володіє і відчуває в ньому потребу.
Ф. Аллен, А. Сантомеро, Дуглас В. Даймонд, Джордж В. Бенстон, Кліффорд В. Сміт, Тім, С. Кемпбел, Джон Х. Бойд, Едвард К. Прескот	комерційний банк - фінансовий посередник між інвесторами (вкладниками) та підприємцями
Визначення сутності банку шляхом обґрунтування відмінностей між банком та небанківськими фінансово-кредитними інститутами	
Й. Шумпетер	Основна відмінність банків від інших ринкових суб'єктів полягає в тому, що вони створюють депозити, а значить і капітал
Дж. Ло, Г. Маклеод	банки є не тільки, вірніше не стільки посередницькими організаціями, скільки організаціями капіталотворчими
Визначення суті банку через виконання ним певного кола операцій	
Б. Бухфальд	банк – це підприємство, яке займається грошовими, кредитними і тому подібними операціями
В. Лексіс	Банками називають всякого роду установи для здійснення банківських операцій, не залежно від того, чи виступають вони у формі приватних підприємств ... товариств чи у якій-небудь іншій юридичній формі
Чарльз Дж. Вулфел	банк – це будь-яка організація, що виконує будь-яку або всі з різних функцій банківської справи, а саме: отримання, інкасування, переказ, оплату, кредитування, інвестування, операції, обмін і обслуговування (безпечне зберігання, довірче управління, агентську представництво, піклування) грошей і заявок на гроші як всередині країни, так і за її межами
Е. Дж Долан	комерційні банки – банки, що представляють широкий діапазон фінансових послуг, особливо відкриття рахунків до запитання і надання позичок і кредитів
С.В. Мочерний	банки – це особливі фінансові інститути, що акумулюють грошові кошти і нагромадження, надають кредит, здійснюють грошові розрахунки, випуск грошей в обіг, операції з цінними паперами, операції з золотом та ін..
Визначення сутності банку, як підприємства	
О.І. Лаврушин	банк можна визначити як підприємство або грошово-кредитний інститут, який здійснює регулювання платіжного обороту у готівковій та безготівковій формах

Продовження додатку А

О.П. Жарковська	Банк – кредитно-фінансове підприємство, яке зосереджує тимчасово вільні грошові кошти (вклади), надає їх у тимчасове користування у вигляді кредитів, виступає у ролі посередника взаємних платежів і розрахунків між підприємствами, організаціями або окремими особами, регулює грошовий обіг в країні, включаючи (емісію) нових грошей
А.А. Мещеряков	банк є цілісним підприємством, яке складається з низки підрозділів, що функціонують відносно автономно один від одного, яке забезпечує перерозподіл грошових засобів в економіці і організацію системи розрахунків, а також здійснює специфічну комерційну діяльність на фінансовому ринку
Визначення сутності банку через його юридично-правову природу	
Законі України «Про банки і банківську діяльність»	банк визначається як юридична особа, яка на підставі банківської ліцензії має виключне право надавати банківські послуги, відомості про яку внесені до Державного реєстру банків
Г.М. Азаренкова	банк – це юридична особа, котрій на підставі ліцензії та чинного законодавства надане право здійснювати банківські операції на комерційній основі
В.О. Онищенко	банк – це фінансовий посередник, який виконує одну або декілька законодавчо закріплених банківських операцій
Визначення сутності банку через виокремлення та дослідження його функцій	
П. Самуельсон	перша економічна функція комерційних банків полягає в акумуляції безстрокових депозитів (ведення поточних рахунків) і оплаті чеків, що виписані на ці банки. Друга важлива функція полягає в наданні кредитів місцевим торговцям, фермерам і промисловцям
І.А. Трахтенберг	виділяє такі чотири функції комерційного банку: 1) посередництво в кредиті між грошовими і функціонуючими капіталістами; 2) посередництво в платежах; 3) мобілізація грошових доходів і заощаджень і перетворення їх в капітал; 4) створення кредитних і платіжних засобів обігу
Е.Рід	виділяє такі функції: створення грошей, платежі і розрахунки, акумуляція заощаджень, надання кредиту, фінансування зовнішньої торгівлі, операції за дорученням, зберігання цінностей
В. Колесников, Л. Кроливецька	посередництво в кредиті, стимулювання накопичень у господарстві, посередництво в платежах між окремими самостійними суб'єктами
О.В. Дзюблюк	посередництво в кредиті, посередництво в платежах, створення кредитних грошей

Структурно-правовий та системно-функціональні підходи до визначення сутності поняття «банківська система»

Автор	Визначення
Структурно-правовий підхід	
М. Савлук	Банківська система – це законодавчо визначена, чітко структурована сукупність фінансових посередників грошового ринку, які займаються банківською діяльністю.
В. Стельмах	Банківська система – це складний комплекс, який функціонує і розвивається відповідно до цілого ряду законодавчих і нормативних документів.
І. Лаврушин	Банківська система – необхідна сукупність банків, небанківських установ та банківської інфраструктури, що знаходяться в тісній взаємодії між собою і забезпечують її сталий розвиток.
Фінансово-кредитний економічний словник	Банківська система – це система організації банківської справи в країні, що історично склалася та законодавчо закріплена, що встановлює сфери діяльності, підпорядкованості та відповідальності різних видів банків; частина кредитної системи
Закон України «Про банки і банківську діяльність»	Банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень цього Закону та інших законів України.
Системно-функціональний підхід	
О. Дзюблук	банківська система – це сукупність усіх банків країни, які взаємодіють між собою, підпорядковуючись установленим нормам і правилам ведення банківської справи з метою забезпечення можливостей для ефективного грошово-кредитного регулювання економіки, кредитно-розрахункового обслуговування господарського обороту, а також стабільної діяльності банківських установ
О. Тавасієв	Банківська система – єдина та цілісна сукупність кредитних установ, що включена до економічної системи держави, кожна з яких виконує свою особливу функцію, проводить свій перелік грошових операцій, в результаті чого весь обсяг потреб суспільства у банківських продуктах забезпечується в повній мірі та з максимально можливим ступенем ефективності
Г. Белоглазова, Л. Кроливецька	банківська система визначається як включена в економічну систему країни єдина і цілісна (взаємодіюча) сукупність кредитних організацій, кожна з яких виконує свою особливу функцію, проводить свій перелік грошових операцій, в результаті чого весь обсяг потреб суспільства в банківських продуктах (послугах) задовольняється повною мірою і з максимально можливим ступенем ефективності
О. Олійник	Банківська система включає в себе не тільки ті утворення, які безпосередньо здійснюють певний вид діяльності, а й організації, що складають інфраструктуру цієї діяльності, що забезпечують основну функцію системи.
В. Масленніков	банківська система – складна система, що належить до систем вищого рівня, самоорганізовується та історично складається під впливом зовнішніх і внутрішніх процесів, є цілісною сукупністю установ, що здійснюють банківську діяльність і виконують функцію внутрішнього управління банківськими інститутами

Додаток В
Обґрунтування сутності поняття «система» різними авторами

Автор	Визначення
Л.фон Бергаланффі	Комплекс елементів, що взаємодіють
Ст. Бир	«Взаємозв'язок самих різних елементів», «все, що складається з пов'язаних один з одним частин»
В. Іванов, В. Топоров	Сукупність елементів, яка організована таким чином, що зміна, виключення чи введення нового елемента закономірно відображається на інших елементах
М. Месарович	Відображення входів та станів об'єкту у виходах об'єкту
А. Холл, Р. Фейджин	Система – це безліч предметів разом зі зв'язками між предметами і між їхніми ознаками
А.Уемов	Це сукупність елементів, що перебувають у відносинах і зв'язках один з одним, яка утворює певну цілісність, єдність.
А. Аверьянов	Обмежена множина елементів, що взаємодіють
В.Кохановский	Загальнонаукове поняття, що виражає сукупність елементів, які перебувають у відносинах і зв'язках один з одним і з середовищем і утворюють певну цілісність, єдність
Энциклопедический социологический словарь (Г. И. Осипова)	Упорядкована кількість взаємопов'язаних елементів, які утворюють деяку цілісну єдність
Алексеевко Л.	1) множина закономірно пов'язаних між собою елементів (предметів, явищ, знань тощо), яка представляє собою певне цілісне утворення; 2) порядок, зумовлений планомірним, правильним розташуванням складових у певному зв'язку, чіткій послідовності дій тощо
Тлумачний словник В.Даля	план, порядок розташування частин цілого, визначене улаштування, хід чого-небудь у послідовному, доладному порядку.
Тлумачний словник Ушакова	будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих і функціонуючих частин
Великий тлумачний словник сучасної української мови Бусел	сукупність яких-небудь елементів, одиниць, частин, об'єднаних за спільною ознакою, призначенням; будова, структура, що становить єдність закономірно розташованих та функціонуючих частин»
В. Мыльник	ціленаправлений комплекс взаємозв'язаних елементів будь-якої природи і відношення між ними
Ю. Лапыгин	цілісна безліч взаємозв'язаних елементів, що має властивості, відмінні від властивостей елементів, що утворюють цю безліч

Додаток Г
Характеристика визначень сутності
управління ліквідністю банківської системи

	Автор	Визначення	Коментар
1.	Міщенко В.І. [83].	[...] Управління банківською ліквідністю в Україні здійснюється Національним банком України в процесі реалізації грошово-кредитної політики. [...] Управління ліквідністю – процес створення передумов, забезпечення та підтримання оптимального рівня ліквідності банку та банківської системи в цілому. [...] Передумови: нормативно-законодавче забезпечення банківської діяльності; контроль за діяльністю банків (банківське регулювання); регулювання механізмами та інструментами грошово-кредитної політики Національного банку України.	Коллектив авторів пояснює процес управління ліквідністю банківської системи через реалізацію монетарної політики та наглядових функцій центрального банку, відкидаючи такі основні принципи менеджменту як: планування, організація, мотивація і контроль, що автоматично робить управління ліквідністю банківської системи ситуативним процесом, тобто реакцією на зміни.
2.	Лис І.М. [80]	Управління банківською ліквідністю – складний, багатовекторний, багатоаспектний та безперервний процес, за допомогою якого здійснюються оцінка (діагностика) та прогнозування ліквідності і досягається оптимальне співвідношення між активами і зобов'язаннями.	В дисертаційному дослідженні на тему: «Управління ліквідністю банківської системи України», подане узагальнення тлумачення поняття управління банківською ліквідністю, яке більше розкриває механізм управління ліквідністю окремого комерційного банку, а ніж ліквідністю всієї банківської системи
3.	Сомик А. [223]	Управління ліквідністю банківської системи є складним процесом підтримання оптимального рівня банківської ліквідності на макрорівні. Воно здійснюється центральним банком у межах монетарної політики в процесі регулювання грошово-кредитного ринку. Його метою є нівелювання впливу волатильності банківської ліквідності на ринкові процентні ставки	Дане судження, на наш погляд, є одним із найбільш вдалих серед наявних визначень, адже автор виокремлює управління ліквідністю як окремий процес, що підпорядкований грошово-кредитній політиці, хоча в подальших дослідження автор ототожнює управління з регулюванням ліквідності банківської системи.

4.	Корнев М.М.	Управління ліквідністю банківської системи відбувається шляхом надання кредитів рефінансування комерційним банкам на довгостроковій основі.	Автор зосередив свою увагу на одному інструменті управління ліквідністю банківської системи – рефінансуванні, що не дає можливості комплексно пояснити теоретичну сутність даного поняття
5.	Саймон Грей, Нік Телбот [279]	Центральний банк здійснює управління ліквідністю банківської системи шляхом усереднення обов'язкових резервів, проведення операцій на відкритому ринку та надання кредитів рефінансування	Автори пояснюють управління ліквідністю банківської системи суто через використання інструментів грошово-кредитної політики, які в першу чергу орієнтовані на забезпечення ліквідності всього ринку, а не окремо банківської системи, тим самим ототожнюючи поняття управління ліквідністю банківської системи та грошово-кредитною політикою.
6.	Ulrich Bindseil [260]	Управління ліквідністю банківської системи з боку центрального банку – це застосування набору інструментів і правил центрального банку, які використовуються для регулювання обсягу банківських резервів з метою контролю їх ціни (короткострокова процентна ставка) та досягнення кінцевих цілей в майбутньому (наприклад, стабільності цін).	В даному визначенні зосереджено увагу на регулюванні банківських резервів, що є однією із складових управління ліквідністю банківської системи, тим самим ототожнено поняття регулювання та управління.

*Примірний зразок документарного оформлення концепції реалізації
концепції управління ліквідністю банківської системи України*

КОНЦЕПЦІЯ управління ліквідністю банківської системи України

I. Загальні положення

Концепція управління ліквідністю банківської системи (далі – Концепція) визначає цілі, завдання та механізм реалізації політики управління ліквідністю банківської системи України на період до 201__ року.

Реалізація політики управління ліквідністю банківської системи України спрямована на розробку і практичне впровадження Національним банком України, Кабінетом Міністрів України, Фондом гарантування вкладів фізичних осіб та комерційними банками заходів щодо оперативного реагування на негативні фактори впливу на ліквідність банківської системи, підвищення дієвості інструментів управління ліквідністю, забезпечення повноти виконання функцій банків і банківської системи, досягнення стабільного та прогнозованого рівня банківської ліквідності, а також створення стимулів для економічного зростання.

Дана Концепція розроблена у відповідності до стратегії монетарної політики Національного банку України на 2016-2020 роки, стратегії сталого розвитку «Україна – 2020», з врахуванням новітніх наукових розробок у сфері управління банківською ліквідністю, рекомендацій Базель III та досвіду Європейського центрального банку і Федеральної резервної системи США, а також з метою підвищення ефективності управління ліквідністю банківської системи України.

II. Сучасний стан ліквідності банківської системи України: проблеми управління і регулювання

Динаміка ліквідності банківської системи України залежить від негативного впливу факторів внутрішнього і зовнішнього середовища, які залежать від загальної економіко-політичної ситуації в державі та за її межами. Впродовж останніх 10-15 років обсяг ліквідності банківської системи України залежить від спрямованості монетарної політики Національного банку України, динаміки депозитів суб'єктів економіки, яка зумовлюється рівнем довіри до банків, а також від можливостей залучення ресурсів на міжнародних ринках грошей і капіталу.

Проблема вибору цілей монетарної політики в контексті досягнення цінової та фінансової стабільності в умовах значних структурних дисбалансів розвитку національної економіки зумовлює ключові вектори управління ліквідністю банківської системи України, які, як показує практика, спрямовані не на стимулювання економічного росту, а на забезпечення стабільності національної валюти. Таким чином, сьогодні, перед Національним банком України стоїть дилема забезпечення стабільного обмінного курсу гривні чи досягнення достатнього обсягу ліквідності банківської системи України. Саме з метою вирішення цієї дилеми в напрямку забезпечення одночасно і стабільності національної валюти і достатнього обсягу ліквідності банківської системи, який дозволив би ефективно виконувати функції фінансового посередництва виникає необхідність розробки цієї Концепції.

III. Цілі та завдання реалізації Концепції

Цілі, яких повинні досягнути суб'єкти управління ліквідністю банківської системи України:

1) стратегічні:

- забезпечення оптимального, прогнозованого та стабільного рівня ліквідності банківської системи;

- забезпечення ефективного виконання банківською системою України функцій фінансового посередництва;
- створення умов для активізації кредитування реального сектору економіки через використання ліквідних коштів банківської системи

2) оперативні:

- дотримання позитивного сальдо коррахунків комерційних банків шляхом таргетування показника вільної ліквідності банківської системи України;
- забезпечення дієвості основних інструментів управління ліквідністю банківської системи, зокрема: норми обов'язкового резервування, облікової ставки та ставки за депозитними сертифікатами НБУ;

3) тактичні:

- дотримання економічних нормативів ліквідності;
- дотримання нормативів резервування;
- створення ефективного нормативно-правового поля управління ліквідністю банківської системи.

З метою досягнення зазначених цілей, необхідно виокремити завдання, які повинні бути виконані в процесі управління ліквідністю банківської системи України:

- забезпечення послідовності та узгодженості дій суб'єктів управління ліквідністю банківської системи України;
- забезпечення комплексного аналізу факторів впливу на ліквідність банківської системи України;
- оперативне та гнучке застосування інструментів управління ліквідністю банківської системи України;
- розробка та своєчасне впровадження антикризових заходів у сфері управління ліквідністю банківської системи України.

IV. Інформаційне забезпечення реалізації Концепції

Інформаційне забезпечення реалізації цілей і завдань, визначених даною Концепцією має на меті використання даних державної статистики, статистичних даних Національного банку України та оприлюднених даних комерційних банків, а також даних економіко-математичних досліджень щодо стану ліквідності банківської системи України, суспільних настроїв та очікувань; вивчення та врахування положень державної економічної політики.

V. Функції суб'єктів управління ліквідністю банківської системи України

Механізм реалізації управління ліквідністю банківської системи України побудований на взаємозв'язках, функціях та інструментах таких трьох суб'єктів управління, як: Національний банк України, Кабінет Міністрів України та Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, які в межах своїх повноважень здійснюють безпосередній чи опосередкований вплив на банківську ліквідність.

Функції суб'єктів управління ліквідністю банківської системи України:

Національний банк України:

- 1) розробляє стратегію монетарної політики;
- 2) розробляє стратегію управління ліквідністю банківської системи;
- 3) розробляє, впроваджує та імплементує нормативно-правові акти з питань управління банківською ліквідністю;
- 4) здійснює аналіз факторів негативного впливу на ліквідність банківської системи та приймає управлінські рішення щодо мінімізації чи попередження такого впливу;
- 5) встановлює економічні нормативи ліквідності, порядок їх розрахунку та контролю за виконанням;
- 6) встановлює ключові процентні ставки за активними і пасивними операціями центрального банку;

- 7) здійснює операції на відкритому ринку з метою регулювання ліквідністю банківської системи;
- 8) розробляє механізм та встановлює правила рефінансування комерційних банків;
- 9) здійснює інтервенції на валютний ринок з метою регулювання валютної ліквідності банківської системи;
- 10) здійснює управління золотовалютними резервами з метою забезпечення внутрішньої і зовнішньої ліквідності банківської системи і держави в цілому;
- 11) проводить комунікаційну політику в сфері управління ліквідністю банківської системи, зокрема очікуваннями банків та інших економічних агентів;
- 12) організовує взаємодію інших суб'єктів управління ліквідністю банківської системи.

Кабінет Міністрів України

- 1) надає кошти на рекапіталізацію банків у межах стабілізаційних державних програм;
- 2) здійснює націоналізацію банківських установ, які зазнали значних втрат під час кризи, і тим самим стримує або запобігає «втечі» ліквідності з банківської системи;
- 3) розміщує кошти Державного бюджету України на єдиному казначейському рахунку в Національному банку України, а також оприлюднює інформацію щодо дати зміни обсягів цих коштів.

Фонд гарантування вкладів фізичних осіб:

- 1) здійснює контроль і моніторинг банків на предмет дотримання економічних нормативів та забезпечення належного рівня фінансової стійкості і ліквідності;
- 2) надає цільові позики для забезпечення виконання зобов'язань банком, в якому введена тимчасова адміністрація;
- 3) надає позики комерційним банкам у вигляді субординованого боргу.

VI. Фактори впливу на ліквідність банківської системи України, які слугують основою для прийняття управлінських рішень та застосування інструментів управління ліквідністю

Внутрішні (фактори, які формуються в результаті діяльності основних елементів банківської системи, а зокрема: центрального та комерційних банків, та мають вплив на характер їх взаємозв'язків) фактори впливу на ліквідність банківської системи:

- *економічні нормативи ліквідності* (зобов'язують банки дотримуватися певних параметрів співвідношення статей активу і пасиву балансу банку, характери впливу залежать від встановлення мінімального значення нормативу);
 - *збалансованість активів і пасивів за строками* (збалансованість активів і пасивів за строками дозволяє банкам зберегти максимально можливий розрив між сумами активів і пасивів і, таким чином, мінімізувати можливості виникнення кризи ліквідності банку. Чим більший розрив, тим більш ризиковою є діяльність банку);
 - *якість активів* (це той набір параметрів, який забезпечує здатність активів бути поверненими в банк у повному обсязі з урахуванням розміру встановленої плати та не пізніше терміну, встановленого договором. Тобто, якість активів банку – це співвідношення ризиковості і прибутковості активів, кількісно виражається обсягом сформованих резервів за активними операціями банків);
 - *динаміка депозитів* (відображає довіру суспільства до банківської системи, а обсяги депозитних ресурсів позначаються на можливості банківської системи виконувати функцію з надання ліквідності);
 - *грошово-кредитна політика* (відображає характер впливу центрального банку на ліквідність банківської системи шляхом реалізації експансіоністської чи рестрикційної політики);
 - *стан міжбанківського валютного ринку* (від кількості іноземної валюти та обсягу інтервенцій центрального банку з продажу валюти залежить обсяг ліквідних коштів банків в національній валюті, а від динаміки валютного курсу – ключові параметри діяльності

банківської системи: ліквідність і прибутковість в цілому);

- *стан золотовалютних резервів держави* (відображає зовнішню ліквідність банківської системи та держави в цілому, а також відображає спроможність центрального банку відповідати за внутрішніми зобов'язаннями в іноземній валюті);

Зовнішні (сукупність явищ, процесів та дій, які мають вплив на ліквідність банківської системи та не можуть контролюватися центральним банком):

- *економічна ситуація в країні* (відображає вплив на ліквідність банківської системи ключових економічних параметрів: інфляції, обмінного курсу та валового внутрішнього продукту);

- *міжнародна інвестиційна позиція банків* (відображає стан інвестиційної привабливості банківської системи та динаміку іноземних інвестицій в банківський сектор);

- *зовнішній борг банків* (відображає можливість банків здійснювати запозичення на зовнішніх ринках з метою збільшення обсягів ліквідних коштів);

- *кон'юнктура світових фінансових ринків* (відображає вплив міжнародних фінансів на стан ліквідності вітчизняної банківської системи);

- *індекс інформаційної активності населення* (відображає вплив суспільних настроїв та довіри до банків на ліквідність банківської системи).

VII. Інструменти управління ліквідністю банківської системи України

Інструменти управління ліквідністю банківської системи поділяються на адміністративні, ринкові та комунікаційні.

Адміністративні інструменти управління ліквідністю банківської системи:

- *економічні нормативи ліквідності*: норматив миттєвої ліквідності (Н4), мінімальне значення 20%; норматив поточної ліквідності (Н5), мінімальне значення 40%; норматив короткострокової ліквідності (Н6), мінімальне значення 60%. Зазначені нормативи зобов'язують банки дотримуватися певних параметрів співвідношення активних і пасивних статей балансу і, таким чином, формувати оптимальну структуру балансу. Збільшення нормативних вимог призводить до зниження рівня ліквідності, зниження – до збільшення ліквідності банківської системи;

- *директиви, розпорядження та інші нормативно-правові акти* (призначені для оперативного регулювання обсягу ліквідності шляхом впровадження певних обмежень, наприклад: кредитна стеля, вимоги до обсягу готівки в касі банку тощо).

Ринкові інструменти управління ліквідністю банківської системи:

- *резервні вимоги або обов'язкові резерви* (відрахування банків від обсягу залучених ресурсів у відповідності від прийнятих правил. Резерви можуть зберігатися у визначеній формі як на рахунках центрального банку, так і на рахунках самого банку. Збільшення норми обов'язкового резервування призводить до зменшення ліквідності банківської системи і, навпаки. Також норма обов'язкового резервування дає можливість регулювати ліквідність банківської системи за строками та видами валют, коли встановлюються диференційовані нормативи резервування);

- *ключові ставки за активними і пасивними операціями центрального банку* (ставка за активними операціями становить верхню межу ставки центрального банку, ставка за пасивними операціями – нижню. Ставки за активними операціями регулює кредитний актив банків, підвищення якої призводить до зниження ліквідності, а зниження – до збільшення ліквідності. Ставка за пасивними операціями використовується для мобілізації надлишкової ліквідності банківської системи. Зазначені процентні ставки є базовими ставками міжбанківського кредитного ринку);

- *операції на відкритому ринку* (купівля центральним банком цінних паперів призводить до збільшення ліквідності банківської системи і, навпаки);

- *механізм рефінансування* (використовується центральним банком для оперативного (кредит овернайт) та середньострокового регулювання ліквідності (тендери ліквідності). Тісно пов'язаний із ключовими ставками за активними операціями центрального банку);

- *інтервенції центрального банку на валютний ринок* (продаж іноземної валюти призводить до вилучення гривневої ліквідності і, навпаки).

Комунікаційні інструменти управління ліквідністю банківської системи:

- *прес-конференції та інтерв'ю керівного складу центрального банку* (роз'яснювальна інформація з питань монетарної політики та управління ліквідністю банківської системи, що спрямована на передачу вербальних сигналів економічним агентам та формування позитивних ділових очікувань банків і бізнесу);

- *Інтернет представництво центрального банку* (спрямоване на поширення офіційної інформації та статистики центрального банку, яка спрямована на фахівців, наукових співробітників, банків і підприємств з метою візуалізації стану справ в банківській системі та економіці).

VIII. Інституціональне, інформаційно-комунікаційне та техніко-технологічне забезпечення управління ліквідністю банківської системи України

Інституціональне забезпеченням управління ліквідністю банківської системи передбачає розвиток формальних інститутів (законодавче та нормативно-правове забезпечення, тобто створення правил гри), а також неформальних – розвиток економічної культури, формування навичок ощадливості та підвищення фінансової грамотності суспільства.

Інформаційно-комунікаційне забезпечення управління ліквідністю банківської системи України включає в себе розвиток комунікаційної політики центрального банку, спрямованої на формування позитивних очікувань ринку і суспільства, шляхом відкритості та передбачуваності дій центрального банку в контексті монетарної політики в цілому, і у сфері управління ліквідністю банківської системи зокрема.

Техніко-технологічне забезпечення управління ліквідністю покликано виробити зрозумілий алгоритм здійснення банківських операцій, розрахунку нормативів, застосування оптимальних економіко-математичних моделей для прогнозування та планування ліквідності банківської системи.

IX. Реалізація Концепції

Реалізація управління ліквідністю банківської системи України здійснюється в декілька етапів.

I етап. Аналіз внутрішнього і зовнішнього середовища банківської системи.

Національний банк України здійснює комплексний аналіз внутрішнього і зовнішнього середовища банківської системи України, зокрема зосереджує свою увагу на оцінці факторів негативного впливу на ліквідність банківської системи, аналізі балансу, аналізі руху коштів на кореспондентських рахунках банків та єдиному казначейському рахунку Уряду. На основі проведеного аналізу визначає основні проблеми розвитку банківської системи та економіки, а також формує аналітичні звіти.

II. Планування управління ліквідністю банківської системи України.

На основі проведеного аналізу факторів впливу на ліквідність банківської системи та стану вітчизняної економіки Національний банк України, використовуючи інформацію Кабінету Міністрів України, розробляє стратегію монетарної політики на відповідний рік, а також основні засади грошово-кредитної політики.

Окремий розділ Основних засад грошово-кредитної політики Національний банк України розробляє у формі стратегії управління ліквідністю банківської системи України, в якому описуються етапи досягнення стратегічних цілей управління ліквідністю.

З метою досягнення стратегічних цілей управління ліквідністю банківської системи України, Національний банк здійснює планування і прогнозування наступних показників: таргету показника вільної ліквідності банківської системи; руху коштів на

кореспондентських рахунках комерційних банків та Кабінету Міністрів; кількісних показників факторів впливу на ліквідність банківської системи.

III. Організація процесу управління ліквідністю банківської системи України.

Організація процесу управління ліквідністю банківської системи України здійснюється за такими векторами:

- формування та декларування цілей управління ліквідністю банківської системи України;
- розробка нормативно-правових актів у сфері управління ліквідністю банків і банківської системи;
- розробка методичних рекомендацій у сфері управління ліквідністю банків і банківської системи;
- встановлення нормативних вимог (нормативів ліквідності, нормативів обов'язкового резервування)

IV. Контроль за виконанням цілей та основних показників управління ліквідністю банківської системи України

Національний банк України здійснює щоденний контроль таких параметрів управління ліквідністю банківської системи України, як:

- баланс центрального банку;
- рух коштів на кореспондентських рахунках банків та уряду;
- фінансовий стан банків;
- дотримання нормативів ліквідності та резервування.

З метою ефективного контролю показників ліквідності Національний банк України проводить щоквартальне стрес-тестування вітчизняних банків.

V. Регулювання ліквідності банківської системи України

На основі аналізу та контролю дотримання основних параметрів ліквідності банківської системи України, Національний банк застосовує інструменти управління ліквідністю, а зокрема: у випадку утворення дефіциту ліквідності знижує облікову ставку, викуповує цінні папери в комерційних банків, знижує норматив резервування та нормативні вимоги ліквідності, застосовує механізм рефінансування (у випадку системної кризи – механізми кількісного пом'якшення). З метою недопущення перегріву економіки та формування профіциту ліквідності, Національний банк України переходить до політики «дорогих грошей», підвищуючи облікову ставку, ставку за депозитними сертифікатами, продає цінні папери банкам тощо.

X. Очікувані результати реалізації Концепції

Результатами реалізації заходів, передбачених даною Концепцією, є формування механізму попередження і мінімізації кризових явищ в банківській системі; підвищення дієвості інструментів управління ліквідністю, своєчасності та гнучкості їх застосування; створення умов для ефективного виконання банківською системою функцій фінансового посередництва; забезпечення стабільного, оптимального та прогнозованого рівня ліквідності, який дозволить активізувати кредитування реального сектору вітчизняної економіки.

Додаток Е
Складові механізми обов'язкового резервування та особливості їх застосування

Елемент механізму обов'язкового резервування	Характеристика елементів механізму обов'язкового резервування	Приклад застосування
резервна база	сума зобов'язань банків, яка служить основою для розрахунку резервних вимог	депозити+поточні рахунки (сальдо)/n днів = n млн. грн.
резервний коефіцієнт або норма резервування	установлене центральним банком співвідношення обов'язкових резервів до бази резервування	0-n%
період розрахунку резервів	період часу в днях, впродовж якого розраховується резервна база	з 1 (n) числа поточного місяця до 1(n) числа наступного місяця
період підтримання або зберігання резервів	період часу в днях, впродовж якого резерви зберігаються	з 1 (n) числа поточного місяця до 1(n) числа наступного місяця
усереднення резервів	вимога підтримання обов'язкових резервів не на щоденній основі, а на середньо хронологічній	резервна база – 100 млрд, резервний коефіцієнт -5%, сума резервів – 5 млрд. період підтримки – 30 днів. 1-10 днів = 4,7 млрд.; 10-20 днів = 3,6 млрд.; 20-30 днів= 6,7 млрд. середнє значення за місяць = 5 млрд.
вирахування з резервів	сума, на яку банк, що має пільги, може скоротити резервні відрахування	встановлюється в кризових ситуаціях або банкам, які фінансують державні програми
виплати за резервами	процентні платежі, що нараховуються на грошові суми, які банки зберігають у вигляді обов'язкових резервів	ставка дорівнює ставці овернайт за кредитами рефінансування, встановлюється в рідкісних випадках
диференційовані нормативи	застосування декількох норм резервування по відношенню до різних банківських зобов'язань	- за строковістю вкладів; - за видами валют; - за видами контрагентів (юридичні або фізичні особи)

Додаток Ж
Аналіз балансу Європейської системи центральних банків

	Надання ліквідності (активи)	Вилучення ліквідності (пасиви)	Чисте сальдо
Операції грошово-кредитної політики в Євросистемі			
Операції на відкритому ринку			
Основні операції з рефінансування	194,7	-	+194,7
Довгострокові операції з рефінансування	45,0		+45,0
Інші операції на відкритому ринку	0,0	0,0	0,0
Постійно діючі механізми	0,4	0,3	+0,1
Всього (а)	240,1	0,3	+239,8
Автономні фактори, що впливають на діяльність банківської системи			
Банкноти в обігу	-	373,2	-373,2
Державні депозити в Євросистемі	-	52,6	-52,6
Чисті іноземні активи	331,3	-	+331,3
Інші фактори (в чистому виразі)	-	13,2	-13,2
Підсумок (в)	331,3	439,0	-107,7
Резерви = кошти банків на поточних рахунках Євросистеми			
Обов'язкові резерви			131,5
Залишки резервів			0,6
Підсумок			123,1

ДОДАТОК 3
Теоретичні підходи до аналізу та планування ліквідності банківської системи

Назва та автор підходу	Суть підходу	Критерії аналізу	Формула аналізу
<p>Балансовий підхід до аналізу ліквідності банківської системи (Генлі Дж.),</p>	<p>Розглядається структурний дефіцит ліквідності, проблема регулювання ліквідності банківської системи зводиться до підтримання центральним банком ліквідності банків. Автор виділяє 4 основних автономних складових резервів (ліквідності): чисті іноземні активи, чисті зобов'язання уряду, внутрішня валюта в обігу та інші зобов'язання (капітал центрального банку і резерви) та три неавтономних: обов'язкові резерви, чисті зобов'язання ринку</p>	<p style="text-align: center;">Автономні фактори</p> <p>1. Стаття “Чисті іноземні активи” - роль фактора змінюється залежно від режиму обмінного курсу і коливань платіжного балансу. (плаваючий/фіксований курс – автономний/неавтономний фактор).</p> <p>2. Стаття “Чисті зобов'язання Уряду” – надходження коштів призводить до зменшення обсягу поточних рахунків (коррахунків) банків у центральному банку, а отже, і до зменшення їх ліквідності, і навпаки.</p> <p>3. Стаття “Готівка в обігу” – сезонність та непередбачуваність витрачання готівки економічними агентами. Зменшення готівки поза банками призводить до збільшення готівки в касах банків, і навпаки.</p> <p>4. Стаття “Капітал та резерви» вагомого впливу на ліквідність не мають, оскільки є наперед визначеними і передбачуваними.</p> <p style="text-align: center;">Неавтономні – залежні від центрального банку фактори</p> <p>1. Стаття «Обов'язкові резерви» - відображає попит на ліквідні кошти для виконання обов'язкових резервних вимог, що залежить від встановленого центральним банком нормативу обов'язкового резервування; складу зобов'язань, до яких встановлюються нормативи (бази резервування); обсягу обов'язкових резервів, який банки мають щоденно на початок операційного дня тримати на коррахунку.</p> <p>2. “Чисті зобов'язання ринку”, яка відображає результат проведення операцій центрального банку з регулювання ліквідності (операції на відкритому ринку, РЕПО, рефінансування, депозитні механізми).</p>	<p>Проведення двосторонніх операцій центрального банку з регулювання ліквідності (операції на відкритому ринку, операції РЕПО) дає змогу визначити структуру чистих зобов'язань ринку наступним чином:</p> <p style="text-align: center;">ЧЗР= ΔОМО+ ΔSF + ΔІО+ΔПР</p> <p>де, ЧЗР– чисті зобов'язання ринку; ΔОМО– нові чисті операції (вливання/стерилізація) центрального банку на відкритому ринку; ΔSF – чисте вливання/ стерилізація ліквідності через використання постійних механізмів центрального банку (Standing Facilities); ΔІО– інші чисті операції по регулюванню ліквідності; ΔПР– залишок попередніх операцій з регулювання ліквідності минулих періодів.</p> <p>Чиста позиція центрального банку в регулюванні ліквідності (кредитна емісія або стерилізація) визначається за формулою:</p> <p style="text-align: center;">E(C) = ΔЧІА+ΔЧЗУ+ΔІЧС+ΔК–ΔГ+ΔПР+ΔОМО+ΔSF+ ΔІО,</p> <p>де, перші 6 показників – автономні фактори; E(C) – кредитна емісія(стерилізація) центрального банку; ΔЧІА– чисті іноземні активи; Δ ЧЗУ– чисті зобов'язання уряду; ΔІЧС– інші чисті статті; ΔК– капітал і резерви центрального банку; ΔГ– готівка в обігу;</p> <p>Зміни у вільних резервах банків складаються із суми змін в автономній позиції ліквідності ринку та змін у позиційній політиці центрального банку. Звідси, граничні (маргінальні) зміни у вільних резервах (ліквідності), якими є кошти на поточних рахунках банків за виключенням обов'язкових резервів, розраховуються за формулою:</p> <p style="text-align: center;">МЗ= ΔЧІА+ ΔЧЗУ+ ΔІЧС+ ΔК– ΔГ– ΔОР+ ΔЧЗР</p> <p>де, МЗ– маргінальні(граничні) зміни в ліквідності банківської системи; ОР– обов'язкові резерви банків; ΔЧЗР– чисті зобов'язання ринку.</p>

Продовження додатку 3

<p>Балансовий підхід до аналізу та прогнозування ліквідності банківської системи (Грей С. і Телбот Н.),</p>	<p>Суть підходу авторів Грей С. і Телбот Н. відрізняється від підходу, методикою розрахунку вільних резервів (вільної ліквідності) банківської системи, яка включає операції як з підтримки структурного дефіциту ліквідності банківської системи, так і стерилізації її профіциту та є, по суті доповненням підходу Генлі Дж.</p>	<p>Автономні фактори 1. Стаття «Чисті іноземні активи» 2. Стаття «Чисті зобов'язання Уряду» 3. Стаття «Готівка в обігу» 4. Стаття «Капітал та резерви» Неавтономні фактори 1. Стаття «Обов'язкові резерви» 2. «Чисті зобов'язання ринку»</p>	<p>Вл= ЧІА+ ЧЗУ+ КО+ ІЧС+ К– Г– ОР– СО де, Вл– вільна ліквідність (вільні резерви) банків; ЧІА– чисті іноземні активи; ЧЗУ– чисті зобов'язання уряду; КО – кредитні операції центрального банку; ІЧС– інші чисті статті; К– капітал і резерви центрального банку; Г– готівка в обігу; ОР –обов'язкові резерви; СО – стерилізаційні операції центрального банку.</p>																																																																																																												
<p>Підхід агрегування балансів комерційних банків М.Ю. Андрєєв, Н.П. Пільник, І.Г. Поспелов</p>	<p>Суть підходу полягає в тому, що здійснюється агрегування балансів всіх комерційних банків країни шляхом об'єднання чи укрупнення статей балансу схожих за функціями і типами контрагентів банків на основі поданої фінансової звітності. Автори виділяють 23 статті агрегованого балансу системи комерційних банків, тобто сам підхід є, по суті, мікроекономічними, адже відображає баланс комерційних банків. На основі агрегованого балансу оцінюється ряд фінансових показників, в тому числі і ліквідність.</p>	<table border="1"> <thead> <tr> <th colspan="5">Групування рахунків балансів банків</th> </tr> <tr> <th>№</th> <th>Тип</th> <th>Назва</th> <th>а/п</th> <th></th> </tr> </thead> <tbody> <tr> <td>1</td> <td rowspan="5">Розрахунки з ЦБ</td> <td>Q</td> <td>А</td> <td>Каса</td> </tr> <tr> <td>2</td> <td>Kc</td> <td>А</td> <td>Коррахунки в ЦБ</td> </tr> <tr> <td>3</td> <td>Lc</td> <td>А</td> <td>Депозити в ЦБ</td> </tr> <tr> <td>4</td> <td>Rc</td> <td>А</td> <td>Обов'язкові резерви в ЦБ</td> </tr> <tr> <td>5</td> <td>Dc</td> <td>П</td> <td>Позики в ЦБ</td> </tr> <tr> <td>6</td> <td rowspan="4">Поточні рахунки</td> <td>Kf</td> <td>А</td> <td>Закордонні рахунки</td> </tr> <tr> <td>7</td> <td>Nf</td> <td>П</td> <td>Розрах. рахунки нерезид.</td> </tr> <tr> <td>8</td> <td>Ng</td> <td>П</td> <td>Розрах. рахунки держави</td> </tr> <tr> <td>9</td> <td>Na</td> <td>П</td> <td>Розрах. рахунки фірм</td> </tr> <tr> <td>10</td> <td rowspan="5">Кредити</td> <td>Nh</td> <td>П</td> <td>Депозити до запитання</td> </tr> <tr> <td>11</td> <td>Lb</td> <td>А</td> <td>Міжбанківські кредити</td> </tr> <tr> <td>12</td> <td>Lf</td> <td>А</td> <td>Кредити нерезидентам</td> </tr> <tr> <td>13</td> <td>Lg</td> <td>А</td> <td>Кредити державі</td> </tr> <tr> <td>14</td> <td>La</td> <td>А</td> <td>Кредити виробництву</td> </tr> <tr> <td>15</td> <td>Lh</td> <td>А</td> <td>Споживчі кредити</td> </tr> <tr> <td>16</td> <td rowspan="4">Депозит</td> <td>Db</td> <td>П</td> <td>Міжбанківські депозити</td> </tr> <tr> <td>17</td> <td>Df</td> <td>П</td> <td>Депозити нерезидентів</td> </tr> <tr> <td>18</td> <td>Da</td> <td>П</td> <td>Депозити фірм</td> </tr> <tr> <td>19</td> <td>Dh</td> <td>П</td> <td>Строкові депозити населення</td> </tr> <tr> <td>20</td> <td rowspan="3">Цінні папери</td> <td>A</td> <td>П</td> <td>Випущені акції</td> </tr> <tr> <td>21</td> <td>C</td> <td>А</td> <td>Вкладення в цінні папери</td> </tr> <tr> <td>22</td> <td>B</td> <td>П</td> <td>Випущені облігації і векселі</td> </tr> <tr> <td>23</td> <td></td> <td>O</td> <td>П</td> <td>Власні кошти</td> </tr> </tbody> </table>	Групування рахунків балансів банків					№	Тип	Назва	а/п		1	Розрахунки з ЦБ	Q	А	Каса	2	Kc	А	Коррахунки в ЦБ	3	Lc	А	Депозити в ЦБ	4	Rc	А	Обов'язкові резерви в ЦБ	5	Dc	П	Позики в ЦБ	6	Поточні рахунки	Kf	А	Закордонні рахунки	7	Nf	П	Розрах. рахунки нерезид.	8	Ng	П	Розрах. рахунки держави	9	Na	П	Розрах. рахунки фірм	10	Кредити	Nh	П	Депозити до запитання	11	Lb	А	Міжбанківські кредити	12	Lf	А	Кредити нерезидентам	13	Lg	А	Кредити державі	14	La	А	Кредити виробництву	15	Lh	А	Споживчі кредити	16	Депозит	Db	П	Міжбанківські депозити	17	Df	П	Депозити нерезидентів	18	Da	П	Депозити фірм	19	Dh	П	Строкові депозити населення	20	Цінні папери	A	П	Випущені акції	21	C	А	Вкладення в цінні папери	22	B	П	Випущені облігації і векселі	23		O	П	Власні кошти	<p>Агрегат – ліквідність</p> <p>W=Q + Kc + Kf,</p> <p>В агрегат ліквідності зібрані ті рахунки, які самі банки використовують для розрахунків, як своїх, так і клієнтських. Офіційна класифікація відносить до ліквідних активів ще обов'язкові резерви і МБК, проте МБК в цілому по банківській системі ніби відсутні (оскільки взаємно знищуються).</p> <p>Потреба в ліквідних активах пов'язана з оборотами по дохідних рахунках, а величиною, яка досліджується є залишки дохідних рахунків. Співвідношення ж оборотів і залишків може змінюватися внаслідок зміни дюрації – середнього строку, на який видаються кредити.</p> <p>Якщо позначити через $K(t)$ потік знову виданих кредити, через $H(t)$ – потік повернення кредитів, через $V(t)$ потік нових вкладів, а через $G(t)$ – вилучення депозитів, то динаміку кредитів і депозитів можна описати як</p> <p>$L(t)=L(t-1)+K(t)-H(t)$, $S(t)=S(t-1)+V(t)-G(t)$</p> <p>Потреба в ліквідних активах виникає, коли банк видає кредит, оскільки клієнт буде витрачати отримані в кредит гроші на потрібні йому платежі, і коли банк повертає депозити. Тому потребу в ліквідності можна описати як:</p> <p>$W(t) = \tau_1 K(t) + \tau_s G(t)$,</p> <p>де τ_1, τ_s – позитивні постійні, що характеризують період обігу грошей у відповідних сегментах платіжної системи.</p>
Групування рахунків балансів банків																																																																																																															
№	Тип	Назва	а/п																																																																																																												
1	Розрахунки з ЦБ	Q	А	Каса																																																																																																											
2		Kc	А	Коррахунки в ЦБ																																																																																																											
3		Lc	А	Депозити в ЦБ																																																																																																											
4		Rc	А	Обов'язкові резерви в ЦБ																																																																																																											
5		Dc	П	Позики в ЦБ																																																																																																											
6	Поточні рахунки	Kf	А	Закордонні рахунки																																																																																																											
7		Nf	П	Розрах. рахунки нерезид.																																																																																																											
8		Ng	П	Розрах. рахунки держави																																																																																																											
9		Na	П	Розрах. рахунки фірм																																																																																																											
10	Кредити	Nh	П	Депозити до запитання																																																																																																											
11		Lb	А	Міжбанківські кредити																																																																																																											
12		Lf	А	Кредити нерезидентам																																																																																																											
13		Lg	А	Кредити державі																																																																																																											
14		La	А	Кредити виробництву																																																																																																											
15	Lh	А	Споживчі кредити																																																																																																												
16	Депозит	Db	П	Міжбанківські депозити																																																																																																											
17		Df	П	Депозити нерезидентів																																																																																																											
18		Da	П	Депозити фірм																																																																																																											
19		Dh	П	Строкові депозити населення																																																																																																											
20	Цінні папери	A	П	Випущені акції																																																																																																											
21		C	А	Вкладення в цінні папери																																																																																																											
22		B	П	Випущені облігації і векселі																																																																																																											
23		O	П	Власні кошти																																																																																																											

Підхід до аналізу та регулювання ліквідності через контроль основного чинника її зростання (Національний банк Угорщини)	Суть підходу полягає у запровадженні монетарного режиму таргетування інфляції у поєднанні із валютним режимом ERM 2, який передбачає утримання курсу національної валюти в межах центрального паритету $\pm 15\%$. Структурна позиція ліквідності банківської системи Угорщини характеризується профіцитом ліквідності, головною причиною якого є валютні трансакції центрального банку (інтервенції на валютному ринку) для підтримання курсової стабільності в межах визначеного коридору, що позначилося на зростанні міжнародних резервів, які стали основним чинником зростання пропозиції грошей.	З метою зменшення впливу змін у валютних резервах на ліквідність банківської системи Угорщини були визначені правила їх адекватності для визначення коридору оптимального рівня валютних резервів: правило Гайдотті, правило монетарної бази та стрес-тест	<p>Правило Гайдотті означає, що іноземні резерви повинні перевищувати обсяг короткострокового боргу економіки.</p> <p>Стрес-тест показує потенційний обсяг, який іноземні інвестори можуть вивезти за кордон. Основним елементом цього індикатора є облигації угорського уряду, власниками яких є іноземці.</p> <p>Правило монетарної бази в основному означає, що резерви повинні покривати монетарну базу. Через високий рівень надлишкової ліквідності монетарна база Угорщини корегується на короткострокові зобов'язання банків перед центральним банком (2-тижневі депозити), оскільки їх також можна конвертувати у короткостроковому періоді.</p> <p>За такого підходу оптимальний рівень резервів повинен бути принаймні такого ж розміру як найбільший з цих критеріїв. Проте, через витрати на утримання валютних резервів, Національний банк Угорщини зазвичай допускає нижчий рівень резервів та намагається їх утримувати в межах певного коридору, визначеного зазначеними правилами адекватності валютних резервів.</p>
Підхід до визначення оптимального рівня ліквідності банківської системи	<p>Суть підходу полягає в тому, що основним об'єктом контролю та регулювання є вільна ліквідність банківської системи (вільні резерви банків), тобто поточні рахунки банків за виключенням обов'язкових резервів.</p> <p>Метою центрального банку є забезпечення оптимальної вільної ліквідності банківської системи, що кількісно визначає такий рівень ліквідності, який забезпечує виконання банками обов'язкового рівня резервних вимог і дозволяє своєчасно виконувати свої зобов'язання та нарощувати обсяги операцій відповідно до потреб розвитку економіки на основі наявного обсягу оптимальної вільної ліквідності</p>	Основними складовими ліквідності, а відповідно й складовими, що формують попит на ліквідність, є обсяг коштів обов'язкових резервних вимог, які зберігаються на рахунках банків у центральному банку та вільна ліквідність (вільні резерви – кошти на кореспондентських рахунках банків понад необхідний обсяг коштів обов'язкових резервних вимог)	<p>$Lbc = OPB + Vl(Dl) = Kkr$ де <i>Lbc</i> – ліквідність банківської системи, млн. грн.; <i>OPB</i> – обов'язкові резервні вимоги, млн. грн.; де <i>Vl</i> – вільна ліквідність банківської системи, млн. грн.; <i>Dl</i> – дефіцит ліквідності в банківській системі (недостатня ліквідність), млн. грн.; <i>Kkr</i> – кошти на кореспондентських рахунках у Національному банку України, млн. грн.</p> <p>Вільна/недостатня ліквідність розраховується як різниця між обсягами коштів на коррахунках банків у НБУ і необхідною сумою обов'язкових резервів.</p> <p>$Vl(Dl) = Kkr - OPB$</p> <p>Кількісно обсяг надлишкової ліквідності визначається як різниця між наявним обсягом вільної ліквідності (<i>Vl</i>) та рівнем оптимальної вільної ліквідності (<i>Ovl</i>), необхідної для функціонування та розширеного розвитку банківської системи.</p> <p>$Nl = Vl - Ovl$ де <i>Nl</i> – надлишкова ліквідність банківської системи, млн. грн.; <i>Vl</i> – вільна ліквідність банківської системи, млн. грн.; <i>Ovl</i> – оптимальна вільна ліквідність банківської системи, млн. грн.</p> <p>Оптимальна ліквідність розраховується як сума обов'язкових резервних вимог та оптимальної вільної ліквідності.</p> <p>$Ol = OPB + Ovl, (9)$ де <i>Ol</i> – оптимальна ліквідність банківської системи, млн. грн.; <i>OPB</i> – обсяги обов'язкових резервних вимог, млн. грн.;</p>
Буздалин А.В.	Суть підходу полягає в аналізі активності діяльності банківської системи та надлишкової ліквідності, що дозволяє визначити рівень оптимальної ліквідності. Рівень оптимальної ліквідності залежить від структури міжбанківських відносин.	Дебетові і кредитові обороти на рахунка комерційних банків у центральному банку. Звіти комерційних банків.	<p>Оптимальний рівень ліквідності банківської системи (сума залишків коштів банків на кореспондентських і депозитних рахунках в ЦБ) визначається її оптимальними значеннями активності і надлишкової ліквідності.</p> <p>Всі розрахунки відбуваються за допомогою побудови кореляційно-регресійного рівняння.</p>

Додаток К

Фактори впливу на ліквідність комерційного банку та банківської системи

Назва фактора		Дослідники факторів впливу на банківську ліквідність																
		Багракова Л.Г.	Белоглазова Г.Н., Кроливецька Л.П.	Жарковська О.П.	Коробова Г.Г.	Лаврушин О.І.	Сінкі Дж.	Тавасієв А.М.	Тагірбеков К.Р.	Тепман Л.Н.	Піка	Хіміч Н.	Олійник Д.	Лис І.	Буєвич С., Корольов О.	Міщенко В.І., СомиК	Ребрик	Здобувач
Внутрішні фактори для банку	Динаміка чисельності клієнтів	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Достатність власного капіталу	+	+	-	+	-	-	-	+	+	+	+	-	+	+	-	+	+
	Імідж банку	-	-	+	-	+	+	-	-	-	+	+	-	+	-	+	+	+
	Інформаційно-технологічна структура комерційного банку	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Якість процедур з управління і планування ліквідності	-	+	-	-	-	+	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	+
	Якість управління діяльністю банку	+	+	-	-	+	-	+	+	+	+	-	-	-	-	-	-	-
	Маркетинговий аналіз ринку банківських послуг, клієнтів і конкурентів	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Надійність клієнтів і контрагентів банку	-	+	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-
	Обсяг, структура і терміни виконання позабалансових операцій	-	-	-	-	-	-	+	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-
	Розмір та організаційна структура банку	-	-	+	-	-	+	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-
	Розподіл клієнтів за галузями економіки	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Збалансованість активів і пасивів за сумами і строками	-	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	-	-	-	-	+	+
	Спеціалізація, різноманітність, диверсифікація банківських послуг	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+	-	+	-	-	-	-
	Ступінь залежності від зовнішніх джерел запозичення	-	-	-	-	+	-	+	+	-	+	-	-	-	-	-	-	-
	Структура і якість активів	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	Структура і якість пасивів	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
	Рівень ризиковості активів	+	+	-	+	+	-	+	+	-	+	-	-	-	-	-	-	+
	Фінансовий результат діяльності банку	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Функціональна структура комерційного банку	-	+	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-
	Структура і стабільність депозитної бази	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+	-	-	-	-
	Спеціалізація банку	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+	+	-	-	-
	Вибір стратегії управління ліквідністю	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+	-	-	-	+
	Рівень ризиковості діяльності банку (процентний, кредитний, валютний)	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	+	-	-	+
	Наявність концентрації за контрагентами	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+	-	-	-	-
	Можливість мобілізації додаткової мобілізації ліквідних коштів на грошовому ринку за прийнятними цінами	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	+	-	-	+	+
	Наявність адекватної методологічної бази	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	-	-	-
Рівень комплектації та кваліфікації менеджменту	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	+	+	+	+	+	+	
Характер і масштаб діяльності банку	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	+	-	-	-	

Додаток Л
**Методи аналізу та планування діяльності підприємств,
 організацій, установ та банків**

Методи планування та прогнозування	Переваги	Обмеження
Статистичні	Достатньо простий у використанні, добре розроблений математичний та програмний апарат, що дозволяє враховувати різноманітні фактори впливу на об'єкт прогнозування в рамках одного підходу	Дає можливість прогнозування на середньострокову перспективу, не може бути використаний при недостатності ретроспективних даних, аналіз часових рядів не враховує впливу випадкових чинників, а проєкції старих схем та тенденцій на майбутній розвиток об'єкта прогнозування знижує достовірність прогнозу.
Аналітичні	В його основі лежать достатньо строгі формалізовані аналітичні залежності; висновки робляться на основі аналізу причинної структури об'єкту прогнозування	Застосовується лише до тих пір, поки виявлена причинна структура об'єкта прогнозування залишається стабільною; також під цим розуміють екстраполяцію, але вже другого порядку
Експертні	Використовуються у випадку відсутності необхідного масиву інформації, враховують можливі зміни у тенденціях розвитку, не вимірюються кількісними методами; ґрунтуються на інтуїції, передбаченні та досвіді спеціалістів (експертів)	Характеризуються суб'єктивізмом та людським фактором, залежать від окремої людини або групи людей; значення експертних оцінок можуть бути неоднаковими, тому застосовується зважування експертних суджень
Оптимізаційні	Забезпечують отримання оптимального варіанту розвитку об'єкта прогнозування; в основі лежить одночасне застосування багатокритеріального підходу і системних обмежень	Сфера обмежень носить суб'єктивний характер; неможливо виявити повноту обмежень; для вибору оптимального варіанту розвитку об'єкта прогнозування із множини необхідних критеріїв оптимальності
Сценарний підхід	Ґрунтується на використанні різних методів при побудові сценаріїв, як експертних, так і аналітичних, а також імітаційного моделювання; дозволяє розробити найбільш ймовірні напрямки розвитку ситуації, наприклад, песимістичний, реалістичний і оптимістичний сценарії з побудовою комплексу відповідних управлінських дій, спрямованих на стратегічний розвиток, коли це представляється можливим (сприятливі макроекономічна і природно кліматична обстановки) і звести очікувані втрати до мінімуму в тих випадках, коли вони неминучі (форс-мажорні ситуації).	Вимагає висококваліфікованих спеціалістів та великих затрат часу; обмеженість кількості сценаріїв та факторів впливу на об'єкт прогнозування; необхідність проведення складних розрахунків та побудови декількох моделей розвитку ситуації; вимагає врахування як кількісних, так і якісних факторів впливу на об'єкт прогнозування, що створює додаткові складнощі у прогнозуванні та моделюванні.

Імітаційне моделювання	Імітаційне моделювання дозволяє розглядати процеси, що відбуваються в системі, практично на будь-якому рівні деталізації. При цьому в імітаційній моделі можна реалізувати практично будь-який алгоритм управлінської діяльності або поведінки системи. Крім того, моделі, які допускають дослідження аналітичними методами, також можуть бути проаналізовані імітаційними методами	Імітаційне моделювання вимагає висококваліфікованих робітників та складних математично-статистичних розрахунків за допомогою складних обчислювальних систем.
Штучні нейронні мережі	Можливість самонавчання; вирішення завдань при невідомих закономірностях; стійкість до шумів вхідних даних; можливість адаптації до оточуючого середовища; при несприятливих умовах продуктивність нейронних мереж майже не зменшується	Для побудови моделі об'єкта прогнозування потрібне виконання багато циклового налаштування внутрішніх елементів і зв'язків між ними; Проблеми, що виникають при підготовці навчальної вибірки, пов'язані з труднощами знаходження достатньої кількості навчальних прикладів; навчання мережі в ряді випадків призводить до тупикових ситуацій; тривалі часові витрати на виконання процедури навчання часто не дозволяють застосовувати нейронні мережі в системах реального часу;

Додаток М
Аналіз адміністративних інструментів НБУ з управління ліквідністю банківської системи України
в період кризи 2008-2009 та 2014-2015 років

№ п/п	Назва нормативно-правового документу спрямованого на регулювання ліквідності банківської системи України	Основні регуляторні норми документа	Основні результати
Антикризові документи 2008-2009 років			
1.	Постанова Правління Національного банку України від 11.10.2008 N 319 Про додаткові заходи щодо діяльності банків	<p>Розширити можливості підтримання ліквідності банків на основі програм фінансового оздоровлення.</p> <p>Такий кредит може надаватися строком до одного року зі сплатою не менше 15% річних, у межах 90% вартості наданого банком забезпечення.</p> <p>У разі зменшення обсягів строкових депозитів у банку на 2% протягом п'яти робочих днів банк може звернутися до Національного банку України за підкріпленням ліквідності в оперативному порядку в сумі до 60% статутного капіталу банку на термін до одного року за плату в розмірі 15% з одночасним наданням оформленого договору застави акцій/паїв банку, які у сукупності становлять не менше 51% статутного капіталу або права голосу придбаних акцій/паїв банку, вигодонабувачем (заставодержателем) за яким є Національний банк України.</p> <p>Заявки на отримання такого кредиту розглядаються щодо тих банків, які організовані у формі відкритих акціонерних товариств і статутний сплачений капітал яких становить не менше ніж 500 млн. грн.</p> <p>Виконувати свої зобов'язання за всіма типами договорів із залучення коштів у будь-якій валюті лише в разі настання строку завершення зобов'язань, незалежно від категорії контрагентів.</p> <p>Проводити з метою недопущення дострокового зняття коштів роз'яснювальну роботу зі своїми клієнтами.</p> <p>Тимчасово встановити нульову ставку резервування коштів за договорами про залучення банками коштів в іноземній валюті від нерезидентів на строк, що дорівнює або менше 183 календарних днів.</p>	<p>Постанова не дозволяла забезпечити необхідними коштами рефінансування всю банківську систему, адже в силу вимог коштами рефінансування скористувалися тільки 17 банків. Решту банків, переважна більшість яких була платоспроможною, однак мала тимчасові касові розриви не отримали рефінансування.</p>

2.	Тимчасове положення про надання Національним банком України кредитів для підтримки ліквідності банків у разі реальної загрози стабільності банківської системи (Постанова № 459, від 25.12.2008)	визначались більш жорсткі правила надання рефінансування та стабілізаційних кредитів.	Дане положення надавало НБУ широкі обмежувальні права, а саме: право обмежувати та забороняти видачу нових кредитів; вводити жорсткіші умови рефінансування; було значно звужено коло потенційних позичальників кредитів рефінансування, а процес рефінансування можна було трактувати як санацію банку під контролем НБУ
3.	Положення Про регулювання Національним банком України ліквідності банків України (Постанова №259 від 30.04.2009)	Положення надало право НБУ застосовувати такі інструменти: операції з рефінансування (постійно діюча лінія рефінансування для надання банками кредитів овернайт, кредити рефінансування строком до 90 днів); операції прямого та зворотного репо, операції з власними борговими зобов'язаннями (депозитні сертифікати овернайт та до 90 днів); операції з державними облігаціями України. Обсяг наданих НБУ конкретному банку кредитів рефінансування (крім кредиту овернайт) та коштів за операціями прямого репо, зокрема, з врахуванням поданої заявки, не повинен перевищувати 50% розміру регулятивного капіталу банку, розрахованого за даними балансу на звітну дату.	Положення дозволило підвищити гнучкість механізму рефінансування шляхом зменшення строку надання кредитів рефінансування до 90 днів з 360, розширити перелік інструментів рефінансування та виключити з такого переліку стабілізаційні кредити. Окрім цього, було звужено вимоги до банків, які подавали заявки на отримання кредитів рефінансування. Зокрема, такі вимоги передбачали чотири пункти: 1) строк діяльності не менше, ніж один рік після отримання ліцензії; 2) наявність ліцензії НБУ на здійснення банківських операцій та письмового дозволу за операціями з валютними цінностями та цінними паперами; 3) наявність у банку активів, які можуть бути передані у забезпечення; 4) своєчасне погашення кредитів НБУ та сплата процентів за користування ними та платоспроможність банку. Послаблення умов отримання кредитів рефінансування дозволило НБУ підтримати ліквідність великої кількості банків та подолати кризу ліквідності банківської системи України.

4.	Положення про кредитну підтримку Національним банком України банків України в разі реальної загрози стабільності їх роботи (Постанова №262, від 30.04.2009)	Положення визначає порядок надання Національним банком кредитів банкам, які розробили програми фінансового оздоровлення, та порядок пролонгації наданих Національним банком кредитів. Положення передбачене для банків, які не взмозі дотриматися кількісних параметрів необхідних для виконання вимог НБУ щодо отримання кредиту рефінансування, а зокрема: норматив адекватності регулятивного капіталу понад 8%, а рентабельність активів – понад 0,5%. Положення регламентує надання кредитів рефінансування в рамках програм фінансового оздоровлення строком до одного року як одноразово, так і у формі кредитної лінії.	Положення про кредитну підтримку НБУ банків України в разі реальної загрози стабільності їх роботи є доповненням Положення про регулювання НБУ ліквідності банків України та дозволяє розширити кредитну підтримку шляхом рефінансування банківської системи України. Вагомим позитивним аспектом даного положення було включення до переліку кредитного забезпечення державних облігацій України, нерухомого майна, майнових прав, що виникли в банку в результаті укладення кредитних договорів, а також те, що надані кредити передбачали цільове використання (з боку НБУ запроваджувався жорсткий контроль за виконанням умов кредитного договору).
Антикризові документи 2014-2015 років			
1	Постанова Правління Національного банку України від 06.02.2014 № 48 "Про механізм оперативного підтримання ліквідності банків "	- механізм оперативного підтримання ліквідності банків, які мають вплив строкових вкладів (депозитів) фізичних осіб, позачергових тендерів з підтримання ліквідності банків строком до 360 днів; - забезпеченням кредиту рефінансування – державні облігації України або іноземна валюта; - процентна ставка за кредитом рефінансування встановлюється на рівні потрійної облікової ставки Національного банку України; - максимальний обсяг коштів, зазначений у заявці банку на участь у позачерговому тендері на одержання кредиту від Національного банку не може перевищувати обсягу впливу строкових вкладів (депозитів) фізичних осіб банку за встановлений період.	З точки зору реакції Національного банку України на проблеми з ліквідністю комерційних банків та необхідність мінімізувати негативні наслідки відтоку коштів вкладників дана постанова є правильною. Однак, на наш погляд, технічна сторона впровадження цієї постанови залишає бажати кращого. Так, встановлення потрійної ставки за кредитами рефінансування привело до створення суттєвої нерівності між банками в частині доступу до коштів рефінансування, що стало початком розгортання низки банкрутств банків, а з іншої сторони посилює девальваційний тиск на гривню внаслідок використання великими банками коштів рефінансування для спекуляцій на валютному ринку.
2	Постанова Правління Національного банку України від 30.05.2014 № 328 "Про врегулювання діяльності фінансових установ та проведення валютних операцій"	Банки зобов'язані обмежити видачу готівкових коштів в національній валюті з поточних (у тому числі карткових) та депозитних рахунків клієнтів через каси та банкомати в межах до 150 000 гривень на добу на одного клієнта. Вимоги цього підpunkту не поширюються на видачу готівкових коштів: на виплату заробітної плати, витрат на відрядження, пенсій, стипендій, інших соціальних та прирівняних до них виплат (крім матеріальної допомоги);	Введення в дію даної постанови з однієї сторони дещо призупинило швидкість відтоку коштів вкладників із банків та полегшило планування банками ліквідності, а з іншої сторони – посилює рівень недовіри населення до банків та стало одним із факторів розвитку тіньових валютних ринків.

3.	Постанова Правління Національного банку України від 11 грудня 2014 року № 806 "Про затвердження Положення про порядок формування та зберігання обов'язкових резервів банками України та філіями іноземних банків в Україні" (Офіційно опубліковано 17 грудня 2014 року)	На відміну від попереднього Положення про порядок формування та зберігання обов'язкових резервів банками України та філіями іноземних банків в Україні"(Постанова від 16.03.2006, №91) нове положення передбачає більш чіткий порядок розрахунку норми обов'язкового резервування, а зокрема введено такі поняття як: об'єкт резервування, період визначення резервної бази, період утримання обов'язкових резервів, резервна база. Тобто, здійснено перші кроки для переходу до класичної схеми усереднення резервів.	Положення сприяє більш чіткому підходу до розрахунку норми обов'язкового резервування, визначає період утримання резервів, що полегшує планування банками ліквідності. Одним із недоліків є норма зберігання коштів резервування на окремому рахунку, що унеможлиблює повний перехід до усереднення резервів, тобто обсяг резервів, протягом періоду утримання, не може наблизитися до нуля, що зменшує маневреність і гнучкість даного інструменту управління ліквідністю банківської системи.
4.	Постанова Правління Національного банку України від 18 грудня 2014 р. № 820 "Про зміну порядку формування та зберігання обов'язкових резервів"	Даною Постановою встановлено періоди утримання обов'язкових резервів (з 01 січня до 10 лютого 2015 року (включно); з 11 лютого до 10 березня 2015 року (включно); надалі 11 число місяця є першим днем періоду утримання, а 10 число наступного місяця є останнім днем періоду утримання) та періоди визначення резервної бази (грудень 2014 року – для періоду утримання з 01 січня до 10 лютого 2015 року (включно); з 01 січня до 10 лютого 2015 року (включно) – для періоду утримання з 11 лютого до 10 березня 2015 року (включно); надалі період визначення резервної бази передуює періоду утримання обов'язкових резервів). Також встановлено нормативи обов'язкового резервування: кошти вкладів (депозитів) юридичних і фізичних осіб у національній та іноземній валютах на вимогу і кошти на поточних рахунках – 6,5; строкові кошти і вклади (депозити) юридичних і фізичних осіб у національній та іноземній валютах – 3,0.	Постанова змінює порядок формування та розрахунку резервів, тобто вводить в дію раніше затвержене положення. Збільшення норми резервування за коштами в національній валюті з 0 до 3%, а в іноземній – з 7,5% до 6,5% покликано зменшити (штучно створений!) структурний профіцит ліквідності банківської системи з метою зменшення тиску на валютний курс. Однак підвищення норми резервування в національній валюті, а також девальвація курсу гривні призвели до значного зростання обсягів обов'язкових резервів, а це в свою чергу зменшило показник вільної ліквідності банківської системи до від'ємного значення, що є свідченням невиконання резервних вимог багатьма банками, а також фактичної відсутності кредитування реального сектору економіки України.

5.	Постанова Правління Національного банку України від 12 лютого 2015 року № 104 "Про деякі питання регулювання грошово-кредитного ринку"	Дана постанова встановлює, що банк може звертатися до Національного банку України за: кредитом овернайт під забезпечення державними облігаціями України або депозитними сертифікатами Національного банку України в розмірі не більше 100% від суми визначеного згідно з установленими нормативами обсягу обов'язкових резервів за попередній період утримання; кредитом овернайт бланковим у розмірі не більше 25% від суми визначеного згідно з установленими нормативами обсягу обов'язкових резервів за попередній період утримання.	Цією постановою НБУ відреагував на недотримання банками нормативів обов'язкового резервування з одного боку, а з іншого – обмежив попит на кредити рефінансування, що призвело до зменшення структурного профіциту ліквідності банківської системи, а також дещо зменшило тиск на валютний курс.
6.	Постанова Правління Національного банку України № 154 від 02.03.2015 Про регулювання грошово-кредитного ринку	Підвищення з 04.03.2015 облікової ставки з 19,5% до 30,0% річних з відповідним коригуванням процентних ставок за активними та пасивними операціями Національного банку України з регулювання ліквідності банківської системи.	Підвищення облікової ставки до 30% не дозволило вирішити поточні проблеми грошово-кредитного ринку, а тільки посилило їх, так як поряд із підвищенням облікової ставки зросли ставки за депозитними сертифікатами, що призвело до ефекту витіснення приватних інвестицій та зменшило до мінімуму кредитування реального сектору. Окрім цього, підвищення облікової ставки знизило можливість платоспроможних, однак невеликих банків, отримувати кредити рефінансування для перекриття тимчасових касових розривів.

Додаток Н
Аналіз комунікаційної політики НБУ в період кризи
(інтерв'ю та прес-конференції В. Стельмаха, С.Кубіва, В. Гонтаревої)

Дата	Короткий зміст інтерв'ю, прес-конференції, прес-релізу	Аналіз ефекту інтерв'ю, прес-конференції, прес-релізу
Степан Кубів		
28.02.14	<p>Про умови співпраці з МВФ. Щодо золотовалютних резервів, то за умови отримання кредиту від МВФ вони досягнуть відповідних стандартів. Щодо курсової політики, то вона є контрольованою рішення приймаються разом із банкірами. Спекулянти на валютному ринку будуть покарані. Ми запровадили більш гнучкі підходи до курсоутворення. Це означає, що обмінний курс може рухатися як в один так, і в інший бік. Щодо підтримки системи ліквідністю, ми надаємо ліквідність банку в необхідному обсязі використовуючи інструменти монетарної політики. Надані кошти повинні бути спрямовані на виконання зобов'язань перед вкладниками. Працюємо над капіталізацією банків над створенням умов для залучення інвестицій.</p>	<p>1) Голова НБУ декілька разів наголосив про співпрацю з МВФ, а також про те, що золотовалютні резерви будуть збільшені за рахунок кредиту МВФ. Це, на наш погляд, дало сигнал основним учасникам валютного ринку про те, що в короткостроковій перспективі НБУ не має інструментів впливу на валютний курс, окрім золотовалютних резервів, які швидко зменшуються.</p> <p>2) Теза про гнучкий режим курсоутворення також посилює девальваційні очікування, оскільки такі тези вже звучали у 2008 році, після чого гривня девальвувала на 60%. Ймовірно девальваційні очікування посилені такими тезами голови НБУ були одним із причин девальваційного стрибка курсу гривні.</p> <p>3) Окрім цього, було заявлено про необхідний обсяг підтримки ліквідності банків та контроль за спекулянтами. Надання кредитів рефінансування також мали вплив на девальваційні тенденції у зв'язку із: а) спекуляціями; б) збільшенням гривні в обігу.</p>
04.04.14	<p>Сьогодні гривня перебуває в діапазоні реальних коливань на ринку. Вона чутлива, але цей коридор майже наблизений до цієї точки саме природного процесу коливань. Коли буде отримана міжнародна фінансова допомога, це буде вже той якір або необхідна умова, який покаже реальні коливання на ринку. Вона (гривня) сьогодні в точці, яка майже допустима з точки зору природності і ви це бачите, тому що ми жодного долара не витратили і не будемо витратити на підтримку курсу.</p>	<p>1) Сподівання на допомогу МВФ, яка має надійти у невизначеній перспективі, що створює невизначеність також і у діях учасників ринку. Очікування на міжнародну підтримку є сигналом того, що влада не має інструментів та програми виходу із кризової ситуації опираючись на власні ресурси.</p> <p>2) Заява - «ми жодного долара не витратили і не будемо витратити на підтримку курсу» - є сигналом виходу НБУ із валютного ринку, що відповідно сприяє спекуляціям та росту девальваційних очікувань.</p>
16.04.15	<p>"Ціна на долар формується ринковими відносинами. Є фундаментальна складова і надбудова. Так от, саме ця надбудова тягнула спекулятивну складову, - було ухвалено рішення вчора про те, щоб до 14 банків-спекулянтів застосувати заходи, і вони відключені від системи участі на ринку. Вчора і сьогодні працює перевірка з виявлення конкретних порушників у банках". У разі виявлення таких порушників і отримання доказів їх провини банки можуть бути позбавлені ліцензії. "Героїв" знатиме вся Україна".</p> <p>"Коли є спекуляції, треба не палити резерви, а боротися з порушниками".</p> <p>"Реально гривня має коштувати на рівні інфляції. Прогнози зараз підтверджуються, реальна ціна і девальвація є не дуже ринковими. Але ми маємо розуміти і те, що плаваючий курс – це міжнародна практика.</p> <p>"Резерви відповідають стандартам. Ми ведемо аудит. Станом на 1 травня буде завершено міжнародний аудит. Поки там зауважень, зокрема з боку МВФ, не було. Вони відповідають тримісячним запасам, як має бути".</p>	<p>1) Повідомлення про покарання банків-спекулянтів мало позитивний ефект на курс гривні, оскільки, очевидно, що таких спекуляцій стало менше.</p> <p>2) Повідомлення про плаваючий курс, на наш погляд, надалі підтримувало високі девальваційні очікування, однак курс дещо стабілізувався через боротьбу із спекулянтами та введення валютних обмежень.</p>

Валерія Гонгарева		
18.07.14	Національний банк планує впроваджувати режим інфляційного таргетування і це наші перші кроки до цього. Ми повинні дивитися вперед. Ми не повинні облікову ставку прирівнювати до рівня інфляції минулого року, а потрібно думати постійно про майбутнє, коли встановлюємо облікову ставку. Нарешті облікова ставка в країні починає щось означати	Оголошення переходу до інфляційного таргетування без підготовки національної економіки до цього мало досить негативний ефект як для наукової спільноти, так і для комерційних банків, які для яких, в умовах кризи, чи не єдиним джерелом прибутку стали конверсійні операції. Більше того пояснення наслідків переходу до таргетування інфляції різними експертами на центральних телеканалах країни призвело до посилення девальваційних очікувань і серед широких верств населення
29.08.14	Ми й надалі будемо робити як вербальні, так і грошові інтервенції. Всі великі банки нас повністю підтримали, і тому, я думаю, наші спільні з банківською системою збалансовані кроки дуже швидко принесуть свої результати. Однак це ми робитимемо, побудувавши правильний інститут маркет-мейкерів (market maker). А щоб мати змогу прибрати з ринку недобросовісних учасників, ми спеціально запроваджуємо моніторинг сумнівних транзакцій	Метою проведеної наради з Топ-40 банками України було зменшення спекуляцій на валютному ринку та впровадження адміністративного регулювання валютних операцій. Після наради курс гривні дещо знизився, що підтверджує короткострокове припинення спекуляцій на валютному ринку.
3.11.14	Ринковий курс долара приблизно відповідає фіксованому. НБУ змінює принцип регулювання валютного ринку Національний банк України знову повертається до плаваючого валютного курсу. Пильний нагляд за курсам гривні, долара і євро продовжиться. Валюту щодня продаватимуть на аукціонах, однак уже не за єдиним курсом у 13 грн за \$ 1, як раніше, а за принципом: хто з банків готовий купити її дорожче – той її й отримує.	Фактично заява голови НБУ підтвердила відмову від фіксованого курсу та дала банкам сигнал про зростання ціни іноземної валюти, яка буде продаватися НБУ на аукціонах.
02.02.15	Ми виступаємо за прозору політику курсоутворення та перехід до ринкових механізмів курсоутворення. Так само ми прагнемо, щоб на ринку був єдиний та ефективний курс. Головним у впровадженні монетарної політики регулятора є продовження використання системи гнучкого обмінного курсу. Регулятор не відмовляється від можливості впливати на ринок за допомогою адміністративних важелів і може повернутися до них у будь-який момент, якщо для цього будуть усі передумови.	Не було наголошено на конкретних заходах виходу із кризового стану та подолання девальваційних тенденцій. Було вкотре підтверджено про перехід до гнучкого курсу та збереження адміністративних заходів, що стало сигналом для подальших спекуляцій на валютних ринках: міжбанківському та «гіншовому» готівковому ринку.
18.02.15	З огляду на сьогоднішні виклики з боку платіжного балансу, як: несприятлива динаміка експорту, ускладнені можливості рефінансування боргів, відтік капіталу, у Національного банку просто немає ресурсів для того, щоб серйозно впливати на рух валютного курсу. НБУ не може чинити опір вищесказаним факторам. При цьому слід ураховувати, що на сьогодні ми не маємо вільного курсу утворення. Оскільки ще не відмовилися від адміністративних заходів регулювання валютного ринку. Також зазначу, що Національний банк залишає за собою право на застосування додаткових адміністративних та інших доступних йому засобів для запобігання різким сплесків курсу, природа яких не визначається фундаментальними чинниками. Так діє більше країн світу, що перейшли до управління грошово-кредитних ринків за допомогою процентної ставки, а не курсу. Зауважу, що Національний банк не пішов з валютного ринку залишивши його напризволяще.	Окрім пояснення причин девальвації гривні, та підтвердження переходу до гнучкого режиму валютного курсу, було наголошено і на ряді інших проблем, наприклад: рефінансування, інфляція, кредитування. Однак, знову у промові голови НБУ основний акцент робиться на міжнародній допомозі, кредитах МВФ, що не дає позитивних сигналів економічним агентам, а тільки посилює їх очікування та невизначеність. Також, голова НБУ не назвала конкретної програми боротьби із кризою, конкретні інструменти її подолання та спільні антикризові заходи НБУ та Урядом. Майже всі інтерв'ю та виступи голови НБУ відбувалися по факту і містили в собі роз'яснення ситуації, що склалася, однак серед шляхів подолання кризи виділялися тільки валютний курс та адміністративні обмеження.

18.02.15	<p>Ми щоденно проводимо прямі інтервенції, ми щоденно робимо прямі валютні інтервенції. Але ці прямі валютні інтервенції робимо для найбільшого імпортера нашої країни, для НАК "Нафтогаз". Тільки останнього місяця НАК "Нафтогаз" купив з ринку більш, ніж півмільярда доларів США.</p> <p>Тому Національний банк на ринку щоденно з інтервенціями, але ці інтервенції тільки під критичні енергетичні носії.</p> <p>Звертаю вашу увагу, що курс, навіть у мирний час, вже ніколи не буде фіксованим. І головним в нашій монетарній політиці буде продовження використання системи гнучкого обмінного курсу. Тому що тільки плаваючий курс валюти є протидією зовнішнім викликам і шокам.</p>	
25.02.15	<p>Спільна конференція В.Гонтаревої та Н. Ярецько була побудована на роз'ясненні додаткових адміністративних обмежень щодо стабілізації курсу гривні (заборона кредитування в гривні для купівлі інвалюти; посилена перевірка імпортерських контрактів), а також необхідності отримання кредиту МВФ, встановленні додаткового імпортерського збору та прийнятті низки законопроектів.</p> <p>Відповіді на запитання:</p> <p>[...] Які прогнози щодо курсу гривні на завтра? На чорному ринку курс вже 40 [...].</p> <p>В. Гонтарева: Ми не коментуємо курс гривні на «чорному ринку», [...] ми його не контролюємо [...].</p> <p>Який курс буде після стабілізації?</p> <p>Н.Ярецько: [...] Прогнозувати курс ні ви, ні ми не можемо [...].</p>	<p>Прес-конференція, по суті, не мала ніякого позитивного сигналу для ринку, оскільки описані кроки стабілізації ситуації на ринку були поверхневими та не конкретними.</p> <p>Також вкотре було висловлено сподівання на міжнародну допомогу, що підкреслило не контрольованість економічних і політичних процесів з боку як Уряду, так і НБУ.</p> <p>Окрім цього, ні міністр фінансів, ні голова НБУ не змогли спрогнозувати курс гривні на найближчу перспективу, що також стало негативним сигналом для ринку.</p>
13.03.15	<p>З початку березня Національний банк для поповнення міжнародних резервів викупив 579 млн. доларів США.</p> <p>"Тепер у нас є чим підтримувати ринок. У подальшому ці кошти можуть бути використані для здійснення валютних інтервенцій в разі виникнення волатильності на ринку чи панічних настроїв населення. У разі збереження тенденції стабілізації адміністративні обмеження будуть поступово зніматися.</p> <p>Стабілізації ситуації значною мірою сприяло досягнення домовленості з МВФ щодо кредиту EFF.</p> <p>Відповідно до зазначеної програми 13 березня 2015 року Національний банк отримав перший транш на суму близько 5 млрд. доларів США. Кошти пішли на зміцнення міжнародних резервів. Нагадаємо, програма EFF розрахована на досягнення фінансової стабільності та передбачає збільшення міжнародних резервів до кінця поточного року до рівня 17 млрд. доларів США.</p>	<p>Отримання кредиту МВФ та здійснення НБУ валютних інтервенцій сприяло стабілізації валютного ринку. Однак, окрім цього, підтвердило й те, що перехід до гнучкого курсоутворення був передчасним, оскільки саме збільшення золотовалютних резервів і проведення інтервенцій на валютному ринку сприяли ревальвації і стабілізації гривні.</p>

Додаток II

Характеристика стратегій, підходів та теорій управління ліквідністю

Стратегія управління ліквідністю	Суть	Теорії управління ліквідністю	Суть	Підходи до управління ліквідністю	Суть
Управління активами	підтримка на певному рівні обсягу високоліквідних активів; встановлення залежності структури активів за сумами та строками від структури пасивів	Теорія комерційних позик, або доктрина реальних векселів	теорія, згідно якої банки забезпечують ліквідність шляхом видачі тільки короткострокових позичок, які самопогашаються, забезпечених товарами, що знаходяться в процесі виробництва, або товарами в дорозі.	Ліквідність як «запас»	включає в себе визначення рівня можливості комерційного банку виконувати свої зобов'язання перед клієнтами в конкретний момент часу шляхом зміни структури активів на користь їхніх високоліквідних статей через наявних у цій області невикористаних резервів.
		Теорія переміщення	ліквідність можна забезпечити, якщо певна частка депозитів буде спрямована на придбання таких активів, для яких існує вторинний ринок, тобто, якщо банку потрібно додаткова готівка, щоб задовольнити вимоги вкладників, які бажають забрати свої гроші, задовольнити збільшений попит на кредит або резервні вимоги, то саме такі високоліквідні активи можуть бути продані		
		Теорія очікуваного доходу	ліквідність банку можна планувати, якщо в основу графіка платежів у погашенні кредитів покласти майбутні доходи позичальника. Дана теорія стверджує, що на ліквідність банку можна впливати, змінюючи терміни погашення кредитів і інвестицій, а також шляхом залучення додаткових засобів на ринку		
Управління пасивами	диверсифікація інструментів залучення коштів; розширення числа учасників грошового ринку, впевнених у фінансовій стійкості банку, з метою залучення додаткових ресурсів у разі нестачі ліквідних коштів.	Теорія єдиного резервного фонду	Підхід єдиного резервного фонду, або, як його ще називають, модель «загального казана», розглядає всі залучені кошти банку як єдиний фонд. Кошти з цього фонду розподіляються наступним чином: спочатку поповнюються первинні резерви (готівку і кореспондентський рахунок у центральному банку). Потім формуються вторинні резерви з числа короткострокових високоліквідних цінних паперів (при даному підході вторинні резерви є для банку головним засобом забезпечення ліквідності). Далі кошти фонду йдуть на фінансування всіх обґрунтованих заявок на отримання позик, причому портфель позик не рахується засобом забезпечення ліквідності. Після задоволення всіх обґрунтованих заявок на позички залишилися кошти спрямовуються на купівлю довгострокових державних цінних паперів, які, з одного боку, є джерелом доходів, а з іншого - поповнюють вторинні резерви у міру того, як наближається термін їх погашення.	Ліквідність як «потік»	аналізується з погляду динаміки, що припускає оцінку спроможності комерційного банку протягом певного періоду часу змінювати сформований несприятливий рівень ліквідності або запобігати погіршенню досягнутого, досягати об'єктивно необхідного рівня ліквідності (зберігати його) за рахунок ефективного управління

Продовження додатку П

збалансоване управління активами і пасивами	підтримання рівноваги за сумами та строками залучених і розміщених коштів	Теорія конвертованості банківських ресурсів	ґрунтується на різноманітті джерел залучення вільних грошових коштів. Кожне джерело має свою мінливість, вартість і пропонувані до нього певні вимоги, тому доцільно кожне джерело коштів розглядати окремо і співвідносити його з активами з подібними термінами погашення.		відповідними статтями активів і пасивів, залучення додаткових позикових коштів, підвищення фінансової стійкості банку шляхом зростання доходів
		Теорія нульової різниці між активами і пасивами	Відповідно до цієї теорії банківський менеджмент намагається зрівняти частку загальних активів банку, представлених активами з плаваючою ставкою (тобто активами, які змінюють вартість при зміні ринкових процентних ставок) і частку загальних пасивів банку, представлених зобов'язаннями з плаваючою ставкою (тобто пасивами, що змінюють свою вартість в залежності від зміни ринкових процентних ставок).		

Додаток Р

Методи управління ліквідністю банку

№ п/п	Назва методу	Сутність методу	Переваги	Недоліки
1	потоків виплат «cash-flow»	пасиви і активи банку визначаються, як сума портфелів залучення і розміщення з обмеженим або постійним терміном розміщення на балансі, а управління ліквідністю відбувається шляхом аналізу та прогнозування вхідних і вихідних грошових потоків з метою визначення вільних коштів, які банк може використовувати для інвестицій. Тобто, відповідно до цього методу, ліквідність банку визначається як потік, а відповідно менеджмент банку має змогу скласти «мапу» руху грошових потоків і розробити ряд певних заходів щодо їх оптимального розподілу.	1) динамічний аналіз руху коштів банку; 2) можливість прогнозування вхідних і вихідних грошових потоків;	1) відсутність можливості ефективного управління пасивами, так як метод спрямований на забезпечення інвестиційної діяльності банку
2	загального фонду коштів	всі ресурси банку об'єднуються в загальний фонд коштів з подальшим їх розподілом між тими видами активів, які, з позиції банку, є найбільш прийнятними щодо їх доходності. Для здійснення активної операції не має значення, з якого джерела надійшли кошти, але при цьому обов'язковою умовою є дотримання адекватного рівня ліквідності коштів, вкладених у відповідні активи.	метод дає змогу визначити багато варіантів використання коштів в активних операціях	відсутність чітких критеріїв для розподілу коштів за категоріями активів
3	розподілу активів (конверсії коштів)	за допомогою цього методу робиться спроба розмежувати джерела коштів відповідно до норми обов'язкових резервів і швидкості їх обігу. Наприклад, вклади до запитання потребують більш високої норми обов'язкових резервів порівняно з ощадними і строковими вкладками і швидкість їх обігу також вища, ніж у інших вкладів. Така модель передбачає створення в самому банку декількох мінібанків – центрів, де зосереджені кошти, залучені банком із різних джерел. Кожний центр розміщує кошти самостійно, незалежно один від одного, і для кожного джерела створюються резерви. Найбільший резерв – за вкладками до запитання, далі в міру спадання – для ощадних і строкових вкладів, мінімальний – для основного капіталу	зменшення частки високоліквідних активів і вкладення додаткових коштів у кредити та інвестиції, що призводять до збільшення прибутку.	при розміщенні коштів у різні категорії активів недостатня увага приділяється необхідності задовольняти заявки клієнтів на кредит, що негативно впливає на доходність банку;

4	метод заміщення активів	ґрунтується на припущенні про постійну високу ліквідність внутрішнього міжбанківського ринку і відкритого доступу банку на цей ринок.	дозволяє ефективно управляти ліквідністю в умовах стабільності фінансових ринків	не враховує циклічного розвитку економіки та різних сценаріїв погіршення розвитку міжбанківського ринку
5	управління резервною позицією	припускає врахування обсягу відкритих на банк кредитних лімітів в якості резервів другої черги. У цій ситуації банк не формує заздалегідь резерви у вигляді портфелів активів, які легко реалізуються, а розміщує залучені ресурси в більш дохідні активи, розраховуючи, в разі їх вилучення, купити необхідний обсяг пасивів на ринку.	дозволяє збільшити прибутковість активних операцій банку	призводить до збільшення ризику того, що або ціни на ресурси виростуть, або, попри відкриті ліміти, банк не зможе купити необхідну кількість ресурсів.
6	управління кредитною позицією	полягає в тому, що банкам необхідно враховувати обсяг коштів, які можуть вивільнитися з кредитних вкладень, причому не тільки тих, за якими настає термін погашення, а й тих, які підлягають сек'юритизації	дозволяє здійснювати ефективно управління активами банку	спрямований тільки на аналіз кредитно-інвестиційної діяльності банку
7	економіко-математичного моделювання	моделювання різних варіантів управління ліквідністю з метою створення стратегії управління ліквідністю	дозволяє комплексно проаналізувати грошові потоки банку та визначити потребу у ліквідних коштах	є достатньо трудомістким та потребує висококваліфікованих фахівців, а також відповідного програмного забезпечення.

Додаток С
Методи управління ризиком ліквідності

№ п/п	Назва методу	Суть методу	Переваги	Недоліки
1.	метод лімітування	<p>передбачає встановлення лімітів на банківські операції або показники ліквідності. Наприклад, в умовах кризи банки можуть закривати ліміти на міжбанківські кредити один одному, або лімітувати ліквідну позицію.</p> <p>Показником, що характеризує стан ліквідної позиції, є розрив ліквідності, або нетто-ліквідна позиція банку (тобто різниця між обсягом ліквідних коштів, що є в банку, та попитом на них). Банк має бути здатним оперативно залучати кошти у випадку від'ємного розриву (дефіциту) ліквідності та розміщувати в дохідні активи у випадку додатного розриву (надлишку) ліквідності.</p>	<p>1) дозволяє мінімізувати ризики ліквідності, кредитні та валютні ризики;</p> <p>2) дозволяє контролювати активні та пасивні операції банків, а також величину та обсяги операцій із певними контрагентами;</p>	<p>1) не враховує ризики за строками і видами операцій;</p> <p>2) зрівнює значущість операцій і не дозволяє виділити пріоритетних напрямків у співпраці з банком-контрагентом.</p>
2.	метод GAP-аналізу,	<p>суть методу GAP-аналізу полягає у визначенні неспівпадіння активів та пасивів банку за обсягами та строками погашення на окремих часових інтервалах. Розробляється з метою проведення оцінки потреби в залученні додаткових коштів для зменшення ризику ліквідності. Передбачається побудова таблиці, в якій активи та пасиви групуються за строками погашення. Розраховується розрив між активами та пасивами (GAP) за кожним часовим інтервалом. Для кількісного аналізу ліквідності банку встановлюються такі показники: GAP абсолютний як різниця між активами і пасивами за конкретним строком погашення, GAP кумулятивний – різниця між активами та пасивами зростаючим підсумком за визначеними строками.</p>	<p>дає змогу отримати єдиний числовий результат на основі нескладних математичних розрахунків, що допомагає оцінити загальні обсяги і тенденції ризику ліквідності</p>	<p>неможливість передбачити зміну умов за активами і пасивами. Оцінюючи розрив ліквідності, ми припускаємо, що всі договірні зобов'язання рознесені по термінах і зміни їх у майбутньому не передбачається. Хоча, наприклад, депозит може бути пред'явлений до видачі достроково.</p>

3.	метод коефіцієнтів	передбачає встановлення певних коефіцієнтів, які відображають співвідношення тієї чи іншої групи зобов'язань та активів та призначений для визначення рівня ризику ліквідності, його оптимального і критичного значень, розрахунку фактичного рівня показників, відхилення від оптимальних значень, з'ясування причин і виявлення можливостей для їх поліпшення.	універсальність, наочність, легкість, можливість аналізу та порівняння	1) статичність розрахунку і відсутність можливості прогнозувати рівень ліквідності банку в залежності від зміни сукупності банківських ризиків; 2) не врахування особливостей кожного окремого банку; 3) складність визначення діапазону допустимих значень показників ліквідності; 4) непристосованість до оцінки ризику надлишкової ліквідності банку; 5) відсутність можливості прогнозу ліквідності.
4.	матричний метод	суть методу полягає у побудові матриці фондування, де активи і пасиви подані за строками погашення, що дає можливість відстежувати невідповідність між активами і пасивами за певними строками погашення (розрив), що дозволяє виявляти дисбаланс і вчасно його нівелювати.	комплексність бачення – всі активи і пасиви згруповані в одній таблиці.	відсутність інформації про обсяги закритих позицій. Це, відповідно, передбачає, що причиною зміни чистого процентного доходу є виключно відкриті позиції ліквідності (однак це вірно лише за умови, коли спред залишається постійним).
5.	метод стрес-тестування.	розробка спеціальних сценаріїв діяльності банку, які передбачають комплекс дієвих заходів, спрямованих на подолання негативних явищ і подій, що можуть бути спровоковані певними факторами.	дає можливість дослідити рівень впливу факторів ризику при певних негативних ситуаціях, а їх результати мають практичну цінність, оскільки допомагають заздалегідь оцінити вплив потенційно негативних подій на ліквідність банку та прийняти відповідні управлінські рішення	навіть в строго математично змодельованому сценарії залишається слабке місце – це ймовірність настання даної події, яка оцінюється суб'єктивно та на недостатньому рівні через невелику кількість стрес-ситуацій; дуже високі витрати на збір необхідної інформації та її неповнота, оскільки нам доступна лише частина необхідних даних, стрес-тестування практично не піддається бектестингу

Додаток Т

Результати дослідження якості управління ліквідністю вітчизняними комерційними банками

№ п/п	Назва банку	Організаційна структура управління ліквідністю		Кількість сценаріїв стрес-тестування стану ліквідності банку			Показники оцінки ліквідності		Нормативне забезпечення управління ліквідністю			Сумарна кількість балів (Індекс рівня менеджменту ліквідності)	Показник ліквідності банку (високоліквідні активи)/(кошти банків+кошти юридичних осіб+кошти фізичних осіб, % (в середньому за останні 5 років))
		Правління КУАП, Казначейство	Правління КУАП, Казначейство, Відділ управління ризиками	не має сценаріїв	два сценарії	три і більше сценарії	ГЕП-розрив, нормативи ліквідності НБУ	ГЕП-розрив, нормативи ліквідності НБУ, внутрішньо банківські показники	Положення (інструкція) про управління ризиками	Політика управління ризиком ліквідності,	План дій на випадок кризи ліквідності		
Кількість балів		1	2	1	2	3	1	2	1	2	3	бал	%
1.	Приватбанк		2		2			2	1	2	3	12	22,96
2.	Укрексім банку		2		2			2	1		3	10	22,3
3.	Ощадбанк		2		2			2	1	2	3	12	16,38
4.	Промінвестбанк		2		2			2		2	3	11	16,52
5.	Укрсоцбанк		2			3		2	1	2	3	13	13,18
6.	Райффайзен банк Аваль		2		2			2	1			7	18,56
7.	Сбербанк Росії		2		2			2		2		8	15,54
8.	ПУМБ	1			2			2	1		3	9	32,86
9.	Альфа-Банк	1			2		1		1	2	3	10	33,82
10.	ВТБ Банку	1			2		1		1		3	8	12,7
11.	Фінанси і кредит	1		1			1			2		5	10,88
12.	Укрсиббанк		2		2			2	1		3	10	25,22
13.	Укргазбанк		2	1			1		1		3	8	23,52
14.	ОТР-Банк		2			3		2	1	2	3	13	28,1
15.	Креді Агріколь Банк		2		2			2	1		3	10	23,42
16.	Приватбанк		2		2			2	1	2	3	12	22,96
17.	ІНГ Банк Україна		2		2		1		1			6	26,18
18.	Банк Хрещатик		2		2			2	1			7	25,16
19.	Фідобанк	1			2			2	1			6	24,44
20.	Мегабанк		2	1			1		1			5	19,68

№ п/п	Назва банку	Організаційна структура управління ліквідністю		Кількість сценаріїв стрес-тестування стану ліквідності банку			Показники оцінки ліквідності		Нормативне забезпечення управління ліквідністю			Сумарна кількість балів (Індекс рівня менеджменту ліквідності)	Показник ліквідності банку (високоліквідні активи / (кошти банків+кошти юридичних осіб+кошти фізичних осіб, % (в середньому за останні 5 років)
		Правління КУАП, Казначейство	Правління КУАП, Казначейство, Відділ управління ризиками	не має сценаріїв	два сценарії	три і більше сценарії	ГЕП-розрив, нормативи ліквідності НБУ	ГЕП-розрив, нормативи ліквідності НБУ, внутрішньо банківські показники	Положення (інструкція) про управління ризиками	Політика управління ризиком ліквідності,	План дій на випадок кризи ліквідності		
Кількість балів		1	2	1	2	3	1	2	1	2	3	бал	%
21.	Кредо банк		2			3		2	1	2	3	13	19,62
22.	Банк Кредит Дніпро		2	1			1		1		3	8	25,42
23.	Платинум банк		2		2		1		1		3	7	17,8
24.	Укрінбанк		2			3		2	1		3	11	20,66
25.	Універсал банк	1			2			2	1			6	18,19
26.	Діамант банк		2		2			2	1	2		9	18,9
27.	Банк «Восток»		2		2			2	1	2	3	12	28,58
28.	Прокредіт банк		2		2			2	1			7	26,46
29.	Банк інвестицій та заощаджень		2		2		1		1	2		8	27,62
30.	Міжнародний інвестиційний банк		2	1			1		1			5	40,8
31.	Правекс банк		2			3		2	1	2	3	13	23,98
32.	Банк Національні інвестиції		2	1			1		1	2		7	14,92
33.	Банк Кліринговий дім		2	1			1		1			5	31,94
34.	Таскомбанк		2		2			2	1	2	3	12	23,4
35.	Авант-банк		2		2			2	1			7	21,52
36.	Бм банк		2	1			1		1		3	8	18,46
37.	Індустріалбанк		2		2		1		1		3	9	29,1
38.	Ідея банк		2		2			2	1		3	10	21,48
39.	Банк "АРКАДА"	1			2		1		1			5	4,96

№ п/п	Назва банку	Організаційна структура управління ліквідністю		Кількість сценаріїв стрес-тестування стану ліквідності банку			Показники оцінки ліквідності		Нормативне забезпечення управління ліквідністю			Сумарна кількість балів (Індексу рівня менеджменту ліквідності)	Показник ліквідності банку (високоліквідні активи)/(кошти банків+кошти юридичних осіб+кошти фізичних осіб, % (в середньому за останні 5 років))
		Правління КУАП, Казначейство	Правління КУАП, Казначейство, Відділ управління ризиками	не має сценаріїв	два сценарії	три і більше сценарії	ГЕП-розрив, нормативи ліквідності НБУ	ГЕП-розрив, нормативи ліквідності НБУ, внутрішньо банківські показники	Положення (інструкція) про управління ризиками	Політика управління ризиком ліквідності	План дій на випадок кризи ліквідності		
Кількість балів		1	2	1	2	3	1	2	1	2	3	бал	%
40.	Акцент-банк	1		1				2	1			5	32,2
Неплатоспроможні банки													
41.	Дельта банк		2	1			1			2		6	16,58
42.	Фінансова ініціатива	1			2		1		1			5	12,0
43.	Банк Київська Русь	1		1			1			2		5	16,66
44.	Всеукраїнський банк розвитку		2			3		2	1		3	11	20,98
45.	УПБ		2	1				2	1		3	9	24,58
46.	Банк національний кредит		2		2			2		2		8	17,0
47.	Укргазпромбанк	1		1				2	1			5	32,08
48.	Астра банк		2		2			2	1			7	16,48
49.	Омега банк		2		2			2	1	2		9	15,86
50.	Укркомунбанк	1		1			1			2		5	31,68

Додаток У
Стандарти регулювання ризику ліквідності Базель III [143]

Стандарти ліквідності	Алгоритм розрахунку		Допустиме значення	Призначення стандарту
	Чисельник	Знаменник		
показник покриття ліквідності (Liquidity coverage ratio, LCR)	Сукупність високоліквідних активів до яких відносяться: 1) грошові кошти; 2) резерви в центральних банках; 3) цінні папери, емітентами яких є центральні банки та уряди, Банк міжнародних розрахунків, Міжнародний валютний фонд, Єврокомісія, міжнародні банки розвитку.	Чистий відтік коштів в найближчі 30 днів визначається як сумарний відтік грошових коштів за мінусом сумарного поступлення грошових коштів у відповідності до стресових сценаріїв в рамках досліджуваного періоду	Більше або рівне 100%	Забезпечення надійного рівня ліквідності банків в короткостроковому періоді шляхом створення буферу високоліквідних ресурсів, які повинні забезпечити діяльність банку в умовах стресу протягом одного місяця
показник стабільного фінансування, нетто-фондування (Net stable funding ratio, NSFR)	Наявний обсяг стабільних джерел фінансування визначається як сума наступних компонентів: 1) капіталу; 2) привілейованих акцій зі строком погашення один рік і більше; 3) зобов'язань зі строком погашення один рік і більше; 4) частини стабільних безстрокових або строкових депозитів строком погашення менше одного року, які не будуть відкликані вкладниками з банку на протязі тривалого часу у випадку виникнення стресових ситуацій	Необхідний обсяг стабільного фінансування розраховується як сума вартості наявних активів, помножених на встановлений коефіцієнт необхідного стабільного фінансування (RSF), який відповідає кожному виду активів, плюс обсяг позабалансових статей, помножених на відповідний коефіцієнт RSF. Більш ліквідні активи отримують більш нижчий коефіцієнт, ніж менш ліквідні активи	Більше 100%	Забезпечення стійкості в довгостроковому періоді шляхом створення додаткових стимулів для банків щодо залучення додаткового фінансування із більш надійних джерел на постійній структурній основі

Додаток Ф

Аналіз якості активів вітчизняних комерційних банків та економічних нормативів діяльності

№ п/п	Назва банку	Стаття балансу «Інші фінансові активи» >15% сукупних активів банку (%)					Поточний стан банку/ рефінансування	Нормативи кредитних ризиків									
		2010	2011	2012	2013	2014		Н7 (не >25%)					Н8 (не більше 800%)				
								2010	2011	2012	2013	2014	2010	2011	2012	2013	2014
1	"Володимирський"	21,08	23,04	лікв-я	лікв-й	лікв-й	ліквідований	26,75	н/д	н/д	н/д	н/д	528,30	н/д	н/д	н/д	н/д
2	"Глобус"	1,25	6,11	22,72	21,81	4,16	16,21	22,97	20,97	23,59	19,43	20,21	298,76	636,90	518,21	198,76	247,06
3	"Даніель"	3,55	4,32	13,56	16,49	лікві-я	ліквідація	23,34	17,36	21,48	16,60	н/д	395,16	492,95	451,53	353,57	н/д
4	"Укоопспілка"	0,03	0,01	0,02	0,33	30,72	ліквідація	н/д	19,94	17,91	22,72	24,30	н/д	107,07	72,35	91,15	102,07
5	"Фінансовий партнер"	н/д	н/д	5,00	20,92	0,78	85,53	н/д	н/д	23,72	24,00	22,64	н/д	н/д	68,71	274,09	88,20
6	Інтеграл – банк	8,54	17,71	37,62	35,71	5,85	тимчас. адм.	23,54	22,17	21,31	21,38	22,10	677,65	660,45	455,87	192,07	178,14
7	Іпобанк	15,00	лікві-я	лікві-я	лікві-й	лікві-й	ліквідований	24,12	н/д	н/д	н/д	н/д	654,20	н/д	н/д	н/д	н/д
8	Авант-банк	0,03	0,75	29,81	43,21	8,14	3,57	19,22	18,66	22,84	24,05	22,40	73,05	238,19	309,30	279,58	395,34
9	Актабанк	17,47	12,37	11,34	6,58	3,70	ліквідація	30,11	23,27	24,01	27,65	36,58	652,89	601,25	677,41	612,01	577,40
10	Апекс-банк	0,03	3,27	7,25	30,47	4,55		23,20	22,73	22,82	23,56	23,11	228,68	248,92	361,57	220,03	210,82
11	Банк ¾	21,45	39,64	53,48	40,30	5,45		19,95	20,74	22,54	22,50	22,39	403,38	456,52	324,15	167,67	197,96
12	Банк Демарк	0,03	0,02	7,81	20,66	0,52	ліквідація	н/д	18,57	20,39	24,96	н/д	н/д	574,23	657,04	688,20	н/д
13	Банк Столиця	6,37	33,82	лікві-я	лікві-я	лікві-я	ліквідований	н/д	н/д	н/д	н/д	н/д	н	н/д	н/д	н	н
14	Банк Таврика	0,80	0,11	15,67	лікві-я	лікві-я	ліквідація	21,35	24,94	26,20	н/д	н/д	213,79	269,23	301,20	н/д	н/д
15	Банк український капітал	22,60	26,95	22,37	45,69	0,74	2,61	н/д	н/д	23,36	21,58	29,95	н/д	н/д	71,88	78,69	189,36
16	БТА Банк	13,45	13,22	19,89	19,58	0,43	294,27	22,12	22,30	22,55	24,50	24,82	121,02	97,64	83,06	88,26	50,43
17	Вейбі банк	1,13	1,87	16,91	19,80	2,82	ліквідація	20,16	21,53	21,34	18,54	21,62	135,13	215,15	342,43	386,08	452,01
18	Діамантбанк	3,18	2,07	3,06	16,23	1,05	731,61	н/д	24,45	24,52	22,78	24,92	н/д	560,21	508,89	418,91	460,38
19	Діапазон/Вернум банк	8,03	10,16	26,07	36,80	0,38		22,74	24,61	23,63	17,90	19,75	97,12	221,65	109,98	58,82	64,08
20	ЕРДЕ банк	28,23	41,78	лікві-я	лікві-я	лікві-я	ліквідація	24,95	31,58	н/д	н/д	н/д	275,56	268,41	321,23	н/д	н/д
21	ЕРСТЕ/Фідобанк банк	12,13	6,23	24,11	4,44	5,86	1578,91	18,56	17,98	24,60	23,43	20,58	165,91	201,60	254,21	216,23	214,94
22	Євробанк	1,25	3,84	18,62	17,35	14,30	67,06	н/д	24,21	23,51	24,15	23,45	н/д	381,35	463,85	479,19	511,63
23	Єврогазбанк	36,18	37,68	30,47	19,63	тимч.а.	ліквідація	20,10	21,75	26,05	28,03	н/д	612,12	644,06	623,04	711,09	н/д
24	Кредитпромбанк	4,69	6,25	2,12	2,04	15,21	ліквідація	н/д	20,57	24,92	33,60	42,35	н/д	290,27	441,96	310,14	195,30
25	Південкомбанк	0,05	12,80	27,49	32,38	лікві-я	ліквідація	24,11	20,91	22,41	21,78	н/д	608,07	552,53	516,32	432,57	н/д
26	Південкомбанк	0,80	12,89	27,37	29,78	лікві-я	ліквідація	24,11	20,91	22,41	21,76	н/д	608,07	552,55	516,32	432,69	н/д
27	Преміум	0,00	0,00	0,02	28,02	1,28		20,81	22,53	20,83	23,43	23,78	238,62	244,90	238,22	249,20	228,00
28	ТЕРРА Банк	0,53	0,08	15,03	9,36	0,87	ліквідація	21,49	24,00	23,98	23,03	н/д	139,05	330,77	247,56	459,72	н/д
29	Укргазпромбанк	2,08	4,64	4,42	23,56	0,23	ліквідація	24,05	22,82	23,17	24,13	26,46	265,00	329,81	352,08	300,83	321,79
30	Унікомбанк	0,03	0,01	3,84	16,67	38,10		24,24	23,77	24,00	24,24	21,52	114,11	144,22	117,00	229,00	223,00
31	Універсал банк	8,58	7,05	19,43	13,71	0,10	735,64	22,18	21,99	19,36	19,97	21,18	75,00	79,51	135,32	122,96	
32	Хрещатик	0,35	3,18	16,13	5,02	3,10	874,15	17,36	20,50	24,44	23,26	24,82	168,89	368,11	461,77	402,51	449,35
Для порівняння																	
1	Приватбанк	3,20	10,10	13,27	13,29	4,71		22,48	17,85	13,65	11,00	18,46	277,38	125,1	32,50	13,70	182,56
2	Ощадбанк	1,25	0,44	2,91	2,45	0,43		19,10	18,15	15,93	17,76	18,77	148,6	176,13	206,90	173,26	241,89
3	Укресімбанк	1,00	0,315	0,6125	0,095	0,22		20,17	20,62	21,19	21,58	22,00	54,12	57,25	78,73	133,14	127,20

**Значення коефіцієнта відкритості економіки країн світу, що запровадили
монетарний режим таргетування інфляції [125]**

№ п/п	Назва країни	Рік переходу до таргетування інфляції	Коефіцієнт відкритості економіки на момент запровадження таргетування інфляції	Коефіцієнт відкритості економіки станом на 2014 рік
1	Нова Зеландія	1990	52,6	57,2
2	Канада	1991	55,5	64,1
3	Чілі	1991	60,2	66,1
4	Ізраїль	1991	75,4	62,3
5	Великобританія	1992	45	58,6
6	Швеція	1993	59,2	85,4
7	Фінляндія	1993	58,2	75
8	Іспанія	1994	41,7	61,6
9	Австралія	1994	34,5	42,3
10	Чехія	1998	84,9	160,4
11	Південна Корея	1998	72,9	95,9
12	Бразилія	1999	18,4	25,8
13	Польща	1999	54,5	90,3
14	Колумбія	1999	35,8	37,5
15	Південна Африка	2000	51,1	64,4
16	Мексика	2001	48,5	66,4
17	Норвегія	2001	73,3	67,6
18	Філіппіни	2002	102,4	60,6
19	Перу	2002	34,9	46,2
20	Індонезія	2005	64	48,2
21	Румунія	2005	76,3	82,1
22	Гватемала	2005	66,1	56,3
23	Вірменія	2006	66,6	82,5
24	Туреччина	2006	50,3	59,8
25	Угорщина	2007	141,1	170,0
26	Сербія	2009	73,9	98,6
27	Таїланд	2012	153,1	142,7
28	Україна	2014		102,4

Обсяги витрат на подолання банківських криз, 1970-2011 роки [125]

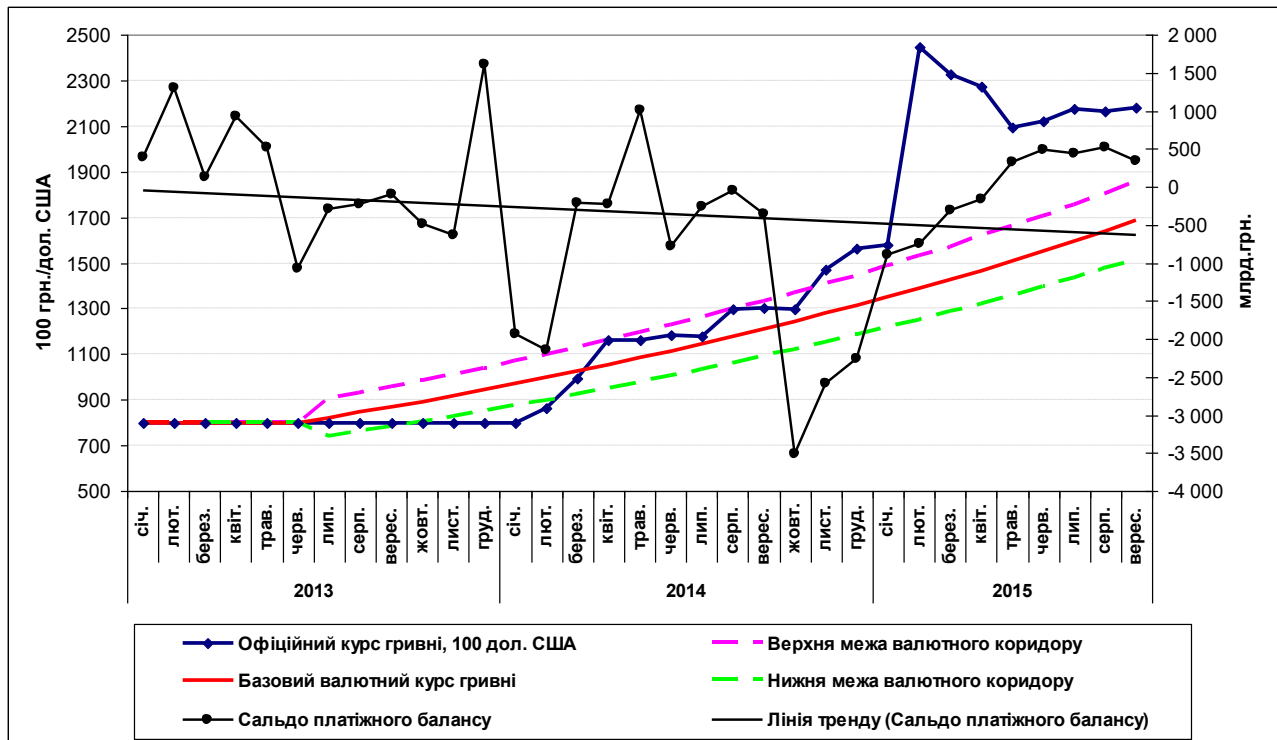
№ п/п	Країна	Початок кризи	Закінчення кризи	Вхідні збитки	Бюджетні витрати	Пік ліквідності	Підтримка ліквідності
1.	Аргентина	1980 /	1982 8	58.2	55.1	64.6	62.2
2.	Аргентина	2001	2003	71.0	9.6	22.9	22.6
3.	Бразилія	1990	1994	62.3	0.0	11.3	10.7
4.	Болгарія	1996	1997	59.5	14.0	17.3	9.9
5.	Данія	2008		36.0	3.1	20.1	11.4
6.	Фінляндія	1991	1995	69.6	12.8	12.0	5.5
7.	Франція	2008		23.0	1.0	8.9	7.4
8.	Німеччина	2008		11.0	1.8	11.5	3.6
9.	Греція	2008		43.0	27.3	44.3	42.3
10.	Угорщина	2008		40.0	2.7	1.4	1.3
11.	Ісландія	2008		43.0	44.2	21.2	16.8
12.	Індонезія	1997	2001	69.0	56.8	23.1	17.2
13.	Ірландія	2008		106.0	40.7	20.0	16.3
14.	Малайзія	1997	1999	31.4	16.4	9.7	8.8
15.	Нідерланди	2008		23.0	12.7	5.9	3.7
16.	Португалія	2008		37.0	0.0	18.0	16.7
17.	Росія	1998	1998		0.1	23.7	21.1
18.	Росія	2008		0.0	2.3	24.8	23.9
19.	Швейцарія	1995	1999	45.7		3.6	3.2
20.	Таїланд	1997	2000	109.3	43.8	5.1	4.4
21.	Туреччина	2000	2001	37.0	32.0	20.5	15.2
22.	Україна	2008		2.0	4.5	30.1	9.2
23.	Сполучене Королівство	2007		25.0	8.8	9.0	5.6
24.	Сполучені Штати Америки	2007		31.0	4.5	4.7	4.7
25.	Південна Корея	1997	1998	57.6	31.2	27.4	11.9
26.	Японія	1997	2001	45.0	14.0	2.4	1.6

Системні банківські кризи, 2007-2011 роки [125]

Країна	Початок кризи	Системна криза	Широка підтримка ліквідності	Значні гарантії за зобов'язанням	Значні витрати на реструктуризацію	Значна купівля активів	Значна націоналізація
Системна криза							
Австрія	2008	2008	+	+	+		+
Бельгія	2008	2008	+	+	+		+
Данія	2008	2009	+	+			+
Німеччина	2008	2009	+	+			+
Греція	2008	2009	+	+	+		
Ісландія	2008	2008	+	+	+		+
Ірландія	2008	2009	+	+	+	+	+
Казахстан	2008	2010	+		+		+
Латвія	2008	2008	+	+			+
Люксембург	2008	2008	+	+	+		+
Монголія	2008	2009	+	+	+		+
Нідерланди	2008	2008	+	+	+		+
Нігерія	2009	2011	+	+	+	+	+
Іспанія	2008	2011	+	+	+		
Україна	2008	2009	+		+		+
Сполучене Королівство	2007	2008	+	+	+	+	+
Сполучені Штати Америки	2007	2008	+	+	+	+	+
Прикордонна криза							
Франція	2008		+	+			
Угорщина	2008		+	+			
Італія	2008		+	+			
Португалія	2008		+	+			
Росія	2008		+	+			
Словенія	2008		+	+			
Швеція	2008		+	+			
Швейцарія	2008		+		+		

Додаток Ш

Розрахункове значення цільового орієнтира валютного курсу та межі валютного коридору в залежності від динаміки сальдо платіжного балансу



Стратегія управління ліквідністю банківської системи України

Аналіз поточного стану ліквідності банківської системи

Обсяг коррахунків банків у Національному банку України в грудні збільшився на 2,8% (з початку року зменшився на 1,7%) – до 27,7 млрд. грн. Сума обов'язкових резервів, що підлягає формуванню згідно з установленими нормативами, на період утримання з 11.11.2015 до 10.12.2015 становила 38,9 млрд. грн., з 11.12.2015 до 10.01.2016 – 40,0 млрд. грн. **Показник вільної ліквідності банківської системи України становить «-» 12,3 млрд.»,** що свідчить про дефіцит ліквідності банківської системи та про відсутність можливостей ефективного виконання функцій фінансового посередництва.

У грудні сальдо (різниця) між обсягами наданих Національним банком України банкам України та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб кредитів та обсягами повернення раніше наданих їм кредитів становило "-12,3 млрд. грн. Середньозважена процентна ставка за операціями з підтримання ліквідності банків у грудні становила 22,11% річних.

Сальдо (різниця) між обсягом залучених коштів через розміщення депозитних сертифікатів Національним банком України та обсягом погашення раніше розміщених депозитних сертифікатів Національним банком України становило 27,9 млрд. грн. Середньозважена процентна ставка за операціями з мобілізації коштів становила 18,72% річних.

Національний банк України протягом грудня набув у власність державні облігації України, номінальна вартість яких становить 19,12 млрд. грн. (з початку року – 93,73 млрд. грн.). Обсяг продажу цінних паперів України з портфеля Національного банку України в грудні за номінальною вартістю становив 0,26 млрд. грн. (з початку року – 1,86 млрд. грн.), із них 0,15 млрд. грн. шляхом продажу на аукціонах, які проводилися фондовими біржами.

З огляду на стан ліквідності банківської системи України Національний банк України буде вживати заходів щодо підвищення рівень показника вільної ліквідності до позитивного значення з метою створення можливостей для відновлення кредитування економіки.

Аналіз факторів впливу на ліквідність банківської системи

Аналіз факторів впливу на ліквідність банківської системи України здійснюється Національним банком шляхом побудови кореляційно-регресійних економіко-математичних моделей, які допомагають визначити взаємозв'язок певних факторів із показником вільної ліквідності банківської системи. Національний банк України поділяє фактори впливу на ліквідність банківської системи на внутрішні та зовнішні.

До внутрішніх факторів НБУ відносить: нормативні вимоги (нормативи ліквідності), збалансованість активів і пасивів (кредитів і депозитів) за строками; якість активів; динаміку депозитів; середньозважену ставку рефінансування; норму обов'язкових резервів; середньозважена ставка за ОВДП (вторинний ринок); середньозважена ставка за депозитними сертифікатами; стан міжбанківського валютного ринку; стан золотовалютних резервів.

До зовнішніх факторів впливу на ліквідність банківської системи НБУ відносить наступні: темп приросту ВВП; темп приросту реальної заробітної плати; рівень інфляції; міжнародна інвестиційна позиція банків; зовнішній борг банків; кон'юнктура світових фінансових ринків; індекс інформаційної активності населення.

Виходячи з аналізу даних факторів та динаміки зміни показника вільної ліквідності банківської системи, НБУ приймає рішення щодо порядку застосування інструментів управління ліквідністю та зміни їх індикативних значень.

Цільовий орієнтир показника вільної ліквідності

Національний банк України в якості проміжної цілі грошово-кредитної політики встановлює ціль показника вільної ліквідності та здійснює його таргетування. Цільове значення показника вільної ліквідності банківської системи розраховується на основі економіко-математичної моделі, яка дає змогу визначити вплив даного показника на динаміку кредитування реального сектору економіки (нефінансових корпорацій).

У випадку складних економічних обставин, які не дають можливості Національному банку досягнути задекларованого цільового значення показника вільної ліквідності банківської системи, Національний банк вживає всі можливі заходи щодо недопущення встановлення від'ємного значення такого показника.

Виходячи із аналізу економічної ситуації, моделювання факторів впливу на ліквідність банківської системи, а також моделювання впливу показника вільної ліквідності на динаміку кредитування реального сектору економіки, **цільовим значенням показника вільної ліквідності банківської системи на 2016 рік є 1 млрд. грн., а з розрахунку на довгострокову перспективу 3-4 млрд. грн.**

Інструменти управління ліквідністю

Для управління ліквідністю банківської системи України, Національний банк використовує такі інструменти:

Адміністративні інструменти:

1. Нормативи ліквідності;
2. Нормативні документи, директиви, розпорядження.

Нормативи ліквідності встановлюються Національним банком з метою формування оптимальної структури активів комерційних банків та з метою забезпечення їх якості і розраховуються наступним чином:

Норматив миттєвої ліквідності (Н4) визначається як співвідношення високоліквідних активів до поточних зобов'язань банку. Він характеризує мінімальний обсяг високоліквідних активів, необхідний для забезпечення виконання поточних зобов'язань протягом одного операційного дня. Нормативне значення коефіцієнта Н4 повинно бути не менше 20%.

Норматив поточної ліквідності (Н5) визначається як співвідношення активів з кінцевим строком погашення до 31 дня до зобов'язань банку з кінцевим строком погашення до 31 дня. Цей норматив характеризує мінімально необхідний обсяг активів банку для забезпечення виконання поточного обсягу зобов'язань протягом одного календарного місяця. Нормативне значення коефіцієнта Н5 повинно бути не менше 40%.

Норматив короткострокової ліквідності (Н6) визначається як співвідношення ліквідних активів до зобов'язань з кінцевим строком погашення до одного року. Він визначає мінімально необхідний обсяг активів для забезпечення виконання своїх зобов'язань протягом одного року. Нормативне значення коефіцієнта Н6 повинно бути не менше 60%.

Виходячи з необхідності забезпечення ефективності аналізу стану ліквідності банківської системи України, Національний банк впроваджує удосконалену методику розрахунків нормативів ліквідності, яка дозволяє включати в розрахунок нормативів обсяги незнижувального залишку коштів за поточними рахунками та депозитами «до запитання».

У випадку перевищення комерційними банками встановлених мінімальних значень нормативів ліквідності на 50 відсотків, Національний банк застосовує штрафні санкції до таких банків.

У випадку виникнення кризи ліквідності Національний банк послаблює мінімальні значення нормативів ліквідності в залежності від ситуації на грошово-кредитному ринку.

Щодо нормативного-правового регулювання діяльності банків з управління ліквідністю, то Національний банк України шляхом внесення змін до інструкцій, положень, постанов або шляхом видання листів встановлює постійні або тимчасові зміни порядку застосування інструментів управління ліквідністю в залежності від ситуації на грошово-кредитному ринку.

Ринкові інструменти:

1. Процентна політика.

Реалізуючи процентну політику, Національний банк України встановлює ключову ставку грошового ринку – облікову ставку, на основі чого встановлює її за активними операціями НБУ у вигляді процентної ставки за кредитами овернайт. На основі процентної ставки за кредитами овернайт встановлюються всі інші процентні ставки за активними і пасивними операціями НБУ, зокрема: ставки за строковими операціями рефінансування; ставки овернайт за депозитними сертифікатами та ставки за строковими депозитними сертифікатами.

З метою створення умов для ефективного перерозподілу ліквідних коштів в банківській системі, підтримання належного функціонування міжбанківського кредитного ринку, а також з метою створення стимулів для комерційних банків в сфері кредитування реального сектору економіки Національний банк використовує широкий (активний) коридор процентних ставок, який передбачає різницю між ставками рефінансування та ставками мобілізаційних операцій не менше ніж 8-10% в залежності від ситуації в економіці.

У випадку появи надлишку ліквідних коштів, свідченням чого стане зростання показника вільної ліквідності з одночасним зростання обсягу коштів розміщених на депозитних сертифікатах Національний банк підвищує процентні ставки, а у випадку зниження – понижує.

2. Політика обов'язкового резервування.

З метою формування резервів комерційних банків та створення буферу ліквідності, Національний банк встановлює норми обов'язкового резервування. Для ефективного управління ліквідністю банківської системи України Національний банк використовує механізм усереднення обов'язкових резервів, який дозволяє комерційним банкам не дотримуватися щоденних залишків обов'язкових резервів на кореспондентському рахунку в період кризи протягом трьох періодів утримання поспіль з 10 до 20 разів, однак, при цьому, забезпечити дотримання середнього значення нормативів резервування протягом місяця.

З метою зниження рівня доларизації пасивів комерційних банків, Національний банк України встановлює диверсифіковані нормативи резервування:

Таблиця 1

Диверсифікація нормативів обов'язкового резервування

№ п/п	Назва нормативу резервування	Значення нормативу		
		2016	2017	2018
1.	Кошти на вимогу фізичних та юридичних осіб в національній валюті	3%	3%	5%
2.	Строкові кошти фізичних та юридичних осіб в національній валюті	1%	2-3%	1%
3.	Кошти на вимогу фізичних та юридичних осіб в іноземній валюті	6,5%	25%	100%
4.	Строкові кошти фізичних та юридичних осіб в іноземній валюті	6,5%	20%	80%

3. Операції на відкритому ринку.

Використання операцій на відкритому ринку Національним банком України для управління ліквідністю банківської системи України є обмеженим у зв'язку із відсутністю розвинутого фондового ринку.

З метою зниження обсягів операцій з ОВДП на первинному ринку, наслідком чого є зростання інфляційних тенденцій, Національний банк встановлює ліміт на такі операції, рівень яких 10% від обсягу грошової маси в країні.

Перспективними напрямками реалізації таких операцій Національний банк України вважає розвиток фондового ринку та запровадження механізмів постійної дії з прямого і зворотнього РЕПО.

4. Механізм рефінансування.

З метою підтримки ліквідності комерційних банків Національний банк України використовує механізм рефінансування, який містить такі види кредитів: 1) постійно діюча

лінія рефінансування для надання банкам кредитів овернайт; 2) кредити рефінансування строком до 90 днів.

За потреби підтримки ліквідності банків на більш тривалій строк Національний банк України може прийняти рішення щодо здійснення рефінансування шляхом проведення тендерів строком до 360 днів.

На основі постійно діючої лінії рефінансування Національний банк здійснює підтримку короткострокової (миттєвої) ліквідності банку в національній валюті шляхом надання кредиту овернайт: 1) під забезпечення державними облігаціями України (крім облігацій зовнішньої державної позики) або депозитними сертифікатами; 2) без забезпечення (бланковий кредит).

Рефінансування банків здійснюється шляхом проведення кількісного або процентного тендера. Тендери проводяться з такою періодичністю: 3 середі підряд – рефінансування строком до 14 днів і одна середа – рефінансування строком до 90 днів.

Національний банк України здійснює рефінансування банків шляхом проведення тендерів лише під відповідне забезпечення. Перелік прийнятного забезпечення щоквартально доводиться до відома банків.

5. Інтервенції на валютному ринку.

Операції з купівлі або продажу іноземної валюти Національним банком України. Здійснюючи інтервенції, Національний банк випускає в обіг або вилучає з нього гривню.

З метою досягнення однієї з проміжних цілей грошово-кредитної політики та з метою забезпечення ефективного управління ліквідністю банківської системи Національний банк України встановлює цільове значення валютного курсу та визначає межі похилого валютного коридору у відповідності до сальдо платіжного балансу.

На 2016 рік цільове значення курсу гривні по відношенню до долара США становить 24 грн. за 1 доллар США, валютний коридор становить 10%.

Комунікаційні.

З метою інформування широких верств громадськості, комерційні банки та підприємства про рішення Національного банку з питань управління ліквідністю банківської системи НБУ використовує Інтернет-представництво, телеканал БТБ та сторінки у соціальних мережах, розміщуючи інформаційні матеріали та коментарі стосовно ситуації на грошово-кредитному ринку.

План на випадок непередбачуваних подій (економічної кризи, кризи ліквідності)

Для ефективного управління ліквідністю банківської системи України та прийняття своєчасних управлінських рішень Національний банк України розробляє сценарії управління ліквідністю, а саме: сценарій А (сприятливі обставини), сценарій Б (економічна криза в Україні); сценарій В (світова економічна криза/економічна криза країн торгових партнерів/економічна криза країн походження іноземного банківського капіталу).

У відповідності із зазначеними сценаріями Національний банк застосовує всі види інструментів управління ліквідністю з метою дотримання цільового значення показника вільної ліквідності банківської системи України.

У випадку економічної кризи в Україні Національний банк може перейти до нестандартних інструментів управління ліквідністю, зокрема: застосування програм кількісного пом'якшення (зниження облікової ставки до максимально можливого мінімального значення, прямих викупів цінних паперів банків, збільшення обсягів довгострокового (до 3 років) рефінансування комерційних банків; надання структурних кредитів рефінансування спрямованих на кредитування реального сектору економіки); мораторій на зняття депозитів; примусове злиття банків; банківські канікули тощо.

**Методика визначення глобальних системно важливих банків
на основі індикаторного методу**

Критерій, вага	Зміст	Індикатори	Вага, %
Розмір (size), 20%	характеризує масштабність наслідків банкрутства чи погіршення фінансового стану банку на стан фінансового ринку в цілому	<i>сукупні активи</i> (ґрунтуються на розрахунку коефіцієнта левериджу відповідно до Базелю III)	20
Взаємозалежність (interconnectedness), 20%	визначає ймовірність погіршення стану інших учасників фінансового ринку через наявність прямих та непрямих зв'язків	<i>внутрішні активи</i> (включають кредити надані іншим фінансовим установам; цінні папери інших фінансових установ; чисту ринкову вартість операцій оберненого РЕПО; чисту ринкову вартість операцій з кредитування фінансових установ цінними паперами; чисту ринкову вартість укладених позабіржових контрактів)	6,67
		<i>внутрішні зобов'язання</i> (включають депозити фінансових установ; емітовані та придбані іншими фінансовими установами цінні папери; чисту ринкову вартість операцій РЕПО; чисту ринкову вартість цінних паперів, придбаних в інших фінансових установах; чисту ринкову вартість укладених позабіржових контрактів)	6,67
		<i>частка ринкового (міжбанківського) фінансування в сукупних пасивах банку</i>	6,67
Унікальність послуг (substitutability), 20%	характеризується негативним впливом на фінансову стабільність, що обумовлено залежністю як ринкових партнерів, так і клієнтів банку	<i>активи на зберіганні в банку</i>	6,67
		<i>обсяг розрахунків, що здійснюється через платіжні системи</i>	6,67
		<i>вартість розміщених заявок на ринку цінних паперів</i>	6,67
Міжнародна активність (cross-jurisdictional activity), 20%	визначає масштаби діяльності банку поза межами національної фінансової системи	<i>міжнародні вимоги</i> (включають вимоги банку однієї країни до позичальників іншої країни або національні вимоги в іноземній валюті; а також вимоги філіалів банку в інших країнах до позичальників цієї ж країни в іноземній та національній валютах)	10
		<i>міжнародні зобов'язання</i> (включають всі зобов'язання банку до організацій поза внутрішнім ринком та нерезидентів, не враховуючи зобов'язання всередині банківської групи)	10
Складність (complexity), 20%	характеризує особливості організації банківського бізнесу	<i>номінальна вартість укладених (але незакритих на звітну дату) позабіржових контрактів</i>	6,67
		<i>активи третього рівня</i> (неліквідні активи та активи, справедливую вартість яких неможливо отримати на підставі ринкової інформації)	6,67
		<i>вартість цінних паперів в торговому портфелі банку та портфелі на продаж</i>	6,67

ПОЛІТИКА УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ КОМЕРЦІЙНОГО БАНКУ

1. Загальні положення

Політика управління ліквідністю ПАТ «Умовний банк» (далі – Політика) розроблена у відповідності до документу Базельського комітету „Принципи раціонального управління ліквідністю та нагляду” (Principles for Sound Liquidity Risk Management and Supervision) (червень 2008 р.), Закону України „Про банки та банківську діяльність”, Закону України „Про Національний банк України”, Закону України „Про цінні папери та фондовий ринок”, Закону України „Про іпотечні облігації”, Методичних рекомендацій НБУ з організації та функціонуванню систем ризик-менеджменту в банках України, інших нормативних актів Національного банку України та внутрішніх нормативних документів Банку.

Політика є внутрішньобанківським нормативним документом, що визначає основні засади функціонування системи управління ліквідністю в ПАТ «Умовний банк» (далі – Банк), та дотримання якого є обов’язковим для всіх установ та підрозділів Банку, які є суб’єктами процесу управління ризиком ліквідності.

Політика встановлює загальний підхід до управління ліквідністю в Банку та спрямована на визначення:

- основних цілей та принципів управління ліквідністю;
- розподілу функцій, повноважень та взаємодію між суб’єктами процесу управління ліквідністю;
- методів управління ліквідністю і процедур виміру, управління, контролю та моніторингу ризику ліквідності;
- впровадження плану на випадок виникнення непередбачуваних подій (кризи ліквідності).

2. Визначення понять

Активні операції – фінансові операції з розміщення коштів з метою отримання прибутку. До активних операцій банку належать: надання кредитів та позичок, придбання цінних паперів, вкладення коштів у комерційні проекти, лізингові, факторингові операції тощо.

Вторинний резерв ліквідності – ліквідні робочі активи, які з мінімальною затримкою в часі та незначними втратами вартості можуть бути перетворені в грошові кошти. До вторинного резерву ліквідності, в першу чергу, відносяться активи, що складають портфель високоліквідних цінних паперів. Вторинний резерв ліквідності являє собою джерело поповнення первинного резерву ліквідності.

Короткострокова ліквідність – здатність Банку відповідати по своїм зобов’язанням строком від одного місяця до одного року.

Ліквідність комерційного банку – це його спроможність без втрат або з мінімальними втратами виконувати зобов’язання за пасивними операціями відповідно до їх строковості, а також забалансові зобов’язання щодо деяких видів активів, зокрема надання кредитів.

Манування – розподіл за певними правилами активів/пасивів по часовим інтервалам.

Миттєва ліквідність – здатність Банку відповідати по щоденним зобов’язанням в межах одного робочого банківського (операційного) дня.

Пасивні операції – операції, за допомогою яких Банк формує ресурсну базу для здійснення активних операцій.

Первинний резерв ліквідності – готівкові кошти та інші платіжні інструменти, кошти на коррахунку в НБУ та кошти на вимогу в інших банках, зменшені на обсяг заблокованих коштів (кошти в розрахунках та сумнівна заборгованість).

Позиція ліквідності – різниця між обсягами вхідних та вихідних потоків ліквідності, які належать до одного часового періоду. Якщо обсяги вхідних та вихідних потоків ліквідності в певному часовому періоді дорівнюють один одному, позиція вважається закритою; якщо не дорівнюють – відкритою. Якщо в певному часовому періоді обсяг вихідних потоків ліквідності (у т.ч. зобов'язань по залученим грошовим коштам) перевищує обсяг вхідних потоків ліквідності (у т.ч. вимог за наданими грошовими ресурсами), відкрита позиція ліквідності є короткою (дефіцит ліквідності). Якщо в певному часовому періоді обсяг вхідних потоків ліквідності (у т.ч. вимог за наданими грошовими ресурсами) перевищує обсяг вихідних потоків ліквідності (у т.ч. зобов'язань по залученим грошовим коштам) – відкрита позиція ліквідності є довгою (профіцит ліквідності). Характеристиками позиції ліквідності є: знак позиції („0” – закрыта позиція; „-” – коротка відкрита позиція; „+” – довга відкрита позиція); обсяг; термін підтримання та період безперервності (вимірюється в робочих днях).

Поточна ліквідність – здатність Банку відповідати за своїми поточними зобов'язаннями з кінцевими строками погашення до 31 дня (включно).

Ризик ліквідності комерційного банку – наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання у належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат. Ризик ліквідності виникає через нездатність управляти незапланованими відтоками коштів, змінами джерел фінансування та/або виконувати позабалансові зобов'язання.

Система управління ліквідністю банку – сукупність нормативних актів, методів, інструментів та функцій уповноважених підрозділів банку, які, діючи у взаємозв'язку один з одним, здійснюють вплив на грошові потоки з метою забезпечення їх збалансованості та задоволення попиту на ліквідні кошти банку.

Стрес-тестування позиції ліквідності – оцінка ймовірного впливу на ліквідність Банку визначених змін в переліку ризик-факторів, які відповідають винятковим, але ймовірним подіям.

Суб'єкти процесу управління ризиком ліквідності – структурні підрозділи Головного офісу, колегіальні органи управління Банку, які прямо або опосередковано можуть впливати на стан його ліквідності.

Управління ліквідністю банку – комплексне управління активними і пасивними операціями банку, що спрямоване на оптимальний перерозподіл грошових потоків.

Управління ризиком ліквідності – це система прийняття управлінських рішень, спрямованих на своєчасне виявлення і оперативне усунення негативних факторів впливу на ліквідність банку, що призводять до її дефіциту чи надлишку.

3. Цілі та предмет Політики управління ліквідністю банку

Предметом цієї Політики є вся ліквідність, яка має відношення до зарахувань та списань з балансу та позабалансу (включаючи процентні платежі) в усіх валютах.

Цілями цієї Політики є:

- Забезпечення ефективного функціонування системи управління ліквідністю, яке є невід'ємною частиною загального управління Банком в цілому.

- Встановлення правил визначення розміру позиції ліквідності та визначення ризику ліквідності разом із добре обґрунтованим планом фінансування.
- Гарантування спроможності виконати всі фінансові зобов'язання в будь-який час (профіль короткострокової ліквідності).
- Досягнення раціонального балансу між дохідністю та потребами в ліквідності.
- Визначення заходів з управління потенційними проблемами з ліквідністю впродовж кризи ліквідності Банку або кризи ліквідності ринку.
- Визначення системи звітності та організації документообігу при управлінні ліквідністю.

4. Загальні принципи управління ліквідністю банку

Політика ліквідності Банку повністю узгоджена із законодавством України, регулятивними вимогами та фундаментальними принципами управління ліквідністю

У Банку за визначення, координацію та контроль політики управління ліквідністю відповідають спільно Фінансовий директор, керівник Комітету з управління активами і пасивами та керівник Відділу оперативного управління ліквідністю.

Управління ліквідністю банку здійснюється на таких п'яти принципах:

1. Інтегрованість управління ліквідністю банку з кредитною, депозитною політикою та розрахунково-касовим обслуговуванням. Управління ліквідністю банку тісно пов'язано із кредитною та депозитною політикою в частині збалансування строків і сум активів і пасивів, а також з політикою на фондовому ринку. Розрахунково-касове обслуговування також відіграє важливу роль управління ліквідністю в частині формування не знижувального залишку за поточними рахунками клієнтів банку.

2. Комплексний характер формування управлінських рішень. Управлінські рішення в сфері управління ліквідністю прямо чи опосередковано впливають на кінцевий результат діяльності банку в цілому. Тому управління ліквідністю банківську повинно розглядатися як комплексна функціональна управлінська система, що забезпечує вироблення взаємозалежних управлінських рішень, кожне з яких вносить свій вклад в загальну результативність діяльності банку.

3. Високий динамізм управління. Суть даного принципу полягає в тому, що всі рішення в процесі управління банківською ліквідністю повинні бути динамічними, враховуючи нерівноважність економічного розвитку, вплив факторів внутрішнього та зовнішнього середовища, зміну умов розвитку економіки, появу інноваційних фінансових інструментів тощо.

4. Варіативність підходів до розробки окремих управлінських рішень. В умовах нерівноважного економічного розвитку важливим аспектом управління є розробка різних варіантів та сценаріїв функціонування організацій чи систем. Тому уповноважені підрозділи повинні розробити альтернативні сценарії управління (криза банку, економіко-політична криза, криза головного контрагента або групи контрагентів, сприятливі обставини), вибір сценаріїв управління повинен здійснюватися на основі певних критеріїв, які розробляються самим органами управління для характеристики передумов, що відображають той чи інший сценарій.

5. Орієнтованість на стратегічні цілі грошово-кредитної політики та управління банківською системою. Управлінські рішення у сфері управління ліквідністю повинні бути орієнтовані на досягнення стратегічних цілей грошово-кредитної політики та стратегії розвитку банківської системи.

5. Аналіз, стрес-сценарії та фактори впливу на ліквідність банку

Аналіз внутрішнього та зовнішнього середовища діяльності банку є необхідною умовою ефективного управління ліквідністю та складовою частиною цієї політики. Суть даного аналізу полягає у комплексному вивченні та оцінці мікро- та макросередовища, а зокрема його визначальних складових, таких як: грошові потоки банку, операції та послуги, репутація, економіка законодавство та політика. Аналіз зазначених складових разом із аналізом управлінських рішень щодо організації грошових потоків, операцій та надання послуг дає можливість банку розробити можливі сценарії розвитку подій та на цій основі прийняти ефективні рішення щодо управління ліквідністю.

З метою забезпечення всебічного охоплення аналізу він поділяється на мікро- та макроаналіз (табл.1)

Таблиця 1

Блок-схема організації аналізу внутрішнього і зовнішнього середовища діяльності банку з метою визначення стану ліквідності банку та виявлення негативних факторів впливу

Напрямки аналізу	Види аналізу					
	Мікроаналіз			Макроаналіз		
	Грошові потоки, операції та послуги	Фінансовий стан	Репутація	Політика	Економіка	Законодавство
Критерії аналізу	Вхідні грошові потоки; Вихідні грошові потоки; Операції та послуги із розміщення коштів; Операції та послуги із залучення коштів	Економічні нормативи НБУ; Фінансові показники;	ЗМІ; Соцмережі; Google Trends; Google Analytics; Google Tag Manager	Політична ситуація в країні; Довіра до влади	Темп росту ВВП Рівень інфляції Валютний курс Сальдо платіжного балансу Реальна заробітна плата Рентабельність підприємств Експорт/імпорт Інвестиції та інвестиційний клімат	Закони України; Постанови Уряду; Постанови НБУ
Форма звіту	Звіт про рух грошових коштів; Звіт про ефективність банківських операцій та послуг	Звіт про фінансовий стан	Звіт про репутацію, довіру та очікування наявних та потенційних клієнтів банку	Звіт про політичну ситуацію в країні	Звіт про економічну ситуацію в країні та світі	Звіт про законодавчі та нормативно правові зміни та їх вплив на функціонування банку
Сложивачі інформації	Правління і власники банку; КУАП; Казначейство; Відділ управління ризиками; Відділ оперативного управління ліквідністю; Відділ стратегічного планування			Відділ управління ризиками; Відділ оперативного управління ліквідністю Відділ стратегічного планування		

За результатами мікро- і макросередовища діяльності банку та вивчення звітності, уповноваженні підрозділи банку розробляють сценарії управління ліквідністю. Для ефективного прийняття управлінських рішень, вибору методів управління ліквідними коштами та ризиком ліквідності, а також для оптимального співвідношення інструментів

управління ліквідністю банк застосовує чотири стрес-сценарії управління ліквідністю: криза банку; економіко-політична криза; криза головного контрагента або групи контрагентів; сприятливі обставини (табл.).

Рівень впливу певних факторів в межах кожного сценарію на ліквідність банку визначається за допомогою економіко-математичного моделювання та методом експертних оцінок. Метод експертних оцінок застосовується тільки для визначення рівня впливу на ліквідність банку якісних факторів, тобто таких, які не можна оцінити за допомогою математико-статистичних розрахунків.

При розробці сценаріїв управління ліквідністю, банк приділяє велику увагу оцінці поведінки та очікувань наявних та потенційних клієнтів, а також суспільні настрої. З цією метою банк використовує три напрямки аналізу (аналіз ЗМІ на предмет новин про банк); аналіз соцмереж (аналіз постів клієнтів та використання можливостей проведення соціологічних опитувань); використання інструментів Google, а зокрема Google Trends для аналізу пошукових запитів користувачів мережі Інтернет по банку та Google Analytics для аналізу відвідувань корпоративного сайту та характеру пошуку інформації. Отриману інформацію банк співставляє із фінансовими показниками (в т.ч., показниками ліквідності) та аналізує її вплив на динамку вибраних показників, після чого приймає рішення щодо підвищення репутації, удосконалення операцій, послуг тощо.

Таблиця 2

Сценарії управління ліквідністю банку

Сценарії управління ліквідністю				
	криза банку	економіко-політична криза	криза головного контрагента або групи контрагентів	сприятливі обставини
Фактори впливу на ліквідність банку	1) зниження рейтингу банку на 1-3 сходинки; 2) операційний ризик (збої в системах управління, обман при операціях з цінними паперами, викривлення звітності, приховані витрати, зовнішнє втручання); 3) невиконання 1-2 економічних нормативів; 4) зростання проблемної заборгованості до 10%; 5) зменшення регулятивного капіталу на 10%; 6) події пов'язані із ризиком репутації банку	1) падінні темпів росту ВВП; 2) неконтрольована девальвація національної валюти; 3) зростання інфляції; 4) криза платіжного балансу (зростання від'ємного сальдо більше 10% в рік); 5) зниження ділової активності; 6) зростання збитковості підприємств; 7) зростання процентних ставок; 8) банкрутство підприємств та банків; 9) зростання панічних настроїв в суспільстві внаслідок політичних розбіжностей; 10) відсутність правлячої коаліції у Парламенті; 11) революційна зміна влади; 12) військово-політичні конфлікти із іншими країнами	1) падіння рентабельності контрагента на 10%; 2) арешт активів; 3) зниження цін на продукцію в межах 10-30%; 4) рейдерське захоплення підприємства; 5) погіршення інвестиційної привабливості підприємства; 6) криза банку-контрагента	1) зростання ВВП 2-4% в рік; 2) цінова стабільність; 3) фінансова стабільність; 4) пом'якшення ділового клімату; 5) зростання реальних доходів суб'єктів економіки;
	Поведінковий аспект			

6. Методи управління ліквідністю банку

В залежності від ситуації на грошовому ринку та стратегії банку, відділ оперативного управління ліквідністю використовує наступні методи управління ліквідністю банку.

6.1. Метод потоків виплат «cash-flow»

Пасиви і активи банку визначаються як сума портфелів залучення і розміщення з обмеженим або постійним терміном розміщення на балансі, а управління ліквідністю відбувається шляхом аналізу та прогнозування вхідних і вихідних грошових потоків з метою визначення вільних коштів, які банк може використовувати для інвестицій. Для цього використовується мапування вхідних та вихідних потоків банку.

Таблиця 3

Стандартизоване мапування потенційних вхідних та вихідних потоків

		Діюча організація	Криза ринку	Криза Банку
Вхідні потоки ліквідності	Готівка та обсяг понаднормового резервування в НБУ	O/N		
	Ліквідні облігації, які можуть виступати в якості забезпечення для отримання рефінансування з боку НБУ, які вже знаходяться в НБУ <i>Фактор ризику</i>	T+1 7.0%		
	Ліквідні облігації, які можуть виступати в якості забезпечення для отримання рефінансування з боку НБУ, які знаходяться в банківській книзі (до погашення, на продаж) або в торговій книзі та слугують покриттям від операцій зворотного репо <i>Фактор ризику</i>	T+1 7.0%		
	Вимоги по кредитах, які можуть виступати в якості забезпечення для отримання рефінансування з боку НБУ, які вже знаходяться в НБУ <i>Фактор ризику</i>	T+1 7.0%		
	Ліквідні активи, які не можуть виступати в якості забезпечення для отримання рефінансування з боку НБУ(облігації) <i>Фактор ризику</i>	T +2 – 12.5%; T+3 – 37.5%; T+4 – 25.0%; 1W – 25.0% 20%		
	Овердрафти, револьверні кредити	O/N 1.55% 1M 28.45%	3M 20.0% 1Y 20.0%	3M 20.0% 1Y 20.0%
	Клієнти корпоративного бізнесу	3M 20.0% 1Y 20.0% 5Y 10.0% 10Y 20.0%	5Y 30.0% 10Y 30.0%	5Y 30.0% 10Y 30.0%
	Овердрафти, револьверні кредити	1M 10.0% 3M 10.0%	3M 10.0% 1Y 10.0%	3M 10.0% 1Y 10.0%
	Клієнти роздрібного бізнесу	1Y 10.0% 5Y 30.0% 10Y 40.0%	5Y 10.0% 10Y 70.0%	5Y 10.0% 10Y 70.0%
	Підтвержені лінії від третіх осіб	T + 5 100 %		
	Підтвержені лінії від учасників групи	T + 2 100 %		
	Активи, що не обслуговуються, основні засоби, участь у капіталі	> 10 Y 100%		
	Інші активи	1Y 100%		
Вихідні потоки	Клієнти корпоративного бізнесу: Безстрокові депозити Транзитні рахунки Строковий депозит до 1 тижня Строковий депозит з автоматичною пролонгацією Ощадні рахунки без договірному терміну	O/N 1.55% 1M 23.45% 3M 25.0% 1Y 15.0% 5Y 20.0% 10Y 15.0%	1W 60% 1M 20% 3M 20%	

Продовження таблиці 3

Клієнти роздрібногo бізнесу: Безстрокові депозити Транзитні рахунки Строковий депозит до 1 тижня Строковий депозит з автоматичною пролонгацією Ощадні рахунки без договірнoгo терміну	O/N	1.55%	1W	25%			
	1M	18.45%	1M	25%	1W	50%	
	3M	15.0%	3M	20%	1M	25%	
	1Y	15.0%	1Y	10%	3M	25%	
	5Y	25.0%	2Y	10%			
	10Y	25.0%	3Y	10%			
	Підтверджені та непідтверджені револьверні кредитні лінії – не вибрані	O/N	1.5%	1W	50.0%	1W	10.0%
		1W	8.5%			2W	10.0%
		2W	10.0%				
	Підтверджені не револьверні кредитні лінії – не вибрані (наприклад, капітальні інвестиції)	Кінець періоду вибірки					
Випущені гарантії	T+1	1.5%	1W	25%	1W	10%	
Підтверджені лінії отримані від учасників групи		T + 2 100 %					
Власний капітал	> 10 Y 100%						
Інші зобов'язання	1Y 100%						

6.2. Метод загального фонду коштів

Всі ресурси банку об'єднуються в загальний фонд коштів з подальшим їх розподілом між тими видами активів, які, з позиції банку, є найбільш прийнятними щодо їх доходності. Для здійснення активної операції не має значення, з якого джерела надійшли кошти, але при цьому обов'язковою умовою є дотримання адекватного рівня ліквідності коштів, вкладених у відповідні активи.

6.3. Метод розподілу активів (конверсії коштів)

За допомогою цього методу робиться спроба розмежувати джерела коштів відповідно до норми обов'язкових резервів і швидкості їх обігу. Наприклад, вклади до запитання потребують більш високої норми обов'язкових резервів порівняно з ощадними і строковими вкладками і швидкість їх обігу також вища, ніж у інших вкладів. Така модель передбачає створення в самому банку декількох мінібанків – центрів, де зосереджені кошти, залучені банком із різних джерел. Кожний центр розміщує кошти самостійно, незалежно один від одного, і для кожного джерела створюються резерви. Найбільший резерв – за вкладками до запитання, далі в міру спадання – для ощадних і строкових вкладів, мінімальний – для основного капіталу.

6.4. Методи економіко-математичного моделювання

Банк використовує різноманітні економіко-математичні моделі для управління ліквідністю, однак найбільшу увагу приділяє моделюванню за допомогою Microsoft Excel для побудови кореляційно-регресійних моделей, ГЕП-аналізу та розрахунку коефіцієнтів ліквідності, Statgraphics – для визначення впливу негативних факторів на ліквідність банку, Програму «R» для проведення мапування ліквідності.

7. Методи та управління ризиком ліквідності**7.1. Лімітування**

Передбачає встановлення лімітів на банківські операції або показники ліквідності.

Ліміти встановлюються на позиції, які Банк може контролювати. Метою їх впровадження є утримання ризику ліквідності на рівні, що забезпечить виконання поточних і майбутніх зобов'язань Банку з мінімальними витратами.

В Банку встановлюються наступні ліміти ліквідності:

1.1. Внутрішні ліміти ліквідності:

1) ліміт на акумульовану невідповідність

Значення ліміту встановлюється для національної валюти, долара США, Євро і гривневого еквіваленту всіх валют на рівні не менше:

- 50% для статичної невідповідності,
- 40% для динамічної невідповідності.

Розрахунок і дотримання ліміту є щоденним.

2) ліміт на реальну акумульовану невідповідність

Значення ліміту встановлюється для національної валюти, долара США, Євро і гривневого еквіваленту всіх валют на рівні не менше:

- 100% для статичної невідповідності,
- 100% для динамічної невідповідності.

Розрахунок і дотримання ліміту є щомісячним.

3) ліміт на фінансування довгострокових активних операцій

Значення ліміту встановлюється на рівні не більше 100%. Розмір ліміту встановлено на основі проведених розрахунків протягом останніх двох років, і розраховується наступним чином:

Довгостроковими вважаються операції з терміном до завершення більше одного року і операції, термін яких вважається не визначеним.

$$K_d = \frac{L_a + S_a}{M_p + L_p + O_p + S_p + (K - FA)},$$

де,

K_d - коефіцієнт фінансування довгострокових активних операцій Банку,

L_a - міжбанківські кредити та кредити, надані юридичним та фізичним особам,

S_a - корпоративні цінні папери,

M_p - отримані кредити від банків, включаючи кредити від міжнародних організацій,

L_p - осад по строкових депозитах клієнтів,

O_p - осад по поточних рахунках клієнтів,

S_p - цінні папери власного боргу і субординований борг,

K - балансовий капітал Банку,

FA - матеріальні та нематеріальні активи, включаючи вкладення в незавершене будівництво.

Розрахунок і дотримання ліміту є щомісячним.

4) кризове значення нормативу короткострокової ліквідності

Значення встановлюється на рівні не менше 23,6% і показує здатність банку виконати норматив короткострокової ліквідності, встановлений НБУ.

$$H'_6 = \frac{A_l - D_n - L_{\max} + REPO + L_m - R_{9129}}{R_p + L_1 - D_n + REPO + L_m - R_{9129}},$$

де,

A_l - ліквідні активи Банку,

D_n - можливий відтік великих депозитів клієнтів з терміном завершення до 1-го місяця,

L_{\max} - максимальний приріст кредитного портфеля,

REPO - максимальна сума коштів, які можна залучити Банком по операціях РЕПО з державними цінними паперами,

L_m - максимальна сума коштів, які можна залучити Банком на міжбанківському ринку, включаючи РКО ВР SA, за мінусом вже залучених коштів з міжбанківського ринку,

R_{9129} - максимальний ріст кредитного портфелю по вже прийнятих кредитних рішеннях,

R_p - поточні рахунки клієнтів,

L_1 - короткострокові зобов'язання Банку з терміном погашення до 1 року.

1.2. Нормативи ліквідності, встановлені НБУ:

1) норматив миттєвої ліквідності (Н4)

Значення ліміту встановлене на рівні не менше 20% і розраховується наступним чином:

$$H4 = \frac{K_a + K_k}{R_p},$$

де,

K_a - кошти в касі Банку,

K_k - кошти на рахунку в НБУ і на рахунках в інших банках,

R_p - поточні рахунки

Розрахунок і дотримання ліміту є щоденним.

2) норматив поточної ліквідності (з кінцевим строком погашення до 31 дня) (Н5)

Значення ліміту встановлене на рівні не менше 40% і розраховується наступним чином:

$$H5 = \frac{A}{R_p + L},$$

де,

A - активи Банку,

R_p - поточні рахунки,

L - зобов'язання Банку.

Розрахунок і дотримання ліміту є щодакним.

3) норматив короткострокової ліквідності (з початковим строком погашення до 1 року) (Н6)

Значення ліміту встановлене на рівні не менше 20% і розраховується наступним чином:

$$H6 = \frac{A_l}{R_p + L},$$

де,

A_l - ліквідні активи Банку,

R_p - поточні рахунки,

L - зобов'язання Банку.

Розрахунок і дотримання ліміту є щодакним.

Зовнішні ліміти ліквідності або ліміти, пов'язані з управлінням ліквідності:

1) ліміт на співвідношення високоліквідних активів до поточних депозитів
Значення ліміту встановлене на рівні не менше 40% і розраховується наступним чином:

$$L_1 = \frac{K_a + K_k + S_d}{R_p},$$

де,

K_a - кошти в касі Банку,

K_k - кошти на рахунку в НБУ та на рахунках в інших банках інвестиційного класу,

S_d - державні цінні папери,

R_p - поточні рахунки

Розрахунок і дотримання ліміту є щоквартальним.

2) ліміт на співвідношення ліквідних активів до короткострокових пасивів (з кінцевим строком погашення до 31 дня)

Значення ліміту встановлене на рівні не менше 25% і розраховується наступним чином:

$$L_2 = \frac{K_a + (K_k + M_a - M_p) + S_d}{L - M_p},$$

де,

K_a - кошти в касі Банку,

K_k - кошти на рахунку в НБУ та на рахунках в інших банках інвестиційного класу,

M_a - надані міжбанківські кредити банкам інвестиційного класу, в тому числі НБУ,

M_p - взаєморозміщені кошти (мається на увазі кошти, які залучені і розміщені в однаковій сумі і на однаковий термін),

S_d - державні цінні папери,

L - поточні рахунки і зобов'язання Банку до 1 – го місяця.

Розрахунок і дотримання ліміту є щоквартальним.

3) ліміт на співвідношення не міжбанківських депозитів до сукупних депозитів

Значення ліміту встановлене на рівні не менше 60% і розраховується наступним чином:

$$L_3 = \frac{L_k}{L},$$

де,

L_k - поточні та строкові кошти клієнтів,

L - загальні зобов'язання Банку.

Розрахунок і дотримання ліміту є щоквартальним.

Індикативні значення

Надлишок ліквідності в горизонті 1, 3 і 6 місяців.

Розрахунок надлишку ліквідності описаний в Додатку 3 і його значення не може бути нижче нуля.

Розрахунок і дотримання індикативного значення в горизонті 1-го місяця проводиться раз в тиждень і в горизонті 3-х і 6-ти місяців проводиться раз в місяць.

На даний час буде проводитись тільки розрахунок даного індикативного значення, а моніторинг його дотримання орієнтовно повинно відбуватися з другої половини 2008 року.

Концентрація великих депозитів 20-ти найбільших вкладників.

Сума великих депозитів 20-ти найбільших вкладників повинна бути не меншою від суми ліквідних активів Банку.

До ліквідних активів для розрахунку даного індикативного значення відносяться:

- 1) кошти в касі Банку,
- 2) кошти на рахунку в НБУ і на рахунках в інших банках,
- 3) міжбанківські кредити та депозити з терміном до завершення не більше 5 робочих днів,
- 4) державні цінні папери,
- 5) невикористані кредитні лінії під ліквідність.

Розрахунок і дотримання індикативного значення є щодакдним.

Концентрація великих депозитів клієнтів.

Максимальна сума погашення по одному клієнту протягом календарного місяця не повинна перевищувати еквівалент 100 млн. грн.

7.2. Метод GAP-аналізу

Суть методу GAP-аналізу полягає у визначенні неспівпадіння активів та пасивів банку за обсягами та строками погашення на окремих часових інтервалах. Розробляється з метою проведення оцінки потреби в залученні додаткових коштів для зменшення ризику ліквідності. Передбачається побудова таблиці (табл. 4.), в якій активи та пасиви групуються за строками погашення. Розраховується розрив між активами та пасивами (GAP) за кожним часовим інтервалом. Для кількісного аналізу ліквідності банку встановлюються такі показники: GAP абсолютний як різниця між активами і пасивами за конкретним строком погашення, GAP кумулятивний – різниця між активами та пасивами зростаючим підсумком за визначеними строками.

Таблиця 4

Таблиця аналізу активів і зобов'язань

Рядок	Найменування статті	На вимогу та менше 1 міс.	Від 1 до 3 міс.	Від 3 до 12 міс.	Від 12 міс. до 5 років	Понад 5 років	Усього
1	2	3	4	5	6	7	8
1.	Грошові кошти та їх еквіваленти	19725932					19725932
2.	Торгові цінні папери	84401					84401
3.	Кошти в інших банках	774910	68718	54610	325132	93679	1317049
4.	Кредити та заборгованість клієнтів	10062243	6400355	47686984	17667330	3568395	85385307
5.	Цінні папери в портфелі банку на продаж	114			81370	2014	83498
6.	Цінні папери в портфелі банку до погашення	400020		2	308235		708257
7.	Інші фінансові активи	2716659	183988	200275	1034419	1837982	5973321
8.	Усього фінансових активів	33764279	6653061	47941871	19416486	5502068	113277765
	Зобов'язання						
9.	Кошти в інших банках	3952391	759810	2791797	6937589	117886	14559473

Рядок	Найменування статті	На вимогу та менше 1 міс.	Від 1 до 3 міс.	Від 3 до 12 міс.	Від 12 міс. до 5 років	Понад 5 років	Усього
10.	Кошти клієнтів	29849434	11583878	32563187	1182297	3997	75182793
11.	Боргові цінні папери, емітовані банком	7270	-	2	550000	650	557922
12.	Інші залучені кошти	1415	-	168171	5573190	-	5742776
13.	Інші фінансові зобов'язання	3851048	2270	8269	47389	122034	4031010
14.	Субординований борг	41022				1194255	1235277
15.	Усього фінансових зобов'язань	37702580	12345958	35531426	14290465	1438822	101309251
16.	Чистий розрив ліквідності на кінець дня 31 грудня	(3938301)	(5692897)	12410445	5126021	4063247	11968514
17.	Сукупний розрив ліквідності на кінець дня 31 грудня	(3938300)	(8605831)	3804614	8930634	11968513	12159630

7.3. Метод коефіцієнтів

передбачає встановлення певних коефіцієнтів, які відображають співвідношення тієї чи іншої групи зобов'язань і активів та призначені для визначення рівня ризику ліквідності, його оптимального і критичного значень, розрахунку фактичного рівня показників, відхилення від оптимальних значень, з'ясування причин і виявлення можливостей для їх поліпшення.

В залежності від розвитку ситуації на грошово-кредитному ринку та завдань ризик-менеджменту банку, банк застосовує коефіцієнтний метод для оцінки ліквідності в чотири етапи (табл. 5):

- 1) розрахунок нормативів ліквідності НБУ;
- 2) розрахунок нормативів ліквідності НБУ за удосконаленою методикою;
- 3) розрахунок внутрішньобанківських коефіцієнтів ліквідності;
- 4) розрахунок показників ліквідності відповідно до методики Базель III.

Таблиця 5

Порядок розрахунку коефіцієнтів ліквідності

	Назва коефіцієнта	Порядок розрахунку	Норматив-не значення	Значення банку
1	Норматив миттєвої ліквідності (Н4)	$H4 = \frac{Ka + Kкр}{Pr} = \frac{200 + 230}{800} \times 100$	20%	
2	Норматив поточної ліквідності (Н5)	$H5 = \frac{(Ka + Kкр) + A^{1-31}}{3^{1-31}} = \frac{(200 + 230) + 200}{800} \times 100$	40%	
3	Норматив короткострокової ліквідності (Н6)	$H6 = \frac{(Ka + Kкр) + A^{32-365}}{3^{32-365}} = \frac{(200 + 230) + 350}{830} \times 100$	60%	
4	Норматив миттєвої ліквідності (Н4')	$H4' = \frac{Ka + Kкр}{Pr} \times 100 = \frac{200 + 230}{800} \times 100$	20%	
5	Норматив поточної ліквідності (Н5')	$H5' = \frac{(Ka + Kкр) + A^{1-31}}{T_{const} + 3^{1-31}} = \frac{(200 + 230) + 200}{300 + 800} \times 100$ $T_{const} = m * n - 3\sigma\sqrt{n}$ <i>T_{const}</i> – незнижувальний залишок депозитів «до запитання»; <i>m</i> – середній залишок коштів за кожним поточним рахунком; <i>n</i> – кількість поточних рахунків, що обслуговуються банком; <i>σ</i> – середньоквадратичне відхилення за кожним із поточних рахунків	40%	

6	Норматив поточної ліквідності (Н6)	$H6' = \frac{(Ka + Kkp) + A^{32-365}}{T_{const} + 3^{32-365}} = \frac{(200 + 230) + 350}{300 + 830} \times 100$	60%	
7	Коефіцієнт ліквідного співвідношення виданих валютних кредитів і залучених валютних депозитів (з метою визначення незбалансованої валютної ліквідності)	$Kc = \frac{KP_B}{D_B} = \frac{750}{900} \times 100,$ розкриває наскільки видані валютні кредити (КР _В) забезпечені всіма залученими валютними депозитами (Д _В), тобто показує чи є незбалансована валютна ліквідність	80-90%	
8	Коефіцієнт ліквідного співвідношення виданих кредитів і залучених депозитів (з метою визначення незбалансованої ліквідності)	$Kc = \frac{KP}{D} = \frac{1550}{1600} \times 100$ розкриває наскільки видані кредити (КР) забезпечені всіма залученими депозитами (Д), тобто показує чи є незбалансована ліквідність	70-80%	
9.	Показник покриття ліквідності (Liquidity coverage ratio, LCR)	$LCR = \frac{\text{Сукупність високоліквідних активів}}{\text{Чистий відтік коштів в найближчі 30 днів}} = \frac{2100}{2200} \times 100$	більше або рівне 100%	
10.	Показник стабільного фінансування, нетто-фондування (Net stable funding ratio, NFSR)	$NFSR = \frac{\text{наявний обсяг стабільних джерел фінансування}}{\text{необхідний обсяг стабільного фінансування}} = \frac{1500}{1800} \times 100$	більше 100%	

8. Порядок розрахунку нормативів обов'язкового резервування та розрахунку внутрішнього капіталу на покриття ризику ліквідності

8.1. Обов'язкове резервування коштів банку на кореспондентському рахунку в НБУ

В своїй діяльності Банк дотримується вимог щодо обсягу залишків коштів на кореспондентському рахунку банку в НБУ, що відповідно до Положення „Про порядок формування обов'язкових резервів для банків України” встановлюється НБУ та є обов'язковим до виконання всіма банками в Україні.

Обсяг обов'язкових резервів, який Банк має зберігати на кореспондентському рахунку банку в НБУ, встановлюється для звітного періоду резервування в процентному відношенні (від 20 до 100 процентів) до суми обов'язкових резервів за попередній звітний період резервування.

Сума залишків коштів, що береться для розрахунку обов'язкових резервів за відповідний звітний період резервування, визначається згідно Положення „Про порядок формування обов'язкових резервів для банків України”. Нормативи резервування визначаються окремими Постановами НБУ.

Норми обов'язкового резервування вважаються виконаними Банком, якщо Банк своєчасно та в повному обсязі перерахував до НБУ суму обов'язкових резервів у розмірі, встановленому НБУ на відповідний період.

Відділ оперативного управління ліквідністю відповідає за дотримання Банком нормативу обов'язкового резервування, встановленого НБУ, та здійснює аналіз та прогнозування обсягу обов'язкових резервів Банку. Відділ оперативного управління ліквідністю надає пояснення КУАП та Відділу управління ризиками у випадку недотримання нормативу обов'язкового резервування та визначає і впроваджує заходи, необхідні для приведення показника у норму.

8.2. Розрахунок внутрішнього капіталу на покриття ризику ліквідності

Внутрішній капітал на покриття ризику ліквідності пов'язаний з продажем цілого портфелю цінних паперів і визначається згідно наступної формули:

$$KW = \sum_{i=1}^n \frac{1}{2} [P_i \cdot N_i \cdot (\bar{S}_i + 2,33 \cdot \sigma_i)],$$

де:

P_i – ціна mid цінного паперу на день визначення внутрішнього капіталу,

N_i – номінальна вартість цінного паперу в портфелі,

\bar{S}_i – середня вартість оцінюваного спреду, який визначається згідно наступної формули:

$$\bar{S}_i = \frac{\text{ціна ask інструменту} - \text{ціна bid інструменту}}{\text{ціна mid інструменту}},$$

σ_i σ_i

– змінність оцінюваного спреду.

9. Розподіл обов'язків з управління ліквідністю

Розподіл обов'язків з управління ліквідністю та функції уповноважених підрозділів наведені в таблиці 6.

Таблиця 6

Розподіл обов'язків з управління ліквідністю та функції уповноважених підрозділів

Відповідальний орган	Функції
Правління	<ul style="list-style-type: none"> затверджує Політику ліквідності банку
Фінансовий директор	<ul style="list-style-type: none"> відповідають за впровадження цієї Політики звітує щодо стану ліквідності та проблем з ліквідністю Правлінню та Спостережній Раді у разі потреби порушує негайні питання перед Правлінням та Спостережною Радою
КУАП	<ul style="list-style-type: none"> отримує та розглядає звітність ліквідності та дотримання встановлених лімітів ліквідності визначає необхідні заходи для приведення ліквідності у відповідність до встановлених лімітів/ контрольних показників ліквідності (План дій) встановлює внутрішні ліміти ліквідності затверджує План фондування, План дій на випадок виникнення надзвичайних подій (кризи ліквідності) затверджує стислий виклад політики ліквідності управляє грошовими потоками з метою постійного забезпечення достатньої ліквідності Банку в гривнях та інших валютах, виконання вимог НБУ та дотримання лімітів, встановлених НБУ та КУАП
Відділ оперативного управління ліквідністю	<ul style="list-style-type: none"> на щоденній основі виконує взаємозалік своїх власних потоків ліквідності та перерозподіляє, дефіцит/надлишок ліквідності впроваджує дану Політику готує План фондування, План дій на випадок виникнення надзвичайних подій (кризи ліквідності).

Відповідальний орган	Функції
<p align="center">Відділ оперативного управління ліквідністю</p>	<ul style="list-style-type: none"> • надає пояснення Відділу управління ризиками щодо порушень лімітів ліквідності, встановлених НБУ, розробляє план заходів для приведення показників до встановлених лімітів та впроваджує його • здійснює операції відповідно до цільових показників ліквідності визначених Банком • планує грошові потоки Банку та обсяг ліквідних коштів Банку, в тому числі в розрізі валют • приймає участь у моделюванні бюджету в частині планування ліквідності, у тому числі з урахуванням розвитку бізнесу (у співпраці з Відділом стратегічного планування) • здійснює контроль першого рівня за ризиком ліквідності (моніторинг відповідності показників ризику ліквідності лімітам, політикам та процедурам, перевірка впливу окремих операцій на ліквідність на етапі їх планування та безпосереднього здійснення) • управляє ліквідністю Банку з метою постійного забезпечення дотримання Банком нормативів, встановлених НБУ • аналізує та прогнозує дотримання економічних нормативів ліквідності (Н4, Н5, Н6) • здійснює моніторинг стану кореспондентського рахунку Банку в НБУ • забезпечує дотримання нормативу обов'язкового резервування • надає пояснення на запити НБУ щодо недотримання нормативів ліквідності та нормативів обов'язкового резервування, встановлених НБУ.
<p align="center">Відділ управління ризиками</p>	<ul style="list-style-type: none"> • здійснює контроль другого рівня за ризиком ліквідності (періодичний контроль відповідності показників ризику ліквідності лімітам, політикам та процедурам, ескалація виявлених порушень, аналіз впливу окремих операцій на ліквідність після їх здійснення) • здійснює моніторинг дотримання лімітів та інформує КУАП і Відділ оперативного управління ліквідністю • звітує до Правління Банку та КУАП • виконує статистичний аналіз поведінки клієнтської бази • проводить аналіз усіх необхідних даних для проведення стрес-тестування • проводить стрес-тестування згідно стандартів Банку та НБУ
<p align="center">Відділ звітності</p>	<ul style="list-style-type: none"> • здійснює розрахунок нормативів ліквідності, встановлених НБУ • звітує перед НБУ та керівництвом Банку щодо дотримання Банком нормативів ліквідності, встановлених НБУ

10. План дій на випадок виникнення непередбачуваних подій (кризи ліквідності)

10.1. Режим підвищеної готовності

Режим підвищеної готовності оголошується керівниками КУАП, відділу оперативного управління ліквідністю та аналітичного відділу за згодою з керуючим банком.

Режим оголошується в наступних випадку, якщо:

- девальвація курсу гривні на 10% і більше;
- зменшення прибутку банку на 15% і більше;
- погіршення нормативів ліквідності (Н4, Н5, Н6);
- відтік депозитів на 10% і більше;
- поширення недостовірної інформації про банк (чорний PR);
- зниження ліквідності наявних і потенційних клієнтів банку тощо.

На цій стадії Банк переходить до застосування внутрішньобанківських нормативів ліквідності та застосовує антикризові поправочні коефіцієнти для розрахунку нормативів ліквідності НБУ.

Здійснюється перегляд і коректування відповідно до ситуації, що склалася наступних управлінських рішень:

- заходів і методів роботи з проблемними кредитами;
 - управління кореспондентськими рахунками і касою (мобілізація засобів на основних рахунках, мінімальні залишки, сума видачі з каси);
 - управління лімітами (тимчасове припинення лімітів на “ненадійні” банки, скорочення лімітів за операціями на фінансовому ринку з видачі кредитів, закриття коротких позицій, позицій за деривативами);
 - складання графіку реалізації резервів ліквідності, плану переуступки кредитного портфеля;
 - вироблення пропозицій щодо зміни процентних ставок за кредитами та депозитами.
- Розробляються заходи щодо впровадження антикризового PR, а зокрема:
- на веб-сайті банків відкривається онлайн-консультація (в т.ч. відео-зв’язок);
 - публікуються статті із спростуванням перебільшеної і недостовірної інформації про банк (якщо така існує);
 - готуються інтерв’ю і прес-конференції керівників банку.

10.2. Пошук альтернативних джерел залучення коштів

Пошук альтернативних джерел залучення коштів включає наступні напрямки роботи банківського менеджменту:

- розширення співпраці з НБУ (здійснення операцій РЕПО, залучення кредитів “овернайт” і рефінансування) та іноземними валютно-фінансовими організаціями (залучення кредитів “стендбай”);
- пошук ділових партнерів і банків-кореспондентів, які б могли надати допомогу в ситуації що склалася;
- розробку заходів з реалізації і сек’юритизації активів за відповідним графіком;
- прийняття рішення про “заморожування” кредитування тощо.

10.3. Фінансове оздоровлення банку

До даного розділу Банк може перейти тільки в тому випадку, коли не вдається залучити фінансових ресурсів внаслідок застосування заходів описаних у розділі 2 даного Плану.

В такому випадку Банк розробляє і подає до НБУ план з фінансового оздоровлення банку, після затвердження якого оздоровлення може здійснюватися у таких аспектах:

- капіталізації банку за рахунок власників та інвесторів;
- капіталізації банку за рахунок держави;
- реорганізації банку за рішенням власників та реорганізації банку в умовах тимчасової адміністрації

11. Заключні положення

Банк здійснює постійний моніторинг новітніх методів управління ліквідністю та підходів до організації політики управління ліквідністю з метою її удосконалення та корегування.

**Характеристика підходів до визначення сутності поняття
«управління ризиком ліквідності»**

Автор / наукова праця / нормативний документ банку	Визначення поняття «ризик ліквідності»
Енциклопедія банківської справи	небезпека невиконання банком своїх зобов'язань перед клієнтами внаслідок погіршення стану надходжень або якості кредитів. Обсяг ризику визначається через витрати на додаткове залучення необхідних коштів.
Базельський комітет з банківського нагляду	ризик втрати спроможності фінансувати збільшення активів та виконувати зобов'язання, коли настає час їх виконання
Лис І.М.	ризик недостатності надходжень грошових коштів для покриття їх відпливу, тобто ризик того, що банк не зможе розрахуватися в строк за власними зобов'язаннями у зв'язку з неможливістю за певних умов швидкої конверсії фінансових активів у платіжні засоби без суттєвих втрат
Богданова О.М.	зміна чистого доходу і ринкової вартості акціонерного капіталу, що призвела до складнощів банку при отриманні готівкових коштів за розумну плату, які від продажу активів так і від нових запозичень
Сінкі Дж.Ф.	ризик незбалансованої ліквідності – це ситуативна характеристика управління ліквідністю банку, що відображає повну або часткову невизначеність її майбутнього стану і пов'язані з цим несприятливі обставини
Поморіна М.А.	ризик ліквідності пов'язаний з розбалансованістю активів і пасивів і з втратою можливості внаслідок загальної кон'юнктури ринку або погіршення іміджу банку залучити ресурси для виконання поточних зобов'язань.
Політика про управління ризиком ліквідності ПАТ «Правекс банк»	ризик ліквідності визначається як ризик того, що банк не зможе виконати свої зобов'язання у встановлений термін за рахунок відсутності можливості залучити кошти на ринку або продати ліквідні активи.
Інструкція з управління ризиком ліквідності ПАТ «Кредобанк»	як наявний або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає через неспроможність банку виконати свої зобов'язання у належні строки, не зазнавши при цьому неприйнятних втрат. Ризик ліквідності виникає через нездатність управляти незапланованими відтоками коштів, змінами джерел фінансування та/або виконувати позабалансові зобов'язання.
Положення банківської групи «Приватбанк» про систему управління ризиками	це існуючий або потенційний ризик для надходжень та капіталу, який виникає у зв'язку із нездатністю банку вчасно та із найменшими витратами задовольнити потреби в грошових коштах: банк набуває готівку по вищій ціні чи втрачає вартість своїх активів шляхом їх реалізації за низькою ціною.

Результати соціологічного опитування

З метою визначення рівня суспільної довіри до пов'язаних осіб і бізнесу в умовах кризи владних та економічних інститутів, а також в умовах позитивного ділового клімату і сталого економічного зростання, проведено опитування 150 респондентів з вищою або незакінченою вищою економічною освітою, 100 з яких є працівниками банків або інших фінансових установ.

Вихідні умови опитування:

Ситуація 1 (на діаграмі заштрихований стовпчик)

В країні бардак, немає впевненості в майбутньому, впевненості в тому, скільки Ви будете працювати на займаній посаді. Висока ймовірність рейдерських захоплень бізнесу, інтенсивні податкові перевірки, висока корупованість влади і правоохоронної системи. І за такої жахливої ситуації, до Вас звернулися за позикою в розмірі 25% Вашого одномісячного заробітку п'ятеро четверо людей: брат, кум, незнайомий бізнесмен, незнайомий продавець продуктових товарів. При цьому умови позики будуть наступними: термін – 2 роки; відсоткова ставка: брат (5%), кум (8%), незнайомий бізнесмен (18%), незнайомий продавець продуктових товарів (20%) Кому Ви позичите гроші?

Варіанти відповідей: брат, кум, незнайомий бізнесмен, незнайомий продавець продуктових товарів, нікому.

Ситуація 2 (на діаграмі сірий стовпчик)

В країні налагодилася ситуація, побудовано ефективну судову систему, яка дозволяє захистити інтереси кредиторів, позичальників, інвесторів. Забезпечено позитивний інвестиційний клімат, низьке податкове навантаження, стабільність валютного курсу (на рівні 30 грн./дол.) та інфляції (на рівні 5-7% річних), відбувається зростання реальних заробітних плат (мінімальна зарплата 5000 грн.) та ВВП (+4% на рік), доступною є інформація про всіх бізнесменів та результати їх діяльності в режимі online. Одним словом, створені всі умови для ефективного розвитку економіки та інвестування, в кожній людині (чи банку) появилася можливість непогано заробити на інвестиціях. За такої ситуації до Вас звернулися за позикою в розмірі 25% Вашого одномісячного заробітку четверо людей: брат, кум, незнайомий бізнесмен, незнайомий продавець продуктових товарів. При цьому умови позики будуть наступними: термін - 2 роки; відсоткова ставка: брат (5%), кум (8%), незнайомий бізнесмен (18%), незнайомий продавець продуктових товарів (20%) Кому Ви позичите гроші?

Варіанти відповідей: брат, кум, незнайомий бізнесмен, незнайомий продавець продуктових товарів, нікому.

Результати опитування подано в таблиці та діаграмі.

Таблиця 1

Результати соціологічного опитування в розрізі варіантів відповідей

Суб'єкти ринку	Варіанти відповідей	Ситуація 1, %	Ситуація 2, %
<i>пов'язані особи</i>	Брат	42,3	24,7
	кум	3,4	1,3
<i>бізнес</i>	незнайомий бізнесмен	10,7	26,7
	незнайомий продавець продуктових товарів	10,1	30,7
	нікому не дам в позику	33,5	16,7

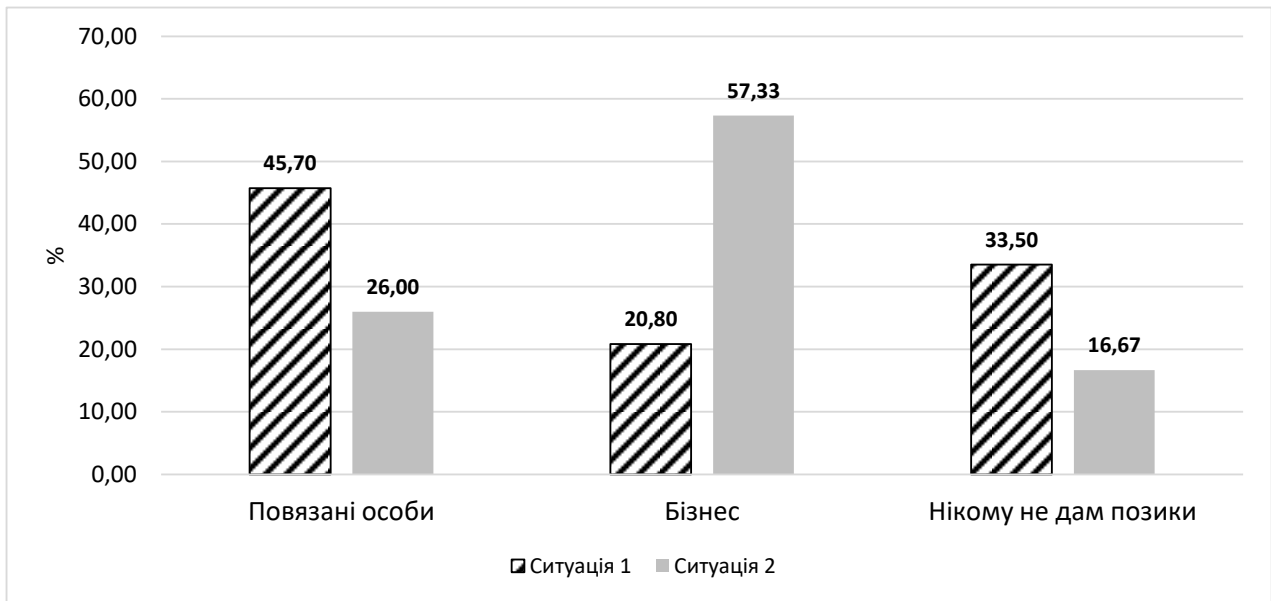


Рис. 1. Результати соціологічного опитування в розрізі суб'єктів ринку

Банки розвитку та інші спеціалізовані кредитні установи у країнах «великої двадцятки»

	Країна	Спеціалізовані банки /банки розвитку/фінансово-кредитні установи	Напрями діяльності
1	Австралія	-	-
2	Аргентина	Банк інвестицій і зовнішньої торгівлі	Кредитування промисловості та експортно-імпортних операцій
		Національний іпотечний банк	Кредитування жилого будівництва
3	Бразилія	Бразильський банк розвитку	BNDESPAR – надання дольового фінансування; FINAME – фінансування виробництва і купівлі машин та устаткування; BNDES – підтримка бразильських підприємств закордоном; EXIM Brazil – кредитування зовнішньоторгових операцій, надання гарантій за експортними кредитами та їх страхування.
4	Велика Британія	Торгові банки	Всі види операцій, а також лізинг, факторинг та управління інвестиціями
		Ощадні банки	Залучення вкладів населення
		Банкірські будинки	Купівля-продаж цінних паперів та кредитування зовнішньої торгівлі
		Департамент гарантії експортних кредитів	Страхування і видача гарантій банкам за експортними кредитами у розмірі 100%.
5	Індія	Банк промислового розвитку	Кредитування промислових підприємств Індії
		Експортно-імпортний банк	Кредитування, в першу чергу, індійських експортерів машин і устаткування
		Корпорація фінансування промислових об'єктів, що створені за рахунок міжнародної допомоги	Кредитування промислових об'єктів, які створені за кошти іноземних донорів
		Корпорація промислового кредитування та інвестування	Кредитування імпорту машин і устаткування
6	Індонезія	Bank Negara Indonesia	Фінансує реалізацію проектів в таких сферах як сільське господарство, транспорт, обслуговування експортних операцій.
		Bank Dagang Negara	Кредитування гірничодобувної промисловості та галузей, які орієнтовані на експорт.
		Bank Bumi Daya	Обслуговує розвиток сільського, лісового та плантаційного господарства
		Bank Rakyat Indonesia	Забезпечує кредитування (мікрокредитування) невеликих селянських господарств та розвиток сільських районів в цілому.
		Bank Export Import Indonesia	Сприяє розвитку експортно-імпортних операцій

7	Італія	Інститут промислової реконструкції, що включає три банки національних інтересів	Кредитування промислових і сільськогосподарських підприємств
		Установи, які здійснюють надання кредитів торговим і промисловим підприємствам та володіють правами пайової участі в них (Інституте мобільяре)	Довгострокове кредитування торгових і промислових підприємств
		Установи сільськогосподарського кредиту, народні кооперативні банки	Фінансування малих і середніх підприємств промислового і сільськогосподарського виробництва
8	Канада	Канадський банк розвитку	Довгострокове проектне фінансування, кредити на поповнення оборотних засобів, синдиковані кредити, венчурне фінансування, прямі і портфельні інвестиції у компанії високотехнологічних галузей; боргові фінансові інструменти гарантовані Урядом Канади
9	Китай	Банк розвитку Китаю	Розвиток інфраструктури; підтримка базових галузей промисловості; підтримка нових, сучасних галузей економіки, в тому числі стимулювання і введення нових технологій та інновацій, сприяння розвитку нових територій; урбанізація сільської місцевості тощо.
		Банк сільськогосподарського розвитку Китаю	Допомога сільському господарству, кредитування проектів, спрямованих на поліпшення інфраструктури села, впровадження провідних технологій.
		Експортно-імпортний банк Китаю	Змішане кредитуванням, експортне кредитування, а також позички китайського уряду іноземним урядам, переоформленням змішаних кредитів тощо.
		Торгово-промисловий банк Китаю Народний будівельний банк Китаю	Кредитування та управління цінними паперами промислових підприємств Іпотечне кредитування та кредитування будівельних організацій, управління проектами урбаністики.
10	Південна Корея	Корейський банк розвитку, який включає в себе чотири відділи: Daewoo Securities, KDB Capital, KDB Asset Management, Korea Infrastructure Investments Asset Management (KIAMCO).	Daewoo Securities – банківські інвестиційні послуги, торгівля на ринку цінних паперів, андерайтинг; KDB Capital – лізингові послуги, венчурне фінансування, факторингові послуги; KDB Asset Management – управління активами, трастові послуги, інвестиційний консалтинг; Korea Infrastructure Investments Asset Management (KIAMCO) – управління активами, інвестиції в проекти розвитку інфраструктури, проекти розвитку альтернативних джерел енергії.

11	Мексика	Національний банк розвитку Мексики	Підтримка розвитку інфраструктури, малих і середніх підприємств
		Національний банк державних робіт і послуг	Підтримка розвитку державних підприємств
		Національний банк зовнішньої торгівлі	Кредитування та гарантування кредитів для підприємств, які займаються експортно-імпортними операціями
		Національний банк сухопутних, військово-повітряних і військово-морських сил	Розрахункове обслуговування військових підрозділів, кредитування військовослужбовців
		Федеральний іпотечний банк	Кредитування будівельних організацій забезпеченням житлом сімей з низькими доходами.
		Банк розвитку сільської місцевості	Кредитування сільськогосподарських підприємств, підтримка дрібних сільськогосподарських виробників
12	Німеччина	Банк розвитку Німеччини (KfW)	Підтримка інвестиційних проектів не тільки в Німеччині, а й в інших країнах Європи. Експортне фінансування, фінансування кооперації, виконання агентських функцій уряду. Основний напрям – сприяння інвестиціям, тобто не пряме фінансування проектів, а їх співфінансування разом з комерційними банками.
13	Південно-Африканська республіка	Банк розвитку Південної Африки	Забезпечення кредитування проектів розвитку; надання технічної допомоги; підготовка кадрів; підтримка підприємництва; надання консалтингових послуг в сфері сільськогосподарського виробництва та розвитку сільської місцевості.
14	Російська Федерація	Банк розвитку і зовнішньоекономічної діяльності	Створення умов для економічного зростання і стимулювання інвестицій
15	Саудівська Аравія	Саудівський сільськогосподарський банк,	Кредитування сільськогосподарських підприємств
		Саудівський фонд промислового розвитку	Фінансування промислових підприємств, в основному нафтодобувної промисловості, а також новітніх технологій
		Громадський інвестиційний фонд	Фінансування інновацій
		Ріал Естейт Девелопмент Бенк» (кредитування житлового будівництва)	Іпотечне кредитування і кредитування будівельних організацій
		Саудівський кредитний банк.	Нецільове фінансування осіб з низьким рівнем доходу

16	Сполучені Штати Америки	Експортно-імпортний банк США	Велика частина діяльності Експортно-імпортного банку США зосереджена на наданні підтримки малому бізнесу США для експорту продукції з США. Кредити можуть бути видані як американським експортерам, так і покупцям американських товарів для фінансування покупки американських товарів. Значна частина діяльності Ексімбанку зосереджена на страхування експортних кредитів.
		Інвестиційні банки	здійснюють фінансування інвестицій приватних підприємств та держави. Окрім надання кредитів інвестиційні банки здійснюють купівлю-продаж цінних паперів, організують злиття компаній.
		Іпотечні банки	Кредитування житла, управління іпотечними цінними паперами
		Федеральні кредитні установи	Діють у сфері сільського господарства, житлового будівництва, вищої освіти. їхні головні завдання — підтримка стабільності головних ланок грошово-кредитної системи й доповнення приватного бізнесу.
17	Туреччина	Сільськогосподарський банк Туреччини	Фінансування сільського господарства Туреччини
		Банку промислового розвитку Туреччини	Кредитування промислових підприємств
		Банку розвитку Туреччини	Кредитування інновацій та регіональний розвиток
18	Франція	Банк розвитку малого бізнесу	Підтримка малого бізнесу
		Державна інвестиційна компанія	Інвестування в урядові проекти та кредитні гарантії
19	Японія	Банк розвитку Японії	Комплексне фінансування інвестиційних проектів; підтримка експорту товарів і послуг; фінансування покупки машин і устаткування; кредитування суб'єктів малого і середнього бізнесу.
20	Європейський Союз	Європейський інвестиційний банк	Кредитування проектів Європейського Союзу в сфері розвитку промисловості та фінансового сектору країн-членів

Наукове видання

**Олександр ДЗЮБЛЮК
Віталій РУДАН**

УПРАВЛІННЯ ЛІКВІДНІСТЮ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

Монографія

Підписано до друку 23.08.2016.
Формат 60x 84/16. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсетний 70 г/м². Друк на дублюаторі.
Умов.-друк. арк. 16,97. Обл.-вид. арк. 18,04
Тираж 300 примірників. Замовлення № 08/16/2-97.

Видавець:

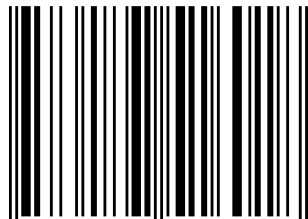
Прінт, копії, центр “Вектор”
м. Тернопіль, вул. Винниченка, 9/7
тел. (0352) 40-08-12 (0352) 40-00-63, (097) 988-53-23

*Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до державного реєстру
видавців, виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції
серія ТР № 46 від 07 березня 2013 р.
ФО Осадца Ю.В*



Віддруковано
у видавничому центрі “Вектор”
46018 м. Тернопіль, вул. Львівська, 12
тел. (0352) 40-08-12

ISBN 978-617-7516-01-8



9 786177 516018 >